

Budsjettnemnda for jordbruket
12.04.2012

Utredning nr. 3

**Resultatkontroll for gjennomføring
av landbrukspolitikken**

Innhold

I OVERSIKTSDEL

1	INNLEDNING	1
2	PRODUKSJONSGRUNNLAG OG STRUKTURUTVIKLING.....	3
2.1	Areal og arealutvikling.....	3
2.1.1	Areal og arealutvikling.....	3
2.1.2	Leiejord.....	11
2.2	Strukturutvikling i noen produksjoner.....	14
3	PRODUKSJON OG MATVAREFORBRUK.....	34
3.1	Oversikt over samlede produserte mengder.....	34
3.2	Økologisk jordbruk.....	40
3.3	Import og eksport.....	47
3.4	Selvforsyningsgrad	63
3.5	Norsk andel av kraftfôrforbruket.....	65
4	TRYGG MAT, DYREVELFERD, DYRE- OG PLANTEHELSE.....	67
4.1	Trygg mat	67
4.1.1	Zoonoser.....	67
4.1.2	Rester av plantevernmidler i vegetabiliske næringsmidler.....	70
4.1.3	Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr.....	72
4.2	Dyrehelse og dyrevelferd	74
4.3	Plantehelse.....	83
5	DISTRIKTPOLITIKK OG SYSSELSETTING	86
5.1	Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal.....	86
5.1.1	Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler.....	86
5.1.2	Jordbruksbedrifter og areal i de ulike kommuneklasser.....	88
5.1.3	Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler	93
5.2	Utviklingen i noen produksjoner.....	96
5.3	Sysselsetting.....	102
5.4	Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket	103
5.4.1	Landsdelsnivå	103
5.4.2	Kommuneklasser	106
5.4.3	Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler	107
5.4.4	Utvikling annen arbeidshjelp.....	107
5.5	Alder på bruker.....	109
5.6	Eiendomsoverdragelse og rekruttering.....	110
5.7	Bygdeutvikling	112
5.8	5.8 Tilleggsnæringer	115

6	MILJØ- OG RESSURSVERN	122
6.1	Miljøprogram i jordbruket	123
6.2	Kulturlandskapet og bruken av arealene	125
6.3	Rovdyrskader på beitedyr	129
6.4	Forurensing fra landbruket.....	134
6.4.1	Klimagasser i landbruket.....	134
6.4.2	Avrenning til vann	136
6.4.3	Jordarbeiding, erosjon og intensitet	141
6.4.4	Gjødselforbruk	145
6.4.5	Plantevernmidler	146
6.4.6	Innsamling av landbruksplast.....	147
7	INNTEKTER, ØKONOMISKE FORHOLD OG LEVEKÅR.....	150
7.1	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper	150
7.2	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene.....	151
7.2.1	Inntekt etter område.....	151
7.2.2	Inntekt etter produksjon	154
7.2.3	Inntekt etter bruksstørrelse	154
7.3	Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske.....	155
7.4	Alminnelig inntekt.....	159
7.5	Levekår.....	164
7.5.1	Levekår og økonomi.....	164
7.5.2	Helse og arbeidsmiljø	169
7.5.3	Velferd og avløsning.....	171
7.6	Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk.....	172
7.7	Lønnsutvikling etter næring.....	174
8	BRUKEN AV INNSATSFAKTORER I JORDBRUKET – KOSTNADSUTVIKLINGEN.....	177
8.1	Ikke - varige innsatsfaktorer	177
8.1.1	Verdier og indekser.....	177
8.1.2	Kraftfôrpriser.....	178
8.2	Varige innsatsfaktorer.....	181
8.3	Priser på jordleie.....	183
8.4	Renter.....	185
8.5	Tap på utlån i landbruket.....	186
8.6	Innsatsfaktorer sett i relasjon til produksjon	187
8.7	Kostnadsutviklingen i omsetningsleddene.....	187
8.7.1	Organisasjonenes totale kostnader.....	188
8.7.2	Total aktivitet.....	189
8.7.3	Antall ansatte	191
8.7.4	Anleggsstruktur	192
8.7.5	Enhetskostnader.....	192
8.7.6	Kjøttens samvirkets normerte slaktekostnad.....	194

9	PRISER.....	196
9.1	Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket	197
9.2	Poteter og grønnsaker	199
9.3	Melk og melkeprodukter.....	200
9.4	Storfekjøtt.....	203
9.5	Sau- og lammekjøtt	204
9.6	Svinekjøtt.....	205
9.7	Egg.....	206
10	LIKESTILLING	208
10.1	Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn.....	208
10.2	Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser	211
10.3	Driftsformer.....	214
10.3.1	Inndeling.....	214
10.3.2	Driftsform og produksjon	214
10.4	Arbeidsforbruk og utdanning.....	215
10.5	Personinntekt fra jordbruket og andre næringer.....	217
11	INTERNASJONALE RAMMEVILKÅR.....	222
11.1	OECDs støtteberegninger for jordbruket.....	222
11.2	Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene.....	226

I OVERSIKTSDEL

1 Innledning

«Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken» er en årlig utredning og publikasjon fra Budsjettnemnda for jordbruket. Resultatkontrollen ble første gang lagt fram som utredning til jordbruksforhandlingene i 1994. Resultatkontrollen skal omfatte en sammenstilling av data som belyser utviklingen i jordbruket i relasjon til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Bakgrunnen er St.prp. nr. 8 (1992–1993) der det het at det bør: «... legges opp til en mer omfattende resultatkontroll knyttet opp til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Her vil vektleggingen være avhengig av hvordan Stortinget vil prioritere de ulike mål for landbrukspolitikken framover».

Oppgaven med å skaffe materialet til resultatkontrollen ble ifølge St.prp. nr. 82 (1992–1993) «Jordbruksoppgjøret 1993», gitt til Budsjettnemnda for jordbruket. Under protokollen fra forhandlingsmøtet mellom Staten og Norges Bondelag 8. mai 1993 er følgende angitt:

«Partene forutsetter videre at Budsjettnemnda for jordbruket til hvert jordbruksoppgjør utarbeider et materiale som grunnlag for resultatkontroll ut fra de mål og retningslinjer som Stortinget fastlegger Jfr. St.prp. nr. 8 (1992–93) side 33–34 og Innst. S. nr. 92 (1992–93) side 30–31 og 47. Materialet skal angi utviklingen på sentrale områder som priser, kostnader, inntekter, investeringer, bruk av innsatsfaktorer, arealbruk, produksjon, miljø og ressursvern, distriktspolitikk, sysselsetting, likestilling mm.»

St.meld. nr. 19 (1999–2000) sier videre om Resultatkontrollen:

«Det er i Stortingsproposisjonene om jordbruksoppgjørene de siste årene lagt fram en relativt omfattende dokumentasjon på utviklingen i primærproduksjonen. Det er behov for å videreutvikle denne. En rekke mål med landbrukspolitikken er knyttet til landbrukets produksjon av samfunnsgoder og det er en naturlig konsekvens å følge dette opp i resultatrapporteringen til Stortinget. Måloppnåelse i forhold til rekruttering, bosetting og andre samfunnsoppgaver vil bli viktigereresultatindikatorer i forhold til utformingen av landbrukspolitikken. Dette bør også reflekteres i resultatkontrollen fra Budsjettnemnda for jordbruket, denne bør gjennomgås og forbedres med utgangspunkt i målsettingen for landbrukspolitikken. Det vil være behov for regionale data og tallmateriale for landbrukets betydning i distriktene. Landbruket er en langsiktig næring og det foretas langsiktige tilpasninger. Årlig resultatkontroll fanger ikke raskt nok opp de langsiktige tilpasningene av politikken. Departementet

mener det er behov for å foreta grundigere analyser av den langsiktige tilpasningen i næringen og at det må legges tilstrekkelig vekt på de langsiktige utviklingstrekkene i den løpende utforming av landbrukspolitikken. Det bør imidlertid også legges vekt på å forenkle resultatkontrollarbeidet, blant annet ved at enkelte forhold/virkemidler vurderes med noen års mellomrom.» (side 94–95).

Nemnda har hatt som utgangspunkt at Resultatkontrollen bør være enkel og oversiktlig, det vil si at den bør ha et rimelig antall indikatorer og ikke være for detaljert i geografisk oppdeling. På den andre siden har nemnda sett at det både i den politiske behandlingen og den administrative oppfølgingen av landbrukspolitikken også kan være behov for en detaljert resultatkontroll. Spesielt når det gjelder geografisk inndeling har nemnda sett den administrative inndeling, det vil si fylkesinndelingen, som viktig. Dette skyldes at den politiske og administrative behandling og oppfølging lokalt ofte skjer på dette nivå. Når fylkesinndelingen nyttes, får en imidlertid mange tall, og oversikten tapes lett. Nemnda har på denne bakgrunn valgt å dele resultatkontrollen i en oversiktsdel (Del I) og en detaljert del (Del II). I oversiktsdelen er det gjennomgående gitt landstall og landsdelstall og i noen grad fylkestall. I den detaljerte delen presenteres ytterligere detaljer, hovedsakelig fylkestall ved siden av landsdelstall. Denne delen inneholder bare tabeller uten forklarende tekst, og fra og med 2010 legges denne delen kun ut på internett. Den kan finnes på:

http://www.nilf.no/publikasjoner/Publikasjoner_som_NILF_utgir-Innhold

Distriktpolitikken står sentralt. Nemnda har derfor valgt å presentere utviklingen i antall jordbruksbedrifter og i sysselsettingen også for kommuneklasser og virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.

Det aller meste av tallmaterialet er innhentet fra Statistisk sentralbyrå, men Statens landbruksforvaltning og landbruksorganisasjonene er også viktige kilder. Data om inntektsutvikling på driftsgranskingsbrukene hentes fra NILF. I årets resultatkontroll er det i de fleste tabeller tatt med tall for årene 1989, 1999 og 2010, som er årene for de fullstendige landbrukstellingene, i tillegg til foreløpige tall for beregnet totalpopulasjon i 2011 for å få belyst utviklingen. Tall for 2005 er også tatt inn i enkelte tabeller.

2 Produksjonsgrunnlag og strukturutvikling

Norge har 1,7 dekar fulldyrket jord per innbygger. Litt over 3 prosent av landarealet er jordbruksareal. St.meld. nr. 19 (1999–2000) legger vekt på jordvern og at arealer er i produksjon. Det heter at «*En langsiktig politikk for landets matsikkerhet innebærer et sterkt jordvern for å bevare produksjonsgrunnlaget, og vektlegging av løpende innenlandsk produksjon og foredling*» og at «*særlig arealer med klima og jordsmonn som gjør dem egnet til dyrking av matkorn, er av nasjonal interesse.*»

I dette kapitlet er det gitt en oversikt over areal, arealbruk og de ulike husdyrproduksjonene.

2.1 Areal og arealutvikling

I dette kapitlet ser vi nærmere på jordbruksarealet og hvordan det fordeler seg mellom fylker og landsdeler, og hvordan utviklingen har vært. Noen tall for omdisponering av areal er også presentert. Videre har vi i år laget et nytt underkapittel som tar for seg leiejord.

2.1.1 Areal og arealutvikling

Arealtallene fra 1989, 1999 og 2010 er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine fullstendige landbrukstall, mens vi for 2005 og 2011 har brukt tall fra Statistisk Sentralbyrå sin beregnede totalpopulasjon for jordbruksbedrifter.

Tabell 2.1 viser Norges totale landareal og jordbruksareal i hvert enkelt fylke. Vestfold, Østfold og Akershus/Oslo har størst andel dyrket landareal. Tabellen viser at Hedmark, Oppland og Rogaland har de største jordbruksarealene, alle med litt over 1 mill. dekar.

Tabell 2.1 Norges totale landareal og jordbruksareal i drift. 2011*. Km² = 1000 daa

	Jordbruksareal i		
	Totalt landareal	drift*	Andel dyrket, %
Østfold	3 888	736	18,9
Akershus og Oslo	5 005	777	15,5
Hedmark	26 084	1 051	4,0
Oppland	23 784	1 012	4,3
Buskerud	13 796	515	3,7
Vestfold	2 147	413	19,2
Østlandet	74 704	4 503	6,0
Telemark	13 854	247	1,8
Aust-Agder	8 314	112	1,3
Vest-Agder	6 677	189	2,8
Agder og Telemark	28 845	547	1,9
Rogaland	8 589	1 004	11,7
Hordaland	14 525	415	2,9
Sogn og Fjordane	17 676	442	2,5
Møre og Romsdal	14 583	556	3,8
Vestlandet	46 784	1 412	3,0
Sør-Trøndelag	17 840	740	4,1
Nord-Trøndelag	20 778	868	4,2
Trøndelag	38 618	1 609	4,2
Nordland	36 079	565	1,6
Troms	24 866	245	1,0
Finnmark	45 762	95	0,2
Nord-Norge	106 707	906	0,8
Hele landet, 2011*	304 247	9 981	3,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Statistisk årbok 2011 og beregna totalpopulasjon 2011.

Tabell 2.2 og 2.3 med tilsvarende tabeller på http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket viser fordelingen av jordbruksareal i de ulike landsdeler og fylker. I 1989 regnet en med at på bruk i drift var 113 000 dekar ikke i drift, og i 2011 var det 69 600 dekar som ikke var i drift. Åpen åker og hage utgjorde 35 prosent av jordbruksarealet i drift på landsbasis i 2011, men er svært ulikt fordelt mellom fylker og landsdeler. Fylkene rundt Oslofjorden, Østfold, Vestfold og Akershus/Oslo har fra 80 til 84 prosent av arealet i åpen åker og hage. Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og fylkene i Nord-Norge har fra 2 til 6 prosent åpen åker og hage og tilsvarende mer eng og beiteareal. Resten av fylkene har mellom 14 prosent (Aust-Agder) og 59 prosent (Hedmark) åpen åker. På landsbasis viser arealet av åker og hage noe nedgang de siste årene. Fulldyrket eng og beite har en liten nedgang fra 1999, mens annen eng og beite har økt.

Nye digitale markslagskart

Det totalt registrerte jordbruksarealet nådde et maksimum i 2001. Deretter har det vært en årlig reduksjon slik at det registrerte arealet i 2011 er 4,7 prosent lavere. Fra 2005 har nytt digitalt kartgrunnlag vært tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstillegg. Tall fra SLF viser at arealmålingene fra nytt kartverk i perioden 2005–2010 innebar en engangsreduksjon i arealet på nær 2,6 prosent per år i gjennomsnitt i de kommuner hvor kartverket ble tatt i bruk. For øvrige kommuner var nedgangen 0,3 prosent i snitt per år. En kan ikke si hvorvidt nedgangen i kommuner som har tatt i bruk nytt kartverk skyldes mer nøyaktige målinger enn tidligere eller om det er en nedgang som har funnet sted over år og som ikke ble fanget opp av eksisterende kart før nytt kartverk ble tatt i bruk.

Tabell 2.2 Jordbruksarealet i Nord-Norge, Sør-Norge og landet. 1000 dekar¹⁾

		1989	1999	2005	2010	2011*
Sør-Norge	Åker og hage	4 349	3 933	3 772	3 509	3 452
	Fulldyrka eng og beite	3 686	4 120	4 098	4 041	4 022
	Fulldyrka i alt	8 035	8 053	7 870	7 550	7 474
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	2,14	2,02	1,90	1,72	1,68
	Annen eng og beite	1 014	1 371	1 521	1 591	1 601
	Jordbruksareal i drift i alt	9 049	9 424	9 391	9 141	9 075
	Jordbruksareal, daa/innbygger	2,41	2,37	2,27	2,08	2,04
	Jordbruksareal ute av drift	90	59	54	58	61
Nord-Norge	Åker og hage	81	62	32	27	21
	Fulldyrka eng og beite	698	757	760	724	720
	Fulldyrka i alt	779	819	792	752	741
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	1,69	1,77	1,71	1,61	1,58
	Annen eng og beite	81	140	171	168	165
	Jordbruksareal i drift i alt	860	958	964	919	906
	Jordbruksareal, daa/innbygger	1,87	2,07	2,08	1,97	1,94
	Jordbruksareal ute av drift	23	11	10	9	9
Hele Landet	Åker og hage	4 430	3 995	3 804	3 536	3 474
	Fulldyrka eng og beite	4 384	4 877	4 858	4 765	4 742
	Fulldyrka i alt	8 814	8 872	8 662	8 301	8 215
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	2,09	2,00	1,88	1,71	1,67
	Annen eng og beite	1 095	1 511	1 692	1 758	1 766
	Jordbruksareal i drift i alt	9 909	10 382	10 365	10 060	9 981
	Jordbruksareal, daa/innbygger	2,35	2,34	2,25	2,07	2,03
	Jordbruksareal ute av drift	113	70	64	67	70

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.3 viser årlig prosentvis endring for totalt jordbruksareal, fulldyrket areal og eng og beite for landsdelene. Fra 1999 til 2010 er det kun Rogaland som har økt jordbruksarealet, og slik er det fra 2010 til 2011 også. I de andre landsdelene er det en svak reduksjon i denne perioden. Østlandet og Trøndelag har den største andelen av fulldyrket areal i 2010. Andelen av eng og beite er størst på Vestlandet, Rogaland og Nord-Norge. På landsbasis har andelen av eng og beite økt fra 55 prosent i 1989 til 65 prosent i 2010 og 2011. Andelen fulldyrket jord på landsbasis har blitt redusert fra 89 prosent i 1989 til 83 prosent i 2010 og 82 prosent i 2011.

Tabell 2.3 Totalt jordbruksareal i drift fordelt på landsdeler. 1000 dekar¹⁾

		1989	1999	2005	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
							89-99	99-10	10-11
Østlandet	Totalt areal	4 568	4 658	4 647	4 534	4 503	0,2	-0,2	-0,7
	Fulldyrket areal	4 356	4 351	4 281	4 149	4 119	0,0	-0,4	-0,7
	% fulldyrket	95	93	92	92	91			
	Eng og beite	1 293	1 598	1 701	1 788	1 795	2,1	1,0	0,4
	% eng og beite	28	34	37	39	40			
Agder og Telemark	Totalt areal	558	585	568	552	547	0,5	-0,5	-1,0
	Fulldyrket areal	494	501	477	457	452	0,1	-0,8	-1,0
	% fulldyrket	88	86	84	83	83			
	Eng og beite	363	428	431	434	432	1,6	0,1	-0,5
	% eng og beite	65	73	76	79	79			
Rogaland ²⁾	Totalt areal	848	968	1 007	1 001	1 004	1,3	0,3	0,3
	Fulldyrket areal	544	568	577	543	542	0,4	-0,4	-0,1
	% fulldyrket	64	59	57	54	54			
	Eng og beite	703	862	933	940	949	2,1	0,8	1,0
	% eng og beite	83	89	93	94	95			
Vestlandet	Totalt areal	1 513	1 564	1 498	1 433	1 412	0,3	-0,8	-1,5
	Fulldyrket areal	1 143	1 113	1 034	961	937	-0,3	-1,3	-2,5
	% fulldyrket	76	71	69	67	66			
	Eng og beite	1 404	1 502	1 445	1 388	1 369	0,7	-0,7	-1,4
	% eng og beite	93	96	96	97	97			
Trøndelag	Totalt areal	1 562	1 650	1 671	1 620	1 609	0,5	-0,2	-0,7
	Fulldyrket areal	1 498	1 520	1 502	1 440	1 424	0,1	-0,5	-1,1
	% fulldyrket	96	92	90	89	89			
	Eng og beite	937	1 102	1 109	1 081	1 077	1,6	-0,2	-0,4
	% eng og beite	60	67	66	67	67			
Nord-Norge	Totalt areal	860	958	974	919	906	1,1	-0,4	-1,4
	Fulldyrket areal	779	819	792	752	741	0,5	-0,8	-1,4
	% fulldyrket	91	85	81	82	82			
	Eng og beite	779	896	932	892	885	1,4	0,0	-0,8
	% eng og beite	91	94	96	97	98			
Hele Landet	Totalt areal	9 909	10 382	10 365	10 060	9 981	0,5	-0,3	-0,8
	Fulldyrket areal	8 814	8 872	8 662	8 301	8 215	0,1	-0,6	-1,0
	% fulldyrket	89	85	84	83	82			
	Eng og beite	5 479	6 388	6 550	6 524	6 507	1,5	0,2	-0,3
	% eng og beite	55	62	63	65	65			

* Foreløpige tall

- 1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene
- 2) Per 01.01.02 gikk Ølen kommune over fra Hordaland til Rogaland fylke, så det utgjør noe av endringen både i Rogaland og for Vestlandet

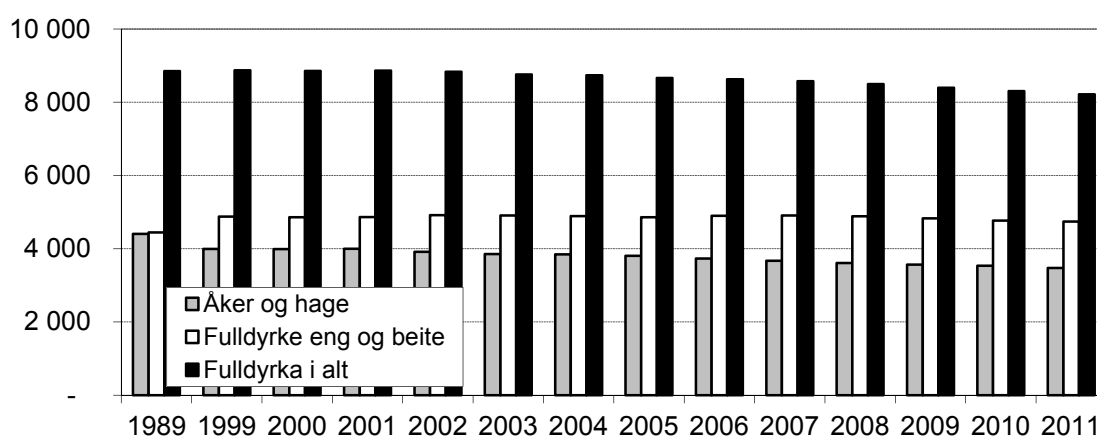
Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1989, 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Figur 2.1 nedenfor viser en oversikt over arealet av åker og hage, fulldyrka eng og beite samt fulldyrka i alt på landsbasis for årene 1989 og hvert år fra og med 1999 til og med 2011. Den viser blant annet at arealet av fulldyrka eng og beite er større enn samlet areal av åker og hage, og denne differansen har blitt større med årene. I 1989 var disse to areal tilnærmet like store.

Det totale fulldyrka arealet var størst i 1999, men etter 2001 har det gått jevnt nedover hvert år. Nedgangen er på totalt 6,3 prosent etter 2001. Mye av denne reduksjonen tilskrives innføringen av nytt digitalt kartverk som har medført en nedjustering av det registrerte arealet, jfr. tidligere omtale. I det totale jordbruksarealet inngår i tillegg overflatedyrket jord og innmarksbeite. Slikt areal utgjør om lag 17 prosent av totalarealet i slutten av perioden, mens andelen var 11 prosent i 1989.

Figur 2.1 Åker og hage, fulldyrka eng og beite og fulldyrka i alt. Hele landet. 1000 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tallene for nydyrking uten tilskudd er revidert ut i fra den fullstendige landbruks-tellingen i 1999 og viste et nydyrka areal på totalt 95 232 dekar i perioden 1994 til 1998. Fra 2002 til 2009 var det en jevn økning i areal godkjent til nydyrking, fra ca 6 000 dekar i 2003 til ca 15 000 dekar i 2009. Og fra 2009 til 2010 var det en stor økning, til 19 900 dekar godkjent. Av arealet som ble godkjent for nydyrking i 2010 lå 65 prosent i fylkene Rogaland, Nord-Trøndelag, Nordland, Møre og Romsdal og Hedmark.

Hvert år går noe jordbruksareal over til andre formål, for eksempel til industri, boligområder og samferdsel. I perioden 1994 – 2003 ble det per år i gjennomsnitt omdisponert 11 400 dekar dyrka jord til andre formål enn landbruk. Det nasjonale jordvernmålet har etter 2004 vært at årlig omdisponering skal halveres, til 5 700 dekar innen 2010. Men i alle år fom 2005 har over 6 000 dekar dyrka jord blitt omdisponert, og i 2011 var arealet 6 100 dekar. I tillegg blir også en del dyrkbar jord omdisponert hvert år. Dette har variert fra 2 200 til 10 200 dekar hvert år. I 2011 ble 3 600 dekar dyrkbar

jord omdisponert til andre formål enn landbruk. Tabell 2.4 viser hvor mye dyrka og dyrkbart areal som hvert år har blitt omdisponert til andre formål enn landbruk. Det må påpekes at rapportering på grunnlag av KOSTRA-systemet ga underrapportering fra 2005, men dette har gradvis blitt bedre. Dette medfører at nedgangen i omdisponert areal etter 2005 ikke er reell, men skyldes mangelfull rapportering etter at rapporteringsrutinene ble lagt om fra 2005.

Tabell 2.4 Omdisponert areal til andre formål enn landbruk. Avrundet til hele 100 dekar.

	I alt	Dyrka areal	Dyrkbart areal
1994	14 400	9 500	4 900
1995	18 000	10 300	7 700
1996	19 300	9 700	9 600
1997	19 200	10 300	9 000
1998	15 200	10 100	5 100
1999	16 600	13 000	3 600
2000	12 800	10 600	2 200
2001	17 700	13 300	4 400
2002	23 000	14 200	8 800
2003	20 100	13 500	6 600
2004	21 800	11 700	10 200
2005	17 600	7 400	10 200
2006	13 700	7 600	6 000
2007	15 100	8 500	6 600
2008	14 900	7 900	7 000
2009	13 000	8 300	4 700
2010	12 200	6 700	5 600
2011*	9 700	6 100	3 600

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå, KOSTRA.

Når det gjelder de ulike fylkene, så er det Sør-Trøndelag, Hedmark og Rogaland som har omdisponert mest areal i 2010, med mellom 1 200 og 1 700 dekar. Mest dyrkajord er omdisponert i Rogaland (totalt 1 400 dekar), mens Hedmark har omdisponert mest dyrkbar jord (1 000 dekar).

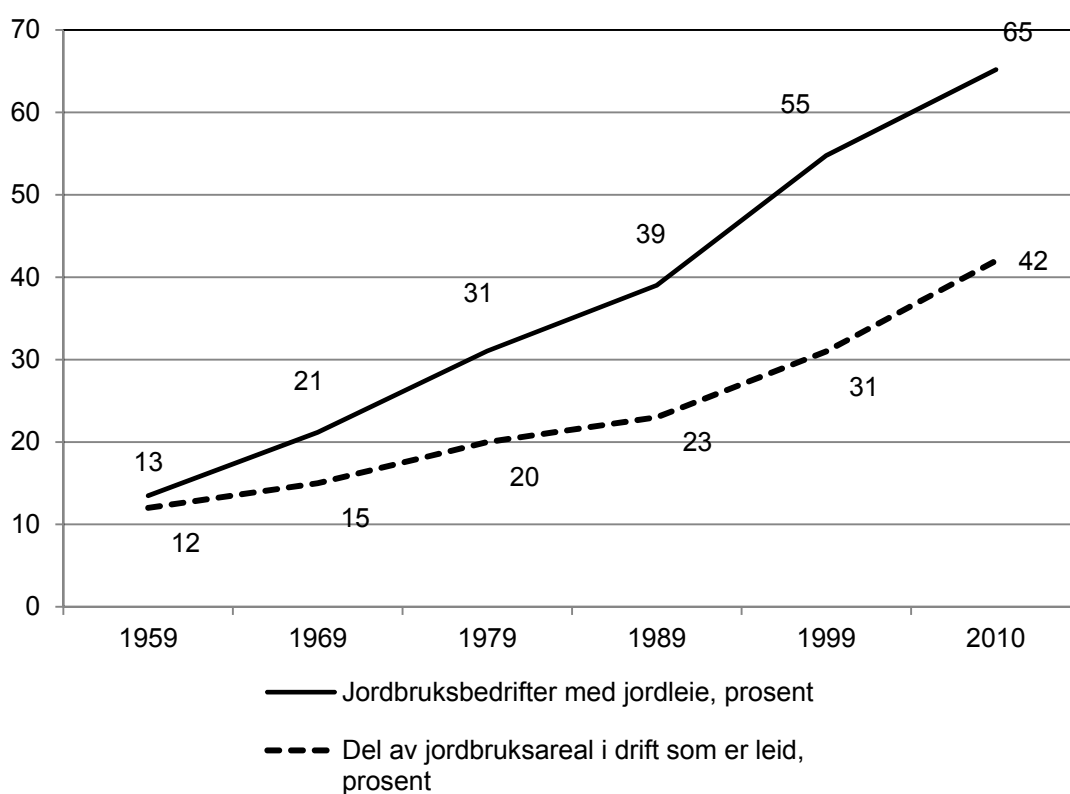
I tillegg til tallene i tabell 2.4 blir det også hvert år omdisponert litt areal til landbruk, både til bebyggelse (f.eks. nye driftsbygninger) og til skogplanting. I 2005 var det omdisponert 337 dekar og i 2010 totalt 664 dekar til skogbruksformål. I perioden mellom 2005 og 2010 har omdisponert til skogbruk variert fra 321 til 2 166 dekar pr. år.

Arealendringene kan skyldes flere forhold. Blant annet bygger arealtallene på forskjellige statistikker; den fullstendige landbrukstelingen og søknader om produksjonstilskudd. Produksjonstilskuddsstatistikken fanger ikke opp

jordbruksareal som ikke det blir søkt produksjonstilskudd til eller areal i søknader som ikke blir innvilget, og vil derfor være noe lavere enn det faktiske jordbruksarealet i drift, registrert i de fullstendige landbrukstellingene. I etterkant av omleggingen av virkemiddelsystemet fra pristilskudd til produksjonsuavhengige tilskuddordninger på 90-tallet, ble det registrert et større areal i drift enn tidligere i produksjonstilskuddsstatistikken.

2.1.2 Leiejord

Bruk av leiejord er svært viktig for mange av jordbruksbedriftene. Både andel bruk med leiejord og andel leid jord av dyrket areal har økt. Figur 2.1 viser andel bruk med leiejord og andel av jordbruksarealet som er leid fra 1959 til 2010.

Figur 2.2 Andel jordbruksbedrifter med leiejord og andel leiejord totalt. 1959–2010

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Landbrukstelling 2010

I 2010 hadde 65 prosent av jordbruksbedriftene jordleie, og 42 prosent av jordbruksarealet i drift er leid areal. 47 prosent av jordbruksbedriftene med leiejord hadde mer enn 50 prosent leiejord.

Andelen jordbruksbedrifter med jordleie og andel leid jordbruksareal varierer mellom fylkene som tabell 2.5 viser.

Tabell 2.5 Andel jordbruksbedrifter med jordleie og andel leieareal. Fylkesvise tall 2010

<i>Fylker</i>	Prosent	
	Jordbruksbedrifter med jordleie	Jordbruksareal i drift som er leid
Østfold	55	41
Akershus/Oslo	58	41
Hedmark	69	43
Oppland	64	37
Buskerud	63	44
Vestfold	55	48
Telemark	63	54
Aust-Agder	72	59
Vest-Agder	74	55
Rogaland	55	33
Hordaland	64	42
Sogn og Fjordane	65	38
Møre og Romsdal	75	47
Sør-Trøndelag	70	41
Nord-Trøndelag	62	32
Nordland	79	48
Troms	85	58
Finmark	83	52

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Landbrukstelling 2010

Tabellen viser at de tre nord-norske fylkene har størst andel jordbruksbedrifter med jordleie. For jordbruksareal i drift som er leid er det størst andel i Aust-Agder.

Også antall leieforhold hver jordbruksbedrift har varierer mye. Tabell 2.6 viser fylkesvis fordelingen av antall jordbruksbedrifter med jordleie og prosentvis fordeling av disse på antall leieforhold. På landsbasis har 74 prosent av bedriftene med jordleie 1 – 4 leieforhold. Det er særlig mange leieforhold på bedriftene i Telemark, Agderfylkene og i de tre fylkene i Nord-Norge.

Tabell 2.6 Jordbruksbedrifter med jordleie inndelt etter antall leieforhold. Fylkesvise tall 2010

Antall leieforhold	Jordbruks- bedrifter med jordleie	Prosentvis fordeling etter antall leieforhold			
		1	2-4	5-9	10 ≥
Østfold	1 361	42	40	13	4
Akershus/Oslo	1 419	39	40	16	5
Hedmark	2 592	25	43	24	8
Oppland	3 305	32	50	16	2
Buskerud	1 513	30	43	21	6
Vestfold	905	36	38	18	8
Telemark	1 016	27	41	22	10
Aust-Agder	522	20	35	31	14
Vest-Agder	883	19	37	30	14
Rogaland	2 607	43	44	10	2
Hordaland	2 124	33	46	17	4
Sogn og Fjordane	2 138	38	47	13	1
Møre og Romsdal	2 295	22	46	25	7
Sør-Trøndelag	2 230	29	46	20	4
Nord-Trøndelag	2 189	33	50	15	2
Nordland	2 013	19	40	28	13
Troms	979	13	36	33	18
Finmark	307	18	36	32	14
<i>Hele landet</i>	<i>30 398</i>	<i>30</i>	<i>44</i>	<i>19</i>	<i>6</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Landbrukstelling 2010.

2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner

Fra og med 2004 ble begrepet *driftsenhet* byttet ut med *jordbruksbedrift*. Denne endringen var en følge av regelendringene for å være tilskuddsberettiget. Med de nye reglene er det ikke så enkelt å presentere driftsenheter på samme måte som før. Samdrifter i melkesektoren har skapt presentasjonsproblemer en del år, og etter hvert som vi har fått mange varianter av juridiske foretak har det blitt enda mer komplisert. Dette skyldes at samme «gårdsbruk» eller «gårdbruker» i tradisjonell tankegang kan inngå med produksjon på flere tilskuddssøknader ved at virksomheten er organisert i, eller eieren deltar i, flere selskaper (foretak). For eksempel kan en tenke seg at kornproduksjonen skjer i et enkeltpersonforetak mens et veksthus er organisert som en annen selskapsform. Etter denne overgangen kan for eksempel 3 tidligere driftsenheter bli 1 jordbruksbedrift, men de kan også bli 4.

Det er skjedd omfattende endringer i antall og størrelse av jordbruksbedriftene og i sammensetningen av produksjonene de seneste årene. Nedenfor er det vist størrelsesfordeling for alle jordbruksbedrifter, og noen forskjellige produksjoner. En jordbruksbedrift kan være representert med flere produksjoner. En kan derfor ikke summere jordbruksbedriftene med de ulike produksjonene og komme fram til et riktig tall for totalt antall jordbruksbedrifter.

Tabell 2.7 viser utviklingen i det totale antall jordbruksbedrifter. Det er nedgang i antall for de mindre jordbruksbedriftene og en økning for de større. De aller minste jordbruksbedriftene har sterkest prosentvis årlig nedgang frem til 2010. For perioden fra 1999 til 2010 går også antall jordbruksbedrifter i både størrelsesgruppen 100–200 dekar og 200–300 dekar ned. Gruppen 200–300 dekar har økt sin andel av jordbruksbedriftene fra 1999 til 2010, på tross av at de har blitt færre.

Tabell 2.7 Antall jordbruksbedrifter etter jordbruksareal i drift, jordbruksareal i drift og leid jordbruksareal

Jordbruksareal i drift. Daa	1989	1999	2005	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-11
< 100 ¹⁾	62 000	31 237	16 552	14 359	13 978	-6,6	-6,8	-2,7
%	62	44	31	31	31			
100-199	25 330	22 286	16 764	13 440	12 903	-1,3	-4,5	-4,0
%	25	32	32	29	28			
200-299	7 928	10 367	10 186	8 444	8 236	2,7	-1,8	-2,5
%	8	15	19	18	18			
300-499	3 266	5 273	6 817	6 857	6 765	4,9	2,4	-1,3
%	3	7	13	15	15			
500-799	714	1 287	2 013	2 490	2 537	6,1	6,2	1,9
%	1	2	4	5	6			
≥ 800	144	290	671	1 034	1 080	7,3	12,3	4,4
%	0	0	1	2	2			
Alle jordbr.bedrifter	99 382	70 740	53 003	46 624	45 499	-3,3	-3,7	-2,4
Areal, 1000 daa	9 911	10 382	10 354	10 060	9 981	0,5	-0,3	-0,8
Daa/jordbruksbedrift	100	147	195	216	219	3,9	3,6	1,7
J.bedr. < 5 daa	735 ²⁾	729	1 455	2 071	1 898	7,9	8,6	-8,9
Leid areal, 1000 daa	2 318	3 239	3 963	4 185		3,4	2,4	
Leid areal, %	23	31	38	42				
Leid areal, daa/j.bedr.	23	46	75	90		7,1	6,2	

* Foreløpige tall

1) I 1989 gjelder tallene størrelsesgruppen 5-99 dekar

2) Tallet inngår ikke i sumlinja «alle jordbruksbedrifter», etter som BFJs tidsserie for jordbruksbedrifter ikke omhandler bedrifter < 5 daa før f.o.m. 1999.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Antall dekar per jordbruksbedrift øker gjennom hele perioden fra 1989, noe som har sammenheng med at antallet jordbruksbedrifter avtar. Arealet på de jordbruksbedriftene som går ut av drift, kan enten gå helt ut av jordbruksdrift eller overtas av andre jordbruksbedrifter ved salg eller utleie. Tabell 2.7 viser videre at antall jordbruksbedrifter med mindre enn 5 dekar har økt i perioden, med unntak av 2011. Jordbruksbedrifter med mindre enn 5 dekar utgjorde 1,0 prosent av alle jordbruksbedrifter i 1999, 4,4 prosent i 2010 og 4,2 prosent i 2011. Videre viser tabell 2.7 at både totalt leid areal og leid areal per

jordbruksbedrift har økt fra 1989 til 2010. Andelen av leid areal er høyest i Nord-Norge når en ser på landsdelene, hvor 51 prosent er leid. Variasjonen mellom fylkene er imidlertid betydelig, og det er i Agder-fylkene, Telemark, Troms og Finnmark, vi finner størst andel leid jord – alle med over 52 prosent.

Fra og med 2002 ble reglene for å kunne søke produksjonstilskudd endret, jfr. Forskrift om produksjonstilskudd i jordbruket. Flere selskapsformer er blitt tilskuddsberettiget, blant annet aksjeselskaper, ansvarlige selskaper og stiftelser. Tabell 2.8 viser hvor mange prosent av søkerne som ikke var enkeltpersonforetak i 1999, 2005, 2009 og 2011.

Tabell 2.8 Fylkesvis andel av tilskuddssøkerne som ikke er enkeltpersonforetak. Prosent

Fylke	1999	2005	2009	2011	Antall i 2011
Østfold	0,7	3,0	3,9	3,6	86
Akershus og Oslo	0,7	2,7	3,1	3,6	82
Hedmark	0,8	3,3	4,2	4,3	154
Oppland	1,6	7,1	8,4	6,9	344
Buskerud	0,4	3,2	4,4	4,1	96
Vestfold	0,4	2,5	3,4	3,5	53
Telemark	0,7	2,5	3,2	3,3	51
Aust-Agder	0,9	3,2	4,3	4,7	32
Vest-Agder	0,6	3,6	5,6	5,0	57
Rogaland	1,0	5,7	8,3	7,9	359
Hordaland	0,9	4,0	5,3	4,9	158
Sogn og Fjordane	0,8	3,6	5,9	5,4	172
Møre og Romsdal	1,0	4,8	7,8	6,8	199
Sør-Trøndelag	1,2	4,0	6,4	5,7	174
Nord-Trøndelag	1,6	6,3	8,2	7,4	255
Nordland	0,7	4,2	6,7	6,4	156
Troms	0,7	2,9	4,0	4,1	43
Finnmark	0,5	4,3	7,2	7,0	24
Hele landet	0,9	4,4	6,1	5,6	
Antall	630	2 216	2 818	2 495	2 495

Kilde: SLF sin tilskuddsstatistikk per 31.07.11

For landet som helhet har andelen upersonlige søkere økt fra 0,9 prosent til 5,6 prosent, og det er blitt 1 865 flere upersonlige søkere fra 1999 til 2011. Etter 1999 økte både antallet og andelen upersonlige søkere fram til 2008, men har deretter blitt redusert. I 2011 er det Rogaland som har flest søkere med andre selskapsformer, mens det alle tidligere år har vært flest i Oppland. Rogaland har også den største andelen upersonlige brukere, mens Telemark og Vestfold har minst andel av søkere med andre selskapsformer.

Tabell 2.9 viser endringer i antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster. Antall jordbruksbedrifter med korn har hatt en nedgang på 61 prosent fra 1989 til 2011. Fra 1999 til 2010 har totalt antall jordbruksbedrifter blitt redusert med 38 prosent, samtidig som kornarealet per jordbruksbedrift har økt fra 150 dekar til 227 dekar. Det er antallet av de minste jordbruksbedriftene med korn som har hatt den største prosentvise årlige nedgangen, og denne gruppen har blitt redusert gjennom hele perioden. Jordbruksbedriftene over 500 dekar har gjennom hele perioden økt både relativt sett og i antall. Fra 2010 til 2011 har antallet bruk med korn og oljevekster blitt 3,6 prosent færre, og det er kun de to største arealgruppene som har økt i antall.

Tabell 2.9 Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster etter areal av korn og oljevekster

Arealgruppe, Dekar	1989	1999	2005	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10 - 11
< 100	25 330	10 165	5 937	4 149	3 874	-6,8	-7,8	-6,6
%	62	46	35	31	30			
100-199	7 611	6 170	5 005	4 034	3 892	-2,1	-3,8	-3,5
%	23	28	30	30	30			
200-299	2 848	2 793	2 603	2 142	2 087	-0,2	-2,4	-2,6
%	9	13	16	16	16			
300-499	1 677	2 026	2 119	1 953	1908	1,9	-0,3	-2,3
%	5	9	13	14	15			
500-799	367	609	808	856	875	5,2	3,1	2,2
%	1	3	5	6	7			
≥ 800	66	146	298	399	409	8,3	9,6	2,5
%	0	1	2	3	3			
Antall j.bedr.	33 103	21 909	16 770	13 533	13 045	-4,0	-4,3	-3,6
1 000 daa	3 530	3 282	3 252	3 071	3 035	-0,5	-0,6	-1,2
Daa/j.bedr.	106,6	149,8	193,9	226,9	232,7	3,7	3,8	2,5

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se tabeller

på: http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Meld. St. 9 (2011–2012) tar opp at de klimatiske forhold begrenser arealer egnet til matkornproduksjon, og framholder at *«Kornarealene, og spesielt matkornarealene, er en viktig faktor for Norges matsikkerhet og selvforsyningsgrad.»* Det er rug og særlig hvete som dyrkes til matkorn i videre utstrekning. Andelen som går til mat eller fôr, varierer mellom år, og i leverings-sesongen 2009/2010 ble 32,8 prosent av hveten og 33,6 prosent av solgt mengde rug avregnet som matkvalitet. Tilsvarende andeler i leveringssesongen 2010/11 var 59,5 prosent for hvete og 48,6 prosent for rug. Dyrkinga av hvete og rug er konsentrert til Østlandet, og særlig fylkene rundt Oslofjorden og Hedmark. Fylkene Østfold, Vestfold, Akershus/Oslo og Hedmark stod i 2010 for over 84 prosent av hvete- og rugarealet. Totalt ble det dyrket hvete og rug på 790 800 dekar i 2011 (foreløpige tall), herav 141 600 dekar høsthvete, 596 600 dekar vårhvete og 52 600 dekar rug. I 2010 var totalarealet 788 400 dekar.

Tabell 2.10 og 2.11 viser antall jordbruksbedrifter og arealet av poteter og grønnsaker på friland. Det har vært størst prosentvis årlig nedgang for de minste jordbruksbedriftene. Antall jordbruksbedrifter med poteter på arealer under 100 dekar har gått ned i hele perioden fra 1989. Jordbruksbedrifter med over 100 dekar økte i både antall og relativ andel fram til og med 2008, mens det etterpå var en nedgang i antall for alle grupper unntatt gruppen over 300 dekar. Totalt sett har antall jordbruksbedrifter med poteter avtatt med ca. 93 prosent fra 1989 til 2010. Potetarealet har også hatt en markert nedgang, med 32 prosent i samme periode. Potetarealet per jordbruksbedrift har dermed økt betydelig fra 1989, og etter 1999 er det mer enn tredoblet. I 2010 var potetarealet per jordbruksbedrift på 47,4 dekar, mens det var 51,3 dekar i 2011. Det totale antall dekar ble redusert med 3 192 dekar (2 %) det siste året, samtidig som antall jordbruksbedrifter er redusert med 275 bruk (10 %) fra 2010 til 2011.

Tabell 2.10 Antall jordbruksbedrifter med poteter etter potetareal

Arealgruppe, dekar	1989	1999	2005	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10 - 11
< 10	34 418	7 831	3 198	1 512	1 274	-13,8	-13,9	-15,7
%	90	76	65	54	51			
10-49	2 711	1 420	811	468	468	-6,3	-9,6	0,0
%	4	14	16	17	19			
50-99	802	657	482	352	333	-2,0	-5,5	-5,4
%	1	6	10	13	13			
100-199	199	276	315	310	293	3,3	1,1	-5,5
%	0	3	6	11	12			
200-299	17	61	87	83	76	13,6	3,0	-9,5
%	0	1	2	3	3			
≥ 300	11	15	36	70	76	3,2	14,9	10,1
%	0	0	1	2	3			
Antall j.bedr.	38 158	10 260	4 929	2 795	2 520	-12,1	-11,1	-9,8
Antall daa	188 929	148 522	137 344	132 399	129 207	-2,4	-1,0	-2,4
Daa/j.bedr.	5,1	14,5	27,9	47,4	51,3	11,0	11,4	8,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Arealet med grønnsaker på friland (tabell 2.8) økte fra 1989 til 2008 med 34 prosent til ca. 76 300 dekar. Deretter er arealet redusert til ca. 69 200 dekar i 2011. Samtidig har antall jordbruksbedrifter gått ned med 85 prosent fra 1989 til 2011. Det mest markerte trekk er at antall produsenter med under 10 dekar har avtatt sterkt i hele perioden. Selv om arealgruppen 10–49 dekar har blitt sterkt redusert i antall, så har gruppen økt sin relative andel betraktelig. Alle størrelsesgrupper over 50 dekar har økt sin relative andel i perioden 1989 til 2011, selv om enkelte grupper har redusert antallet jordbruksbedrifter enkelte år. Dette har gitt en gjennomsnittlig økning i grønnsakarealet per jordbruksbedrift fra 8,8 dekar i 1989 til 72,7 dekar i 2011. I 1999 utgjorde jordbruksbedrifter med mindre enn 50 dekar grønnsaker 82 prosent, mens de i 2010 utgjorde 62 prosent. Grønnsaker på friland er inkludert kålrot til mat og erter og bønner til konserverindustrien.

Tabell 2.11 Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland etter grønnsakareal

Arealgruppe, dekar	1989	1999	2005	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-11
< 10	5 079	964	527	333	300	-15,3	-9,2	-9,9
%	78	45	35	32	32			
10-49	1 181	784	581	313	289	-4,0	-8,0	-7,7
%	18	37	38	30	30			
50-99	187	249	227	211	183	2,9	-1,5	-13,3
%	3	12	15	20	19			
100-199	60	98	129	115	106	5,0	1,5	-7,8
%	1	5	9	11	11			
≥ 200	9	28	50	72	73	12,0	9,0	1,4
%	0	1	3	7	8			
Antall j.bedr.	6 516	2 123	1 514	1 044	951	-10,6	-6,2	-8,9
Antall daa	57 030	60 187	68 635	71 220	69 169	0,5	1,5	-2,9
Daa/j.bedr.	8,8	28,3	45,3	68,2	72,7	12,5	8,3	6,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.12 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal. Tabellen omfatter alt engareal, dvs. sum fulldyrka og overflatedyrka/innmarksbeite, med andre ord alle eiendommer som dyrker grovfôr. Antall jordbruksbedrifter har blitt redusert med ca. 53 prosent fra 1989 til 2010, mens arealet har økt med 23 prosent i samme periode. Andelen jordbruksbedrifter med over 100 dekar engareal har økt fra å utgjøre 28 prosent i 1989 til å være 66 prosent i 2010 og 2011. Fra 2010 til 2011 er det kun arealgruppene over 500 dekar som har økt i antall, mens de andre enten er uforandret eller har blitt færre. Totalt antall bruk med engareal har blitt redusert med 711 bruk det siste året.

Tabell 2.12 Antall jordbruksbedrifter med engareal etter størrelsen på engarealet

Arealgruppe, Dekar	1989	1999	2005	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-11
< 99	53 870	28 940	14 587	12 1338	11 906	-6,0	-7,6	-1,9
%	72	52	36	34	34			
100-199	17 410	18 626	13 783	10 794	10 339	0,7	-4,8	-4,2
%	23	33	34	30	30			
200-299	2 771	6 489	7 753	6 672	6 520	8,9	0,3	-2,3
%	4	12	19	19	19			
300-499	443	1 805	3 894	4 568	4 568	15,1	8,8	0,0
%	1	3	10	13	13			
500-799	43	131	614	1 168	1 254	11,8	22,0	7,4
%	0	0	2	3	4			
≥ 800	9	13	75	241	283	3,7	30,4	17,4
%	0	0	0	1	1			
Antall j.bedr.	74 546	56 004	40 706	35 581	34 870	-2,8	-4,0	-2,0
1000 daa	5 278	6 388	6 550	6 524	6 507	1,5	0,2	-0,3
Daa/j.bedr.	73,5	114,1	160,9	183,4	186,6	4,5	4,4	1,8

* Forløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.13 viser struktursammensetningen på jordbruksbedrifter med melkeku fra 1989 til 2011. Antall jordbruksbedrifter med melkekyr er redusert med 64 prosent i denne perioden, samtidig som antall melkekyr har blitt redusert med 31 prosent. Fra 2010 til 2011 har antall jordbruksbedrifter gått ned med 590, som tilsvarer 5 prosent, mens antall melkekyr per jordbruksbedrift gikk opp med 3 prosent.

Det har vært en kraftig reduksjon i antall jordbruksbedrifter i de minste størrelsesgruppene. Fra 1989 til 2011 var det en økning i antallet jordbruksbedrifter i alle størrelsesgrupper med over 20 melkekyr. I 1989 hadde 9 prosent av alle jordbruksbedrifter med melkeku over 20 melkekyr, mens i 2010 og 2011 utgjorde denne størrelsesgruppa henholdsvis 43 og 45 prosent.

Tabell 2.13 Antall jordbruksbedrifter med melkeku etter besetningsstørrelse¹⁾

Besetnings- størrelse	1989 ²⁾	1999	2005	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10 - 11
< 10	11 610	6 047	2 749	1 262	1 165	-6,3	-13,3	-7,7
%	40	27	17	11	11			
10-19	14 796	13 180	8 937	5 166	4 712	-1,1	-8,2	-7,9
%	51	58	56	46	45			
20-39	2 585	3 264	3 799	3 736	3 542	2,4	1,2	-5,2
%	9	14	24	34	34			
40-69	137	153	361	853	951	1,1	16,9	11,5
%	0	1	2	8	9			
≥ 70	15	15	44	163	170	0,0	24,2	4,3
%	0	0	0	1	2			
Antall j.bedr.	29 143	22 659	15 890	11 130	10 540	-2,5	-6,3	-5,3
1 000 melkekyr	340	313	265	238	233	-0,8	-2,4	-2,2
Melkekyr per j.bedr.	11,7	13,8	16,7	21,4	22,1	1,7	4,1	3,3

* Foreløpige tall

1) Samdrifter er med som en jordbruksbedrift (se også tabell 2.12)

2) Tallene inkluderer også eventuelle ammekyr

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.14 gir en fylkesvis oversikt over registrerte samdrifter i 2002, 2006, 2010 og 2011, og antall eiendommer som er med i samdriftene i 2011. Antall samdrifter økte frem til 2008, da var det 2 066 stykker, men har i ettertid blitt redusert hvert år. Oppland har i alle år vært det fylket med flest samdrifter, men i 2010 fikk Rogaland flere samdrifter. De fleste samdriftene består av 2 eiendommer, og i 2011 var det registrert 895 slike samdrifter. I mars 2011 har Statens landbruksforvaltning registrert 1 510 samdrifter totalt, og disse utgjør 13,9 prosent av alle jordbruksbedrifter med melkeproduksjon og består av 4 130 eiendommer.

Tabell 2.14 Antall samdrifter i melkeproduksjon og fordelingen av eiendommer som inngår

	2002	2006	2010	2011*	Antall samdrifter fordelt				Antall eien- 2011*
					2	3	4	≥ 5	
Østfold	11	18	23	22	19	2	1	0	48
Akershus	5	12	16	18	15	2	0	1	41
Hedmark	36	78	70	65	35	16	8	6	181
Oppland	223	370	294	245	147	40	24	34	688
Buskerud	10	27	28	26	9	5	8	4	85
Vestfold	7	11	12	11	7	2	1	1	29
Telemark	12	15	10	10	7	1	2	0	25
Østlandet	304	531	453	397	239	68	44	46	1 097
Aust-Agder	9	11	8	7	4	3	0	0	17
Vest-Agder	13	42	35	31	23	3	4	1	76
Rogaland	111	296	315	288	170	67	27	24	770
Agder og Rogaland	133	349	358	326	197	73	31	25	863
Hordaland	54	114	98	87	55	11	10	11	238
Sogn og Fjordane	60	137	139	124	72	26	9	17	348
Møre og Romsdal	72	163	159	148	87	32	14	15	405
Vestlandet	186	414	396	359	214	69	33	43	991
Sør-Trøndelag	64	140	137	126	63	25	23	15	368
Nord-Trøndelag	130	216	228	202	120	40	20	22	551
Trøndelag	194	356	365	328	183	65	43	37	919
Nordland	45	86	90	79	48	19	7	5	210
Troms	9	10	11	8	6	1	1	0	19
Finmark	2	10	12	13	8	5	0	0	31
Nord-Norge	56	106	113	100	62	25	8	5	260
Hele landet	873	1 756	1 685	1 510	895	300	159	156	4 130

* Tall per 01.03.11

Kilde: Statens landbruksforvaltning

I Jordbruksoppjøret 2008 ble avtalepartene enige om å innføre mulighet til kvoteleie, og dette ble første gang innført fra og med kvoteåret 2009. I Forskrift om kvoteordningen for melk (FOR 2011-12-23-1502) er kvoteleie i liten grad omtalt, etter som det er mindre regulert enn tidligere. Det er kun eieren av landbrukseiendom som kan leie ut hele eller deler av kvoten. Slik leie må foregå mellom eiendommer i samme produksjonsregion, og samdriftsdeltakere kan ikke leie kvote. SLF har tall på bortleid mengde i hvert fylke, mens leieprisen er fullstendig markedsstyrt, og det eksisterer ikke noe

sentralt register over avtalte priser. Det er to større etablerte omsetningskanaler som bistår ved kvoteleie, og det er *www.melkekvoter.no* og *www.melkeboers.no*. Disse har i utgangspunktet landsdekkende aktivitet. Fra *www.melkekvoter.no* har vi fått opplysninger om leiepriser de har formidlet, og deres mengde dekker 1,2 prosent av totalt leid kvote i landet. I flere fylker mangler vi dessverre prisopplysninger, etter som ingen av de to aktørene har tall derifra.

Når det gjelder avtalt leiepris på kvote i 2011, så var det Oppland, Nord - Trøndelag og Rogaland som hadde høyest pris (tabell 2.15). Landsgjennomsnittet var 52 øre per liter, mens de i Oppland i gjennomsnitt betalte 64 øre per liter kvote. Rogaland er det fylket hvor det er mest leie av kvote, over 20 mill. liter. Totalt for landet var 106 mill. liter kumelkkvote bortleid i 2011, noe som er en økning fra 70 mill. liter i 2010. Oppland er det fylket hvor det er størst andel jordbruksbedrifter som både leier og leier ut kvote. For landet som helhet har 9,4 prosent av jordbruksbedriftene bortleie av kvote, mens 11,2 prosent av melkebondene leier kvote. Gjennomsnittlig utleid kvote er størst i regionen Østfold, Vestfold, Akershus/Oslo, mens gjennomsnittlig innleid mengde er størst i Rogaland. For landet som helhet var gjennomsnittlig bortleide kvote 76 900 liter per jordbruksbedrift, mens gjennomsnittlig innleid kvote var 64 700 liter per jordbruksbedrift.

Tabell 2.15 Leie av melkekvoter. Fylkesvis gjennomsnittspris, utleid og leid mengde. 2011

Fylke	Gjennom- snittlig leiepris, kr/liter	Mengde utleid, 1000 Liter	% av eiendommer med kvote som har utleie	Gjennom- snittlig utleie, liter/j.bedr.	% av eiendommer med kvote som har leie	Gjennom- snittlig leie, liter/j.bedr.
Østfold, Vestfold, Akershus og Oslo		1 500	3,1	96 900	3,9	76 500
Hedmark		6 600	7,2	89 600	13,5	60 800
Oppland	0,64	19 800	11,0	67 300	15,4	61 600
Buskerud		2 000	5,5	71 600	9,7	62 600
Telemark		200	1,4	52 300	2,8	52 300
Aust-Agder		700	5,1	78 400	9,8	54 200
Vest-Agder		2 000	5,6	63 100	10,1	54 500
Rogaland	0,60	20 300	7,0	93 200	10,7	84 000
Hordaland	0,30	4 400	5,2	58 600	9,0	54 200
Sogn og Fjordane	0,25	7 300	6,4	58 000	10,7	49 000
Møre og Romsdal	0,32	7 500	4,7	78 200	9,1	59 100
Sør-Trøndelag	0,37	11 300	7,1	80 500	12,3	65 900
Nord-Trøndelag	0,62	10 900	6,1	87 400	11,0	65 400
Nordland		9 400	8,3	80 000	13,2	69 300
Troms		1 500	4,0	79 100	8,3	60 100
Finmark		600	2,5	95 600	4,6	82 000
Landet	0,52	106 000	9,4	76 900	11,2	64 700

Kilde: *www.melkekvoter.no* og SLF

I 1997 ble den første runden med kjøp og salg av melkekvoter gjennomført. Formålet med dette var å effektivisere sektoren, stimulere aktive produsenter, ta i bruk ledig båskapasitet og øke fleksibiliteten. Totalt 641 kumelkebønder solgte da kvoten, noe som utgjorde nesten 32 mill. liter. Flest selgere var det i Møre og Romsdal, mens det var i Telemark den største andelen melkebønder solgte. 6,4 prosent av melkebøndene i Telemark solgte det første året. Hvert år senere har staten gjennomført en tilsvarende ordning, og i 2000 ble det i tillegg en ekstra salgsrunde på høsten. Antall kvoteselgere ble derfor størst i 2000, da i alt 1 642 kumelkebønder sluttet. Tabell 2.16 viser fylkesvis oversikt over antallet kvoteselgere og hvor mange liter de totalt har solgt i 1997, 2003, 2010 og 2011. Tallene gjelder kumelk, og tabellen viser også totaltall for hele perioden.

Tabell 2.16 Salg av melkekvoter ku. Antall kvoteselgere og solgt mengde. Utvalgte år og 1997–2011

Fylke	1997		2003		2010		2011		Hele perioden	
	Antall	1000 liter	Antall	1000 liter	Antall	1000 liter	Antall	1000 liter	Antall	1000 liter
Østfold	19	1 200	12	1 100	3	300	5	600	218	18 100
Oslo og Akershus	18	1 000	7	500	5	700	3	400	236	20 000
Hedmark	27	1 300	26	1 800	9	1 000	14	1 400	460	31 400
Oppland	55	2 400	49	2 700	18	2 000	16	1 000	748	43 500
Buskerud	9	300	11	900	5	500	12	1 300	302	19 300
Vestfold	6	400	4	500	1	100	3	400	102	8 900
Telemark	25	1 100	10	400	6	400	8	700	193	10 300
Aust-Agder	18	600	13	700	1	30	11	1 100	170	9 000
Vest-Agder	15	600	8	400	7	600	10	700	344	18 400
Rogaland	70	4 700	40	2 700	31	3 000	30	2 900	1 138	85 800
Hordaland	37	1 500	32	1 700	18	1 400	18	1 400	739	39 900
Sogn og Fjordane	74	2 500	32	1 600	28	1 800	19	1 100	803	37 600
Møre og Romsdal	108	5 500	49	2 900	35	3 300	48	4 500	1 201	78 800
Sør-Trøndelag	74	4 000	53	3 500	38	3 600	36	3 000	1 007	68 300
Nord-Trøndelag	23	1 200	40	2 900	41	3 800	25	2 800	814	59 500
Nordland	37	1 900	45	2 600	17	1 500	21	1 600	711	44 400
Troms	21	1 200	14	1 000	10	1 200	8	700	283	20 000
Finnmark	5	300	3	200	5	400	4	500	90	6 900
Landet	641	32 000	448	282 300	278	25 700	291	26 200	9 559	619 900

Kilde: Statens landbruksforvaltning

I 2010 valgte 278 bruk å selge kvoten, og 291 bruk i 2011. Møre og Romsdal hadde flest kvoteselgere i 2011, men det var i Aust-Agder at relativt flest foretak solgte kvote i 2011 (9,7 %). Totalt for perioden har 9 559 foretak solgt kvoten, og det er total solgt 619 mill. liter.

De solgte melkekvotene har enten blitt beholdt av staten, eller blitt solgt ut igjen til melkebønder som har villet kjøpe mer kvote. Andelene her har variert mellom årene. Privat kjøp og salg av melkekvoter innenfor eget fylke/region ble innført i 2003. I 2003 og 2004 kunne 30 prosent av kvoten omsettes privat, mens de resterende 70 prosent ble solgt til staten for kr 3,50 per liter. Fra og med 2005 økte den private omsettelige andelen til 50 prosent.

En konsekvens av at det har blitt stadig færre melkebønder, og at flere av disse har kjøpt mer kvote, er vist i tabell 2.17. Den viser gjennomsnittlig kvote for kumelk i de ulike fylker enkelte år, og vi ser at gjennomsnittskvotene øker. Samdrifter er her regnet som en enhet, noe som også bidrar til å øke gjennomsnittet.

Tabell 2.17 Fylkesvis oversikt over gjennomsnittlig kvote på kumelk. 1998, 2003, 2010 og 2011. Liter

Fylke	1998	2003	2010	2011	% endring 1998–2011
Østfold	97 500	124 300	207 600	217 600	123,2
Oslo/ Akershus	95 100	123 500	179 600	190 900	100,7
Hedmark	79 500	94 900	131 900	146 800	84,7
Oppland	67 000	81 200	111 600	130 200	94,3
Buskerud	64 600	79 400	130 300	144 700	124,1
Vestfold	97 900	135 200	219 800	217 900	122,5
Telemark	53 000	65 800	107 000	116 400	119,8
Aust-Agder	57 900	72 900	113 700	122 700	111,9
Vest-Agder	58 700	72 200	112 200	123 500	110,4
Rogaland	90 500	108 400	161 000	182 600	101,8
Hordaland	59 000	71 200	110 100	123 800	109,9
Sogn og Fjordane	57 000	66 900	95 600	107 100	88,1
Møre og Romsdal	71 700	89 000	137 200	151 000	110,7
Sør-Trøndelag	74 500	88 400	134 900	156 000	109,3
Nord-Trøndelag	81 600	99 600	151 900	169 200	107,5
Nordland	69 900	83 700	125 400	142 400	103,6
Troms	76 300	93 200	126 100	136 400	78,8
Finmark	91 900	99 800	158 600	178 000	93,6
Landet	73 200	88 800	132 300	148 800	103,2

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Vi ser at gjennomsnittskvoten har økt jevnt i perioden. Økningen fra 1998 til 2011 var på 75 600 liter per jordbruksbedrift, noe som tilsvarer over 103 prosent økning. Troms har minst økning, mens Buskerud har opplevd størst økning av gjennomsnittskvoten i denne perioden.

Tabell 2.18 viser gjennomsnittspris fra to private omsetningskanaler som til sammen hadde 22 prosent av det private markedet for omsetning av kumelkekvoter i 2011. Markedsandelen varierer mellom fylkene. Omsetningskanalene omsatte i 2011 totalt om lag 2,6 mill. liter med en gjennomsnittspris 5,35 kr/l, og dette er en prisreduksjon i forhold til 2010. Høyest pris i 2011 var i Nordland, med 8,82 kr/l. Lavest pris var i Buskerud med 4,00 kr/l. Den totale mengden som ble omsatt privat i 2011 var på 11,5 mill. liter kumelk, tilnærmet samme volum som året før. Mengden som ble solgt privat utgjorde (tilsvarende 43,9 % av den totale mengden solgt ifølge tabell 2.16).

Tabell 2.18 Privat omsetning av melkekvoter (ku). Mengde og pris hos to aktører, og totalt antall liter omsatt i 2010 og 2011

	2010			2011		
	Gj.snitt- lig pris. kr/liter	Mengde i utvalget. 1000 liter	Omsatt privat, 1000 liter	Gj.snitt- lig pris. kr/liter	Mengde i utvalget. 1000 liter	Omsatt privat, 1000 liter
Østfold, Vestfold, Akershus/Oslo			522,6			681,5
Hedmark	6,85	155,3	466,0	6,90	142,0	672,8
Oppland	7,65	61,9	994,5	6,94	109,9	483,5
Buskerud			0,0	4,00	50,0	385,8
Telemark	4,30	87,3	106,6			285,7
Aust-Agder		187,4	16,7			408,2
Vest-Agder		220,1	293,0			360,3
Rogaland	9,64	161,2	1 482,6			1 455,0
Hordaland	7,51	236,5	357,0	4,15	58,8	513,5
Sogn og Fjordane	5,05	307,9	836,4	5,71	115,6	473,7
Møre og Romsdal	4,50	351,8	1 621,5	4,37	704,1	2 114,8
Sør-Trøndelag	5,07	752,9	1 755,7	4,40	766,1	1 352,1
Nord-Trøndelag	6,51	1 039,8	1 904,7	6,24	433,5	1 332,9
Nordland	9,05	101,2	757,4	8,82	208,7	791,8
Troms			220,7			18,3
Finmark	4,80	34,3	171,7			173,7
Landet	6,04	3 697,5	11 507,2	5,35	2 588,7	11 503,8

Kilde: Melkebors.no, melkekvoter.no og Statens landbruksforvaltning.

Tabell 2.19 omhandler strukturen i melkekvoter i de ulike landsdelene, og i landet som helhet per 1. mars 2011. De to nederste linjene i tabellen viser hvilken andel av jordbruksbedriftene og kvotene som befinner seg i de ulike intervallene. En jordbruksbedrift kan benytte flere innleide kvoter. I 2011 var det totalt 10 849 jordbruksbedrifter med kvote, og disse hadde totalt en melkekvote på 1 614 830 786 liter. I 2009 var tilsvarende tall 12 475 jordbruks-bedrifter med total kvote på 1 601 966 664 liter. Alle landsdeler har flest jordbruksbedrifter i størrelsesorden 40–159 000 liter. På landsbasis befinner 66,2 prosent av jordbruksbedriftene seg innen dette intervallet, og disse står for 44,0 prosent av melkekvotene.

Tabell 2.19 Fordeling av antall jordbruksbedrifter og kvote i de ulike landsdeler etter kvotestørrelse. Mars 2011

Landsdel	Melkekvote, 1000 liter					Sum
	< 40	40–99	100–159	160–239	≥ 240	
<i>Østlandet</i>						
Antall	114	990	789	405	366	2 664
1 000 liter kvote	2 777	73 156	98 732	78 233	139 293	392 192
<i>Agder/Telemark</i>						
Antall	39	221	163	59	48	530
1 000 liter kvote	1 203	15 411	20 217	11 448	16 205	64 484
<i>Rogaland</i>						
Antall	35	393	464	350	337	1 579
1 000 liter kvote	722	29 753	59 174	67 647	131 024	288 320
<i>Vestlandet</i>						
Antall	165	1 245	777	337	267	2 791
1 000 liter kvote	4 967	90 095	96 984	63 981	100 551	356 578
<i>Trøndelag</i>						
Antall	44	559	759	394	333	2 089
1 000 liter kvote	884	43 759	96 094	75 252	124 031	340 020
<i>Nord-Norge</i>						
Antall	39	347	474	199	137	1 196
1 000 liter kvote	924	26 986	59 746	38 476	47 105	173 238
<i>Landet</i>						
Antall	436	3 755	3 426	1 744	1 488	10 849
1 000 liter kvote	11 477	279 160	430 947	335 037	558 209	1 614 831
Andel av antall	4,0	34,6	31,6	16,1	13,7	
Andel av kvote	0,7	17,3	26,7	20,7	34,6	

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Fra 1999 er det blitt registrert jordbruksbedrifter med ammekyr etter besetningsstørrelse. Dette er vist i tabell 2.20 nedenfor. Gjennom hele perioden har det vært flest jordbruksbedrifter med under 10 ammekyr, men andelen er stadig synkende. Det var flest jordbruksbedrifter med ammeku i 2000, og etterpå har antallet blitt jevnt redusert. Antallet jordbruksbedrifter med ammeku har gått ned med 5 prosent fra 1999 til 2010, og fra 2010 til 2011 ble ytterligere 72 bruk med ammeku borte. Fra 1999 til 2010 har antall ammekyr økt med 90 prosent, noe som medfører at gjennomsnittet økte med ca 7 kyr per jordbruksbedrift. Brukene hadde i 2011 i gjennomsnitt 14 ammekyr.

Tabell 2.20 Antall jordbruksbedrifter med ammeku etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2000	2003	2010	2011*	Årlig % -vis endring	
						99-10	10-11
< 10	4 266	4 590	3 647	2 572	2 485	-4,5	-3,4
%	78	75	65	49	48		
10-19	872	1 066	1 356	1 479	1 456	4,9	-1,6
%	16	17	24	28	28		
20-39	284	401	493	903	917	11,1	1,6
%	5	7	9	17	18		
40-69	35	46	79	227	247	18,5	8,8
%	1	1	1	4	5		
≥ 70	7	5	9	22	26	11,0	18,2
%	0	0	0	0	1		
Antall jordbr.bedr.	5 464	6 108	5 584	5 203	5 131	-0,4	-1,4
1 000 ammekyr	37	45	52	70	72	6,0	2,6
Ammekyr per jordbr.bedr.	6,7	7,3	9,2	13,4	14,0	6,5	4,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den fullstendige jordbrukstelingen i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2000, 2003 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.21 viser strukturutviklingen i saueholdet fra 1989 til 2011. Antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau er redusert med 50 prosent i dette tidsrommet. Tallet på vinterfôra sauer økte samtidig med 2,1 prosent. Fra 1999 til 2010 har antall jordbruksbedrifter blitt redusert med 35 prosent mens antall sau har gått ned med 3,4 prosent. Antall sau per jordbruksbedrift har økt fra 31 i 1989 til 42 i 1999 og henholdsvis 62 og 63 i 2010 og 2011. I 1999 hadde 30 prosent av jordbruksbedrifter med sau over 50 vinterfôra sauer, mens denne andelen var økt til 47 prosent i 2010. Fra 2010 til 2011 har 1,5 % av sauebrukene sluttet, og det er kun bruksstørrelsene over 200 vinterfôra sauer som har økt i antall.

Tabell 2.21 Antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau etter besetningsstørrelse

Besetnings- Størrelse	1989	1999	2005	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-11
< 50	23 496	15 787	9 892	7 785	7 612	-3,9	-6,2	-2,2
%	81	70	57	53	52			
50-99	4 216	5 223	5 095	4 357	4 300	2,2	-1,6	-1,3
%	15	23	29	29	30			
100-199	1 091	1 587	2 127	2 185	2 182	3,8	2,9	-0,1
%	4	7	12	15	15			
200-299	72	101	246	337	339	3,4	11,6	0,6
%	0	0	1	2	2			
≥ 300	12	11	40	115	128	-0,9	23,8	11,3
%	0	0	0	1	1			
Antall jordbr.bedr.	28 887	22 709	17 400	14 779	14 561	-2,4	-3,8	-1,5
1 000 sau	899	955	955	923	918	0,6	-0,3	-0,5
Sauer per j.bedr.	31,1	42,1	54,9	62,4	63,1	3,1	3,7	1,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.22, 2.23 og 2.24 viser sammensetningen av de kraftfôrkrevende husdyrproduksjonene smågris-, egg- og kyllingproduksjon, fra 1989 til 2011. Antall jordbruksbedrifter med purker (inkludert ungpurker) har avtatt med 74 prosent fra 1989 til 2011, mens antall purker har økt med 12 prosent. Fra 1999 til 2010 har 60 prosent av jordbruksbedriftene sluttet med gris, mens antall purker er redusert med 3 prosent. Gjennomsnittsstørrelsen på besetningene har økt betydelig, fra 16 purker per besetning i 1989, til 27 i 1999 og 65 purker i 2010. I 2011 var gjennomsnittsbesetningen 70 purker. Størrelsesgruppene under 60 årspurker har blitt færre etter 1999, mens antallet besetninger med over 60 purker har økt. Fra 2010 til 2011 er det kun gruppen med over 150 purker som har hatt øking i antall bruk, resten har hatt en reduksjon. Den relative andelen jordbruksbedrifter med over 30 purker har gått fra 5 prosent i 1979 til 33 prosent i 1999, og utgjorde 69 prosent i 2011.

Tabell 2.22 Antall jordbruksbedrifter med purker, inkludert ungpurker, etter besetningsstørrelse

Besetnings- Størrelse	1989	1999	2005	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10 - 11
< 30	4 508	2 501	1 015	531	456	-5,7	-13,1	-14,1
%	86	68	48	36	31			
30-59	594	864	600	420	379	3,8	-6,3	-9,8
%	11	24	28	29	26			
60-99	100	220	290	262	260	8,2	1,6	-0,8
%	2	6	14	18	18			
100-149	16	54	124	131	120	12,9	8,4	-8,4
%	0	1	6	9	8			
≥ 150	11	37	80	116	130	12,9	10,9	12,1
%	0	1	4	8	9			
Antall jordbr.bedr.	5 229	3 676	2 109	1 460	1 345	-3,5	-8,1	-7,9
1 000 purker	84	97	99	95	94	1,5	-0,2	-0,8
Purker per j.bedr.	16,1	26,5	46,8	65,1	70,0	5,1	8,5	7,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Antall jordbruksbedrifter med høner er redusert med 70 prosent i tidsrommet 1989 til 2011 (tabell 2.23), mens antall høner totalt sett har vært relativt stabilt i perioden. Når en ser bort fra bedrifter med under hundre høner, så har antall høner økt fra 1 512 per jordbruksbedrift i 1989 til 6 257 i 2011. Fra 1999 til 2010 har jordbruksbedrifter i alle størrelsesgrupper med mindre enn 5 000 høner blitt redusert. I 1999 hadde 97 prosent av alle jordbruksbedrifter mindre enn 5 000 høner, mens disse bedriftene utgjorde 77 prosent i 2010. Fra 2010 til 2011 har 7,8 prosent av brukene sluttet med verpehøner, mens gjennomsnittsbesetningen har økt med 682 høner.

Tabell 2.23 Antall jordbruksbedrifter med verpehøner, etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1989	1999	2005	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-11
< 100	3 653	2 712	1 615	1 200	1 144	-2,9	-7,1	-4,6
%	62	67	64	63	65			
100-999	996	321	146	71	50	-10,7	-12,8	-29,6
%	17	8	6	4	3			
1 000-1 999	592	398	159	62	43	-3,9	-15,6	-30,6
%	10	10	6	3	2			
2 000-4999	624	477	303	134	70	-2,7	-10,9	-47,8
%	11	12	12	7	4			
5 000-7 999	33	116	269	398	411	13,4	11,9	3,3
%	1	3	11	21	23			
≥ 8 000	32	40	36	44	42	2,3	0,9	-4,5
%	1	1	1	2	2			
Antall jordbr.bedr.	5 930	4 064	2 528	1 909	1 760	-3,7	-6,6	-7,8
1 000 høner	3 442	3 181	2 415	3 953	3 854	-0,8	2,0	-2,5
Høner per j.bedr. ¹⁾	1 870	2 615	4 067	5 975	6 637	3,0	7,8	11,1

* Foreløpige tall

1) Jordbruksbedrifter som har under 500 høner er ikke tatt med i beregningen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.24 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med slaktekylling, og her er gruppestørrelsene målt etter antall slaktede kyllinger. Denne tabellen er forskjellig i forhold til de andre tabellene, med at den mangler tall eldre enn 2001. Dette skyldes at Statistisk sentralbyrå ikke har opplysninger om antall slaktekyllinger før 2001. Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling har variert en del i perioden 2001 til 2010, men i hovedsak har det vært en reduksjon blant de minste brukene og en økning blant de største. Det totale antall bruk var i grove trekk økende fra 2001 til 2009, men antallet har vært synkende etterpå. I 2001 utgjorde størrelsesgruppene med over 100 000 slaktekyllinger 9 prosent av alle jordbruksbedrifter, mens de i 2010 utgjorde 63 prosent. Totalt for perioden 2001 til 2010 økte antallet jordbruksbedrifter med 12 prosent, og antallet kyllinger med 78 prosent. Antall kyllinger i gjennomsnittsbesetningen har økt med 58 prosent fra 2001 til 2010.

Tabell 2.24 Antall jordbruksbedrifter med slaktekyllinger etter antall slakt

Antall slakta kyllinger	2001	2003	2009	2010	Årlig % - vis endring 01 - 10
< 25 000	90	61	80	44	-7,6
%	18	13	13	8	
25 000–49 999	103	82	53	35	-11,3
%	20	17	8	6	
50 000–74 999	165	104	63	49	-12,6
%	32	22	10	9	
75 000–99 999	108	158	67	89	-2,1
%	21	33	11	15	
100 000–149 999	27	56	339	337	32,4
%	5	12	54	59	
≥ 150 000	18	21	30	21	1,7
%	4	4	5	4	
Antall jordbr.bedr.	511	482	632	575	1,3
1 000 kyllinger	31 774	35 242	59 048	56 496	6,6
1 000 kyllinger per j.bedr.	62	73	93	98	5,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

3 Produksjon og matvareforbruk

Norge har et begrenset areal med dyrka jord. Klimatiske forhold legger samtidig begrensninger på avlingsutbyttet. Dette bidrar til at en betydelig del av matvarebehovet blir dekket med import. Blant annet dekkes alt sukker og en stor del av frukt- og grønnsaksforbruket av import. Totalt utgjør norsk produksjon i underkant av 50 prosent av det totale innenlandske matvareforbruket i dag, regnet på energibasis.

Dette kapitlet viser tilgangen på matvarer gjennom produksjon og import, og tar også opp matvareforbruk, eksport av jordbruksprodukter og selvforsyningsgrad. Til slutt er det et kapittel om norsk andel av kraftfôrforbruket.

3.1 Oversikt over samlede produserte mengder

I St.meld. nr. 19 (1999–2000) er det pekt på at en regional fordeling av matproduksjonen i Norge er ønskelig med tanke på langsiktig matvaresikkerhet, bosetting i bygdene og et levende kulturlandskap.

Tabellene 3.1a–h illustrerer hvordan utviklingen i den norske jordbruksproduksjonen fordeler seg mellom regionene. «Årlig prosentvis endring» er en indikator som er svært følsom for spesielle utslag i start- og sluttår for perioden. Den må derfor leses med en viss forsiktighet, spesielt for produksjoner som påvirkes av værforholdene i de enkelte år, som korn og potet.

Tabell 3.1a viser 14 prosent høyere kornproduksjon i 2010 enn i 2009 for landet som helhet. Kornåret 2009 var spesielt dårlig på Østlandet, mens 2010 ble dårlig i Trøndelag. Fra 2009 til 2010 hadde alle landsdeler bortsett fra Vestlandet og Trøndelag økt kornproduksjon. Den totale kornproduksjonen har blitt redusert med 12,4 millioner kilo fra 1999 til 2010.

Tabell 3.1a Produksjon av korn fordelt på regioner. Mill. kg

	1989	1999	2006	2009	2010	Årlig %-vis endring	
						89-99	99-10
Østlandet	985,0	1 006,7	941,6	831,8	1 004,9	0,2	0,0
Agder/Telemark	32,2	45,7	32,2	28,4	33,1	3,6	-2,9
Rogaland	12,5	14,8	17,4	14,4	16,7	1,7	1,1
Vestlandet	6,8	8,5	5,2	4,4	2,3	2,3	-11,4
Trøndelag	141,2	140,9	181,8	175,2	148,0	0,0	0,4
Nord-Norge	0,0	1,5	0,6	0,5	0,8		-5,7
Landet	1 179,6	1 218,1	1 178,8	1 054,9	1 205,7	0,3	-0,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 3.1b nedenfor viser at produksjonen av potet gikk ned med 44,3 mill. kg fra 2010 til 2011. Fra 1999 til 2010 hadde Vestlandet og Nord-Norge den største reduksjonen i potetavling. Det var bare Rogaland som hadde økning.

Tabell 3.1b Produksjon av potet fordelt på regioner. Mill. kg

	1989	1999	2006	2010	2011*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-11
Østlandet	301,3	273,9	275,9	253,0	220,4	-0,9	-0,7	-12,9
Agder/Telemark	24,5	13,0	13,3	11,0	8,8	-6,1	-1,5	-20,0
Rogaland	38,8	23,7	24,2	26,9	13,2	-4,8	1,2	-50,9
Vestlandet	16,4	11,6	8,8	6,6	5,9	-3,4	-5,0	-10,6
Trøndelag	61,2	47,9	44,0	38,8	39,7	-2,4	-1,9	2,3
Nord-Norge	13,1	10,3	12,0	5,5	9,5	-2,4	-5,5	73,1
Landet	455,1	380,2	378,2	341,8	297,5	-1,8	-1,0	-13,0

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 3.1c viser at den totale melkeproduksjonen ble redusert med 2,0 prosent fra 2010 til 2011, til 1 476,0 mill. liter. Alle landsdeler hadde en nedgang i melkeproduksjonen det siste året, og reduksjonen var størst i Agder/Telemark. Lokal foredling av kumelk er ikke inkludert, da dette utgjør en svært liten andel av totalproduksjonen. I 2010 ble 1,0 million liter foredlet lokalt. I perioden 1999-2010 hadde alle landsdeler bortsett fra Rogaland en reduksjon i melkeproduksjonen. Østlandet har størst melkeproduksjon, og landsdelen stod i 2011 for 24 prosent av totalproduksjonen.

Tabell 3.1c Produksjon av kumelk fordelt på regioner. Mill. liter

	1989	1999	2006	2010 ¹⁾	2011 ¹⁾	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-11
Østlandet	448,7	407,0	361,0	367,8	361,2	-1,0	-0,9	-1,8
Agder/Telemark	73,2	65,8	58,9	58,1	56,2	-1,1	-1,1	-3,3
Rogaland	316,1	269,2	279,1	278,4	273,5	-1,6	0,3	-1,7
Vestlandet	422,8	385,1	327,4	325,0	318,4	-0,9	-1,5	-2,0
Trøndelag	386,7	347,9	316,5	320,8	315,3	-1,1	-0,7	-1,7
Nord-Norge	187,8	172,4	157,6	155,9	151,4	-0,9	-0,9	-2,9
Landet	1 835,4	1 647,3	1 500,4	1 506,0	1 476,0	-1,1	-0,8	-2,0

1) Fra 2010 er ikke gårdssmør tatt med som tidligere år

Kilde: Tine og Q-meieriene (i Gausdal og på Jæren)

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabellene 3.1d–f viser utviklingen i kjøttproduksjonen i de ulike regioner. Fra 2010 til 2011 var det en nedgang på 2,2 prosent (1,9 mill. kg) i produksjonen av storfekjøtt, mens produksjonen av svinekjøtt økte med 1,6 prosent. Mengde saue- og lammekjøtt ble også redusert det siste året, med 4,3 prosent.

Den totale produksjonsmengden av storfekjøtt var i 2010 på 83,5 mill. kg og i 2011 på 81,6 mill. kg. Den største prosentvise nedgangen fra 1999 til 2010 var på Vestlandet, mens Nord-Norge hadde størst nedgang fra 2010 til 2011. Alle landsdeler har redusert mengden produsert storfekjøtt etter 1999.

Tabell 3.1d Produksjon av storfekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1989	1999	2006	2010	2011	Årlig %-vis endring		
						89–99	99–10	10–11
Østlandet	18,9	25,8	23,7	23,3	23,2	3,1	-0,9	-0,4
Agder/Telemark	3,2	4,7	4,3	4,1	4,0	3,8	-1,3	-2,3
Rogaland	11,4	15,7	14,6	14,4	14,2	3,2	-0,8	-1,3
Vestlandet	19,5	20,4	17,6	16,1	15,8	0,4	-2,1	-2,1
Trøndelag	15	19,8	18,4	17,1	16,7	2,8	-1,3	-2,4
Nord-Norge	7,3	9	8,6	8,6	7,8	2,2	-0,4	-8,7
<i>Landet</i>	<i>75,4</i>	<i>95,4</i>	<i>87,2</i>	<i>83,5</i>	<i>81,6</i>	<i>2,4</i>	<i>-1,2</i>	<i>-2,2</i>

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Svinekjøttproduksjonen (tabell 3.1e) var i 2011 på 130,8 mill. kg, og det er en økning på 2,0 mill. kg fra 2010. Alle landsdeler bortsett fra Trøndelag og Nord-Norge økte svinekjøttproduksjonen fra 2010 til 2011. Østlandet sto for 40 prosent av produksjonen i 2011, mens Rogaland har hatt den største årlige økning fra 1999 til 2010.

Tabell 3.1e Produksjon av svinekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1989	1999	2006	2010	2011	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-11
Østlandet	36,7	48,8	49,5	52,3	52,6	2,9	0,6	0,6
Agder/Telemark	3,6	4,0	3,5	3,6	3,7	1,1	-0,9	3,3
Rogaland	15,7	24,5	31,0	37,1	38,5	4,5	3,8	3,7
Vestlandet	9,5	6,1	6,0	6,4	6,7	-4,3	0,5	4,1
Trøndelag	16,0	20,1	20,5	21,9	21,9	2,3	0,8	-0,1
Nord-Norge	2,3	4,9	5,5	7,4	7,4	7,6	3,9	-0,4
<i>Landet</i>	<i>83,8</i>	<i>108,4</i>	<i>115,9</i>	<i>128,8</i>	<i>130,8</i>	<i>2,6</i>	<i>1,6</i>	<i>1,6</i>

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Produksjonen av saue- og lammekjøtt (tabell 3.1f) var i 2011 på 23,4 mill. kg, en reduksjon på 1,0 mill. kg fra 2010. Alle landsdeler hadde reduksjon fra 2010 til 2011. Vestlandet og Østlandet står hver for 24 prosent av saue- og lammekjøttproduksjonen i 2011. I perioden 1999 til 2010 økte den samla saue- og lammekjøttproduksjonen, selv om Agder/Telemark og Vestlandet reduserte produksjonen i denne perioden.

Tabell 3.1f Produksjon av saue- og lammekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1989	1999	2006	2010	2011	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-11
Østlandet	5,2	5,6	6,2	5,8	5,5	0,7	0,4	-4,7
Agder/Telemark	1,3	1,7	1,6	1,5	1,4	2,7	-1,2	-9,1
Rogaland	3,9	4,0	5,0	5,3	5,2	0,2	2,5	-0,6
Vestlandet	6,9	6,0	5,6	5,6	5,4	-1,4	-0,6	-4,7
Trøndelag	2,0	2,1	2,3	2,3	2,3	0,3	0,9	-0,9
Nord-Norge	3,4	3,2	3,8	3,9	3,6	-0,7	2,0	-8,3
<i>Landet</i>	<i>22,7</i>	<i>22,6</i>	<i>24,6</i>	<i>24,4</i>	<i>23,4</i>	<i>-0,0</i>	<i>0,7</i>	<i>-4,3</i>

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 3.1g viser en total økning i produksjonen av fjørfekjøtt på over 130 prosent fra 1999 til 2010. Fra 2010 til 2011 var det på landsbasis en reduksjon på 0,2 prosent. Rogaland og Vestlandet hadde en nedgang fra 2010 til 2011, mens de andre landsdelene økte produksjonen noe. Trøndelag økte mest prosentvis fra 2010 til 2011, med 0,7 mill. kg (2,4 %).

Tabell 3.1g Produksjon av fjørfekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1989	1999	2006	2010	2011*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-11
Østlandet	12,9	24,0	35,4	40,0	40,8	6,5	4,7	1,9
Agder/ Telemark	0,7	0,9	0,9	1,0	1,0	2,1	1,2	2,2
Rogaland	2,5	4,8	9,5	14,8	13,4	7,0	10,8	-10,0
Vestlandet	1,3	1,3	1,2	0,9	0,8	0,0	-2,7	-15,7
Trøndelag	2,5	5,5	15,4	28,1	28,8	8,3	16,0	2,4
Nord-Norge	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
Landet	19,8	36,5	62,5	84,9	84,7	6,3	8,0	-0,2

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket. Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Eggproduksjonen (tabell 3.1h) økte totalt med 0,7 mill. kilo fra 2009 til 2010, og fra 2010 til 2011 var eggproduksjonen uforandret. Kun landsdelene Vestlandet og Trøndelag økte produksjonen det siste året. Fra 1999 til 2010 har Trøndelag hatt den største produksjonsøkningen, mens det kun er Agder/Telemark som har redusert eggproduksjonen i den perioden.

Tabell 3.1h Produksjon av egg fordelt på regioner. Mill. kg

	1989	1999	2006	2010	2011*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-11
Østlandet	18,8	20,3	19,6	22,2	21,8	0,8	0,8	-2,0
Agder/Telemark	5,7	4,4	4,0	3,5	3,4	-2,6	-2,1	-2,0
Rogaland	14,1	12,0	15,2	17,4	16,9	-1,6	3,4	-3,0
Vestlandet	7,8	5,0	4,9	5,6	5,9	-4,4	1,2	3,8
Trøndelag	3,6	4,2	5,5	8,6	9,6	1,6	6,9	11,0
Nord-Norge	2,4	1,9	1,5	2,1	2,0	-2,5	1,1	-5,5
Landet	52,4	47,7	50,7	59,5	59,5	-0,9	2,0	0,0

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket. Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

3.2 Økologisk jordbruk

I 1991 innførte norske myndigheter en tilskuddsordning for jordbruksareal som drives økologisk. Ordningen omfatter både areal som er under omlegging til økologisk drift, og det arealet som allerede er omlagt. Debio er kontroll- og godkjenningssinstans. Myndighetene har en klar målsetning om økt utbredelse av økologisk jordbruksproduksjon her i landet. I St.meld. nr. 19 (1999–2000) heter det: «Ut fra utviklingen i det norske markedet, og forbruksutviklingen for økologiske varer i våre naboland, mener departementet det er grunnlag for en målsetting om at 10 prosent av det totale jordbruksarealet i løpet av en tiårsperiode skal være omlagt til økologisk areal.»

Høsten 2005 la den nye rød-grønne regjeringen frem sin regjeringsplattform, og der sa de om økologisk produksjon: «Det skal være et mål at 15 prosent av matproduksjonen og matforbruket i 2015 skal være økologisk». I 2009 ble det endret til at målet skal være nådd i 2020.

Tabell 3.2a og 3.2b viser hvordan det økologisk drevne jordbruksarealet har vokst i årene etter 1991. I år 2011 var den økologiske andelen av det totale jordbruksarealet på 5,0 prosent, eller 5,6 prosent dersom vi også inkluderer arealet som er under omlegging.

Tabell 3.2a Økologiske jordbruksbedrifter og økologisk jordbruksareal

	1991	1999	2010	2011	Endring siste år, %
Antall jordbr.bedrifter med øk. drift ¹⁾	423	1 762	2 805	2 725	
Fulldyrka eng	9 629	95 930	278 459	298 640	7,2
Overflatedyrka eng	942	7 320	11 715	12 431	6,1
Gjødsla beite	2 023	22 497	79 027	79 223	0,2
Grønnfôr og silovekster	2 021	9 574	12 991	12 684	-2,4
Korn og erter til modning	1 741	8 611	70 008	78 704	12,4
Potet	598	1 472	1 620	1 337	-17,5
Andre vekster	980	3 195	10 507	13 428	27,8
Grøngjødsla areal og brakkmark	211	911	7 637	7 549	-1,2
Godkjent øk. jordbr. areal i alt, daa	18 145	149 510	471 964	503 996	6,8
Økologisk areal i % av jordbr. areal i drift	0,2	1,4	4,7	5,0	
Jordbruksareal under omlegging, daa	6 288	38 225	101 955	59 449	

1) Omfatter alle jordbruksbedrifter som er godkjent for tilskudd og/eller merke

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Debio

Tabell 3.2b Andel økologiske jordbruksbedrifter av alle foretak og andel økologisk jordbruksareal i forhold til konvensjonell bruk per vekst

	1999	2010	2011
Andel jordbr.bedr. med økologisk drift av alle bruk	2,5	6,1	6,0
Fulldyrka eng	2,0	5,8	6,3
Overflatedyrka eng og gjødsla beite	2,0	5,2	5,2
Grønnfôr og silovekster	3,1	10,8	12,4
Korn og oljevekster	0,3	2,3	2,6
Potet	1,0	1,2	1,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Debio

Tabell 3.3a viser utviklingen av økologisk husdyrhold fra 1991 til 2011, og vi ser at alle dyreslag har hatt en økning fra 1999 til 2010. Kyllingproduksjonen var svært liten i utgangspunktet, og har hatt den største økningen frem til 2010, mens slaktegriser har hatt den nest største økningen. Det er økologisk geitehold som har hatt minst økning i denne perioden. Det siste året har antallet økologiske dyr økt for alle dyregrupper utenom sau, geit, svin og verpehøner. Den største økningen fra 2010 til 2011 hadde ammeku, med økning på 10 prosent. Størst var nedgangen for slaktegriser, med over 50 prosent reduksjon det siste året.

Tabell 3.3a Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Antall dyr¹⁾

	1991	1999	2010	2011	Årlig % - vis endring	
					1999-2010	2010-2011
Storfe	957	7 424	27 211	28 441	12,5	4,5
Melkeku ²⁾	237	2 998	8 764	8 817	10,2	0,6
Ammeku	87	680	3 232	3 560	15,2	10,1
Annet storfe	633	3 746	15 215	16 064	13,6	5,6
Sau	3 007	18 393	48 941	48 534	9,3	-0,8
Geit	209	1 052	1 426	1 253	2,8	-12,1
Svin			3 287	2 242		-31,8
Slaktegris	53	282	2 460	1 207	21,8	-50,9
Verpehøner	1 697	27 228	153 319	136 395	17,0	-11,0
Kyllinger	10	91	145 372	156 949	95,5	8,0

1) I 1991 var telledatoen 1/7, øvrige år 31/12

2) Godkjent for melk og kjøtt

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Debio

Tabell 3.3b viser hvor stor andel de økologiske dyrene utgjør av den totalt husdyrbestanden i landet. Størst andel økologiske dyr finnes blandt ammekyr, der 5,5 prosent av dyrene er økologiske i 2011. Slaktegris har den minste andelen økologisk, kun 0,1 prosent. Fra 2010 til 2011 har de fleste dyreslag økt andelen økologiske dyr, og unntakene her er geit, slaktegriser og verpehøner. For sau og kyllinger er andene økologiske dyr uforandret fra 2010 til 2011.

Tabell 3.3b Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Andel økologiske dyr av totalt antall husdyr

	1991	1999	2010	2011
Storfe	0,1	0,7	3,1	3,3
Melkeku	0,1	0,9	3,6	3,7
Ammeku	0,9	2,3	5,3	5,5
Annet storfe	0,1	0,5	2,7	2,9
Sau	0,3	1,7	4,6	4,6
Geit	0,3	1,5	2,4	2,2
Slaktegris	0,0	0,0	0,2	0,1
Verpehøner	0,0	0,9	3,8	3,4
Kyllinger	0,0	0,0	0,3	0,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Debio

Økologisk slakt utgjør fortsatt en liten andel av total kjøttproduksjon i Norge. Fra 2010 til 2011 sank andelen økologisk kjøttproduksjon fra 0,88 prosent i 2010 til 0,86 prosent i 2011. I 2009 var andelen 0,93 prosent. I 2011 ble det totalt innveid 2 033 tonn økologisk kjøtt av storfe, sau/lam, gris og geit, noe som er en nedgang på 54 tonn fra året før. Tallene som her presenteres om økologisk slakt er hentet fra Statens Landbruksforvaltning, som har tall for totalt innveid mengde både fra kjøttsamvirket og alle andre private slakterier. Når det gjelder den mengde kjøtt som videre er anvendt som økologisk kjøtt, så har SLF bare tall fra de tre største aktørene (Nortura, Fatland og Grøstadgris). I 2011 hadde disse 3 en markedsandel på 85 prosent.

Ikke alle rutiner ivaretar kravene til økologisk produksjon like godt, og ikke alle økologiske slakt blir registrert som økologisk. Det er usikkert hvor store mengder som ikke kommer med. I 2011 ble 37 prosent av totalt slaktet økologisk kjøtt omsatt videre som økologisk vare, en reduksjon fra 2010 da andelen var 41 prosent. Det er stort sett storfe og lam som produseres økologisk. Kraftfôrbasert kjøttproduksjon har mindre omfang. Fra 2010 til 2011 hadde økologisk storfekjøtt en liten økning i mengde, mens sau/lam og gris opplevde henholdsvis 5,1 og 9,3 prosent reduksjon. Tabell 3.4a og b viser tilførsel og salg av økologisk storfe og lam/sau.

Tabell 3.4a viser at den totale tilførselen av økologisk storfekjøtt økte med 1 prosent fra 2010 til 2011. Mengde økologisk storfekjøtt var økende helt til og med 2009, men har i ettertid vært synkende. Trøndelagsfylkene hadde størst produksjon av økologisk storfekjøtt i 2011, og disse to fylkene stod for 37 prosent av totalt økologisk storfeslakt. Det var fylkene Akershus, Buskerud, Vestfold, Vest-Agder, Sør- og Nord – Trøndelag og Troms hadde en økning i tilførsel av økologisk storfekjøtt fra 2010 til 2011. Mengde økologisk storfekjøtt som ble videresolgt som økologisk ble redusert med 72,6 tonn det siste året, noe som tilsvarer en reduksjon på nesten 16 prosent. Av det økologiske storfekjøttet ble 34 prosent anvendt videre som økologisk vare i 2011.

Tabell 3.4a Tilførsel og salg av økologisk storfekjøtt. Tonn

	1998	1999	2006	2010	2011	Årlig %-vis endring	
						1999 - 2010	2010-2011
Tilførsel	77,4	265,7	915,3	1 113,3	1 124,1	13,9	1,0
Andel økol. av totalt tilført	0,2	0,3	1,0	1,3	1,4		
Solgt som økologisk ¹⁾			155,6	455,6	383,0	32,5	-15,9
Andel solgt ²⁾			17	41	34		
Andel solgt av alt storfekjøtt			0,2	0,5	0,5		

1) SLF har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Tabell 3.4b viser at sau- og lammekjøtt har hatt en reduksjon i tilførsel fra 2010 til 2011, mens tilførselen derimot var jevnt økende fra 1998 til 2010. Fra 2010 til 2011 ble total tilførsel av økologisk lam- og sauekjøtt redusert med 5 prosent. Lammekjøtt utgjør ca. 80 prosent av total sauekjøttmengde, og Oppland, Buskerud, Sogn og Fjordane og Nord-Trøndelag er de fylkene der det produseres mest økologisk lammekjøtt. Disse fire fylkene stod for 47 prosent av den totale produksjonen i 2011. Salget av økologisk sau- og lammekjøtt ble redusert med 15,6 tonn fra 2010 til 2011, noe som tilsvarer over 10 prosent nedgang. I 2011 ble 25 prosent av det økologiske sau- og lammekjøttet solgt videre som økologisk kjøtt.

Tabell 3.4b Tilførsel og salg av økologisk lamme- og sauekjøtt. Tonn

	1998	1999	2006	2010	2011	Årlig %- vis endring	
						99 - 10	2010 - 2011
Tilførsel	179,7	213,0	385,4	566,3	544,3	9,4	-5,1
Andel økol. av totalt tilført	0,8	0,9	1,6	2,4	2,3	8,9	
Solgt som økologisk ¹⁾			92,5	152,6	137,0		-10,2
Andel solgt ²⁾			24	27	25		
Andel solgt av alt sauekjøtt			0,5	0,6	0,6		

1) SLF har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt er vist i tabell 3.5. Tilførselen ble redusert fra 1999 til 2002. Deretter har det vært en del svingninger i produksjonen. Variasjonene frem til 2009 skyldes blant annet at både Debio og Nortura hadde en stor satsning, og at produksjonen hos Grøstadgris AS har variert stort mellom år. Disse forholdene er nærmere beskrevet i tidligere utgaver av Resultatkontrollen. Fra 2010 til 2011 ble økologisk svineproduksjon redusert med 37 tonn, og denne nedgangen kom etter betydelig produksjonsvekst de to årene før. Ifølge Debio er det i 2011 totalt 18 produsenter som driver med økologisk svineproduksjon, en mindre enn i 2010. Økologisk svinekjøtt var eneste kjøttvariant som opplevde salgsøkning fra 2010 til 2011, og denne økning var på 0,9 tonn. I 2011 ble 33 prosent av det økologiske svinekjøtt videresolgt som økologisk vare.

Tabell 3.5 Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt. Tonn

	1999	2002	2006	2010	2011	Årlig %- vis endring	
						99 - 10	10 - 11
Total tilførsel	26,7	20,2	97,7	397,9	360,8	27,9	-9,3
Andel økol. av totalt tilført	0,02	0,02	0,08	0,31	0,30		
Solgt som økologisk ¹⁾			88,9	118,1	119,0		0,8
Andel solgt ²⁾			91	30	33		
Andel solgt av alt svinekjøtt			0,0	0,1	0,1		

1) SLF har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

Ifølge Statens Landbruksforvaltning var total tilførselen av økologisk geitekjøtt i 1999 på 1,5 tonn, litt mere enn nivået i 2008. Tilførselen var på et høyere nivå de fleste årene mellom. I 2010 var mengden 2,2 tonn, og til 2001 økte tilførselen med 74 prosent, til totalt 3,9 tonn.

Data for økologisk melk i tabell 3.6 omfatter bare den melka som leveres som økologisk til merpris, og dekker dermed ikke hele den faktiske produksjonen. Q-meieriene mottar ikke noe økologisk melk, så det er kun tall fra TINE når det gjelder økomelk. I 2011 ble 46 prosent av den økologiske melken produsert på Østlandet, mens Nord-Norge hadde 2 prosent av produksjonen. Tabell 3.6 viser sum innveid og anvendt mengde økologisk melk, og vi ser at mengden innveid økte jevnt i hele perioden 1997 til 2011. Totalt ble det innveid 50,5 mill. liter økologisk melk i 2011 hos TINE Råvare, noe som er en økning på nesten 4,0 mill. liter fra 2010.

Kvantum anvendt melk (her målt som mengde videresolgt som økologisk melk fra Tine Råvare) økte med 0,7 mill. liter fra 2010 til 2011. Andelen videresolgt har blitt betydelig redusert etter år 2007, på grunn av produksjonsøkning samtidig som at salget av økologisk melk har gått ned. TINE Råvare leverer økologisk melk både til TINE-anleggene og til andre meierier/bedrifter for videreforedling.

Tabell 3.6 Innveid og anvendt økologisk melk¹⁾. 1000 liter

	1997	1999	2001	2010	2011	Årlig %-vis endring	
						99 - 10	10 - 11
Innveid	3 562	11 703	14 856	46 542	50 500	13,4	8,5
Andel økol. av totalt innveid	0,2	0,7	1,0	3,1	3,4		
Anvendt som økologisk	1 755	2 515	5 958	17 534	18 173	19,3	3,6
Andel anvendt	49	21	40	37,7	36,0		
Andel solgt av all melk	0,1	0,2	0,4	1,2	1,2		

1) All melk anvendes, og det som ikke finner avsetning som økologisk, blir anvendt som ordinær vare

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Av økologiske fjørfeprodukter er det hovedsakelig egg som omsettes, men det er også en viss produksjon av kalkun og kylling. I 2011 ble det innveid totalt 65,0 tonn økologisk kalkunkjøtt, og 161,5 tonn kylling. For kalkun var dette en reduksjon på 0,2 tonn fra året før, mens kylling fikk en økning på 23,1 tonn. Av dette ble 76,9 prosent av kalkunkjøttet og 34,1 prosent av kyllingen solgt videre som økologisk vare. I 2009 var produksjonen av økologisk kalkunkjøtt 76,0 tonn, mens mengde kylling var 142,9 tonn. Ved utgangen av 2011 var det 5 produsenter med økologisk drift av slaktekylling, noe som er en mindre enn året før.

Tabell 3.7 viser innveid og solgt mengde økologiske egg. Til og med 2005 er det tall fra Prior og Nordgården som inngår her, men i 2006 kjøpte Prior BA opp Nordgården AS, slik at det f.o.m. da bare ble én aktør av betydning

som mottok og solgte økologiske egg. Prior gikk så inn i Nortura i 2006, og i 2007 startet Arne Magnussen med økologiske egg. Jonas H. Meling AS startet eggpakkeri med økologiske egg i 2008, og Toten Eggpakkeri i 2009, og alle disse er tatt inn i SLF sin statistikk over økologiske egg etter hvert. Cardinal Food Ski AS kjøpte Arne Magnussen AS i 2009.

Statens Landbruksforvaltning mangler tall for direktesalg fra gård, men dette utgjør heller ikke så mye. Mengde innveid egg var varierende frem til 2005, men fra 2006 til og med 2009 var det jevnt økende. Etter 2009 har mengden igjen blitt redusert. Antall tonn solgt som økologisk har derimot økt jevnt i alle år frem til og med 2010, men ble redusert med 76 tonn siste år. Andelen økologiske egg som selges som økologiske har økt hvert år etter 2009, og var i 2011 oppe på 54 prosent. Totalproduksjonen av egg økte det siste året, mens økologiske egg gikk litt ned.

Tabell 3.7 Innveid og anvendt mengde økologiske egg. Tonn

	2000	2002	2003	2010	2011	Årlig %-vis endring 2000– 2010 - 2010 2011	
Innveid	300,1	343,8	448,4	2414,0	2249,0	23,2	-6,8
Andel økol. av totalt innveid		0,7	0,9	4,1	3,8		
Solgt som økologisk	192,0	283,1	357,6	1 281,0	1 205,0	20,9	-5,9
Andel solgt	64	82	80	53	54		
Andel solgt av alle egg		0,6	0,8	2,2	2,0		

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Tabell 3.8 viser utviklingen i mengde økologisk korn levert til mølle, og vi ser at total kornmengde i 2011/2012 er mye mindre enn året før. Dette kommer av at året 2011 var et elendig kornår med naturskader og dårlige vekst- og innhøstingsforhold. Hittil i kornåret 2011/12 er det bare kjøpt inn 70 prosent økologisk korn i forhold til hele fjorårets sesong. Produksjon av korn til eget såkorn og til eget fôr er ikke med. Fra og med 2002/2003 har vi tatt med tall for økologiske erter, og oljefrø f.o.m. 2005/2006. Erteproduksjonen var størst i 2004/2005.

Tidligere år har økologisk korn blitt videreforedlet i sin helhet som økologisk vare, enten til fôr eller matmel. I 2004 oppstod det en ubalanse i markedet for økologisk korn. Dette medførte en overproduksjon som blant annet kan forklares ved det gode avlingsåret i 2004, samt noe sviktende etableringer av kraftfôrkrevende økologisk husdyrproduksjon. I ettertid har vi hatt en underskuddssituasjon på økologisk korn, noe som delvis skyldes endring i etterspørselen etter økologiske varer. I jordbruksavtalen for 2005/2006 ble prisnedskrivningstilskuddet på norskprodusert økologisk korn hevet med 32 øre per kg for å øke konkurransekraften mot importert vare. Satsen fikk virkning fra 1. juli 2006. For å stimulere til produksjon av større

mengder norske økologiske kornvarer, gikk deler av den økte satsen også til å finansiere økte pristillegg til kornprodusent fra og med sesongen 2006/2007.

Tabell 3.8 Økologisk korn levert mølle. Tonn, og prosent av totalt innveid mengde

	1996/97	1999/00	2004/05	2010/11	2011/12*	Årlig %-vis endring	
						96/97-10/11	10/11- 11/12
Hvete	54,9	295,8	2 222,7	1 670,0	937,0	27,6	-43,9
Rug	40,4	43,6	571,6	294,0	149,0	15,2	-49,3
Bygg	52,8	88,5	3 166,9	4 130,0	3 576,0	36,5	-13,4
Havre	76,8	284,4	4 212,2	5 951,0	3 889,0	36,4	-34,6
Erter			624,2	413,0	184,0		-55,4
Oljefrø				199,0	125,0		-37,2
Sum korn	225	712	10 798	12 657,0	8 860,0	33,4	-30,0
% av totalt		0,1	0,8	1,0			

* Foreløpige tall

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Produksjon og omsatte mengder av økologiske grønnsaker, poteter og frukt er ikke med i registreringene. Men Statens Landbruksforvaltning presenterer omsetningen av økologiske varer i dagligvarehandelen, basert på statistikk fra et nytt datasett fra The Nielsen Company. Denne omsetningsstatistikken kan dessverre ikke skille på opprinnelsesland, derfor presenterer de kun det totale salget uten å skille på norske og importerte varer. Salget av økologiske varer ble i 2008 og deler av 2009 noe preget av finanskrisen. Fra 2010 til 2011 var det en omsetningsøkning for økologiske poteter, grønnsaker og frukt både målt i verdi og volum. Årsaker til økningen i det økologiske segmentet er blant annet sortimentsstyring, produktutvikling og omprofilering. Det er utviklet nye og bedre forbrukerpakninger, som i større grad synliggjør at produktet er økologisk. Dagligvarehandelens omsetning av økologiske grønnsaker og poteter var i 2011 i overkant av 181 mill. kr, mens tilsvarende tall for 2010 var 164 millioner kroner. Omsetningen av frukt og bær (frisk frukt og bær, syltetøy, tørket og hermetisk frukt) ble på 43 mill. kr i dagligvarehandelen i 2011, en økning på 2,6 millioner kroner fra året før. Økologiske produkter inngår i prinsippet i oversikten over samlet produksjon i kapittel 3.1.

3.3 Import og eksport

Tallene for import og eksport av matvarer i tabellene nedenfor er hentet fra Statistisk sentralbyrås statistikk «Utenrikshandel». Utenrikshandelen med landbruksvarer er regulert gjennom ulike nasjonale markedstiltak som begrenser importen og fremmer eksporten. Omfanget av utenrikshandelen er

igjen avhengig av markedsbalansen i verdensmarkedet på de ulike landbruksvarene samt internasjonale handelsavtaler. Norge har gjennom EØS-avtalen forpliktet seg til samhandel med EU på ulike landbruksvarer. I tillegg har Norge forpliktelser i forhold til WTO-avtalen som blant annet regulerer forhold som markedsadgang, eksportstøtte og samlet støtte til jordbruket.

Import- og eksporttallene omfatter ikke varer i direkte transitt. Eksporten av varer til skip, luftfartøyer eller oljeplattformer registrert i Norge i utenriksfart, er ikke med. Likeså er grensehandel og andre varer som privatpersoner tar med inn i landet ikke registrert. Alle kjøring er gjennomført basert på en datafil som skiller importen mellom ulike land. I praksis innebærer dette at handelsstatistikken på enkelte varenummer er konfidensiell og vil derfor ikke fremkomme import- og eksportstatistikken. NILF anser dette imidlertid for lite problematisk, fordi dette utgjør en svært liten andel av handelsvolumet.

Samtlige tabeller angir tall for de tre siste årene, samt i 5-års intervaller med start i 1990. I de tabeller der handelsstatistikken skiller mellom land, omfatter landene i tabellen de tre landene som det ble import mest varer fra og de tre landene som det ble eksport mest varer til i 2011. I de tilfeller der «—» er angitt i tabellen, er ikke dataene tilgjengelig. Imidlertid skal totalsummen i disse tabellene være korrekt. Hvis ikke annet er nevnt angis import og eksporttall i mill kg.

Tabell 3.9 Handel med kjøtt (1990–2011 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011*
Import:							
Svinekjøtt	2,3	5,6	2,3	4,7	1,9	2,9	3,0
Spekk	0,9	1,1	1,4	1,4	0,6	0,9	0,7
Storfekjøtt	1,1	2,9	3,3	7,6	7,8	5,9	10,7
Sau- og lammekjøtt	0,3	0,7	0,9	0,7	1,3	1,3	1,5
Fjørfe	0,3	1,1	0,3	1,4	1,4	0,8	0,9
Annet kjøtt	1,0	1,2	1,3	3,7	2,0	2,1	2,5
Sum	5,9	12,6	9,4	19,6	15,0	13,9	19,4
- Herav kvoteimport	-	-	-	2,9	4,9	5,5	5,3
Eksport:							
Svinekjøtt	1,6	0,3	1,4	3,3	3,8	5,5	4,7
Spekk	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,3	0,2
Storfekjøtt	7,6	1,2	2,2	1,4	1,0	0,9	0,8
Sau- og lammekjøtt	1,8	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0
Fjørfe	0,1	0,1	0,2	0,6	0,9	1,7	1,3
Annet kjøtt (inkl. spekk)	0,8	1,5	1,3	3,1	0,6	1,0	0,4
Sum	12,0	3,1	5,0	9,0	6,7	9,4	7,5
Nettoimport	-6,0	9,5	4,4	10,7	8,3	4,5	11,8

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.10 viser de tre landene som Norge importerte mest storfekjøtt fra i 2011, samt de tre landene som Norge eksporterte mest storfekjøtt til i 2011. Importen av storfekjøtt økte med 82 prosent fra 2010 til 2011, mens eksporten gikk ned med 10 prosent. Tyskland er det landet som eksporterte mest storfekjøtt til Norge i 2011. Når det gjelder eksport av storfekjøtt fra Norge i 2011 gikk om lag 83 prosent til Ukraina.

Tabell 3.10 Handel med storfekjøtt fordelt på land (1990–2011 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011*
Import fra:							
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,0	2,2	0,2	5,1
Namibia	-	-	0,6	1,1	1,9	1,6	2,7
Uruguay	-	-	0,0	0,3	0,5	1,0	0,9
Andre land	1,1	2,9	2,7	6,1	3,2	3,0	1,9
Sum	1,1	2,9	3,3	7,6	7,8	5,9	10,7
- Herav kvoteimport	-	-	-	1,1	1,6	1,6	1,5
Eksport til:							
Ukraina	-	-	-	-	0,7	0,6	0,7
Danmark	0,0	0,3	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1
Nederland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Andre land	7,5	0,8	1,7	1,2	0,2	0,1	0,0
Sum	7,6	1,2	2,2	1,4	1,0	0,9	0,8
Nettoimport	-6,5	1,7	1,1	6,1	6,7	5,0	9,9

* = Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Av tabell 3.11 ser vi at handelen av svinekjøtt varierer en del fra år til år. I 2011 ble det importert 3,0 mill. kg noe som innebærer en økning på om lag 4 prosent sammenliknet med importvolumet i 2010. Danmark var det landet som eksporterte mest svinekjøtt til Norge i 2011. I 2011 ble det eksportert mer svinekjøtt enn det ble importert. Av den totale eksporten av svinekjøtt i 2011 på 4,7 mill. kg, ble 71 prosent eksportert til Ukraina, Hong Kong og Danmark.

Tabell 3.11 Handel med svin fordelt på land (1990–2010 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2009	2010*	2011*
Import fra:							
Danmark	0,9	1,0	0,9	1,9	0,5	1,0	0,9
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,2	0,7
Spania	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2	0,3	0,5
Andre	1,4	4,6	1,4	2,6	1,1	1,4	1,0
Sum	2,3	5,6	2,3	4,7	1,9	2,9	3,0
Eksport til:							
Ukraina	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	2,0	1,6
Hong Kong/Kina	0,0	0,0	0,0	0,1	0,9	0,5	0,9
Danmark	0,2	0,1	0,2	0,6	1,1	1,1	0,8
Andre	1,4	0,3	1,2	2,5	0,7	1,9	1,4
Sum	1,6	0,3	1,4	3,3	3,8	5,5	4,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.12 viser importen av antall levende dyr i perioden 1996 til og med 2011. Importen av levende storfe, svin, sauer og geiter har vært forholdsvis beskjedne de siste årene. Antall hester har ligget på 1500 til 2000 dyr per år. I 2011 økte import av høns/fjørfe med 115 prosent. Når det gjelder eksport av levende dyr har dette vært moderat på hele 2000-tallet. I 2011 ble det eksportert 487 hester, 441 svin og 48 storfe.

Tabell 3.12 Import av levende dyr. Antall dyr

	1996	2000	2005	2009	2010	2011*
Hester, esler, muldyr og mulesler	-	1 559	1 873	1 854	1 552	1 527
Storfe	126	48	0	0	0	1
Svin	24	0	49	22	0	1
Sauer	-	2	39	18	49	39
Geiter	-	16	53	0	0	0
Høns og annet fjørfe ¹⁾	-	151 610	138 907	29 691	22 672	48 814

* Foreløpige tall

1) Ikke fasan og struts tilhørende kapittel 01.06 i tolltariffen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.13 viser at importen av egg og eggprodukter økte fra 0,3 mill. kg i 2010 til 1,7 mill. kg i 2011. Størsteparten av importøkningen kom på egg med skall. Eksporten gikk ned fra 0,4 mill. kg til 0,3 mill. kg. Både importen og eksporten varierer noe fra år til år.

Tabell 3.13 Handel med egg og eggprodukter (1990–2011 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011*
Import:							
Egg, med skall	0,8	0,2	0,3	0,6	0,5	0,1	1,4
Tørket m.m.	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1
Klekkeegg	0,0	0,7	0,1	0,1	0,0	0,1	0,2
Sum	0,8	0,9	0,4	0,8	0,6	0,3	1,7
Eksport:							
Egg, med skall	0,3	0,6	0,4	0,2	0,4	0,3	0,1
Tørket m.m.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0
Klekkeegg	1,0	1,5	0,4	0,2	0,1	0,1	0,2
Sum	1,3	2,1	0,8	0,4	1,0	0,4	0,3
Nettoimport	-0,5	-1,2	-0,4	0,5	-0,3	-0,2	1,4

* Foreløpige tall

Tabell 3.14 viser at over 99 prosent av importert egg i 2011 kom fra de tre landene Sverige, Danmark og Finland. Om lag 90 prosent av eggeeksporten gikk til Danmark i 2011.

Tabell 3.14 Handel med egg/eggprodukter fordelt på land (1990–2011 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011*
Import fra:							
Sverige	0,2	0,1	0,3	0,2	0,1	0,2	0,7
Finland	0,4	0,2	0,0	0,5	0,3	0,0	0,6
Danmark	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4
Andre	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
Sum	0,8	0,9	0,4	0,8	0,6	0,3	1,7
Eksport til:							
Danmark	0,1	0,4	0,3	0,2	0,3	0,1	0,3
Sverige	0,9	1,6	0,4	0,1	0,1	0,3	0,0
Ungarn	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Andre	0,3	0,1	0,1	0,1	0,6	0,0	0,0
Sum	1,3	2,1	0,8	0,4	1,0	0,4	0,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Eksporsten av meieriprodukter har tidvis vært dobbelt så stor som importen av meierivarer, noe som endret seg i og med at det ble importert mer meierivarer i 2011 enn det det ble eksportert. I 2011 var importen av meieriprodukter 20,1 mill. kg, noe som innebærer en økning på 29 prosent fra 2010. Eksporten økte med ca. 2 prosent til 20,0 mill. kg i 2011. Det er først og fremst økt import av Ost/ostemasse samt smør som stod for importøkningen i 2011.

Tabell 3.15 Handel med meieriprodukter (1990–2011 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011*
Import:							
Melk og fløte	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
Konsentrert	0,0	0,1	0,0	0,3	0,6	0,5	0,5
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,4	1,0	1,0	5,1	6,4
Myse	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1
Smør og melkefett	0,1	0,0	0,2	0,4	0,4	0,1	2,1
Ost og ostemasse	2,2	2,4	3,2	7,4	8,7	9,6	10,9
Sum	2,6	3,0	4,1	9,4	10,8	15,6	20,1
Eksport:							
Melk og fløte	0,0	0,0	0,1	0,4	2,0	3,1	4,6
Konsentrert	1,1	0,2	1,1	0,1	0,0	0,0	0,3
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Myse	0,0	0,1	0,0	0,1	0,9	0,7	0,5
Smør og melkefett	12,4	4,4	3,8	1,6	3,5	2,2	0,5
Ost og ostemasse	26,6	23,1	19,4	18,2	13,4	13,5	14,0
Sum	40,1	27,8	24,4	20,4	19,8	19,6	20,0
Nettoimport	-37,5	-24,9	-20,3	-11,0	-9,0	-4,1	0,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.16 viser import og eksport av meieriprodukter fordelt på ulike land. Tabellen omfatter de tre landene som Norge har handlet mest med det siste året. Av tabellen ser vi at det er Danmark som eksporterer mest til Norge, og at i perioden fra 1990 til 2011 ble mellom 60 til 70 prosent av alle meieriprodukter importert fra enten Danmark, Tyskland eller Sverige. Når det gjelder eksport dominerer eksport av ost til USA. 34 prosent av all meierieksport i 2011 var eksport av ost til USA.

Tabell 3.16 Handel med meieriprodukter fordelt på land (1990–2011 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011*
Import fra:							
Danmark	1,3	1,8	2,0	3,8	4,2	4,5	5,1
Tyskland	0,2	0,2	0,1	2,4	1,6	4,1	4,9
Sverige	0,1	0,1	0,4	0,2	0,6	2,0	2,8
Andre land	0,9	0,9	1,6	3,1	4,5	5,0	7,4
Sum	2,6	3,0	4,1	9,4	10,8	15,6	20,1
Eksport til:							
USA	7,3	7,1	8,6	7,6	7,5	7,1	6,7
Tyskland	0,9	1,3	1,1	0,8	2,2	2,5	2,8
Sverige	2,0	0,6	0,7	0,7	0,6	1,8	2,5
Andre land	29,9	18,9	14,1	11,3	9,5	8,2	8,0
Sum	40,1	27,8	24,4	20,4	19,8	19,6	20,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.17 viser handel med grønnsaker.¹ Hovedvekten av det som importeres, er fremdeles friske grønnsaker. I 2011 var importen av friske grønnsaker på ca. 114 mill. kg. I tillegg kom importen av konserverte/bearbeidede grønnsaker på om lag 80 mill. kg. Tomater er den største grønnsakssorten som blir importert, etterfulgt av paprika, løk og salat. I 2011 var eksporten av grønnsaker (friske og konserverte) på 1,3 mill. kg.

Tabell 3.17 Handel med grønnsaker etter sort (1990–2011 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011*
<i>Friske grønnsaker:</i>							
Blomkål	3,4	3,5	3,6	4,2	4,6	5,2	5,6
Kinakål	4,4	4,5	3,8	2,3	1,7	1,7	1,3
Annen kål	0,9	2,9	5,1	6,5	7,7	8,5	8,8
Gulrot	2,7	3,0	2,0	4,6	6,1	5,2	6,9
Løk	0,7	5,2	7,0	6,4	10,6	14,6	13,1
Tomater	8,7	11,5	13,1	19,7	22,2	21,5	23,9
Slangeagurk	4,9	5,1	4,5	6,4	6,5	6,4	7,3
Paprika	4,0	5,1	8,2	11,6	14,4	14,6	15,9
Salat	0,8	2,9	6,7	9,5	12,1	12,8	12,3
Sopp	1,0	2,5	2,8	4,7	5,7	6,2	6,8
Belgfrukter	0,1	0,1	0,3	0,8	1,4	1,5	1,9
Øvrige	2,1	3,0	4,9	6,3	8,7	9,3	10,5
Import, friske grønnsaker i alt	33,8	49,1	61,9	82,8	101,7	107,5	114,4
Import, konserverte grønnsaker	26,1	38,1	53,4	52,6	55,7	56,3	80,5
Sum import grønnsaker	59,9	87,2	115,3	135,5	157,4	163,9	194,8
Eksport, grønnsaker	5,9	2,6	1,1	1,6	1,1	1,4	1,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

¹ Omfatter samtlige varenummer i tolltariffens kapittel 07, eksklusiv kapittel 07.01 (poteter) og eksklusiv kapittel 07.13 og 07.14 (omfatter bl.a. tørkede belgfrukter og manioka). Årsaken til at kapittel 07.13 og 07.14 ikke er tatt med i tabellen skyldes at disse varene i all hovedsak anvendes til dyrefôr.

Tabell 3.18 gir en oversikt over handel med frukt og bær. Total import av frukt og bær har var på 431mill. kg i 2011. Av dette utgjorde bær 3,9 prosent, 74,2 prosent var frisk frukt, mens 21,9 prosent var bearbeidet frukt/bær. Eksporten av frukt og bær utgjorde om lag 4,6 mill. kg i 2011, noe som er en reduksjon på 9,1 prosent fra 2010. Både importen og eksporten av frukt og bær vil variere mellom år som følge av variasjonen i den norske produksjonen.

Tabell 3.18 Handel med frukt og bær (1990–2011 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011*
Sitrusfrukter mv.	63,0	61,1	62,9	63,5	71,3	74,2	71,6
Bananer	48,5	59,6	59,9	73,2	81,2	78,5	78,2
Epler	41,5	37,2	42,1	50,6	52,0	52,2	51,5
Pærer	10,3	13,2	15,6	22,6	21,4	21,2	20,6
Druer	19,1	18,5	24,3	31,6	34,3	32,2	31,2
Steinfrukter	5,3	5,4	10,5	14,8	14,4	13,7	15,1
Meloner	5,0	6,6	11,8	18,4	24,1	24,6	24,6
Andre frukter	9,5	7,7	10,0	18,4	23,1	25,6	27,2
Sum import, frisk frukt	202,3	209,2	237,0	293,2	321,8	322,1	320,0
Import, konserverte frukt	45,9	50,6	56,6	73,1	93,3	91,1	94,6
Sum import frukt	248,2	259,8	293,7	366,2	415,1	413,2	414,6
Import bær	3,1	5,2	5,8	10,2	12,2	13,8	16,6
Import, frukt og bær i alt	251,3	264,9	299,5	376,4	427,3	427,0	431,3
Eksport, frukt og bær	2,6	3,1	2,7	4,2	6,4	5,0	4,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.19 viser import og eksport av RÅK-varer² fordelt på varegrupper. RÅK-importen var på ca. 611 mill. kg i 2011. De siste årene har importen av RÅK-dyrefôr økt, og dyrefôr utgjør om lag 295 mill. kg.³ Ser man bort fra dyrefôret, er det bakervarer som står for den største importen. I 2011 ble det importert 130 mill. kg bakervarer.

Tabell 3.19 Handel med RÅK-varer (1995–2011 i mill. kg)

Varegrupper ¹	1995	2000	2005	2009	2010	2011*
Import:						
Sjokolade og sukkervarer	31,1	34,9	42,6	44,7	48,1	47,9
Bakervarer	35,6	58,3	95,0	115,0	127,0	130,4
Tilberedte næringsmidler	11,2	9,7	32,8	15,9	17,5	19,9
Saus og supper	9,0	11,6	19,1	25,9	28,1	28,5
Iskrem	3,2	2,9	2,5	2,5	2,2	2,5
Dyrefôr	0,0	0,0	17,3	142,2	268,8	295,4
Annet	39,9	53,6	65,4	76,8	87,5	87,2
Sum	129,9	171,1	274,7	423,0	579,1	611,6
Eksport:						
Sjokolade og sukkervarer	11,9	11,4	11,7	9,6	8,5	6,3
Bakervarer	13,5	9,2	10,4	8,7	10,0	9,3
Tilberedte næringsmidler	3,2	1,8	3,8	5,4	6,2	6,8
Saus og supper	4,4	4,5	4,5	3,3	3,0	2,8
Iskrem	2,7	2,8	2,8	1,1	0,7	0,6
Dyrefôr	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Annet	6,1	6,5	6,4	3,6	3,1	3,2
Sum	41,9	36,3	39,6	31,8	31,5	29,1

1) Varegruppene er inndelt basert på gjeldende varenummer ihht. tolltariffen 2010, der sjokolade og sukkervarer omfatter 17.04 og 18.06, Bakervarer omfatter 19.01 og 19.05, Saus og supper omfatter 21.03 og 21.04, iskrem omfatter 21.05, tilberedte næringsmidler omfatter 21.06 (ekskl dyrefôr), dyrefôr omfatter RÅK varenummer som eksplisitt er oppgitt å omfatte dyrefôr. Annet omfatter øvrige RÅK-varenummer ihht. SLFs «liste 1», over RÅK-varer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

² RÅK-varer er definert som samtlige varenummer som fremkommer i SLFs publisering som omfatter «Gjeldende tabeller for beregning av tollsatser ved import av bearbejdede landbruksvarer (råk-import)» tabell 1 (sept. 2011). Handelsstatistikken er hentet fra SSB og er inkl. konfidensielle margarintall. Pga revisjoner i vareomfanget i perioden vil handel av råk-varer fordelt på land i perioden før 2009 være «upresis» (dvs at råk-handelen med de angitte landene kan inngå under «annet»).

³ Fra 2006 til 2007 økte importen av proteinkonsentrater og teksturerte proteinsubstanser under varenummer 21.06.1000. Importøkningen viste seg å være import av dyrefôr fra Uruguay. Det ble derfor et behov for å skille ut dyrefôr fom 2008. De nye varenummerene som ble opprettet var varenummer 21.06.1001 (dyrefôr) og 21.06.1009 (ellers). I 2008 fortsatte importen av dyrefôr å øke under varenummer 21.06.1001 (da fra Brasil). I 2010 gikk imidlertid importen av dyrefôr under varenummer 21.06.1001 fra Brasil mye ned, samtidig som importen under varenummer 21.06.9090 økte betydelig (tidligere ble dette varenummeret behandlet som tilberedte næringsmidler, iom at det ikke var import av dyrefôr på dette varenummeret). SLF har opplyst NILF om at hovedvekten av importen på varenummer 21.06.9090 de siste årene har består av importert fiskefôr (295 tonn i 2011). I all hovedsak er dette fôr som blir importert fra Brasil og angis nå som dyrefôr og ikke som tilberedte næringsmidler

Tabell 3.20 viser fordelingen av importen og eksporten av RÅK-varene etter land. Sverige, Tyskland Danmark og Nederland var våre viktigste handelspartnere av RÅK-varer i 2011 målt i import volum når man ser bort fra fôreksporten fra Brasil (283,9 mill kg). Samlet sett stod Sverige, Tyskland Danmark og Nederland for 197 mill. kg av importen i 2011. Av RÅK-eksporten går 65 prosent til våre tre naboland; Sverige, Danmark og Finland.

Tabell 3.20 Handel med RÅK-varer fordelt på land (1995–2011 i mill. kg)

	1995	2000	2005	2009	2010	2011*
Import fra:						
Brasil	0,0	0,0	0,0	125,3	261,8	283,9
Sverige	25,6	31,3	50,7	65,8	71,0	78,1
Tyskland	6,8	11,3	31,0	30,2	37,2	43,8
Annet*	97,5	128,6	192,9	202,9	209,8	205,8
Sum	129,9	171,1	274,7	424,1	579,8	611,6
Eksport til:						
Sverige	16,0	12,3	16,3	14,4	14,5	12,3
Danmark	3,3	6,7	9,0	5,0	5,0	4,3
Finland	2,7	2,7	3,2	3,0	2,6	2,3
Annet*	19,9	14,6	11,1	9,4	9,5	10,2
Sum	41,9	36,3	39,6	31,8	31,5	29,1

* Dersom det har vært import av råk-varer fra hhv. Brasil, Sverige og Tyskland i perioden før 2009 og at denne importen foregikk på varenummer som nå er fjernet fra SLF sin råk-liste (Gjeldende tabeller for beregning av tollsatser ved import av bearbejdede landbruksvarer (råk-import)), vil denne importen ligge under «annet» i perioden 1995-2005 i tabellen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.21 viser verdien av norsk import av snittblomster i perioden 1998 til 2011. Til og med 2005 inngår roser som ble importert i perioden november til mars i «snittblomster ellers» -gruppen. På grunn av nye tollnummer har det blitt mulig å skille ut roser som importeres i det angitte tidspunktet. Roser utgjør 60 prosent av importverdien på snittblomster i 2011. Importverdien av snittblomster økte med om lag 11 prosent fra 2010 til 2011.

Tabell 3.21 Handel med snittblomster i mill. kr

	1998	1999	2005	2009	2010	2011*
Friske roser importert 1. apr– 31 okt.	32,3	32,1	38,5	121,0	132,4	155,9
Friske roser importert 1. nov.– 31. mars	-	-	-	107,6	110,5	129,3
Sum friske roser	32,3	32,1	38,5	228,5	242,9	285,2
Snittblomster ellers	209,6	205,5	241,2	188,0	185,1	188,6
Sum	241,9	237,6	279,7	416,5	427,9	473,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Månedstatistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.22 viser import ihht. tolltariffens kapittel 1 til 24 i (med unntak av kapittel 13). Tabellen skiller mellom import fra GSP-land⁴, MUL-land⁵, EU-27 land og andre land⁶. Importoversikten viser importert verdi (mill. kr) og mengde (mill. kg) for de tre siste årene. I tabellen er det også angitt hvor stor prosentandel GSP-, MUL-, EU27- og andre land har (volum og verdi) i 2011.

I korthet viser tabellen at 0,8 prosent av importen i 2011 kom fra MUL land, 13,1 prosent kom fra GSP land, 58,5 prosent kom fra EU27 mens 27,6 prosent kom fra andre land (målt i vekt). Målt i verdi utgjorde importen fra MUL land, GSP land, EU27 og andre land hhv. 1,7 prosent, 19,8 prosent, 65,0 prosent og 13,4 prosent. Det er først og fremst import av «kjøtt», «levende trær og planter» samt «kaffe/te/krydder» som utgjør importen fra MUL land (ut fra verdi). Når det gjelder import fra GSP land er det «frukt og nøtter», «kaffe og te», «oljeholdige frø og frukter», «tilberedte næringsmidler ellers», samt «reststoffer/dyrefôr» som utgjør størst importverdi i 2011. Ser man på utviklingen fra 2010 til 2011, har importen fra MUL land økt med 33,0 prosent (målt i verdi) og 8 prosent målt i volum. Tilsvarende tall for GSP land er 11 prosent (i verdi) og 10 prosent (i volum). Importen fra EU (målt i verdi) økte med 16 prosent fra 2010 til 2011, mens volumet gikk ned med 1 prosent. Når det gjelder land som ikke er definert som verken EU-27, MUL eller GSP land økte importen med 9 prosent (målt i verdi) men den gikk ned med 5 prosent (målt i volum).

⁴ GSP, Land/område som omfattes av Norges ordning med tollpreferanser for varer fra utviklingsland. Fullstendig liste over land er angitt i tolltariffen for 2011.

⁵ MUL, Som for GSP, men kjennetegner land/områder som betegnes som de minst utviklede land: Fullstendig liste over land er angitt i tolltariffen for 2011.

⁶ Alle land med unntak av EU27, GSP og MUL land.

Tabell 3.22 Import av varer fordelt på GSP, MUL, EU-27 og andre land, siste tre år, i mill. kr og mill. kg. samt % - vis andel inndelt etter tolltariffen

	Verdi 2009	Verdi 2010	Verdi 2011	Vekt 2009	Vekt 2010	Vekt 2011	%-andel Verdi	%-andel Vekt
1 Levende dyr								
GSP	0,1	0,5	0,1	0,2	0,4	1,2	0,1	3,9
MUL	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
EU-27	156,1	161,6	180,0	33,8	32,1	27,1	93,8	88,1
ANDRE	13,7	22,6	11,8	0,2	0,7	2,5	6,2	8,0
TOTALT	169,9	184,7	191,9	34,2	33,1	30,8	100,0	100,0
2 Kjøtt og spiselig avfall								
GSP	77,9	98,7	115,5	15,6	21,4	20,4	14,7	17,5
MUL	161,4	171,1	235,0	0,8	1,3	1,7	30,0	1,5
EU-27	236,8	152,5	367,1	70,9	97,6	84,2	46,8	72,2
ANDRE	60,7	65,8	66,7	7,6	12,7	10,2	8,5	8,8
TOTALT	536,8	488,0	784,2	94,9	133,1	116,5	100,0	100,0
3 Fisk og krepsedyr								
GSP	240,0	287,7	287,7	5 449,2	6 581,1	7 280,1	11,1	14,4
MUL	29,9	23,9	16,2	383,7	421,3	455,2	0,6	0,9
EU-27	902,8	619,2	1 233,6	25 039,9	29 518,2	28 838,5	47,7	57,1
ANDRE	1 087,3	997,6	1 048,1	11 753,1	14 928,7	13 971,9	40,5	27,6
TOTALT	2 260,1	1 928,4	2 585,6	42 625,8	51 449,3	50 545,6	100,0	100,0
4 Melk og meieriprodukter								
GSP	2,6	3,9	6,2	8,2	5,3	0,7	0,8	0,1
MUL	1,8	2,5	3,4	2,2	4,5	0,0	0,5	0,0
EU-27	535,9	592,6	720,4	147,2	158,7	156,1	95,8	26,1
ANDRE	8,1	5,5	22,3	465,9	450,1	440,9	3,0	73,8
TOTALT	548,4	604,5	752,3	623,6	618,5	597,7	100,0	100,0
5 Produkter av animalsk opprinnelse								
GSP	90,8	107,6	130,8	4,6	3,3	0,7	39,8	0,3
MUL	0,0	0,1	0,0	1,0	0,0	0,3	0,0	0,1
EU-27	97,1	102,3	114,1	195,2	134,8	167,2	34,8	75,7
ANDRE	86,9	101,2	83,3	45,3	95,6	52,8	25,4	23,9
TOTALT	274,9	311,1	328,2	246,0	233,7	221,0	100,0	100,0
6 Levende trær og planter								
GSP	18,5	20,7	20,2	0,0	0,1	0,0	1,4	0,0
MUL	183,4	218,6	278,0	0,1	0,2	0,0	19,9	0,3
EU-27	1 088,0	1 050,2	1 089,2	4,6	3,6	3,5	77,9	95,7
ANDRE	7,9	8,1	11,2	0,1	0,1	0,1	0,8	4,0
TOTALT	1 297,9	1 297,7	1 398,6	4,8	4,0	3,6	100,0	100,0
7 Grønnsaker, røtter og knoller								
GSP	158,5	167,0	204,0	0,0	0,0	0,2	8,9	2,7
MUL	48,0	42,4	43,9	0,1	0,0	0,0	1,9	0,0
EU-27	1 545,3	1 801,5	1 856,1	5,2	7,1	6,8	80,6	85,3
ANDRE	261,6	209,9	198,3	0,1	0,3	1,0	8,6	12,0
TOTALT	2 013,5	2 220,9	2 302,3	5,4	7,5	8,0	100,0	100,0
8 Spiselig frukter og nøtter								
GSP	1 377,1	1 309,1	1 357,4	0,4	0,0	0,1	33,7	0,2
MUL	16,8	15,7	18,1	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0
EU-27	1 772,7	1 779,6	1 872,8	53,2	65,5	60,1	46,5	96,4
ANDRE	687,5	714,7	780,9	4,7	0,7	2,1	19,4	3,4
TOTALT	3 854,2	3 819,3	4 029,1	58,2	66,2	62,3	100,0	100,0

Tabell 3.22 forts.

	Verdi 2009	Verdi 2010	Verdi 2011	Vekt 2009	Vekt 2010	Vekt 2011	%-andel Verdi	%-andel Vekt
9 Kaffe, te og krydder								
GSP	598,2	767,3	1 130,7	0,3	0,4	0,1	61,7	0,3
MUL	75,6	90,1	150,3	0,0	0,0	0,0	8,2	0,0
EU-27	248,7	275,0	358,5	12,6	22,9	22,7	19,6	92,8
ANDRE	128,2	165,4	192,1	1,8	2,2	1,7	10,5	6,9
TOTALT	1 050,7	1 297,9	1 831,7	14,7	25,5	24,4	100,0	100,0
10 Korn								
GSP	163,8	195,3	246,3	0,0	0,2	0,1	18,6	0,8
MUL	0,3	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
EU-27	629,4	703,7	994,4	0,6	2,2	4,6	75,0	72,9
ANDRE	21,3	55,6	84,3	0,6	0,9	1,7	6,4	26,3
TOTALT	814,8	954,9	1 325,0	1,2	3,3	6,3	100,0	100,0
11 Mølleprodukter								
GSP	42,4	103,6	112,3	0,0	0,0	0,0	11,5	0,0
MUL	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
EU-27	597,4	779,3	860,9	1,9	4,4	4,4	87,9	75,2
ANDRE	4,3	5,6	6,1	0,6	0,3	1,4	0,6	24,8
TOTALT	644,3	888,6	979,4	2,5	4,7	5,8	100,0	100,0
12 Oljeholdige frø og frukter								
GSP	1 261,1	1 051,8	1 203,7	0,5	0,9	0,8	65,4	7,0
MUL	0,2	0,2	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
EU-27	252,1	234,3	320,6	7,5	13,5	6,1	17,4	54,9
ANDRE	141,5	312,2	316,2	6,1	5,5	4,2	17,2	38,1
TOTALT	1 654,8	1 598,5	1 840,9	14,1	19,9	11,0	100,0	100,0
14 Andre vegetabiliske produkter								
GSP	1,0	1,2	2,3	0,0	0,0	0,0	24,0	0,0
MUL	0,1	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	1,8	0,0
EU-27	1,7	2,3	4,6	1,5	0,2	0,1	48,0	100,0
ANDRE	0,1	0,4	2,5	0,0	0,0	0,0	26,2	0,0
TOTALT	2,9	3,8	9,5	1,5	0,2	0,1	100,0	100,0
15 Animalske og vegetabiliske oljer								
GSP	782,9	687,0	586,1	34,9	47,4	60,6	12,7	4,4
MUL	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0
EU-27	1 651,7	1 991,4	3 145,8	630,1	687,4	869,9	68,1	62,6
ANDRE	724,7	699,6	888,4	364,9	468,9	458,3	19,2	33,0
TOTALT	3 159,5	3 378,2	4 620,4	1 030,0	1 203,7	1 388,9	100,0	100,0
16 Produkter av kjøtt og fisk								
GSP	199,4	176,4	183,9	5,5	9,3	9,1	15,3	1,0
MUL	1,3	1,6	0,5	0,4	0,1	0,1	0,0	0,0
EU-27	724,2	729,7	833,8	674,3	724,9	858,2	69,6	93,0
ANDRE	150,1	173,0	180,6	46,8	56,4	55,3	15,1	6,0
TOTALT	1 075,1	1 080,7	1 198,8	727,0	790,7	922,7	100,0	100,0
17 Sukker og sukkervarer								
GSP	95,4	84,5	60,8	0,0	0,1	0,1	4,4	0,2
MUL	2,9	6,1	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
EU-27	1 123,5	1 186,2	1 280,8	81,3	62,2	34,9	93,0	95,9
ANDRE	17,0	22,8	35,6	2,2	1,8	1,4	2,6	3,9
TOTALT	1 238,9	1 299,6	1 377,6	83,5	64,1	36,3	100,0	100,0

Tabell 3.22 forts.

	Verdi 2009	Verdi 2010	Verdi 2011	Vekt 2009	Vekt 2010	Vekt 2011	%-andel Verdi	%-andel Vekt
18 Kakao og varer derav								
GSP	1,1	2,7	2,4	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1
MUL	2,2	0,2	1,4	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
EU-27	1 258,6	1 253,2	1 314,0	226,8	224,0	205,8	96,1	97,7
ANDRE	45,0	108,1	48,9	3,8	4,0	4,7	3,6	2,2
TOTALT	1 306,9	1 364,1	1 366,7	230,8	228,2	210,6	100,0	100,0
19 Produkter av korn og mel								
GSP	42,1	45,8	47,4	2,9	9,3	6,2	1,5	2,6
MUL	0,1	0,3	0,8	3,6	4,3	10,0	0,0	4,2
EU-27	2 905,3	2 903,7	3 052,0	146,7	169,4	165,4	95,0	70,1
ANDRE	87,8	103,2	113,7	30,8	35,6	54,4	3,5	23,1
TOTALT	3 035,4	3 053,0	3 214,0	184,1	218,6	236,0	100,0	100,0
20 Produkter av grønnsaker, frukter, nøtter og andre plantedeler								
GSP	329,0	319,7	340,8	0,1	0,1	0,1	21,1	0,2
MUL	4,7	3,0	2,4	0,0	0,0	0,3	0,1	0,6
EU-27	833,0	804,2	902,9	121,2	76,6	49,4	55,9	89,5
ANDRE	312,0	293,4	370,5	3,2	2,1	5,4	22,9	9,7
TOTALT	1 478,7	1 420,3	1 616,6	124,6	78,8	55,2	100,0	100,0
21 Forskjellig tilbredte næringsmidler								
GSP	744,6	1 320,1	1 516,1	8,9	9,5	11,0	41,1	1,8
MUL	0,1	0,0	0,3	0,2	0,1	1,0	0,0	0,2
EU-27	1 701,2	1 805,3	1 755,2	315,4	366,1	376,1	47,6	63,0
ANDRE	316,0	334,8	413,3	100,0	124,7	208,5	11,2	34,9
TOTALT	2 761,9	3 460,2	3 684,8	424,5	500,4	596,7	100,0	100,0
22 Drikkevarer, etylalkohol og eddik								
GSP	115,9	113,1	90,3	9,5	10,0	11,5	2,1	2,3
MUL	0,1	0,0	0,4	0,3	0,4	0,0	0,0	0,0
EU-27	3 346,8	3 370,0	3 721,2	255,2	276,6	283,4	88,4	56,9
ANDRE	386,3	366,0	397,4	152,7	192,4	203,5	9,4	40,8
TOTALT	3 849,1	3 849,0	4 209,3	417,7	479,5	498,5	100,0	100,0
23 Reststoffer og avfall fra næringsmiddelindustrien								
GSP	1 173,6	1 038,0	1 184,8	22,6	22,6	6,3	28,3	0,6
MUL	0,0	11,4	27,1	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0
EU-27	2 113,5	2 132,6	2 261,3	827,6	910,1	881,0	54,0	87,8
ANDRE	1 009,2	712,4	711,5	23,8	65,0	116,6	17,0	11,6
TOTALT	4 296,3	3 894,3	4 184,6	874,0	997,6	1 003,8	100,0	100,0
24 Tobakk								
GSP	12,2	90,3	53,9	0,0	0,0	0,0	5,2	0,5
MUL	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
EU-27	749,8	756,0	947,9	35,0	2,0	3,7	90,9	92,1
ANDRE	150,0	65,8	41,5	0,2	0,2	0,3	4,0	7,4
TOTALT	911,9	912,2	1 043,3	35,2	2,2	4,0	100,0	100,0
Sum kap 1-24								
GSP	7 528	7 992	8 884	5 564	6 722	7 409	19,8	13,1
MUL	529	588	779	393	432	469	1,7	0,8
EU-27	24 472	25 186	29 187	28 888	33 560	33 109	65,0	58,5
ANDRE	5 707	5 544	6 025	13 015	16 449	15 599	13,4	27,6
TOTALT	38 237	39 310	44 875	47 858	57 163	56 586	100,0	100,0

3.4 Selvforsyningsgrad

Selvforsyningsgraden er her definert som hvor stor andel av matvareforbruket på engrosnivå, regnet på energibasis, som kommer fra norsk produksjon (forbruk minus import dividert på forbruk). Selvforsyningsgraden gir derfor først og fremst et bilde på hjemmemarkedsandelen målt som energi.

Selvforsyningsgraden påvirkes av produksjonsforhold (vær), priser, kvalitetskrav, internasjonale handelsavtaler m.m. Den sier lite om mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon i en eventuell krisesituasjon. Blant annet gir den ikke et fullstendig bilde av mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon, fordi den ikke tar hensyn til det som eksporteres og fordi den ikke ser på muligheten til å legge om produksjon og forbruk mot produkter som kan gi større matvaredekning.

Når evnen til å dekke matvarebehovet med norsk produksjon (selvforsynings-evnen) skal vurderes, bør det derfor i tillegg tas hensyn til matvareeksporten og mulighetene for produksjons- og forbruksomlegging. For øvrig vil en krisesituasjon ofte også medføre endringer i produksjonspotensialet på grunn av risikoen for redusert tilgang på maskiner og redskaper, reservedeler, drivstoff, gjødsel og andre driftsmidler.

Tabell 3.23 viser den norskproduserte andel av matvareforbruket (på engrosnivå) på energibasis (selvforsyningsgraden) for varegrupper og totalt. Selvforsyningsgraden i 2010 er beregnet til å være 46 prosent, tre prosentpoeng lavere enn i 1979. Dersom man ser på hvor stor andel av matforbruket som er produsert i norsk jordbruk er dette beregnet til 45 prosent for 2010, og korrigert for fôrimporten er den beregnet til 39 prosent. Endringer i selvforsyningsgraden skyldes normalt endringer i norskprodusert andel matkorn som følge av størrelsen på avlingene og kvaliteten på kornet.

Tabell 3.23 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis. prosent

	1979	1989	1999	2008	2009	2010*	% av energiforbruk, 2010
Korn som mel, bakervarer og ris	13	23	33	50	33	25	27,6
Poteter, friske	93	99	70	63	79	66	1,7
Potetprodukter	67	93	87	85	85	85	2,0
Potetmel ¹⁾	75	84	100	93	98	97	0,4
Sukker, honning, sukkervarer	2	3	1	3	2	2	11,0
Grønnsaker	72	73	75	50	49	50	1,5
Frukt og bær	29	27	6	5	6	5	3,8
Kjøtt	92	97	97	94	96	96	11,6
Kjøttbiprodukter	86	96	98	97	98	97	0,7
Egg	100	100	97	97	99	99	1,5
Fisk	94	88	73	85	80	85	3,6
Helmelk	100	100	100	100	100	100	1,2
Lettmelk	..	100	100	100	100	100	2,3
Skummet melk	100	100	100	100	100	100	1,0
Yoghurt	99	98	98	93	1,0
Konserverte melkeprodukter	86	100	99	99	99	98	3,4
Fløte, inklusive rømme	100	100	100	100	100	100	2,4
Ost	97	97	95	89	89	89	5,7
Smør	92	100	99	97	98	99	2,0
Margarin ²⁾	44	40	20	20	20	20	5,5
Annet fett ³⁾	60	20	22	22	22	22	3,3
Erter, nøtter og kakao	0	0	0	0	0	0	6,8
Norskprodusert i alt (selvforsyningsgrad)	49	50	47	52	48	46	
Produsert i norsk jordbruk	41	44	46	50	46	45	
Produsert i norsk jordbruk på norsk fôr	35	36	..	45	42	39	

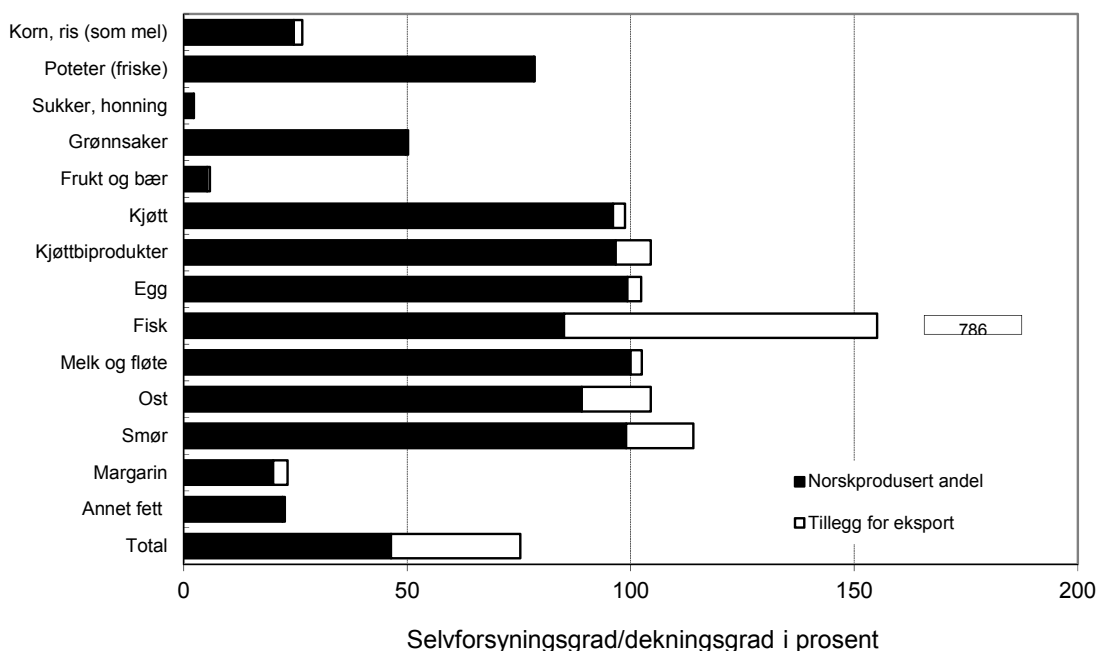
* Foreløpige tall

- 1) Omregnet til friske poteter f.o.m. 1999
- 2) Beregnet på grunnlag av norskproduserte råvarer.
- 3) Anslag

Kilde: Beregnet av NILF for Helsedirektoratet

Figur 3.1 viser den norskproduserte andelen av matvareforbruket korrigert for eksport av norskproduserte matvarer, dvs. dekningsgraden. Tallene for 2010 viser en total dekningsgrad på ca. 75 prosent. Dekningsgraden i 1985, 1990 og 2005 var henholdsvis 70, 72 og 74 prosent, der økningen skyldes stadig større produksjon av fisk som eksporteres. Eksporten av fisk er betydelig og dekningsgraden for fisk var ca. 786 prosent i 2010.

Fig. 2.9. Selvforsyningsgrad og dekningsgrad 2010

Figur 3.1 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis korrigert for eksport. Dekningsgrad 2010

3.5 Norsk andel av kraftfôrforbruket

En del av det som produseres i norsk jordbruk, og som i tabell 3.23 inngår i selvforsyningsgraden, er basert på importert fôr og fôrstoffer. Tabell 3.24 viser norskprodusert andel av råvareforbruket i kraftfôr til husdyr.

Tabell 3.24 Norsk andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent

	1997	2000	2003	2006	2009	2010	2011
Karbohydrat	77	82	78	78	88	77	78
Fett	100	87	72	61	54	50	52
Protein	49	37	17	13	12	17	6
Totalt	73	75	67	67	72	65	62
Innkjøpt kraftfôr, tonn	1 715	1 581	1 678	1 709	1 781	1 817	1 822

Kilde: Statens landbruksforvaltning / Statens kornforretning

Mengden kraftfôr ligger på om lag 1,822 mill. tonn i 2011, der den norskproduserte andelen utgjør 62 prosent. Av den totale produksjonen av karbohydrater på 1,31 mill. tonn, er den norskproduserte andelen av karbohydrater 78 prosent. Produksjonen av fett var 42 tusen tonn i 2011, der den norskproduserte andelen utgjorde 52 prosent. Forbruket av protein var 384 tusen tonn. Andelen av proteiner som er norskprodusert har gått mye ned over tid, fra 49 prosent i 1997 til 6 prosent i 2011. I 2003 ble det innført forbud mot kjøttbeinmel og i 2010 forbud mot fiskemel. Samtidig har det vært avlingssvikt på oljevekster, samt at prisforhold har redusert forbruket. Videre skyldes den lave norskproduserte andelen at produksjonen av soyamel defineres som importert fordi soyabønnene importeres (denne forutsetningen er lik som tidligere år). Nytt av året er at SLF kan opplyse om at 84 prosent av vitaminer/mineraler er norskprodusert, men statistikken tidligere ikke muliggjorde inndeling på land. Mengden av vitaminer/mineraler ligger i 2011 på om lag 81 000 tonn.

Avlingsutslaget av varierende værforhold forklarer deler av variasjonen i andelen norskprodusert karbohydratråstoffer i kraftfôret mellom år. Dessuten kan værforholdene gi utslag på kvaliteten på matkornet og dermed hvor mye av matkornet som avregnes som fôrkorn.

Tabell 3.25 viser råvareforbruk av kraftfôr til husdyr i Norge for perioden 2001 til 2011. Forbruket omfatter fett, protein, karbohydrater og vitaminer.

Tabell 3.255 Råvareforbruk av kraftfôr til husdyr. Mill. kg.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Endring
Fett	27	28	32	37	36	44	41	41	42	45	42	57 %
Karbohydrat	1 268	1 241	1 251	1 274	1 280	1 279	1 316	1 341	1 296	1 306	1 314	4 %
Protein	260	292	323	319	303	307	330	375	368	387	384	47 %
Vitamin	75	71	72	78	78	78	79	72	75	79	81	9 %
Sum Kraftfôr	1 630	1 632	1 678	1 708	1 697	1 709	1 766	1 829	1 781	1 817	1 822	57 %

Figur 3.25 Råvareforbruk av kraftfôr til husdyr i Norge for perioden 2001 til 2011.

Kilde: Statens landbruksforvaltning

4 Trygg mat, dyrevelferd, dyre- og plante- helse

Både trygg mat, god dyrevelferd og god dyre- og plante helse er viktige mål for landbrukspolitikken. St.prp. nr. 1 (2008–2009) setter trygg mat inn i en vid sammenheng og sier: «Regjeringa sin matpolitikk har som hovudmål at maten skal vere trygg når den når forbrukarane, uavhengig av om den er framstilt innanlands eller er importert», og det sies vidare«I tillegg til å sikre trygg mat, skal matpolitikken fremje god plante helse, god helse og velferd hos landdyr og fisk, og forbrukaromsyn som kvalitet og ærleg omsetning».I tillegg nevnes det i St.prp. nr. 1 (2008–2009) at «God kunnskap og vitskapleg dokumentasjon er grunnleggjande for å nå måla i matpolitikken».

4.1 Trygg mat

Mat og vann har alltid vært potensielle kilder til sykdom og helseskade. Regelverk og restriksjoner har som målsetting at mat ikke skal bidra til sykdom, skade eller annen ulempe. Trygg mat er ikke et entydig begrep. Det vil i alle fall legge vekt på helseaspektet, men begrepet vil også kunne ha et vidare innhold og omfatte svært forskjellige elementer som ernæring, bestråling, emballasje, markedsføring, dyrehelse og -velferd, genmodifisering og handelshindringer⁷.

Ifølge matloven (Lov av 19. desember 2004 nr. 124 om matproduksjon og mattrygghet mv.), så har virksomhet og enhver annen plikt til å varsle Mattilsynet ved grunn til mistanke om smittsom dyresykdom som kan gi vesentlige samfunnsmessige konsekvenser.

4.1.1 Zoonoser

Dette kapitlet tar opp deler av problematikken angående sykdommer som er overførbare mellom dyr og mennesker, zoonoser. Det er Mattilsynet som har ansvaret for å overvåke og kontrollere dyresykdommer, og for visse zoonoser finnes egne overvåkingsprogram. Veterinærinstituttet gir i samarbeid med Nasjonalt folkehelse-institutt og Mattilsynet ut en oversikt over tilstanden hvert år, utarbeidet i henhold til EUs zoonosedirektiv og som en del av rapporteringssystemet i EU. Tabell 4.1 gir en oversikt over forekomst av zoonoser i Norge.

⁷ Nærmere behandling av ulike tolkninger er gitt i rapporten:

Veggeland F. og S. Berge. 2001. *Trygg mat – begreper, erfaringer og strategier*. NILF-notat 2001-4

Ved undersøkelse for listeriose, ble det i 2010 funnet tre prøver med lave konsentrasjoner, og alle disse prøvene var i oppdrettsfisk. For E.coli ble det tatt over 200 prøver fra mat, dyr og miljø i forbindelse med utredning av sykdom hos mennesker. Det ble ikke funnet noen direkte link mellom prøvene og tilfellene hos mennesker, bortsett fra i ett tilfelle hvor et sykt barn hadde samme stamme som kalvene på gården.

Tabell 4.1 Forekomst av zoonoser i norske næringsmidler¹⁾

	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver
	2000		2004		2009		2010	
Campylobacteriose	101	8,9	1 067	5,1	Ikke tilgjengelige data ⁶⁾			
Salmonellose ²⁾	19 984	0,0	16 286	0,0	7 297	0,03	5 414	0,0
Listeriose	718	0,6	2 065	0,2	64 ³⁾	0,0	113 ⁴⁾	2,7
Infeksj. med E. coli	4 050	0	1 534	0	> 1200 ⁵⁾		> 200	
Brucellose	1 062	0			Alle prøver negative			

- 1) Fisk og skalldyr er ikke med
- 2) De norske prøvene inkluderer også prøver av utenlandsk frukt og grønnsaker
- 3) Alle prøver tatt av villfisk.
- 4) Av dette var 85 prøver av villfisk, mens resten var av oppdrettsfisk.
- 5) Mer enn 460 prøver av dyr og mer enn 740 av mat, fôr og miljø. Ingen direkte link ble funnet mellom prøvene og tilfellene hos mennesker.
- 6) Det gjøres ingen systematiske undersøkelser av mat, men alle slaktekyllingflokker som slaktes i perioden mai-oktober, testes fire dager før slakt. Tiltak gjøres på slakteriet dersom disse er positive.

Kilde: Norsk zoonosesenter. Zoonoserapporten 2010

Av ikke matbåren smitte i Norge kan nevnes at ubehandlet drikkevann er identifisert som smittekilde både for salmonellose og for campylobacteriose. Direkte berøring med hund og katt eller andre dyr, også fugler, anses som en sannsynlig smittevei for flere sykdommer.

Tabell 4.2 viser antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker. Ifølge Mattilsynet forårsaker smittestoffer i maten i Norge lite sykdom sammenlignet med andre land. Det norske «Meldingssystem for smittsomme sykdommer» (MSIS) ble implementert i hele landet i 1975, og Nasjonalt folkehelseinstitutt er ansvarlig for dette systemet. Hovedhensikten med MSIS er overvåking av smittsomme sykdommer for å følge smittesituasjonen, oppdage trender og avdekke utbrudd, slik at forebyggende tiltak raskt kan settes i verk. I henhold til smittevernloven er alle laboratorier som analyserer prøver fra mennesker samt leger, pålagt å rapportere tilfeller av visse sykdommer (i dag 53) til Folkehelseinstituttet.

Tabell 4.2 Antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker

Sykdom	2006	2007	2009	2010
Campylobacteriose	2 588	2 836	2 850	2 673
Infeksjon med E. coli	51	26	108	51
Listeriose	27	50	31	23
Salmonellose	1 805	1 649	1 234	1 367
Shigellose	137	148	152	132
Yersiniose	86	71	60	52
Totalt	4 694	4 780	4 439	4 298

Kilde: Zoonoserapporten 2010 og Folkehelseinstituttet

Det registreres årlig 2 500–3 000 tilfeller av campylobacteriose, men det faktiske antallet av personer som rammes er betydelig høyere på grunn av generell underdiagnostisering. Campylobacter er internasjonalt satt i forbindelse med fjørfe, som antas å være hovedsmitekilden. Det synes ikke å være en like klar sammenheng i Norge, hvor både husdyr og ville fugler og dyr anses som friske smittebærere. Fjørfekjøtt kjøpt rått, samt konsum av grillmat og ubehandlet drikkevann, og kontakt med dyr i yrke er identifisert som viktige risikofaktorer.

Ca. 80 prosent av de som blir smittet av salmonellose får smitten i utlandet. I Europa som helhet er imidlertid antall personer som smittes med salmonellose på vei ned, men i Norge er antall personer smittet innenlands økende. Dette til tross for at forekomsten av salmonella i norske husdyr og kjøttvarer fortsatt er svært lav.

Norge hadde et større utbrudd av listeria i 2007, hvor smitekilden var økologisk mykost fra et småskalameieri, og 5 personer døde da av sykdommen. Det er for det meste eldre eller personer med en underliggende sykdom som blir smittet, og i 2008 var det 2 dødsfall på grunn av listeria. I 2009 døde 4 personer av listeria, og i 2010 var det 2 dødsfall.

Tuberkulose hos storfe og brucellose hos dyr anses som utryddet i Norge. Trikiner ble i 2010 ikke påvist hos slaktede svin eller hester, og heller ikke i to kontrollerte rever. Det ble ikke gjort positive funn av ekinokokker i verken slaktede dyr eller i kontrollert hund og mårhund. Rabies er tidligere sporadisk påvist på Svalbard, men det var ingen positive prøver blant de hunder, polarrever, isbjørn og rødrev som ble undersøkt i 2010.

En studie ble i 2008 satt i gang for å kartlegge forekomsten av bakterien som forårsaker Q-feber. Da ble tankmelk fra 470 melkekubesetninger undersøkt, i tillegg til blodprøver fra 55 ammekubesetninger. I 2010 ble det undersøkt 3 420 storfe, 49 sauer, 15 griser og 102 alpakaer. Alle prøvene var negative for både 2008, 2009 og 2010. Q-feber rammer først og fremst drøvtyggere, men også mennesker og kjæledyr som katt, kanin og fugler kan bli syke.

Kjøttbransjen⁸ har utarbeidet egne beredskapsplaner for munn- og klauvsjuka, miltbrann og salmonella. Dette er nærmere beskrevet i tidligere utgaver av Resultatkontrollen. Kugalskap (BSE) er ikke påvist i Norge, og i 2010 ble totalt 10 365 storfe undersøkt etter faste kriterier. Smitteveiene er ikke helt klarlagt, men overføring av sykdommen settes i forbindelse med nedsatt temperatur ved varmebehandling av animalsk materiale til fôr i Storbritannia⁹. Fra 1. juli 2011 vedtok EU sin faste komité for matkjeden og dyrehelse å trappe ned BSE-overvåkingen av friske storfe i EØS-området. Endringene innebærer at alderen for dyr som skal testes for BSE heves fra 4 til 6 år.

Flåttbårne sykdommer er også en type zoonose. De smitter via blodsugere som flått og mygg og kan forårsake alvorlige sykdommer både hos dyr og mennesker. De viktigste sykdommene som kan overføres med flåttbitt i Skandinavia er borreliose og anaplasmose. I 2002 ble det rapportert om 111 tilfeller av borreliose i Norge, i 2008 hadde tallet økt til 345 tilfeller, mens i 2009 og 2010 var tallet henholdsvis 270 og 288 tilfeller¹⁰.

4.1.2 Rester av plantevernmidler i vegetabiliske næringsmidler¹¹

Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler (2010–2014) ble vedtatt av Landbruks- og matdepartementet 18. september 2009. Hovedmålsettingene og mange av tiltakene i den nye handlingsplanen er videreført fra tidligere handlingsplaner. Planen fokuserer imidlertid sterkere på kunnskaper og holdninger hos brukerne, med særlig fokus på integrert plantevern og økologisk produksjon.

Mattilsynet gjennomfører hvert år ulike overvåkings- og kartleggingsprogram. Overvåkingsprogrammet for rester av plantevernmidler har de senere år omfattet uttak av ca. 1500 prøver av et bredt spekter av ulike slag frisk frukt, grønnsaker, korn og barnemat samt en del prosesserte næringsmidler. Prøveuttaket omfatter vareslag som er viktige i det daglige kostholdet, men også varer som konsumeres mer sporadisk.

Godkjent bruk av plantevernmidler kan føre til rester i vegetabiliske og animalske produkter, men restnivået skal ikke overskride de grenseverdier som er fastsatt i gjeldende forskrifter¹². I følge forskriften fikk alle plantevernmidler som ikke hadde en spesifikk grenseverdi fra før, en nedre grense på 0,01-0,05 mg/kg. Grenseverdien er høyeste nivå av plantevernmiddelrester som er tillatt i mat og fôr. Ved fastsettelse av grenseverdier tas det utgangspunkt i rester som vil forekomme ved riktig bruk av plantevernmidlet.

⁸ Kilde: *Kjøttets tilstand 2011*. Årlig rapport fra Animalia. Utgitt første gang i 2000

⁹ Veterinærinstituttets nettsider: Faktaark 1/2001 02.02. *Bovin Spongiform Encephalopati(BSE)* gir oversikt over utbredelse, diagnose, smitte, kontroll og bekjempelse og zoonotiske aspekter

¹⁰ Kilde ang. borreliose: www.fhi.no

¹¹ Både tekst og tall i dette kapitlet er hentet fra Mattilsynet, rapporten Rester av plantevernmidler i vegetabiliske næringsmidler 2008

¹² Forskrift 18. august 2009 nr 1117 om rester av plantevernmidler i næringsmidler og fôrvarer

I 2010 ble det undersøkt 1 492 prøver, derav 114 prøver av matkorn og ris. Av de ordinære stikkprøvene var 32 prosent norskprodusert, mens 68 prosent var importert. Av disse prøvene var 107 merket økologisk. I alt ble 89 ulike vareslag av frukt, grønnsaker, barnemat, animalske produkter og korn/ris fra 63 forskjellige land analysert. Det ble undersøkt for 293 virksomme stoffer, og det ble påvist rester av 116 ulike plantevernmidler.

Av totalt 1 246 analyserte prøver av frisk frukt, bær og grønnsaker var 44,4 prosent av samlet prøveuttak uten påvisbare rester av plantevernmidler (tabell 4.3). Gjeldende grenseverdier ble overskredet i 1,4 prosent av prøvene (0,0 % overskridelse i norske og 2,0 % i importerte produkter). Det ble oftere påvist rester av plantevernmidler i importerte varer enn norske varer.

I frisk frukt og bær ble det påvist rester under grenseverdien i 73,5 prosent av prøvene, og oftere i importvarer (74,7 %) enn i norskproduserte varer (66,3 %). I grønnsaker ble det påvist rester under grenseverdien i 35,3 prosent av prøvene, noe som er en langt mindre andel enn i frukt og bær. Men resultatet viser en betydelig økning fra 2009, etter som det i 2009 ble det funnet rester under grenseverdien i 24,9 prosent av prøvene. Det er i de importerte grønnsakene forekomsten har økt. Totalt var det rester over grenseverdi i 1,0 prosent av prøvene av grønnsaker, og dette var kun i importerte varer. Årsaken til økt andel funn i grønnsaker i forhold til 2009, kan skyldes type importert grønnsak tatt ut til testing, tilfeldig variasjon og økt søkespekter.

Tabell 4.3 Rester av plantevernmidler over og under grenseverdi (%) 2010

	Prosent rester over grenseverdi			Prosent rester under grenseverdi			Sum ant. prøver
	Norsk	Import	Totalt	Norsk	Import	Totalt	
Frisk frukt, bær og grønnsaker	0,0	2,0	1,4	29,3	66,1	54,2	1 246
Herav: frisk frukt og bær	0,0	2,1	1,8	66,3	23,2	24,7	615
Herav: grønnsaker	0,0	1,9	1,0	18,8	51,7	35,3	631
Matkorn og ris	0,0	2,7	1,8	10,0	31,1	23,7	114
Økologiske varer	0,0	0,0	0,0	2,0	5,4	3,7	107

Kilde: Mattilsynet. Rester av plantevernmidler i vegetabiliske næringsmidler 2010

Av matkorn og ris ble det undersøkt 74 partier importert vare og 40 norske. Også her var det hyppigere funn i importerte varer enn i de norskproduserte, mer enn tre-dobbelt så mye som i norske varer. Det ble påvist rester over grenseverdien i to prøver av basmatiris fra India i 2010.

Det ble tatt ut 107 prøver av varer som var merket økologisk dyrket, hvorav 51 var norskproduserte. Det ble påvist rester av plantevernmidler i tre

av de importerte varene; slangeagurk fra Bulgaria, tomat fra Spania og eple fra Argentina. Og for første gang på 25 år ble det gjort ett funn i norske varer, etter som det ble funnet klorprofam i norskprodusert potet. Årsaken til denne påvisningen er ikke funnet, men undersøkelser som Debio har gjort tyder ikke på at produsenten av potetene har brutt reglene.

For barnemat ble det i 2010 tatt prøver av 43 varepartier. Alle varepartiene var importerte, og de kom fra Sverige, Tyskland, Danmark, Finland og Storbritannia. Det ble ikke påvist rester av plantevernmidler i barnemat/barnegrøt i 2010.

I 2010 ble det også tatt 30 prøver av te. I 12 av disse prøvene ble det påvist rester av plantevernmidler, hvorav tre var over grenseverdien. Alle disse tre overskridelsene ble funnet i grønn te.

I 2010 ble det gjennomført et nasjonalt prosjekt som omhandlet plantevernmidler i rosiner. Det har ofte blitt påvist mange plantevernmidler i prøver av druer, men det er lite kjennskap til rester i rosiner. Dessuten konsumerer enkelte små barn mye rosiner. Det ble tatt ut 29 prøver til dette prosjektet, og i 23 av disse ble det påvist rester av plantevernmidler. I 19 prøver ble det påvist rester av flere enn ett plantevernmiddel, og det største funnet viste 6 forskjellige rester i samme prøve.

4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr

Overvåkning av fremmedstoffer i levende dyr og slakt startet i 1985 og har siden blitt utvidet til å omfatte småfe, fjørfe og rein i tillegg til storfe og gris. Tabell 4.4 viser restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr. I 2005 ble det funnet overskridelser av grenseverdier på et helt annet nivå enn tidligere år. I alle tilfeller er det kadmiumverdien som er for høy. Dette må derfor ses som et direkte resultat av importen av råstoff til mineraltilskudd som var sterkt forurenset med kadmium fra Kina tidlig i 2005.

Som tabell 4.4 viser ble det funnet totalt 44 prøver fra storfe med for høy verdi av Gruppe A-stoffer i 2010. Dette gjelder for høy verdi av Thyrostatikumet 2-thiouracil, og en av prøvene var over grenseverdiene. Årsaksforholdet i dette tilfellet er ikke undersøkt, men erfaringsmessig påvises stoffet i sammenheng med bl.a. fôr av korsblomstfamilien. Dette stoffet ble også funnet i 2 prøver fra sauekjøtt, men ingen av disse var over grenseverdiene. I svinekjøtt ble det funnet to prøver med steroidet 17-alfa-nandrelon. Dette stoffet produseres naturlig hos gris og utskilles i ulik mengde avhengig av kjønn og status, men disse prøvene var over anbefalt grenseverdi. Den forurensningen som ble funnet i kjøtt var spor over grenseverdiene av tungmetallet kadmium. Alle disse ble påvist i nyreprøver hos storfe og sau.

Forklaring av de ulike gruppene:

Gruppe A - Forbudte stoffer (vekstfremmende stoffer og veterinære legemidler som det ikke kan settes grenseverdier for):

Gruppe B1 og B2 - Veterinærmedisinske preparater

1. Antibakterielle stoff (inkl. sulfonamider, fluoroquinoloner)
2. Andre veterinærmedisinske preparater

Gruppe B3 – Forurensinger (miljøgifter og andre uønskede stoff)

Tabell 4.4 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr

Gruppe A - Forbudte stoffer, levende dyr						
	2005		2009		2010	
	Ant. ¹⁾	Pos. ²⁾	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	359	0	316	3	349	26
Svin	28	0	23	0	23	0
Småfe	-	-	-	-	-	-

Gruppen A - Forbudte stoffer, kjøtt						
	2005		2009		2010	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	318	0	441	0	406	18
Svin	132	0	246	0	255	2
Småfe	80	0	115	0	97	2

Gruppe B1 og B2 - Veterinærmedisinske preparater, kjøtt						
	2005		2009		2010	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	155	0	415	0	387	0
Svin	110	0	358	0	366	0
Småfe	141	0	444	0	387	0

Gruppe B3 - Forurensninger, kjøtt						
	2005		2009		2010	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	148	29	77	4	69	3
Svin	122	35	59	0	62	0
Småfe	87	14	71	14	72	10

1) Ant.: antall prøver

2) Pos.: antall prøver som overstiger tillatt grenseverdi

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2011

I Norge har vi fortsatt nedfôring etter radioaktivitet i dyr som har vært på utmarksbeite, som en følge av ulykken i Tsjernobyl i 1986. Mattilsynet utfører målinger og gir pålegg om nedfôringsperioder i de utsatte områdene. Det er seks fylker som er berørt av ordningen: Hedmark, Oppland, Buskerud, Sogn og Fjordane, Nord-Trøndelag og Nordland. Dersom radioaktivitetsnivået er for høyt får bonden et pålegg om å fôre dyrene med annen mat, f.eks. kraftfôr eller gress fra innmarksbeite. I tillegg kan dyrene fôres med cesiumbinderen Giesesalt (kalles også berlinerblått), som binder til seg det radioaktive stoffet og deretter blir skilt ut av kroppen.

Tabell 4.5 viser antall dyr som er nedfôret, antall saker, og beløp som er utbetalt i erstatning.

Tabell 4.5 Radioaktivitet – erstatninger per år

År	Antall dyr nedfôret	Kroner utbetalt erstatning	Antall saker
2004	12 323	993 000	135
2005	16 592	1 281 900	179
2006	39 037	3 678 400	364
2007	10 761	739 600	121
2008	11 756	1 262 500	244
2009	17 948	2 107 800	324
2010	19 917	2 246 200	321
2011	12 723	1 425 126	250

Kilde: SLF

I 2006 var det en stor økning i antall saker. Økningen skyldes hovedsakelig at dette var et meget bra år for sopp. Soppen inneholder større mengder radioaktivt Cesium enn grønne planter, og beitedyr som spiser sopp får et høyere innhold av radioaktivitet. Gode sopp-år gir derfor utslag på denne statistikken. Halveringstiden for radioaktivt Cesium er 30 år, og radioaktivitetsnivået i Norge går gradvis ned, men i enkelte år er det økning i radioaktivitetsmålingene, og dermed flere dyr som må nedfôres før slakting.

4.2 Dyrehelse og dyrevelferd¹³

I St.meld. nr. 12 (2002–2003) om Dyrehold og dyrevelferd står det blant annet at bakgrunnen for meldingen er: «*Interessen for dyr og dyrs velferd har medført et økende antall henvendelser til forvaltningen og til politisk ansvarlige myndigheter. Dette har ført til at dyrevelferd i langt større grad enn tidligere er blitt satt på den politiske dagsorden.*»

¹³ Tekst, tall og figurer i dette kapitlet er hentet fra Animalia, rapporten «Kjøttets tilstand» og Mattilsynets årsrapport

I følge Mattilsynet vurderes dyrevelferden i Norge som god, selv om det også er utfordringer og Mattilsynet er bekymret for utviklingen på flere områder. Det er et stadig økende antall dyr som holdes i løsdrift. Dette gir kyrne mulighet for bevegelse og sosial adferd, og er således en positiv utvikling i tråd med vurderingene som ligger til grunn for regelverkskravet om at alt storfe skal gå i løsdrift fra 2024. I St.prp. nr. 69 ble fristen for løsdrift forlenget fra 2024 til 2034 for fjøs bygd eller vesentlig ombygd etter 1994.

Hold av verpehøns i tradisjonelle bur er forbudt fra og med 1. januar 2012. Status på området er at næringen har omstilt seg for å tilfredsstille de nye kravene. Dette er positivt. Mattilsynet har også hatt en restriktiv holdning til dispensasjoner i denne forbindelse.

Blant dyrevelferdsutfordringene i norske dyrehold ser Mattilsynet blant annet på hold av slaktekylling, hvor det er avdekket dyrevelferdsmessig utfordringer i produksjonen. Ekstensiv drift med hold av dyr utendørs har også lenge vært vurdert som en risikofaktor for dyrevelferden. Slikt dyrehold blir ofte oppfattet som en lettvinnt måte å holde dyr på, og i mange tilfeller får dyrene dermed for dårlig stell og for lite tilsyn.

Tapstall for beitedyr viser at det fortsatt er betydelige utfordringer med velferd for sau på beite¹⁴. Gjennom 2011 har Mattilsynet arbeidet med å utforme en egen retningslinje for tilsyn med velferd for småfe på beite.

Tabell 4.6 viser utviklingen i antall tilsyn Mattilsynet har hatt med dyrehelse og dyrevern perioden 2006–2010. Det var en økning i antall tilsyn fram til 2008, men etterpå har antallet blitt betydelig redusert. I 2010 foretok Mattilsynet 10 049 tilsyn.

Tabell 4.6 Antall tilsyn med dyrevern og dyrehelse utført av Mattilsynet¹⁾

År	2006	2007	2008	2009	2010
Ant. tilsyn dyrevern	9 626	9 615	16 868	9 713	10 049

1) Mattilsynet har ikke klart å skaffe tall over antall tilsyn i 2011.

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2011.

Mattilsynet har ikke klart å skaffe tall over antall tilsyn i 2011.

Ifølge Animalia er norsk husdyrhelse generelt meget god. Spesielt i forhold til alvorlig smittsomme sykdommer er situasjonen unik i internasjonal sammenheng. Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) har listeført mer enn 100 rapportpliktige infeksjonssykdommer, og av disse er færre enn 10 blitt funnet i Norge de siste 10 årene. Norge er etter OIEs siste kategorisering et av svært få land som er plassert i kategorien med lavest risiko for BSE (kugalskap). Denne kategorien er beskrevet som neglisjerbar risiko for BSE.

Den siste restriksjonen i enkeltbesetning på grunn av BVD (Bovin virusdiaré) er opphevet. For ringorm hos storfe og smittsom grisehoste står vi foran en tilsvarende situasjon der vi etter nasjonale saneringsprogrammer nå

¹⁴ Se også kapittel 6.3 Rovdyrskader på beitedyr

kan erklære oss fri for sykdommene, selv om 2007 var preget av noen tilbakeslag i forhold til disse sykdommene.

De siste årene har likevel vært preget av et endret trusselbilde i forhold til smittsomme sykdommer. Det har vært et økende antall salmonellapositive storfebesetninger, med 11 nye tilfeller i 2011. Fotråte ble i 2008 påvist i Norge for første gang siden 1948, og har i noen sauebesetninger medført alvorlige sykdomsangrep. Fra 2008 tom. 2011 ble det påvist totalt 91 tilfeller av alvorlig fotråte. Alvorlig fotråte synes å være en sykdom som bare forekommer i Rogaland, og i 2011 ble det iverksatt sanering av 67 besetninger hvorav 16 var nysmittet. Drøyt to år etter at blåtungevirus ble funnet hos fire storfebesetninger på Sørlandet ble Norge igjen erklært fritt for denne sykdommen i april 2011.

I oktober 2009 ble pandemisk influensa A (H1N1) påvist i norske svinebesetninger. Diagnosen ble først stilt i to svinebesetninger i Nord-Trøndelag. I 2009 oppsto det totalt 91 nye tilfeller av influensa hos svin, i 2010 ble det registrert svineinfluensa i 2 nye besetninger, og i 2011 i 5 besetninger. For de positive besetningene ser det ut til at grisene har blitt smittet av mennesker. Dette influensaviruset (såkalt svineinfluensa) sirkulerer også fremdeles blant mennesker. Resultater av overvåking viser at 40 – 50 % av den norske svinepopulasjonen har vært smittet. De fleste har ingen aktiv smitte lenger.

Sammenlignet med andre land har Norge har et omfattende system, Anistat, for registrering av smittsomme dyresykdommer. I Norge registreres og bekjempes en rekke smittsomme dyresykdommer andre land velger å leve med.

Kvaliteten på registeret er avhengig av at Mattilsynet (tidligere Statens dyrehelsetilsyn) lokalt rapporterer alle sykdomstilfeller og kontaktbesetninger som også båndlegges, og på samme måte rapporterer opphevelsene når grunnlaget for restriksjoner er borte. Det har i perioder vært noe etterslep med registrering og utmelding av mindre alvorlige smittsomme sykdommer.

Tabell 4.7 viser antall båndlagte besetninger på grunn av smittsomme husdyrsykdommer i 2010. Nye båndlagte besetninger inkluderer både primærbesetninger og kontaktbesetninger. Det var 4 nye båndlagte besetninger pga. skrapesyke på sau i 2010. Det siste tilfellet av klassisk skrapesyke (som var i 2009) var i en besetning som hadde hatt et omfattende livdyrsalg. Ved skrapesyke blir også kontaktbesetninger båndlagt, og det var ca 100 besetninger som ble definert som kontaktbesetninger til denne flokken fra 2009. Dette gjøres uten at det er påvist sykdom i disse besetningene.

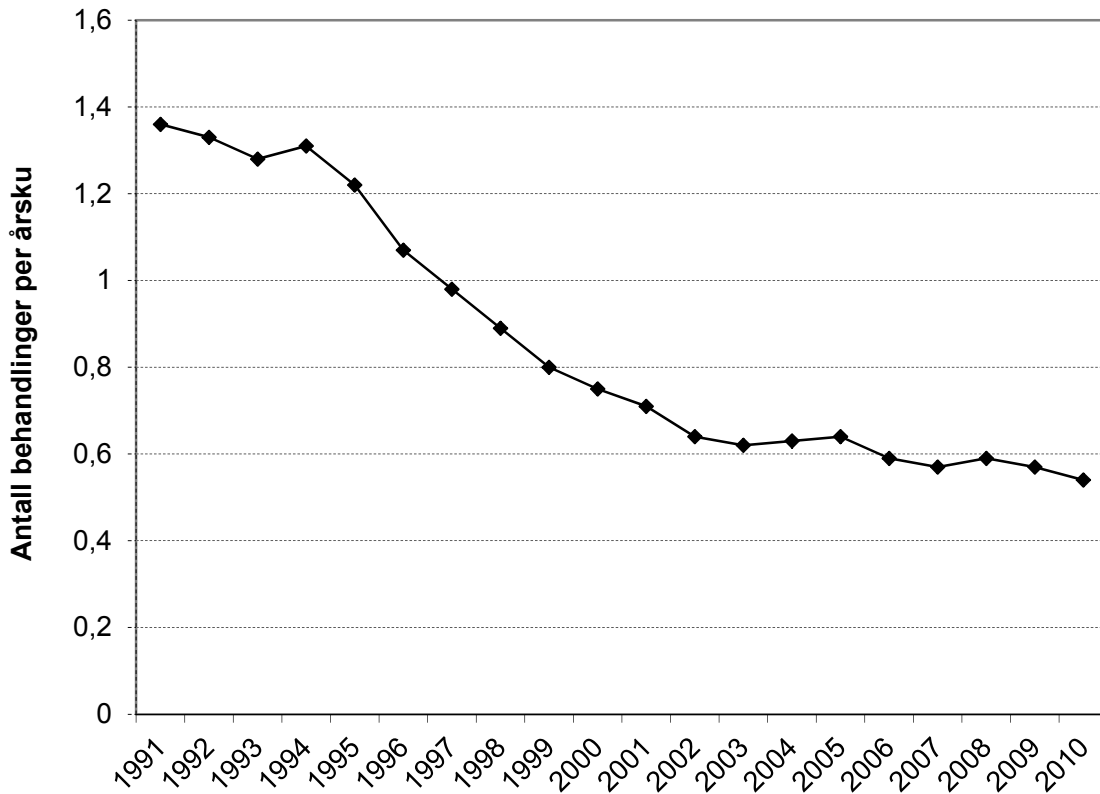
Tabell 4.7 Antall båndlagte besetninger på grunn av smittsomme husdyrsykdommer 2010

Dyreart	Sykdom	Nye båndlagte 2010	Totalt antall båndlagte 31.12.2010
Storfe	Paratuberkulose	1	1
	Ringorm (soppinfeksjon i huden)	4	5
	Salmonellose	2	2
Svin	Salmonellainfeksjoner	1	1
	Influsnaviruset H1N1	0	3
Sau	Skrapesyke	4	109
	Paratuberkulose	0	1
	Fotråte	27	49

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2011

Når det gjelder produksjonssykdommer har det over flere år vært en markant nedgang i antall sykdomsforekomster.

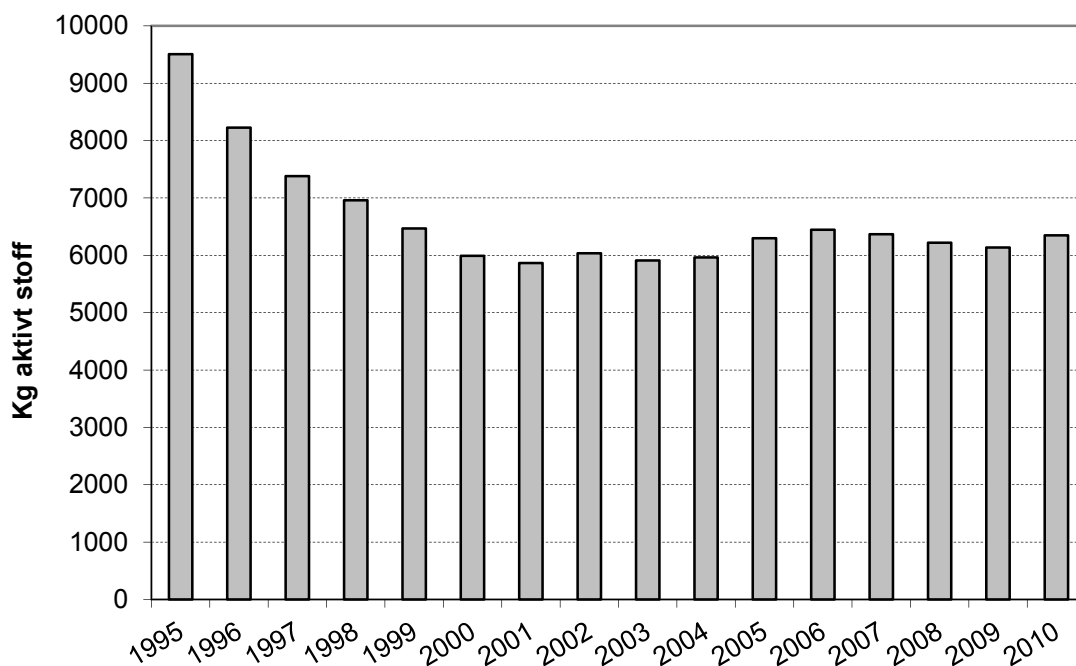
Det totale antallet sykdomsbehandlinger per årsku per år var 0,54 i 2010 (Figur 4.1). Siden 1994 har antall sykdomsbehandlinger per årsku sunket jevnt.

Figur 4.1 Sykdomsbehandlinger på melkeku, totalt antall behandlinger per melkeku per år

Kilde: Helsetjenesten for Storfe, Årsrapport fra helsekortordninga 2010

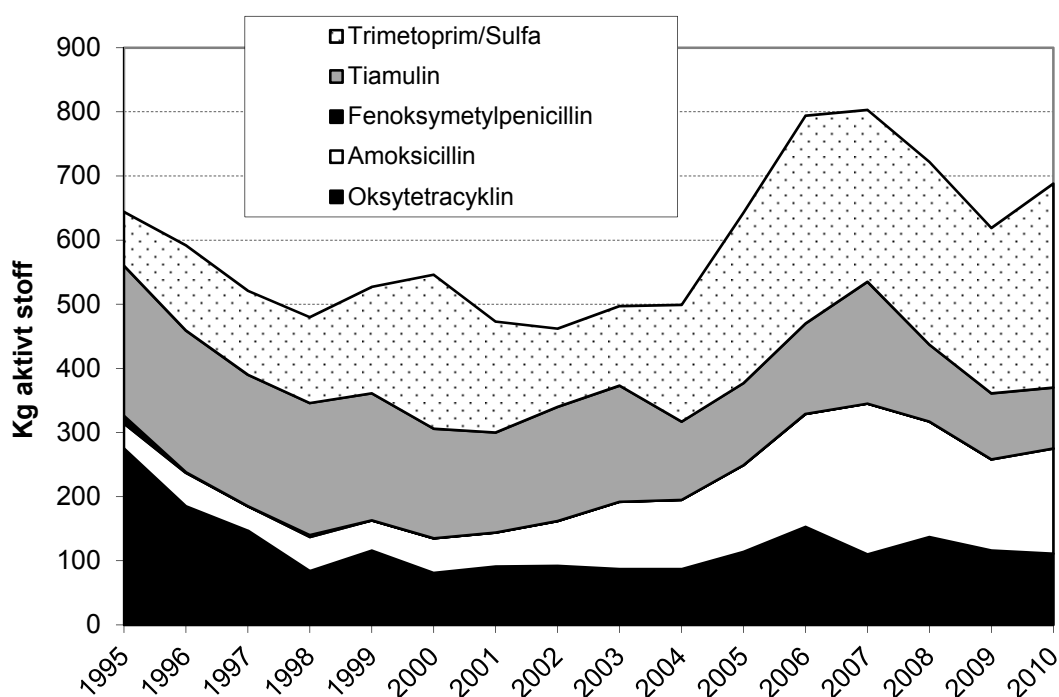
Figur 4.2 viser solgt mengde av veterinære antibakterielle midler i Norge i perioden 1995–2010. Antall kilo aktivt stoff er redusert med over 35 prosent i perioden.

Figur 4.2 Salg av veterinære antibakterielle midler i Norge (antall kg aktivt stoff, beregnet på husdyr, fra legemiddelgrossist til alle apotek)

Kilde: Mattilsynet, Veterinærinstituttet: Norm Norm – Vet rapporten 2010

Figur 4.3 viser solgt mengde av antibakterielle veterinærpreparater beregnet til flokkbehandling, fordelt på aktive stoffer. Flokkbehandling er behandling av store grupper dyr samtidig, og det gjelder oftest gris og fjørfe som får preparater tilsatt i vannet. Antall kilo antibakterielle veterinærpreparater til flokkbehandling økte i perioden 2004–2007, så gikk det ned i 2008 og 2009, før det gikk noe opp igjen i 2010. Dette utgjør om lag 10 prosent av totalt forbruk av antibakterielle midler i Norge.

Figur 4.3 Salg i kg av antibakterielle veterinærpreparater beregnet til flokkbehandling, fordelt på aktive stoffer

Kilde: Mattilsynet, Veterinærinstituttet: Norm Norm – Vet rapporten 2010

Tabell 4.8 til tabell 4.10 viser Mattilsynets tall for hvor mange dyr som døde under transport og oppstalling i perioden 2001 til 2007 og 2010 for storfe, sau og gris. I 2008 og 2009 var det (ifølge Animalia) så store avvik mellom det antall dyr Mattilsynet oppgir å ha kontrollert og det antall dyr bransjen mener er slaktet, at det ikke lar seg gjøre å føre etterrettelig statistikk på området. Mattilsynet og kjøttbransjen har i 2010 blitt enige om en ny måte å telle dyrene

som dør under transport og oppstalling. Fra 2010 blir dyrene nå kategorisert inn i klassifiseringssystemet som alle slakterier bruker. Dermed får vi mer korrekt registrering av død under transport og oppstalling. Denne tellemåten er ny, og gir etter myndighetene og bransjen sitt syn mer korrekte tall. Tidligere tellemåter var beheftet med mye usikkerhet og måtte korrigeres på ulike vis, hvert år. Siden tellemetoden er forskjellig kan ikke tallene fra 2010 sammenlignes med tall for tidligere år.

Tabell 4.8 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, storfe

År	Totalt antall dyr transportert	Antall dyr døde under transport og oppstalling	
		Antall dyr døde under transport og oppstalling	Prosent
2001	344 562	28	0,008
2002	346 697	45	0,013
2003	336 953	13	0,007
2004	335 816	15	0,004
2005	312 368	21	0,007
2006	296 837	22	0,007
2007	349 247	24	0,007
2010	307 194	10	0,003

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2008 og Kjøttets tilstand 2011

Tabell 4.9 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, sau

År	Totalt antall dyr transportert	Antall dyr døde under transport og oppstalling	
		Antall dyr døde under transport og oppstalling	Prosent
2001	1 182 982	261	0,022
2002	1 167 706	226	0,019
2003	1 235 809	234	0,019
2004	1 299 880	223	0,017
2005	1 205 817	228	0,019
2006	1 206 076	313	0,026
2007	1 130 917	166	0,015
2010	1 223 169	202	0,016

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2008 og Kjøttets tilstand 2011

Tabell 4.10 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, gris

År	Totalt antall dyr transportert	Antall dyr døde	
		under transport og oppstalling	Prosent
2001	1 335 954	489	0,037
2002	1 339 865	619	0,046
2003	1 345 243	509	0,038
2004	1 550 206	589	0,038
2005	1 480 049	590	0,040
2006	1 369 562	634	0,046
2007	1 471 326	580	0,039
2010	1 571 605	428	0,027

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2008 og og Kjøttets tilstand 2011

Klassifiseringssystemet gjelder ikke for fjørfe, her hentes tallene inn gjennom direkte dialog med slakteriene og det lokale Mattilsynet. Tabellene 4.11 og 4.12 viser tall for transportdødelighet for slaktekylling og verpehøner. I begge gruppene var det høye tall for dødelighet i 2009. Noe av forklaringen på det var den spesielt kalde vinteren i 2009. En del av produsentene begrenset nok ventilasjonen for å spare på fyringsutgiftene, og dette medførte kronisk hjertesvikt og dermed nedsatt kondisjon. En ble oppmerksom på sammenhengen mellom ventilasjon og antall døde dyr. Det ble derfor satt mer fokus på ventilasjon, og det har medført en betydelig forbedring. Langtransport i sterk kulde gjorde også forholdene vanskelig i 2009. I 2010 har tallene igjen gått ned.

Tabell 4.51 Antall og prosent døde dyr under transport, slaktekylling

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde under	
		transport	Prosent
2003	40 194 727	48 234	0,12
2004	42 577 696	46 836	0,11
2005	44 298 924	62 019	0,14
2006	48 359 007	82 210	0,17
2007	54 344 141	82 817	0,15
2008	61 991 928	95 980	0,15
2009	57 646 985	112 524	0,20
2010	62 936 270	99 279	0,16

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2011

Tabell 4.12 Antall og prosent døde dyr under transport, verpehøner

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde under	
		transport	Prosent
2003	1 971 256	11 433	0,58

2004	2 249 292	11 471	0,51
2005	1 967 259	9 443	0,48
2006	1 398 048	4 893	0,35
2007	436 480	1 520	0,35
2008	448 522	2 478	0,55
2009	492 439	3 435	0,70
2010	538 505	2 898	0,54

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2011

4.3 Planterehelse

I følge Mattilsynet er status for planterehelse i Norge god sammenlignet med andre europeiske land. Mattilsynet fører tilsyn med planter og smittebærende emner som importeres, eksporteres og omsettes i Norge. Et viktig mål med dette er å hindre introduksjon og spredning av planteskadegjørere, samtidig som man vil kunne redusere utgifter ved utbrudd og behovet for plantevernmidler. I 2011 utførte Mattilsynet 1 197 tilsyn med primærproduksjon av planter (tab 4.13), og dette er 19 tilsyn færre enn året før.

Tabell 4.13 Antall tilsyn med primærproduksjon av planter, utført av Mattilsynet

År	2007	2008	2009	2010	2011
Antall tilsyn	2 325	3 289	1 350	1 216	1 197

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2011

Mattilsynet gjennomførte i 2009 en tilsynskampanje på planteimport, og resultatene fra tilsynet viser at mange virksomheter i bransjen ikke tar planterehelse på alvor. Kampanjen har fokusert på importørenes rutiner for å unngå innførsel og spredning av uønskede skadegjørere og planter som er forbudt i Norge. Noen av disse kan også utgjøre en trussel mot det biologiske mangfold.

Ifølge Mattilsynet er planterehelsen i Norge svært god sammenlignet med andre land i Europa, men økt varehandel gjør at faren for introduksjon av nye skadegjørere på planter øker. Det er likevel få alvorlige planteskadegjørere som er etablert innen norsk planteproduksjon, og Mattilsynet har lyktes med å isolere og begrense spredning av uønskede skadegjørere.

Plantesykdommen pærebrann er på verdensbasis den viktigste skadegjøreren i eple- og pæretrær, og den er påvist i de fleste land i Europa. I Norge angriper den først og fremst bulkemispel og pilemispel, men kan også angripe eple- og pæretrær. Man regner med at sykdommen er noe utbredt i de ytre deler av Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane. I 2008 ble pærebrann oppdaget i to nye kommuner i Norge, og i 2009 ble den for første gang påvist i en planteskole. I 2010 utførte Mattilsynet 12 675 inspeksjoner, og 2 348 eiendommer ble ryddet. I tillegg kommer et betydelig arbeid i regi av andre, særlig kommunene. I 2010 ble pærebrann påvist i to nye kommuner i Rogaland. Alle planter med angrep ble destruert.

Tabell 4.14 viser en oversikt over noen nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter fra 2007 til 2011. *Phytophthora ramorum* er en karanteneskadegjørere som hovedsakelig går på rhododendron. Den ble funnet for første gang i Norge i 2002, og er påvist i flere hagesentere og planteskoler, spesielt på Vestlandet. For å redusere risikoen for spredning, økte Mattilsynet i 2008 tilsynet med importsendinger med vertsplanter for

skadegjøreren. Sharkavirus er også funnet i planteskoler og hagesentere, og det har sannsynligvis kommet ved import av trær og grunnstammer.

Karanteneskadegjøreren heksekost på eple ble i 2010 påvist i økende omfang i viktige fruktdistrikt som Indre Sogn og Hardanger.

Bioforsk og Mattilsynet er bekymret for økende antall funn av potetcystenematode, da dette er en sykdom som med dagens forvaltning vil gi strenge restriksjoner på store dyrkingsarealer. I forbindelse med et pågående kartleggingsprogram har det vært en forventet, sterk økning i påvisninger av hvit potetcystenematode.

Tabell 4.14 Nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter

Navn på skadegjører	2007	2008	2009	2010	2011
Sharkavirus (plommer)	12	11	7	3	10
Heksekost (epler)	0	0	1	19	29
Rød Marg (jordbær)	1	5	3	1	0
Jordbærsvartflekk	5	4	0	0	0
Phytophthora ramorum	38	37	19	20	46
Hvit krysantemumrust	0	1	0	0	2
Gul potetcystenematode	2	3	3	48	35
Hvit potetcystenematode	2	0	0	2	4
Lys potetringråte	13	21	0	0	0

Kilde: Mattilsynet. Årsrapport 2011

5 Distriktspolitikk og sysselsetting

I Meld. St. nr 9 (2011–2012) heter det blant annet at «Det legges opp til en aktiv eiendoms- og bosettingspolitikk som kan bidra til å sikre bosettingen i distriktene». Dette kapitlet tar opp utviklingen i antall jordbruksbedrifter, arbeidsforbruket, rekruttering til jordbruket og bygdeutvikling.

5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal

I dette kapitlet er det sett på utviklingen i antall jordbruksbedrifter og både totalt jordbruksareal i drift og fulldyrka areal. Utviklingen av antall jordbruksbedrifter på landsbasis er behandlet i tabell 2.4 hvor også den relative andelen jordbruksbedrifter i de forskjellige størrelsesgruppene er tatt med, i tillegg til utviklingen i leid areal. I dette kapitlet skal vi se på landsdelsnivå og på gruppering etter kommuneklasser og virkeområdene til de distriktspolitiske virkemidlene.

En jordbruksbedrift er en eller flere eiendommer som drives sammen som én enhet, og er tilpasset definisjonen gitt for produksjonstilskudd i jordbruket. Antall jordbruksbedrifter er derfor mindre enn antall landbrukseiendommer (som framgår av Tabell 5.18). Samdrifter og hagebruksenheter og andre jordbruksbedrifter under 5 dekar er holdt utenom før 1999. Jorda på jordbruksbedrifter som legges ned som selvstendige enheter, kan enten gå ut av bruk eller overtas av en annen jordbruksbedrift ved salg eller leie.

5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler

Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og den relative andelen av størrelsesgruppene er vist på landsbasis i tabell 2.4. Tabell 5.1 viser utviklingen på landsdelsnivå.

Tabell 5.1 Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift		1989	1999	2005	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
							89-99	99-10	10-11
Østlandet	< 100	21 016	10 097	5 407	4 751	4 650	-7,1	-6,6	-2,1
	100-199	9 856	8 051	6 187	5 022	4 845	-2,0	-4,2	-3,5
	200-299	3 965	4 159	3 842	3 156	3 091	0,5	-2,5	-2,1
	300-499	2 234	2 825	3 012	2 851	2 820	2,4	0,1	-1,1
	500-799	601	1 013	1 241	1 345	1 321	5,4	2,6	-1,8
	≥ 800	125	254	533	731	750	7,3	10,1	2,6
Alle j.bedr.		37 797	26 399	20 222	17 856	17 477	-3,5	-3,5	-2,1
Agder og Telemark	< 100	7 982	3 753	1 803	1 642	1 571	-7,3	-7,2	-4,3
	100-199	1 303	1 442	1 175	960	961	1,0	-3,6	0,1
	200-299	233	454	491	452	437	6,9	0,0	-3,3
	300-499	61	191	347	349	340	12,1	5,6	-2,6
	500-799	3	26	65	112	114	24,1	14,2	1,8
	≥ 800	2	2	13	20	24	0,0	23,3	20,0
Alle j.bedr.		9 584	5 868	3 894	3 535	3 447	-4,8	-4,5	-2,5
Rogaland	< 100	4 024	2 185	1 598	1 426	1 372	-5,9	-3,8	-3,8
	100-199	2 612	2 168	1 661	1 295	1 225	-1,8	-4,6	-5,4
	200-299	758	1 226	1 171	939	932	4,9	-2,4	-0,7
	300-499	231	542	716	767	778	8,9	3,2	1,4
	500-799	28	61	166	253	252	8,1	13,8	-0,4
	≥ 800	3	7	33	73	81	8,8	23,8	11,0
Alle j.bedr.		7 656	6 189	5 345	4 753	4 640	-2,1	-2,4	-2,4
Vestlandet	< 100	17 083	9 500	5 043	4 076	4 011	-5,7	-7,4	-1,6
	100-199	4 529	4 967	3 908	3 141	2 994	0,9	-4,1	-4,7
	200-299	536	1 165	1 640	1 500	1 480	8,1	2,3	-1,3
	300-499	68	254	558	785	778	14,1	10,8	-0,9
	500-799	7	18	77	138	165	9,9	20,3	19,6
	≥ 800	2	4	11	26	25	7,2	18,5	-3,8
Alle j.bedr.		22 225	15 908	11 237	9 666	9 453	-3,3	-4,4	-2,2
Trøndelag	< 100	5 660	2 992	2 003	1 479	1 453	-6,2	-6,2	-1,8
	100-199	4 599	3 622	2 144	1 908	1 809	-2,4	-5,7	-5,2
	200-299	1 601	2 136	1 631	1 507	1 430	2,9	-3,1	-5,1
	300-499	534	939	850	1 324	1 301	5,8	3,2	-1,7
	500-799	63	123	203	403	438	6,9	11,4	8,7
	≥ 800	10	19	3 700	140	149	6,6	19,9	6,4
Alle j.bedr.		12 467	9 831	7 654	6 761	6 580	-2,3	-3,3	-2,7
Nord- Norge	< 100	6 235	2 710	1 120	985	921	-8,0	-8,8	-6,5
	100-199	2 431	2 036	1 399	1 114	1 069	-1,8	-5,3	-4,0
	200-299	835	1 227	1 116	890	866	3,9	-2,9	-2,7
	300-499	138	522	837	781	748	14,2	3,7	-4,2
	500-799	12	46	162	239	247	14,4	16,2	3,3
	≥ 800	2	4	17	44	51	7,2	24,4	15,9
Alle j.bedr.		9 653	6 545	4 651	4 053	3 902	-3,8	-4,3	-3,7

Tabell 5.1 (forts.) Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift		1989	1999	2005	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
							89-99	99-10	10-11
Landet	< 100	62 000	31 237	16 974	14 359	13 978	-6,6	-6,8	-2,7
	100-199	25 330	22 286	16 474	13 440	12 903	-1,3	-4,5	-4,0
	200-299	7 928	10 367	9 891	8 444	8 236	2,7	-1,8	-2,5
	300-499	3 266	5 273	6 320	6 857	6 765	4,9	2,4	-1,3
	500-799	714	1 287	1 914	2 490	2 537	6,1	6,2	1,9
	≥ 800	144	290	4 307	1 034	1 080	7,3	12,3	4,4
Alle j.bedr.		99 382	70 740	53 003	46 624	45 499	-3,3	-3,7	-2,4

* Foreløpige tall.

1) I 1989 gjelder tallene størrelsesgruppen 5-100 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se :

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Det har vært en kraftig nedgang i antall jordbruksbedrifter over hele landet i perioden fra 1989 til 2011. I perioden 1989 til 1999 ble antall jordbruksbedrifter redusert med 29 prosent, og den neste tiårsperioden med 34 prosent. De minste jordbruksbedriftene har den største nedgangen i antall og prosent.

I perioden 1999 til 2010 er den relative tilbakegangen i antall jordbruksbedrifter størst i Agder og Telemark med 4,5 prosent per år, og minst i Rogaland med 2,4 prosent per år. Fra 2010 til 2011 var den relative tilbakegangen størst i Nord-Norge. På grunn av få bruk i de største arealgruppene blir den prosentvise årlige økningen relativt stor for disse. I alle landsdeler har antall bedrifter i størrelsesgruppene under 300 dekar blitt redusert etter 1999, mens det har blitt flere med over 300 dekar. Vestlandet er unntak her, hvor også størrelsesgruppa 200-300 dekar har økt etter 1999.

5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike kommuneklasser

Statistisk Sentralbyrå har en inndeling i sju kommuneklasser bygd på Standard for kommuneklassifisering 1994, Norges offisielle statistikk. Målsettingen er å dekke behovet for en allmenn kommunegruppering. Den bygger på forholdet mellom sysselsetting i ulike næringer og har følgende hovedinndeling:

Kommuneklasse	Antall kommuner	
1	91	Primærnæringskommuner
2	58	Blandede landbruks- og industrikommuner
3	66	Industrikommuner
4	74	Mindre sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner
5	77	Sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner
6	30	Mindre sentrale tjenesteytingskommuner
7	34	Sentrale tjenesteytingskommuner

Kolonnen med «antall kommuner» viser hvordan fordelingen av kommunene var pr 1. januar 2012.

Inndeling i kommuneklasser er ikke en inndeling etter geografiske områder, men en inndeling på kommunenivå etter type av næringsliv og sentralitet. Fordelingen av kommuneklasser på fylkene: se detaljert del, tabell 6 på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 5.2 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for hver kommuneklasse. I perioden fra 1979 til 1989 ble antall jordbruksbedrifter i størrelsesgruppen under 100 dekar redusert i alle kommuneklassene. Det samme skjedde i tiårsperioden 1989 til 1999, og da ble i tillegg antall bedrifter i arealgruppen 100–199 dekar også redusert i alle kommuneklasser. I perioden 1999 til 2010 hadde klasse 4 størst gjennomsnittlig årlig reduksjon i antall jordbruksbedrifter, mens klasse 2 hadde minst reduksjon. Fra 2010 til 2011 var reduksjonen i antall jordbruksbedrifter størst i klasse 6, med 2,9 prosent.

Tabell 5.2 Antall jordbruksbedrifter fordelt på kommuneklasser, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift	i	1989					Årlig % - vis endring		
		1989	1999	2005	2010	2011	89-99	99-10	10-11
Klasse 1	< 100	9 351	4 851	2 555	2 242	2 173	-6,4	-6,8	-3,1
	100-199	4 309	4 071	2 983	2 292	2 183	-0,6	-5,1	-4,8
	200-299	960	1 703	1 814	1 537	1 513	5,9	-0,9	-1,6
	300-499	194	474	942	1 033	1 016	9,3	7,3	-1,6
	500-799	15	34	133	235	254	8,5	19,2	8,1
	≥ 800	2	2	16	48	51	0,0	33,5	6,3
	Alle j.bedr.	14 831	11 135	8 443	7387	7190	-2,8	-3,7	-2,7
Klasse 2	< 100	9 554	5 288	3 135	2 652	2 583	-5,7	-6,1	-2,6
	100-199	5 335	4 814	3 552	2 846	2 716	-1,0	-4,7	-4,6
	200-299	1 411	2 167	2 280	1 894	1 828	4,4	-1,2	-3,5
	300-499	392	767	1 187	1 339	1 352	6,9	5,2	1,0
	500-799	65	139	263	364	375	7,9	9,1	3,0
	≥ 800	11	22	78	130	131	7,2	17,5	0,8
	Alle j.bedr.	16 768	13 197	10 495	9 225	8 985	-2,4	-3,2	-2,6
Klasse 3	< 100	10 570	5 491	2 896	2 436	2 353	-6,3	-7,1	-3,4
	100-199	3 403	3 244	2 539	1 998	1 934	-0,5	-4,3	-3,2
	200-299	887	1 341	1 372	1 144	1 125	4,2	-1,4	-1,7
	300-499	364	629	889	937	913	5,6	3,7	-2,6
	500-799	101	145	238	340	352	3,7	8,1	3,5
	≥ 800	16	38	70	116	125	9,0	10,7	7,8
	Alle j.bedr.	15 341	10 888	8 004	6971	6802	-3,4	-4,0	-2,4
Klasse 4	< 100	11 367	5 545	2 637	2 195	2 125	-6,9	-8,1	-3,2
	100-199	3 263	3 159	2 414	1 962	1 893	-0,3	-4,2	-3,5
	200-299	942	1 360	1 404	1 197	1 173	3,7	-1,2	-2,0
	300-499	317	609	926	951	910	6,7	4,1	-4,3
	500-799	61	126	234	314	336	7,5	8,7	7,0
	≥ 800	11	24	54	99	105	8,1	13,7	6,1
	Alle j.bedr.	15 961	10 823	7 669	6718	6542	-3,8	-4,2	-2,6
Klasse 5	< 100	15 242	7 301	3 935	3 583	3 528	-7,1	-6,3	-1,5
	100-199	6 552	5 117	3 786	3 106	3 004	-2,4	-4,4	-3,3
	200-299	2 583	2 660	2 329	1 865	1 814	0,3	-3,2	-2,7
	300-499	1 414	1 920	1 962	1 778	1 764	3,1	-0,7	-0,8
	500-799	322	604	827	895	880	6,5	3,6	-1,7
	≥ 800	73	134	329	459	478	6,3	11,8	4,1
	Alle j.bedr.	26 186	17 736	13 168	11686	11468	-3,8	-3,7	-1,9
Klasse 6	< 100	2 606	1 211	577	507	484	-7,4	-7,6	-4,5
	100-199	1 024	842	605	516	481	-1,9	-4,4	-6,8
	200-299	383	490	443	351	350	2,5	-3,0	-0,3
	300-499	68	264	365	346	343	14,5	2,5	-0,9
	500-799	12	29	87	102	105	9,2	12,1	2,9
	≥ 800	5	7	15	31	36	3,4	14,5	16,1
	Alle j.bedr.	4 098	2 843	2 092	1853	1799	-3,6	-3,8	-2,9

Tabell 5.2 forts. Antall jordbruksbedrifter fordelt på kommuneklasser, og årlig prosentvis endring

Bruksstørrelse, Dekar		1989	1999	2005	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
							89 - 99	99-10	10 -11
Klasse 7	< 100	3 310	1 550	817	744	732	-7,3	-6,5	-1,6
	100-199	1 444	1 039	885	720	692	-3,2	-3,3	-3,9
	200-299	762	646	544	456	433	-1,6	-3,1	-5,0
	300-499	517	610	546	473	467	1,7	-2,3	-1,3
	500-799	138	210	231	240	235	4,3	1,2	-2,1
	≥ 800	26	63	109	151	154	9,3	8,3	2,0
	Alle	6 197	4 118	3 132	2 784	2 713	-4,0	-3,5	-2,6
Hele landet	< 100	62 000	31 237	16 552	14 359	13 978	-6,6	-6,8	-2,7
	100-199	25 330	22 286	16 764	13 440	12 903	-1,3	-4,5	-4,0
	200-299	7 928	10 367	10 186	8 444	8 236	2,7	-1,8	-2,5
	300-499	3 266	5 273	6 817	6 857	6 765	4,9	2,4	-1,3
	500-799	714	1 287	2 013	2 490	2 537	6,1	6,2	1,9
	≥ 800	144	290	671	1 034	1 080	7,3	12,3	4,4
	Alle	99 382	70 740	53 003	46 624	45 499	-3,3	-3,7	-2,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

Tabell 5.3 og 5.4 viser utviklingen for jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i ulike kommuneklasser. Det er korrigert for at noen kommuner har skiftet klasse etter 1994 pga. kommuneendringer, slik at kommunene i alle år inngår i den kommuneklasse de tilhører i dag.

Fra 1989 til 1999 var det i hovedsak økning av jordbruksareal i drift i alle kommuneklasser, og den største økningen var i klassene 1-3 (primær- og industrikommunene). Fra 1999 til 2010 har jordbruksarealet blitt redusert med 323 000 dekar, og det var en nedgang i alle kommuneklasser. En av årsakene til nedgangen er at det i 2006 ble foretatt nye målinger. Målt i antall dekar er nedgangen størst i klasse 5 (sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner) med 132 000 dekar, mens den årlige prosentvise nedgangen i perioden er størst i klasse 7 (sentrale tjenesteytingskommuner) med 0,6 prosent. Fra 2010 til 2011 var det klasse 1 (Primærnæringskommuner) som hadde største prosentvise nedgang.

Tabell 5.3 Jordbruksareal i drift i de ulike kommuneklassene, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1989	1999	2007	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-11
Klasse 1	1 333	1 448	1 454	1 405	1 388	0,8	-0,3	-1,2
Klasse 2	1 736	1 891	1 937	1 884	1 867	0,9	0,0	-0,9
Klasse 3	1 350	1 432	1 415	1 380	1 374	0,6	-0,3	-0,5
Klasse 4	1 315	1 388	1 382	1 358	1 344	0,5	-0,2	-1,0
Klasse 5	2 960	2 980	2 919	2 848	2 831	0,1	-0,4	-0,6
Klasse 6	387	426	435	415	413	1,0	-0,2	-0,5
Klasse 7	829	817	778	768	764	-0,2	-0,6	-0,5
<i>Landet</i>	<i>9 911</i>	<i>10 383</i>	<i>10 320</i>	<i>10 060</i>	<i>9 981</i>	<i>0,5</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,8</i>

Også når det gjelder fulldyrka areal (tabell 5.4) var det en økning i arealet i de fleste klasser fra 1989 til 1999. Fra 1999 til 2010 har den største årlige reduksjonen vært i klasse 1 og 3 (primærnæring- og industrikommuner), og den minste reduksjonen vært i klasse 2 (blandede landbruks- og industrikommuner). Fra 2010 til 2011 var det størst reduksjon i klasse 1 og 2 (hhv primærnæring- og blandede landbruks- og industrikommuner).

Tabell 5.4 Fulldyrka jordbruksareal i de ulike kommuneklassene, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1989	1999	2007	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-11
Klasse 1	1 152	1 187	1 137	1 085	1 069	0,3	-0,8	-1,5
Klasse 2	1 472	1 520	1 506	1 450	1 427	0,3	-0,4	-1,6
Klasse 3	1 107	1 106	1 049	1 009	999	0,0	-0,8	-1,0
Klasse 4	1 146	1 159	1 112	1 082	1 069	0,1	-0,6	-1,1
Klasse 5	2 807	2 774	2 690	2 620	2 601	-0,1	-0,5	-0,7
Klasse 6	350	363	358	344	341	0,4	-0,5	-0,9
Klasse 7	785	762	722	712	708	-0,3	-0,6	-0,6
<i>Landet</i>	<i>8 818</i>	<i>8 871</i>	<i>8 574</i>	<i>8 301</i>	<i>8 215</i>	<i>0,1</i>	<i>-0,6</i>	<i>-1,0</i>

5.1.3 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler

For perioden 2007 til 2013 er det innført nytt virkesområde for de distriktpolitiske virkemidlene, jfr. «FOR 2006-12-15 nr. 1455: Forskrift om geografisk virkeområde og bruk av de regional- og distriktpolitiske verkemidla». Den nye inndelingen medfører at 24 nye kommuner omfattes av disse virkemidlene, og at folkemengden innenfor virkeområdene økes fra 24,5 prosent av befolkningen til 27,5 prosent. Landet er nå delt i 4 soner (I – IV), hvor sone I er utenfor virkeområdet mens det er økende støttemuligheter fra sone II til IV. Fra før var landet delt i fem områder (A –E), hvor område E var utenfor virkeområdene og det var ingen virkemidler i dette området. Det kunne brukes økende grad av virkemidler fra tiltaksområde D til tiltaksområde A.

Virkeområde	Hovedsakelig omfang av området
I	Oslofjord- og Mjøsregionen, Kristiansand-, Stavanger-, Bergens- og Trondheimsregionen.
II	Enkeltkommuner i ytre deler på Sør- og Vestlandet, i tillegg til kommunene Nord- Odal, Øyer, Orkdal og Levanger.
III	Hele Sogn og Fjordane og de fleste kommuner i Møre og Romsdal. Store deler av fylkene Hordaland, Aust- og Vest-Agder og Buskerud. Enkeltkommuner i Østfold, Hedmark og Trøndelag. Bodø og Tromsø.
IV	Finnmark, Troms unntatt Tromsø, Nordland unntatt Bodø. Nordlige deler av fylkene Møre og Romsdal, Oppland og Hedmark. Deler av Trøndelag. Indre deler av fylkene Telemark, Buskerud, Rogaland, Aust-Agder og Hordaland.

Virkeområdene er en inndeling på kommunalt nivå som bygger på en analyse av enkeltkommuners mulighet for arbeidsplassutvikling og sysselsetting.

Tabell 5.5 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. I perioden 1989–99 var det relativt lik nedgang i alle soner, men størst var reduksjonen i sone 1. Den årlige reduksjonen i antall bruk var mindre i alle soner fra 2010 til 2011 enn den var i perioden 1999 til 2010.

Tabell 5.5 Antall jordbruksbedrifter fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift		1989	1999	2005	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
							89-99	99-10	10-11
Sone I (utenfor virkeområde)	< 100 ¹⁾	20 295	9 834	5 551	4 952	4 833	-7,0	-6,0	-2,4
	100-199	9 586	7 343	5 519	4 422	4 237	-2,6	-4,5	-4,2
	200-299	3 993	4 177	3 583	2 845	2 797	0,5	-3,4	-1,7
	300-499	2 220	2 972	3 031	2 797	2 773	3,0	-0,6	-0,9
	500-799	561	938	1 235	1 385	1 359	5,3	3,6	-1,9
	≥ 800	117	240	510	709	741	7,4	10,3	4,5
Alle j.bedr.		36 772	25 504	19 429	17 110	16 740	-3,6	-3,6	-2,2
Sone II	< 100 ¹⁾	3 273	1 688	839	786	770	-6,4	-6,7	-2,0
	100-199	1 133	1 070	789	641	604	-0,6	-4,6	-5,8
	200-299	371	469	479	368	368	2,4	-2,2	0,0
	300-499	140	254	339	364	349	6,1	3,3	-4,1
	500-799	19	44	88	110	121	8,8	8,7	10,0
	≥ 800	5	7	19	32	33	3,4	14,8	3,1
Alle j.bedr.		4 941	3 532	2 553	2 301	2 245	-3,3	-3,8	-2,4
Sone III	< 100 ¹⁾	24 595	12 830	6 732	5 562	5 442	-6,3	-7,3	-2,2
	100-199	7 939	8 026	6 360	5 157	4 965	0,1	-3,9	-3,7
	200-299	1 575	2 654	3 121	2 805	2 722	5,4	0,5	-3,0
	300-499	506	990	1 561	1 767	1 759	6,9	5,4	-0,5
	500-799	95	206	365	472	503	8,0	7,8	6,6
	≥ 800	18	35	104	190	195	6,9	16,6	2,6
Alle j.bedr.		34 728	24 741	18 243	15 953	15 586	-3,3	-3,9	-2,3
Sone IV	< 100 ¹⁾	13 837	6 885	3 430	3 059	2 933	-6,7	-7,1	-4,1
	100-199	6 672	5 847	4 096	3 220	3 097	-1,3	-5,3	-3,8
	200-299	1 989	3 067	3 003	2 426	2 349	4,4	-2,1	-3,2
	300-499	400	1 057	1 886	1 929	1 884	10,2	5,6	-2,3
	500-799	39	99	325	523	554	9,8	16,3	5,9
	≥ 800	4	8	38	103	111	7,2	26,1	7,8
Alle j.bedr.		22 941	16 963	12 778	11 260	10 928	-3,0	-3,7	-2,9
Hele landet	< 100 ¹⁾	62 000	31 237	16 552	14 359	13 978	-6,6	-6,8	-2,7
	100-199	25 330	22 286	16 764	13 440	12 903	-1,3	-4,5	-4,0
	200-299	7 928	10 367	10 186	8 444	8 236	2,7	-1,8	-2,5
	300-499	3 266	5 273	6 817	6 857	6 765	4,9	2,4	-1,3
	500-799	714	1 287	2 013	2 490	2 537	6,1	6,2	1,9
	≥ 800	144	290	671	1 034	1 080	7,3	12,3	4,4
Alle j.bedr.		99 382	70 740	53 003	46 624	45 499	-3,3	-3,7	-2,4

* Foreløpige tall

1) Før 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5-100 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

Tabell 5.6 og 5.7 viser fordelingen av henholdsvis jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i de ulike sonene for distriktspolitiske virkemidler. Også her er det korrigert bakover for at enkelte kommuner kan ha skiftet sone pga. ny soneinndeling i 2007. Fra 1989 til 1999 hadde sone IV den største økningen av både jordbruksareal totalt og fulldyrka areal. Fra 1999 til 2010 hadde sone I og II størst årlig prosentvis reduksjon i jordbruksareal i drift, mens sone IV hadde minst reduksjon.

Tabell 5.6 Jordbruksareal i drift fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

	1989	1999	2007	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-11
Sone I	4 448	4 520	4 422	4 333	4 320	0,2	-0,4	-0,3
Sone II	453	480	472	461	455	0,6	-0,4	-1,2
Sone III	2 811	2 974	2 958	2 894	2 858	0,6	-0,2	-1,2
Sone IV	2 199	2 408	2 469	2 372	2 347	0,9	-0,1	-1,1
<i>Landet</i>	<i>9 911</i>	<i>10 383</i>	<i>10 320</i>	<i>10 060</i>	<i>9 981</i>	<i>0,5</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,8</i>

Fra 1989 til 1999 økte sone IV mest, både målt i antall dekar og årlig prosentvis endring. Alle soner hadde en nedgang i fulldyrka areal fra 1999 til 2010, og prosentvis var det liten forskjell mellom sonene. Fra 2010 til 2011 var det minst prosentvis reduksjon i fulldyrka areal i sone I.

Tabell 5.7 Fulldyrka areal fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

	1989	1999	2007	2010	2011*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-11
Sone I	4 051	4 001	3 859	3 765	3 749	-0,1	-0,6	-0,4
Sone II	388	385	367	354	348	-0,1	-0,8	-1,6
Sone III	2 364	2 399	2 307	2 230	2 190	0,1	-0,7	-1,8
Sone IV	2 015	2 086	2 041	1 953	1 928	0,3	-0,6	-1,3
<i>Landet</i>	<i>8 818</i>	<i>8 871</i>	<i>8 574</i>	<i>8 301</i>	<i>8 215</i>	<i>0,1</i>	<i>-0,6</i>	<i>-1,0</i>

5.2 Utviklingen i noen produksjoner

Tabellene viser fordelingen på landsdeler for ulike produksjoner og utviklingen de siste årene. I St.prp. nr. 1 (2008–2009) heter det blant annet at «Det skal leggjast til rette for at det norske landbruket kan dekke etterspurnaden etter varer det er naturleg grunnlag for å produsere i Noreg. Det er dei store grasbaserte produksjonane og kornproduksjonen som brukar det aller meste av jordbruksareala i Noreg og legg grunnlaget for dei største delane av verdiskapinga». Tabell 5.8a til d nedenfor viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med planteproduksjon, dvs. korn og oljevekster, poteter, grønnsaker på friland og engareal. Samme jordbruksbedrift kan ha mer enn én produksjon og antallet jordbruksbedrifter med ulike produksjoner kan ikke summeres til totaltall.

Tabell 5.8a Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster i landsdelene og andel i prosent

	1989		1999		2005		2010		2011*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	23 837	72	16 026	73	11 905	71	9 602	71	9 312	71
Agder og Telemark	2 473	7	1 449	7	944	6	696	5	663	5
Rogaland	1 118	3	661	3	498	3	362	3	302	2
Vestlandet	572	2	273	1	219	1	164	1	151	1
Trøndelag	5 008	15	3 455	16	3 147	19	2 661	20	2 580	20
Nord-Norge	96	0	45	0	57	0	48	0	37	0
Hele landet	33 103		21 909		16 770		13 533		13 045	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

Antall jordbruksbedrifter totalt har gått ned for alle fire planteproduksjonene. For korn har det vært nokså stabil fordeling mellom landsdelene. Når det gjelder potetdyrking, så har Østlandet og Nord-Norge fått en relativt større andel, mens reduksjonen har vært størst for Vestlandet. Det totale antall jordbruksbedrifter som dyrker potet er redusert med 73 prosent fra 1999 til 2010. I 2011 er antallet om lag 7 prosent av hva det var i 1989.

Tabell 5.8b Antall jordbruksbedrifter med poteter i landsdelene og andel i prosent

	1989		1999		2005		2010		2011*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	11 978	31	3 713	36	1 830	37	1 138	41	1 021	41
Agder og Telemark	3 810	10	677	7	273	6	166	6	143	6
Rogaland	2 917	8	798	8	399	8	218	8	192	8
Vestlandet	9 090	24	1 446	14	616	12	282	10	262	10
Trøndelag	4 590	12	1 442	14	645	13	355	13	323	13
Nord-Norge	5 773	15	2 184	21	1 166	24	636	23	579	23
<i>Hele landet</i>	<i>38 158</i>		<i>10 260</i>		<i>4 929</i>		<i>2 795</i>		<i>2 520</i>	

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

Antall produsenter med grønnsaker har gått sterkt ned, og var i 1999 på 33 prosent av antallet i 1989. Reduksjonen fortsatte etter 1999, og i 2010 utgjorde antall jordbruksbedrifter 49 prosent av antallet i 1999. For hele landet har antall jordbruksbedrifter gått ned med 85 prosent fra 1989 til 2010. For jordbruksbedrifter med grønnsaker er det særlig Østlandet som har økt sin relative andel, mens det er Vestlandet som har hatt den sterkeste reduksjonen i andel jordbruksbedrifter. Fra 2010 til 2011 er har Østlandet redusert sin andel, mens Rogaland og Nord-Norge har økt sin andel litt.

Tabell 5.8c Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland i landsdelene og andel i prosent

	1989		1999		2005		2010		2011*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	2 130	33	1 015	48	786	52	570	55	502	53
Agder og Telemark	839	13	210	10	120	8	87	8	74	8
Rogaland	742	11	278	13	176	12	108	10	108	11
Vestlandet	1 358	21	200	9	144	10	94	9	88	9
Trøndelag	626	10	269	13	182	12	127	12	117	12
Nord-Norge	821	13	151	7	106	7	58	6	62	7
<i>Hele landet</i>	<i>6 516</i>		<i>2 123</i>		<i>1 514</i>		<i>1 044</i>		<i>951</i>	

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

I tabell 5.8d ser vi utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal i de ulike landsdelene. Det totale antall jordbruksbedrifter som har engareal er redusert med 38 prosent fra 1999 til 2011, og antallet er nå om lag 47 prosent av hva det var i 1989. Tabellen viser at fordelingen mellom landsdelene er stabil over tid. Fra 1989 til 2011 har andelen jordbruksbedrifter med engareal blitt litt redusert på Vestlandet, Agder og Telemark og i Nord-Norge, mens Østlandet, Rogaland og Trøndelag har økt sine andeler noe.

Tabell 5.8d Antall jordbruksbedrifter med engareal og andel i prosent

	1989		1999		2005		2010		2011*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	19 398	26	15 417	28	11 652	29	10 729	30	10 590	30
Agder og Telemark	7 612	10	4 864	9	3 165	8	2 810	8	2 780	8
Rogaland	7 157	10	5 893	11	4 782	12	4 124	12	4 067	12
Vestlandet	21 232	28	15 225	27	10 577	26	8 893	25	8 701	25
Trøndelag	9 863	13	8 207	15	6 041	15	5 167	15	5 011	14
Nord-Norge	9 284	12	6 398	11	4 489	11	3 858	11	3 721	11
Hele landet	74 546		56 004		40 706		35 581		34 870	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og for fylkesvis fordeling se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabellene 5.9a–f viser utviklingen i landsdelene for husdyrproduksjonene, dvs. for melkeproduksjon, ammeku, sau, smågris-, egg- og kyllingproduksjon. Antall besetninger går ned for alle produksjonene.

Tabell 5.9a Antall jordbruksbedrifter med melkekyr i landsdelene og andel i prosent

	1989 ¹⁾		1999		2005		2010		2011*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	7 012	24	5 371	24	3 699	23	2 711	24	2 606	25
Agder og Telemark	1 704	6	1 230	5	793	5	541	5	516	5
Rogaland	3 732	13	3 094	14	2 364	15	1 649	15	1 551	15
Vestlandet	8 148	28	6 033	27	4 167	26	2 850	26	2 680	25
Trøndelag	5 365	18	4 472	20	3 136	20	2 148	19	2 040	19
Nord-Norge	3 182	11	2 459	11	1 731	11	1 231	11	1 147	11
Hele landet	29 143		22 659		15 890		11 130		10 540	

* Foreløpige tall

1) Tallene inkluderer også eventuelle ammekyr

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

Tabell 5.9a viser at Østlandet, Rogaland og Trøndelag har fått en litt større andel av melkekubesetningene etter 1989, mens alle de andre landsdelene har redusert eller uendret sin andel. Fra 1999 til 2011 har antall jordbruksbedrifter med melkekyr på landsbasis blitt redusert med 53 prosent. Når det gjelder ammekyr, så viser tabell 5.9b at Agder/Telemark, Rogaland og Nord-Norge har økt sin andel etter 1999, mens Østlandet, Vestlandet og Trøndelag har en noe mindre andel. Antall jordbruksbedrifter med ammeku har blitt redusert med 6 prosent i perioden.

Tabell 5.9b Antall jordbruksbedrifter med ammekyr i landsdelene og andel i prosent

	1999		2003		2005		2010		2011*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 930	35	1 791	32	1 745	33	1 743	33	1 724	34
Agder og Telemark	456	8	453	8	436	8	506	10	501	10
Rogaland	666	12	698	13	602	12	685	13	723	14
Vestlandet	1 111	20	1 250	22	1 123	21	992	19	946	18
Trøndelag	906	17	928	17	854	16	792	15	767	15
Nord-Norge	395	7	464	8	474	9	485	9	470	9
<i>Hele landet</i>	<i>5 464</i>		<i>5 584</i>		<i>5 234</i>		<i>5 203</i>		<i>5 131</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstelling i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2003, 2005 og 2011.

Antall jordbruksbedrifter med sau (tabell 5.9c) er redusert med 36 prosent fra 1999 til 2011, og med 50 prosent fra 1989 til 2011. Den relative andelen i Agder og Telemark, Vestlandet og Nord-Norge er redusert etter 1989, samtidig som særlig Østlandet og Rogaland har økt sin andel. Fra 1999 til 2011 er det spesielt Rogaland som fortsatt har økt sin relative andel, ellers har forholdet mellom landsdelene vært stabilt de siste årene.

Tabell 5.9c Antall jordbruksbedrifter med sau i landsdelene og andel i prosent

	1989		1999		2005		2010		2011*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	4 915	17	4 679	21	3 771	22	3 123	21	3 103	21
Agder og Telemark	2 222	8	1 953	9	1 358	8	1 081	7	1 059	7
Rogaland	3 779	13	3 194	14	3 003	17	2 673	18	2 636	18
Vestlandet	10 786	37	8 024	35	5 692	33	4 831	33	4 772	33
Trøndelag	2 084	7	1 836	8	1 448	8	1 288	9	1 264	9
Nord-Norge	5 101	18	3 023	13	2 128	12	1 783	12	1 727	12
<i>Hele landet</i>	<i>28 887</i>		<i>22 709</i>		<i>17 400</i>		<i>14 779</i>		<i>14 561</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstetteringer i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

Tabell 5.9d viser antall jordbruksbedrifter med purker (inkludert ungpurker). Vi ser at Nord-Norge og Rogaland står for en større andel av jordbruksbedriftene i 2011 enn hva de gjorde i 1989, samtidig som det har blitt en betydelig mindre andel på Østlandet. Fra 1999 til 2011 har den relative andelen på Østlandet fortsatt å gå ned, mens Rogaland har økt sin andel mest. Det totale antall jordbruksbedrifter med purker er redusert med 63 prosent fra 1999 til 2011, og antallet er nå om lag 26 prosent av hva det var i 1989.

Tabell 5.9d Antall jordbruksbedrifter med purker i landsdelene og andel i prosent

	1989		1999		2005		2010		2011*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	2 214	42	1 489	41	809	38	537	37	493	37
Agder og Telemark	240	5	163	4	82	4	62	4	57	4
Rogaland	939	18	705	19	432	20	325	22	308	23
Vestlandet	622	12	390	11	202	10	146	10	136	10
Trøndelag	1 021	20	692	19	435	21	287	20	266	20
Nord-Norge	193	4	237	6	149	7	103	7	85	6
<i>Hele landet</i>	<i>5 229</i>		<i>3 676</i>		<i>2 109</i>		<i>1 460</i>		<i>1 345</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstetteringer i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

Tabell 5.9e og tabell 5.9f viser antall jordbruksbedrifter med hhv. verpehøns og slaktekyllinger. Når det gjelder verpehøns, så ser vi at totalt antall jordbruksbedrifter har vært nedadgående i hele perioden fra 1989 til 2011. Tabellen viser også at Østlandet, Vestlandet og Nord-Norge står for en større andel av jordbruksbedriftene i 2011 enn hva de gjorde i 1989. Samtidig har det blitt en mindre andel i Agder og Telemark, og Rogaland. Fra 1999 til 2011 var fordelingen mellom landsdelene nokså stabil, men antallet jordbruksbedrifter ble redusert med 57 prosent i perioden. I 2011 var antallet om lag 30 prosent av hva det var i 1989.

Tabell 5.9e Antall jordbruksbedrifter med verpehøns i landsdelene og andel i prosent

	1989		1999		2005		2010		2011*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 837	31	1 293	32	802	32	614	32	565	32
Agder og Telemark	648	11	430	11	251	10	162	8	146	8
Rogaland	1 046	18	645	16	434	17	320	17	279	16
Vestlandet	1 146	19	828	20	526	21	370	19	360	20
Trøndelag	767	13	442	11	248	10	273	14	230	13
Nord-Norge	486	8	426	10	267	11	170	9	180	10
<i>Hele landet</i>	<i>5 930</i>		<i>4064</i>		<i>2 528</i>		<i>1909</i>		<i>1760</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

Når det gjelder jordbruksbedrifter med slaktekylling (tabell 5.9f) så har antallet økt med ca 12 prosent fra 2001 til 2010. Antallet kyllingprodusenter var på det høyeste i 2009. Økningen har vært størst i Trøndelag. Østlandet har redusert sin relative andel fra 55 til 45 prosent i perioden.

Tabell 5.9f Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling i landsdelene og andel i prosent

	2001		2003		2009		2010	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	279	55	257	53	283	45	258	45
Agder og Telemark	14	3	15	3	12	2	11	2
Rogaland	84	16	77	16	113	18	103	18
Vestlandet	27	5	27	6	16	3	14	2
Trøndelag	102	20	103	21	206	33	187	33
Nord-Norge	5	1	3	1	2	0	2	0
<i>Hele landet</i>	<i>511</i>		<i>482</i>		<i>632</i>		<i>575</i>	

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon.

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og fylkesvis fordeling se:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

5.3 Sysselsetting

Tabell 5.10 viser utviklingen i folkemengde, antall sysselsatte i alt¹⁵, antall sysselsatte normalårsverk i alt¹⁶ og antall årsverk i jordbruket på landsbasis. Statistisk Sentralbyrå (SSB) foretok i 2006 en hovedrevisjon av Nasjonalregnskapet, noe som medførte nye beregninger av sysselsetting helt tilbake til 1970. I 2006 forandret også SSB vilkårene for å inngå i Arbeidskraftundersøkelsen. Aldersgrensen ble senket fra 16 til 15 år, og aldersdefinisjonen ble endret fra «alder ved utgangen av året» til «alder på referansetidspunktet for undersøkelsen».

Folketallet har økt gjennom hele perioden, og var i 2011 4,9 mill. innbyggere. Det er registrert en sammenhengende økning i antall sysselsatte fra 1993 til 2011, bortsett fra en liten reduksjon fra 2002 til 2003. Fra 2010 til 2011 økte antall sysselsatte med 35 000 personer, men andel sysselsatte av befolkningen ble redusert. Arbeidsforbruket i jordbruket har en sammenhengende nedgangstrend etter 2. verdenskrig. I 2010 var andel årsverk i jordbruket på 2,3 prosent av antall sysselsatte normalårsverk.

Tabell 5.10 Folkemengde, sysselsatte i alt og årsverk i alt i jordbruket. 1000 stk.

	1985	1990	1999	2005	2010	2011
Folkemengde per 1.1. ¹⁾	4 146	4 233	4 445	4 6060	4 858	4 920
Personer 16–74 år ²⁾	3 004	3 094	3 183	3 312	3 618	3 680
Sysselsatte i alt ²⁾	2 014	2 030	2 258	2 289	2 508	2 543
Sysselsatte i % av befolkningen, 15–74 år ²⁾	67,0	65,6	71,0	69,1	69,3	69,1
Sysselsatte normalårsverk ³⁾	1 763	1 784	1 975	1 984	2 216	
Årsverk i jordbruket ifølge BFJ	114,6	98,7	81,6	65,4	51,4	49,4
Andel årsverk i jordbruket ⁴⁾ , %	6,5	5,5	4,1	3,3	2,3	

1) Statistisk sentralbyrå. Befolkningsstatistikk

2) Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftundersøkelsen

3) Statistisk sentralbyrå. Nasjonalregnskapet

4) Årsverk i jordbruket ifølge BFJ i forhold til totalt antall normalårsverk i Nasjonalregnskapet

For fylkesvis fordeling og fordeling på landsdeler for sysselsatte og for arbeidsforbruk i jordbruket, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

¹⁵ Nasjonalregnskapets tall for sysselsetting ligger noe høyere enn Arbeidskraftundersøkelsens tall, fordi nasjonalregnskapstall også inkluderer utenlandske arbeidstakere på norske skip i utenriksfart. Deltidsansatte er inkludert i antall sysselsatte.

¹⁶ Antall sysselsatte normalårsverk er definert som antall heltidsregnede inntektsmottakere i produktiv virksomhet (dvs. at deltidsansatte er omregnet til heltids ved å bruke del av full post eller dellønnsbrøk som vekt).

5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket

Utviklingen i arbeidsforbruket henger sammen med utviklingen i antall jordbruksbedrifter som er tatt opp i kapittel 5.1. I dette kapitlet ser vi på utviklingen i arbeidsforbruk for de samme kategoriene som er brukt for utviklingen i jordbruksbedrifter. Tallene i dette kapitlet er hentet fra SSB sine arbeidsforbrukstillinger, og tallene avviker noe fra tallene i Totalkalkylen for jordbruket. Dette skyldes at Totalkalkylens tall også omfatter arbeid med pelsdyr, noe SSB sine tall ikke gjør. I kapittel 5.4.4 viser vi også utviklingen av leid hjelp i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket.

5.4.1 Landsdelsnivå

Tabell 5.11 viser registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket med årlig prosentvis endring i perioden 1986 til 2010. Arbeidsforbruket blir stort sett registrert annethvert år. Et unntak ble gjort i 2009, da det ikke ble utført noen undersøkelse dette året, i påvente av fullstendig telling i 2010. Registreringene følger ikke kalenderåret, og oppgaver for 2010 er derfor fra første halvår dette året og annet halvår i året før. Disse registreringene vil avvike noe fra Totalkalkylen for jordbruket sine beregninger av arbeidsforbruket, ettersom Totalkalkylen også inkluderer pelsdyrnæringen i sine beregninger.

I 1989 gikk tallet på timer i et årsverk ned fra 1 975 til 1 875 timer. I 2001 ble et årsverk satt til 1 860 timer, mens det f.o.m. 2002 har vært på 1 845 timer. Nedgangen i arbeidsforbruk fra 1986 til 2010 inkluderer også nedgangen i timer per årsverk.

På landsbasis er nedgangen i arbeidsforbruket minst for perioden 1990–1999, og størst i perioden 1999 til 2010. I alle tre perioder har mengden arbeid utført av kvinner blitt mer redusert enn arbeidsmengde for menn, men forskjellen i reduksjon har blitt mindre etter hvert. Relativt sett har menns andel av den totale arbeidsinnsatsen økt og kvinners avtatt i perioden 1986 til 2010.

Ser vi på utviklingen i arbeidsforbruk i de ulike landsdelene, så ble arbeidsforbruket i perioden 1986 til 1990 mest redusert i Agder/Telemark, mens Vestlandet har hatt mest nedgang i begge de to siste periodene. Hovedregelen er at kvinner har redusert arbeidet mer enn menn i alle landsdeler og i alle perioder, og eneste unntak her er Østlandet og Rogaland i 1990-1999. Den totale arbeidsmengden har fra 1999 til 2010 blitt mest redusert på Vestlandet, og minst i Rogaland.

I SSB sin datainnsamling er det f.o.m. 1999 registrert arbeidsforbruk utført av selvstendig næringsdrivende, men disse timene er ikke fordelt etter kjønn. For 2010 er det i tillegg registrert timer utført av deltakere i samdrifter, men disse timene er heller ikke fordelt etter kjønn. I tabellene nedenfor er timer både for selvstendig næringsdrivende og deltakere i samdrifter fordelt på mann/kvinne

med samme forhold som de kjønnsfordelte timene. I 1999, 2003 og 2010 utgjorde dette hhv. 1 314, 1 147 og 3 140 årsverk.

Tabell 5.11 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på landsdeler. 1000 årsverk¹⁾

		1986	1990	1999	2003	2010	Årlig % - vis endring		
							86-90	90-99	99-10
Østlandet	Menn	26,1	23,7	19,5	17,7	13,6	-2,3	-2,1	-3,2
	Kvinner	9,2	7,6	6,3	5,8	4,1	-4,7	-2,1	-3,6
	Sum	35,3	31,3	25,8	23,5	17,7	-2,9	-2,1	-3,3
Agder og Telemark	Menn	5,1	4,4	3,5	3,1	2,2	-3,6	-2,6	-3,9
	Kvinner	2,1	1,5	1,2	1,1	0,7	-7,4	-2,8	-4,1
	I alt	7,2	5,9	4,7	4,2	2,9	-4,7	-2,7	-3,9
Rogaland	Menn	9,5	8,7	7,0	6,7	5,1	-2,3	-2,4	-2,8
	Kvinner	3,1	2,7	2,3	2,2	1,6	-3,5	-1,9	-3,2
	I alt	12,6	11,4	9,3	8,9	6,7	-2,6	-2,2	-2,9
Vestlandet	Menn	19,0	17,7	13,9	11,9	8,1	-1,8	-2,6	-4,7
	Kvinner	7,7	6,9	4,8	4,0	2,6	-2,7	-3,9	-5,3
	Sum	26,5	24,6	18,5	15,9	10,7	-1,8	-3,1	-4,4
Trøndelag	Menn	12,8	11,3	9,9	8,8	6,2	-3,2	-1,6	-4,0
	Kvinner	4,6	3,8	3,0	2,5	1,7	-4,6	-2,7	-4,8
	Sum	17,3	15,1	12,9	11,3	7,9	-3,4	-2,0	-3,6
Nord-Norge	Menn	7,9	7,4	6,1	5,5	3,8	-1,6	-2,1	-4,2
	Kvinner	3,4	2,8	2,2	2,0	1,3	-4,4	-2,9	-4,7
	Sum	11,2	10,2	8,3	7,5	5,1	-2,2	-2,3	-3,8
Landet	Menn	80,4	73,2	59,8	53,7	39,1	-2,3	-2,2	-3,8
	%	73	74	75	75	76			
	Kvinner	30,1	25,4	19,7	17,6	12,1	-4,2	-2,8	-4,3
	%	27	26	25	25	24			
	Sum	110,5	98,5	79,5	71,4	51,2	-2,8	-2,4	-3,9

1) 1975 timer per årsverk til 01.07.1989 og 1875 timer per årsverk til 1999. 1860 timer for 2001 og 1845 timer fra 2003.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillinger 1986, 1990 og 2003, fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger 1999 og 2010

For fylkesvis fordeling, se: http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 5.12 viser utviklingen i jordbrukets andel av sysselsettingen i landsdelene. Dette er beregnet ved at jordbrukets arbeidsforbruk målt i årsverk er relatert til antall sysselsatte i alt i regionen. Størrelsene er derved ikke helt sammenlignbare. I antall sysselsatte inngår også deltidsansatte med mindre enn ett årsverk. Et årsverk i jordbruket er ikke synonymt med en sysselsatt. Dels vil en del brukere arbeide utover ett årsverk, og dels vil det være deltidsarbeidsplasser i jordbruket som i det øvrige næringsliv. Det er også vanlig med yrkeskombinasjoner blant brukere. Med dette utgangspunktet vil ikke de absolutte tallene gi et reelt bilde, men gi mulighet for å sammenholde utviklingen mellom områder og i tid.

Tabell 5.12 Jordbrukets andel av sysselsettingen målt ved registrert arbeidsforbruk i årsverk i jordbruket relativt til antall sysselsatte i landsdelen totalt¹⁾. Prosent

		1997	1999	2003	2010
Østlandet	Menn	3,8	3,5	3,2	2,2
	Kvinner	1,4	1,3	1,1	0,7
	I alt	2,7	2,4	2,2	1,5
Agder og Telemark	Menn	3,4	3,2	2,9	1,9
	Kvinner	1,3	1,3	1,2	0,7
	I alt	2,5	2,3	2,1	1,4
Rogaland	Menn	7,4	6,8	6,5	4,2
	Kvinner	3,0	2,6	2,5	1,5
	I alt	5,4	4,9	4,6	3,0
Vestlandet	Menn	7,5	6,5	5,7	3,5
	Kvinner	3,4	2,5	2,0	1,3
	I alt	5,6	4,7	4,0	2,6
Trøndelag	Menn	9,8	9,6	8,5	5,5
	Kvinner	3,6	3,2	2,6	1,7
	I alt	7,0	6,6	5,7	3,9
Nord-Norge	Menn	5,4	5,0	4,8	3,2
	Kvinner	2,2	2,1	1,7	1,1
	I alt	3,9	3,7	3,3	2,4
<i>Hele landet</i>	<i>Menn</i>	<i>5,4</i>	<i>4,9</i>	<i>4,5</i>	<i>3,0</i>
	<i>Kvinner</i>	<i>2,1</i>	<i>1,8</i>	<i>1,5</i>	<i>1,0</i>
	<i>I alt</i>	<i>3,9</i>	<i>3,5</i>	<i>3,1</i>	<i>2,0</i>

1) Sammenligningen avviker noe fra faktiske forhold, da en sysselsatt i gjennomsnitt arbeider mindre enn ett årsverk

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftsundersøkelsen, Utvalgstillingene i 1997 og 2003, og den fullstendige jordbrukstillingen for 1999 og 2010.

Det framgår av Tabell 5.12 at jordbruket har større betydning for sysselsetting for menn enn for kvinner. Målt på denne måten er jordbrukets betydning for sysselsettingen avtagende i alle regioner. Sysselsettingsvirkningen er relativt størst i Trøndelag og minst i Agder/Telemark og på Østlandet.

5.4.2 Kommuneklasser

Tabell 5.13 viser utviklingen i arbeidsforbruket etter kommuneklasser for årene 1990, 1995, 1999, 2003 og 2010. Kommuneklassene er beskrevet nærmere i kapittel 5.1.2.

I perioden 1990 til 1999 var det de sentrale tjenesteytingskommuner, klasse 7, og mindre sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner, klasse 4, som opplevde den største årlige prosentvise nedgangen i arbeidsforbruket totalt. Ser vi på arbeidsforbruket til mennene, så var det også her de sentrale tjenesteytingskommuner, klasse 7, som hadde størst årlig reduksjon. For kvinnene var det de mindre sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner, klasse 4, som hadde størst reduksjon i perioden.

I den siste perioden var det primærnæringskommunene, klasse 1, som hadde størst årlig prosentvis nedgang for kvinner, med 5 prosent per år. For menn hadde klasse 1, 3 og 4 en årlig nedgang på 4,2 prosent. Når det gjelder det totale arbeidsforbruket hadde klasse 7 den minste reduksjonen.

Tabell 5.13 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på kommuneklasser. 1000 årsverk

		1990	1995	1999	2003	2010	Årlig %-vis endring	
							90-99	99-10
Klasse 1	Menn	12,5	11,6	10,5	9,3	6,6	-1,9	-4,2
	Kvinner	4,9	4,1	3,7	3,4	2,1	-3,0	-5,0
	Sum	17,4	15,7	14,3	12,7	8,7	-2,2	-4,4
Klasse 2	Menn	15,8	14,7	13,3	12,1	9,0	-1,9	-3,4
	Kvinner	5,6	4,9	4,3	3,9	2,7	-2,8	-4,3
	Sum	21,3	19,6	17,6	16,0	11,7	-2,1	-3,6
Klasse 3	Menn	11,1	10,0	9,0	7,9	5,6	-2,4	-4,2
	Kvinner	3,7	3,4	2,9	2,6	1,7	-2,8	-4,8
	Sum	14,9	13,4	11,9	10,5	7,3	-2,5	-4,3
Klasse 4	Menn	10,4	9,8	8,3	7,3	5,2	-2,4	-4,2
	Kvinner	3,9	3,6	2,8	2,3	1,7	-3,4	-4,5
	Sum	14,3	13,4	11,2	9,7	6,9	-2,7	-4,3
Klasse 5	Menn	16,0	15,0	12,8	11,6	8,7	-2,4	-3,4
	Kvinner	4,9	4,6	4,0	3,7	2,6	-2,1	-3,6
	Sum	20,8	19,6	16,8	15,3	11,3	-2,3	-3,5
Klasse 6	Menn	3,3	3,1	2,7	2,7	1,7	-2,4	-4,1
	Kvinner	1,2	1,0	0,9	0,9	0,6	-3,3	-4,8
	Sum	4,5	4,1	3,6	3,6	2,3	-2,6	-4,3
Klasse 7	Menn	4,1	3,7	3,1	2,7	2,1	-2,8	-3,4
	Kvinner	1,2	1,2	1,0	0,8	0,8	-2,3	-2,5
	Sum	5,3	4,8	4,1	3,6	2,9	-2,7	-3,2
Hele landet	Menn	73,2	67,9	59,8	53,7	39,1	-2,2	-3,8
	Kvinner	25,4	22,7	19,7	17,6	12,1	-2,8	-4,3
	Sum	98,5	90,6	79,5	71,4	51,2	-2,4	-3,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene og den fullstendige jordbrukstillingen i 1999 og 2010

5.4.3 Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler

Tabell 5.14 viser utviklingen for virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. De ulike sonene er nærmere omtalt i kapittel 5.1.3. Virkemidlene trappes opp i rekken fra I til IV, slik at sone IV har de mest omfattende distriktpolitiske virkemidlene. Sone I ligger utenfor virkeområdet, og det er ikke distriktpolitiske virkemidler i dette området.

Tabell 5.14 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. 1000 årsverk

		1990	1995	1999	2003	2010	Årlig %-vis endring	
							90-99	99-10
Sone I	Menn	25,3	23,3	20,4	18,5	14,0	-2,4	-3,3
	Kvinner	7,5	7,1	6,3	5,7	4,4	-1,9	-3,2
	Sum	32,7	30,4	26,7	24,2	18,4	-2,3	-3,3
Sone II	Menn	3,5	3,2	2,9	2,6	1,8	-1,9	-4,0
	Kvinner	1,2	1,1	0,9	0,8	0,5	-3,4	-6,2
	Sum	4,7	4,3	3,8	3,4	2,3	-2,3	-4,5
Sone III	Menn	25,2	23,1	20,2	18,1	12,8	-2,4	-4,0
	Kvinner	9,4	8,3	6,9	6,0	4,0	-3,4	-4,7
	Sum	34,6	31,5	27,1	24,1	16,8	-2,7	-4,2
Sone IV	Menn	19,2	18,2	16,3	14,5	10,5	-1,8	-4,0
	Kvinner	7,3	6,2	5,6	5,1	3,3	-2,9	-4,7
	Sum	26,5	24,4	21,9	19,6	13,8	-2,1	-4,2
<i>Hele landet</i>	<i>Menn</i>	<i>73,2</i>	<i>67,9</i>	<i>59,8</i>	<i>53,7</i>	<i>39,1</i>	<i>-2,2</i>	<i>-3,8</i>
	<i>Kvinner</i>	<i>25,4</i>	<i>22,7</i>	<i>19,7</i>	<i>17,6</i>	<i>12,1</i>	<i>-2,8</i>	<i>-4,3</i>
	<i>Sum</i>	<i>98,5</i>	<i>90,6</i>	<i>79,5</i>	<i>71,4</i>	<i>51,2</i>	<i>-2,4</i>	<i>-3,9</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene og den fullstendige jordbrukstillingen i 1999 og 2010

Virkemiddelområdene er ikke statiske og endringer vil påvirke sammenlignbarheten over tid.

5.4.4 Utvikling annen arbeidshjelp

Tabell 5.15 viser andelen «annen arbeidshjelp» i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket for årene 1999 og 2010. «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende. Tabellen gjelder for jordbruksbedrifter drevet av personlig bruker. Jordbruksbedrifter drevet av upersonlig bruker, som f.eks. ANS, DA, AS mv. er ikke med. I 1999 utgjorde leid hjelp i gjennomsnitt 10,7 prosent av arbeidsinnsatsen på bruket, og i 2010 var tilsvarende andel 14,3. Vestfold hadde den høyeste andelen av leid hjelp både i 1999 og i 2010.

Det er brukene fra 5–49 dekar som har den største økningen av leid hjelp. Hovedårsaken til det er sannsynligvis at det på en stor del av disse brukene

drives intensive produksjoner som grønnsaker og bær, noe som krever stor arbeidsinnsats i en kort periode av året.

Tabell 5.15 Andel «annen arbeidshjelp¹» i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket

	1999	2010
Østfold	14,1	19,1
Akershus/Oslo	15,9	18,8
Hedmark	15,4	18,2
Oppland	10,5	12,9
Buskerud	16,4	21,9
Vestfold	20,6	28,8
Telemark	10,2	15,3
Aust-Agder	14,5	16,1
Vest-Agder	9,1	14,1
Rogaland	10,5	16,3
Hordaland	7,3	8,6
Sogn og Fjordane	6,2	10,0
Møre og Romsdal	7,6	9,9
Sør-Trøndelag	8,9	11,1
Nord-Trøndelag	11,5	14,6
Nordland	9,2	10,3
Troms	8,0	9,7
Finmark	8,5	11,7
Hele landet	10,7	14,3
Jordbruksareal i drift		
0 – 4 dekar jbr. i drift	32,7	24,7
5 – 49 dekar jbr. i drift	11,0	20,1
50 – 99 dekar jbr. i drift	7,3	11,5
100 – 199 dekar jbr. i drift	8,7	9,3
200 – 499 dekar jbr. i drift	12,1	13,1
500 dekar jbr. i drift og mer	26,7	26,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå, jordbrukstelling 1999 og Landbrukstelling 2010.

¹«Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende.

5.5 Alder på bruker

Tabell 5.16 gir en oversikt over aldersfordelingen, og tabell 5.17 viser gjennomsnittsalderen på personlige brukere etter størrelsen på jordbruksbedriftene.

Tabell 5.16 Personlig brukere etter alder. Antall og prosent

Aldersgruppe	1989	1999	2005	2010	2011*
-39	26 233	17 923	11 083	8 391	7 837
%	27	26	22	19	18
40-49	26 155	20 447	15 129	12 863	12 503
%	27	29	30	29	29
50-59	20 975	19 276	15 109	12 984	12 729
%	21	28	30	30	30
60-65	11 898	7 074	6 162	6 113	6 013
%	12	10	12	14	14
66-69	5 898	2 907	1 899	2 153	2 279
%	6	4	4	5	5
over 70	7 430	2 332	1 094	1 262	1 470
%	8	3	2	3	3
Totalt	98 589	69 959	50 476	43 766	42 831

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1989, 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Antall brukere har gått ned i hele perioden og gjennomsnittsalderen har gått litt opp de siste årene. Brukere mellom 40 og 60 år utgjør en større andel i 2010 enn i 1989. Også andelen brukere 60-65 år har økt litt siden 1989, mens andelen for de to eldste gruppene har blitt redusert i perioden.

I hovedsak går gjennomsnittsalderen på bruker ned med økende bruksstørrelse (tabell 5.17). Gjennomsnittsalderen gikk ned for jordbruksbedrifter over 300 dekar og for den minste arealgruppen i perioden fra 1989 til 1999. Fra 1999 til 2011 har gjennomsnittsalderen gått opp for alle bruksstørrelser.

Tabell 5.17 Gjennomsnittlig alder på brukere etter arealgrupper

Størrelsesgruppe	1989	1999	2005	2010	2011*
< 100 ¹⁾	51,4	50,3	51,1	51,8	52,2
100–199	46,0	46,9	49,0	50,3	50,7
200–299	45,2	45,4	47,2	48,8	49,2
300–499	45,6	45,2	46,6	47,5	47,8
500–799	45,6	45,3	46,2	47,0	47,3
≥ 800	45,1	46,0	45,8	46,9	47,4
Alle jordbruksbedrifter	49,3	48,0	48,8	49,8	50,2

* Foreløpige tall

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–100 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1989, 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

5.6 Eiendomsoverdragelse og rekruttering

Landbruksregisteret registrerer antall landbrukseiendommer. Landbrukseiendommene er f.o.m. 2007 knyttet opp mot Matrikkelen¹⁷, der en innhenter opplysninger om eierforhold og bebyggelse. Det er i 2008 ca. 189 000 landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal og/eller minst 25 daa produktivt skogareal. 173 000 av disse har minst 5 daa eid jordbruksareal. I tillegg er det ca. 12 000 rene skogeiendommer med minst 25 dekar produktivt skogareal. Antall eiendommer er noe redusert de seinere årene. Skog og landskap sitt arbeid med å lage gårdskart for de fleste landbrukseiendommene medfører endringer som ikke er blitt registrert tidligere, både for arealer og for antall eiendommer.

Tabell 5.18a gir en oversikt over antall eiendommer med minst 5 dekar eid jordbruksareal og antall eiere. På 70 prosent av eiendommene er det mannlig eier, mens kvinner eier 25 prosent av eiendommene. På de resterende eiendommene er eieren for eksempel et aksjeselskap, annet selskap, utenlandsk eier, en personlig eier som er død eller eier ikke er oppgitt. Samme eier kan ha hjemmel til flere grunneiendommer. Alt som tilhører samme eier i en kommune hører til samme landbrukseiendom uten hensyn til om den omfatter flere matrikelnumre (grunneiendommer).

¹⁷Matrikkelen er et offentlig register over Grunneiendommer, Adresser og Bygninger i Norge. Registeret ble opprettet i forbindelse med innføringen av delingsloven den 1. januar 1980 og forvaltes av Statens kartverk.

Tabell 5.18a Antall landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal januar 1999 og desember 2010, eiere i desember 2010.

Eiendoms- Størrelse	Eiendommer i alt		Eiere, 2010		
	1999	2010	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	143 207	133 887	89 415	36 011	8 461
%	80	78	67	27	6
100–199 daa	25 553	24 555	19 537	4 368	650
%	14	14	80	18	3
200–299 daa	6 972	7 604	6 109	1 274	221
%	4	4	80	17	3
300–499 daa	3 057	3 683	2 970	561	152
%	2	2	81	15	4
500–799 daa	633	807	612	129	66
%	0	0	76	16	8
> 800 daa	176	172	106	22	44
%	0	0	62	13	26
<i>Landet</i>	<i>179 598</i>	<i>170 708</i>	<i>118 749</i>	<i>42 365</i>	<i>9 594</i>
%	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>70</i>	<i>25</i>	<i>6</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Eieropplysninger er hentet fra Matrikkelen (GAB)

En jordbruksbedrift omfatter alt som blir drevet som en enhet, under en ledelse og med felles bruk av produksjonsmidler. Jordbruksbedriften er uavhengig av kommunegrenser og kan omfatte arealer på en eller flere landbrukseiendommer, dvs. både eide og leide arealer. Antall landbrukseiendommer er derfor langt høyere enn antall jordbruksbedrifter. Tabell 5.18b viser antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2010, og antall brukere i 2010.

Tabell 5. 18b Antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2010, og personlige brukere i 2010.

Eiendoms- Størrelse	Antall jordbruks- bedrifter		Brukere, 2010		
	1999	2010	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	31 237	14 359	10 650	2 350	1 359
%	44	31	74	16	9
100–199 daa	22 286	13 440	11 174	1 987	279
%	32	29	83	15	2
200–299 daa	10 367	8 444	7 118	1 047	279
%	15	18	84	12	3
300–499 daa	5 273	6 857	5 778	673	406
%	7	15	84	10	6
500–799 daa	1 287	2 490	1 976	201	313
%	2	5	79	8	13
> 800 daa	290	1 034	775	37	222
%	0	2	75	4	21
<i>Landet</i>	<i>70 740</i>	<i>46 624</i>	<i>37 471</i>	<i>6 295</i>	<i>2 858</i>
<i>%</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>80</i>	<i>14</i>	<i>6</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010

Fra og med 1. september 2001 økte konsesjonsgrensen for bebygde eiendom fra 5 til 20 dekar¹⁸ totalareal. Dette medførte at 16 prosent av landbrukseiendommene hadde mindre areal enn konsesjonsgrensen. Fra 1. januar 2004 fikk vi ny konsesjonslov¹⁹ som hevet konsesjonsgrensen ytterligere. Arealgrensen ble 100 dekar totalareal, så lenge det er under 20 dekar fulldyrket jord på bebygde eiendommer. Fra 1. januar 2010 ble arealgrensen ytterligere utvidet, og grensene er nå 25 dekar fulldyrka eller overflatedyrka jord eller 100 dekar totalt. Alle utvidelser medfører at enda flere eiendommer blir konsesjonsfrie.

5.7 Bygdeutvikling

Yrkeskombinasjoner er vanlig i landbrukshusholdene og flere henter inntekt utenom garden og jordbruket. Inntektskombinasjoner kan være stabile tilpasninger og gjør at små jordbruksbedrifter ikke nødvendigvis er marginale og på vei mot nedleggelse eller fraflytting. Jordbrukseiendommene kan være en avgjørende bosettingsfaktor i kommunene og ha positive ringvirkninger på det øvrige næringsliv.

Fra og med 1988 er det bevilget betydelige BU-midler, der formålet er å skape grunnlag for ny og lønnsom næringsutvikling på bygdene både innen landbruket og i tilknytning til landbruket. I forskrift fastsatt av Landbruksdepartementet 28. januar 2009 fastslås det at formålet med BU-

¹⁸ Innst. S. nr. 167 (1999-2000)

¹⁹ Lov 2003-11.28 nr 98: Lov om konsesjon ved erverv av fast eiendom (konsesjonsloven) mv.

midlene er «å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt desentralisert bosetting med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt. Forskriften skal også legge til rette for et landbruk der kvinner og menn gis like muligheter». BU-midlene er det viktigste økonomiske virkemidlet til Landbruks- og matdepartementet for å nå målet om næringsutvikling i og i tilknytning til landbruket.

Både de sentrale og fylkesvise bygdeutviklingsmidler forvaltes av Innovasjon Norge, mens Fylkesmennene forvalter de fylkesvise utviklings- og tilretteleggingsmidler.

BU-midlene ble fra og med 1993 gjort landsdekkende og omfatter fra 1994 både midler rettet mot nye næringer og midler knyttet til investeringer i tradisjonelt jord- og hagebruk. De inkluderer i dag blant annet tilskudd til utrednings- og tilretteleggingstiltak, etablererstipend, tilskudd til bedriftsutvikling, tilskudd og rentestøtte til investeringer, samt tilskudd til mindre investeringer i forbindelse med generasjonsskifte, til praktikantordning og til andre tiltak. Midlene til fylkene fordeler seg slik som vist i tabell 5.22. Midlene gis på to nivåer. Et sentralt nivå (besluttet av Landbruks- og matdepartementet i samråd med Norges Bondelag og Norsk Bonde- og småbrukarlag, forvaltes av Innovasjon Norges hovedkontor) og et nivå på fylkesplan (forvaltes av fylkesmannens landbruksavdeling og Innovasjon Norges distriktskontor). I 2003 ble ordningen med BU-lån (investeringslån) avviklet, og erstattet med en ny ordning med rentestøtte.

Fra 2004 ble det gjennomført et 4-årig prosjekt med regionale BU-midler i Oppland, forvaltet av regionrådene for Valdres og Nord-Gudbrandsdal. Dette prosjektet ble evaluert i LU-rapport nr. 5-2007, og rapporten konkluderer med at «Erfaringene fra Valdres og Nord-Gudbrandsdal tilsier at BU-midler med fordel kan forvaltes på et lavere nivå enn hos statlige organer på fylkesnivå». Prosjektet ble så forlenget flere ganger, og nå er det vedtatt å gjøre ordningen med regionale BU-midler i Oppland til en permanent ordning.

Tabell 5.19 viser en oversikt over søknader om BU-midler til Innovasjon Norge. Antall søknader har i hovedsak gått ned de siste årene, først og fremst fordi det foretas en grundig siling av prosjekter på kommuneplanet for å utnytte de knappe rammene best mulig. De sakene som innvilges støtte er også gjennomgående større enn for noen år tilbake.

Tabell 5.19 Søknader om BU-midler

	1995	1999	2008	2010	2011
Antall søknader	4 027	9 315	1 632	1 721	1 450
Antall innvilgede søknader	3 357	8 527	1 379	1 489	1 351
Andel innvilget, i %	83	91	84	87	93

Kilde: Innovasjon Norge

I 2004 ble det innført en ny ordning, hvor Innovasjon Norge (IN) bidrar med rentestøtte til investeringslån. IN gir tilsagn om en låneramme, som er et uttrykk for hvor stort lån (oftest i privat bank) som IN vil være med å subsidiere med rentestøtte. Det er bare selve rentestøtten som er BU-midler. Tabell 5.20 viser en oversikt over tildeling av BU-midler og lånerammer for beregning av rentestøtte.

Tabell 5.20 Tildeling av BU-midler, millioner kroner¹⁾

	1995	1999	2008	2010		2011		
	BU-tilskudd	BU-tilskudd	BU-tilskudd	Låneramme	BU-tilskudd	Låneramme	BU-tilskudd	Låneramme
Tradisjonelt jord- og hagebruk	115	220	229	658	308	949	299	905
Grøfting		32						
Andre BU-tiltak	313	343	91	78	101	78	95	113
Forvaltet av fylkesmannen			83		71		69	
Sum	428	595	307	736	480	1 027	463	1 018

1) Støtte innvilget av BU-forsøksregionene Valdres og Nord-Gudbrandsdal i Oppland inngår ikke i tallene.

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.21 viser den fylkesvise fordelingen av midlene i 1999, 2010 og 2011. Bevilgninger til tradisjonelt jord- og hagebruk hadde en nedgang på om lag 4 prosent fra 2010 til 2011. Til tross for at 10 fylker hadde økning i bevilgningen til tradisjonelt jord- og hagebruk, så ble totalen altså en reduksjon det siste året. Størst reduksjon i disse bevilgningene hadde Akershus, Aust-Agder og Sogn og Fjordane, alle med over 44 prosent nedgang.

Bevilgninger til tiltak utenom tradisjonelt jord- og hagebruk (såkalte «andre tiltak») ble totalt sett økt med om lag 11 prosent fra 2010 til 2011. Rogaland hadde den største økning en i bevilgninger til andre tiltak, mens Telemark hadde den største reduksjonen.

De to siste årene har det blitt brukt vel 300 000 kroner til prosjekter i «flere fylker». Dette er fylkesovergripende prosjekter, og i 2011 ble det behandlet ett slikt prosjekt i Buskerud og ett i Sogn og Fjordane.

Tabell 5.21 Fylkesvis tildeling av BU-midler. Millioner kroner¹⁾

	1999			2010			2011		
	Jord- og hage- bruk	Andre tiltak	Sum	Jord- og hage- bruk	Andre tiltak	Sum	Jord- og hage- bruk	Andre tiltak	Sum
Østfold	8,2	15,6	25,5	52,8	4,8	57,6	53,2	2,5	55,7
Akershus ²⁾	6,6	13,9	22,3	47,0	10,5	57,5	24,9	17,3	42,2
Oslo				0,1	0,6	0,7	0,8	0,4	1,2
Hedmark	16,9	22,4	42,4	134,5	9,0	143,5	110,8	16,4	127,2
Oppland	18,8	24,6	46,2	73,3	9,4	82,7	66,6	18,2	84,8
Buskerud	9,6	17,7	28,4	51,6	9,3	60,9	41,2	7,2	48,4
Vestfold	6,7	11,8	19,5	43,2	8,9	52,1	42,6	11,4	54,0
Telemark	7,1	16,5	24,2	59,1	11,8	70,9	51,8	2,0	53,8
Aust-Agder	5,3	12,1	17,7	38,5	4,5	43,0	21,0	9,4	30,4
Vest-Agder	6,2	13,3	19,9	41,1	6,5	47,6	44,2	3,9	48,0
Rogaland	14,9	23,5	40,3	72,0	14,5	86,5	87,8	35,8	123,6
Hordaland	12,7	22,5	36,8	69,4	11,9	81,3	78,3	13,1	91,5
Sogn og Fjordane	17,8	27,6	47,0	123,7	16,7	140,4	68,3	10,5	78,8
Møre og Romsdal	16,8	24,7	43,6	95,0	7,8	102,8	123,3	9,7	133,0
Sør-Trøndelag	15,1	23,2	40,9	89,2	7,7	96,9	65,3	8,3	75,0
Nord-Trøndelag	21,0	25,7	49,7	108,6	18,9	127,5	137,8	7,2	146,1
Nordland	15,9	20,4	40,1	84,0	13,4	97,4	93,3	18,7	100,4
Troms	12,0	15,9	29,8	53,7	9,5	63,2	63,0	11,0	81,7
Finnmark	8,4	11,6	20,7	21,4	2,9	24,3	29,9	4,9	34,8
Flere fylker					0,3			0,3	0,3
FMLA					71,0	71,0		69,4	69,4
Sum	220,0	343,0	595,0	1 258	250	1 508	1 204	277	1 480

1) Både BU-tilskudd og låneramme for beregning av rentestøtte inngår i tallene for 2010 og 2011.

Støtte innvilget av forsøksregionene i Valdres og Nord-Gudbrandsdalen inngår ikke i tallene.

2) Inklusive Oslo i 1999

Kilde: Innovasjon Norge

5.85.8 Tilleggsnæringer

Det er gjennom en årrekke satsset på å utvide næringsgrunnlaget med basis i jordbruksbedrifter, blant annet gjennom bygdeutviklingsmidlene (kapittel 5.7) som et middel for å styrke og opprettholde bosetting og sysselsetting. Resultatkontrollen har tidligere gitt forholdsvis fyldig omtale av en del tilleggsnæringer.²⁰

²⁰ I Resultatkontrollen 2002 er bygdeturisme, produksjon av pyntegrønt, tørkede urter, pelsdyrhold, birøkt, andre spesielle husdyrproduksjoner, aktiviteter knyttet til hest og grønn omsorg samt bygdeservice omtalt.

Både landbruksundersøkelsene og -tellingene fra SSB har spørsmål om tilleggsnæringer. Det må bemerkes at i disse undersøkelsene svarer bøndene på et ja/nei-spørsmål om de har tilleggsnæring eller ikke. Det er ikke noen vurdering av omfanget på tilleggsnæringen eller krav om at aktiviteten er skattemessig registrert som egen næring. I tabell 5.22 viser vi fylkesvis antall enheter med tilleggsnæring, en prosentvis fordeling av noen sentrale aktiviteter og arbeidsforbruket. Bearbeiding av eget skogsvirke, bortfeste av tomter og utleie av jordbruksareal er aktiviteter med relativt stort omfang som ikke er spesifisert i tabellen. I Statistisk sentralbyrås materiale regnes pelsdyrnæringen som en tilleggsnæring, mens i Totalkalkylen for jordbruket inngår pelsdyrproduksjonen i jordbruket.

Antallet som driver med tilleggsnæringer har gått ned med 9 prosent fra 1999 til 2010 ifølge disse undersøkelsene. Det er nedgang i antallet med leiekjøring og i antallet som driver camping, hytteutleie eller gårdsturisme. Antallet som hadde utleie av jakt/fiskerett, og utleie av driftsbygning/våningshus økte fra 1999 til 2010. Antallet som drev øvrige aktiviteter som inngår i «Annet» økte i perioden fram til 2005, ble deretter redusert til 2007, for så å øke igjen til 2010.

I 1999 og 2010 var det en fullstendig telling, mens det i 2003, 2005 og 2007 var en utvalgsundersøkelse. I tillegg har SSB enkelte år spesifisert på skjemaet at diverse typer tilleggsnæringer skal inngå i rapporteringen, slik at resultatene blir derfor ikke helt sammenlignbare mellom år.

På en jordbruksbedrift kan det være aktiviteter som faller inn under flere ulike grupper.

Leiekjøring og utleie av jakt/fiske er den vanligste tilleggsnæringen i tillegg til samleposten «Annet». På landsbasis drev 41 prosent av de som hadde tilleggsnæring i 2010 med leiekjøring.

Tabell 5.22 Antall og andel jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer og tilhørende arbeidsforbruk. Fylkesvis utbredelse av de ulike tilleggsnæringene 2010

	Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæring						Arbeid, Årsverk
	Antall i alt	Prosent					
		Leie- kjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gardsturisme	Utleie av driftsbyg- ning og våningshus	Annet	
<i>Landet, 1999</i>	<i>29 097</i>	<i>14 076</i>	<i>5 851</i>	<i>3 106</i>	<i>3 490</i>	<i>12 096</i>	<i>4 357</i>
<i>Landet, 2003</i>	<i>21 260</i>	<i>9 975</i>	<i>4 794</i>	<i>3 023</i>	<i>4 021</i>	<i>13 152</i>	<i>3 511</i>
<i>Landet, 2005</i>	<i>25 317</i>	<i>10 551</i>	<i>7 580</i>	<i>2 827</i>	<i>5 241</i>	<i>16 350</i>	<i>3 690</i>
<i>Landet, 2007</i>	<i>20 105</i>	<i>8 133</i>	<i>4 791</i>	<i>2 325</i>	<i>4 116</i>	<i>10 998</i>	<i>3 539</i>
<i>Landet, 2010</i>	<i>26 610</i>	<i>10 834</i>	<i>10 289</i>	<i>2 448</i>	<i>5 937</i>	<i>14 252</i>	<i>4 062</i>
Østfold	1 467	27	8	2	17	35	232
Akershus/Oslo	1 451	29	18	2	24	28	283
Hedmark	2 144	24	25	5	14	28	322
Oppland	2 930	23	30	5	12	26	410
Buskerud	1 669	29	41	12	17	39	278
Vestfold	1 083	30	20	3	23	38	200
<i>Østlandet</i>	<i>10 744</i>	<i>26</i>	<i>25</i>	<i>5</i>	<i>16</i>	<i>31</i>	<i>1 725</i>
Telemark	992	26	14	8	12	40	189
Aust-Agder	499	31	14	7	12	49	87
Vest-Agder	674	23	9	4	8	39	90
<i>Agder og Telemark</i>	<i>2 165</i>	<i>26</i>	<i>12</i>	<i>6</i>	<i>11</i>	<i>42</i>	<i>366</i>
<i>Rogaland</i>	<i>2 317</i>	<i>17</i>	<i>13</i>	<i>3</i>	<i>12</i>	<i>29</i>	<i>330</i>
Hordaland	1 705	19	13	6	10	31	254
Sogn og Fjordane	1 762	18	21	8	9	28	263
Møre og Romsdal	1 714	24	25	5	10	26	227
<i>Vestlandet</i>	<i>5 181</i>	<i>20</i>	<i>20</i>	<i>6</i>	<i>9</i>	<i>29</i>	<i>744</i>
Sør-Trøndelag	2 080	24	39	6	12	33	293
Nord-Trøndelag	2 151	23	33	5	12	30	269
Trøndelag	<i>4 231</i>	<i>23</i>	<i>36</i>	<i>5</i>	<i>12</i>	<i>31</i>	<i>562</i>
Nordland	1 260	23	14	5	8	26	218
Troms	549	21	16	4	7	28	91
Finnmark	163	23	2	4	10	21	26
<i>Nord-Norge</i>	<i>1 972</i>	<i>23</i>	<i>13</i>	<i>5</i>	<i>8</i>	<i>26</i>	<i>335</i>

Kilde: SSB. Jordbrukstelingen 1999, Landbruksundersøkelsen 2003, 2005, 2007 og landbrukstelingen 2010.

Leiekjøring er vanlig over hele landet, men har aller størst utbredelse i Aust-Agder, Vestfold og Akershus/Oslo. Utleie av jakt og fiskerettigheter er relativt hyppigst i Buskerud og Trøndelagsfylkene. Camping, hytteutleie og annen gardsturisme har høyest andel i Buskerud, etterfulgt av Sogn og Fjordane, Telemark og Aust-Agder. Utleie av bygninger for øvrig er vanligst i Akershus/Oslo og Vestfold.

Ifølge SSBs campingstatistikk er det flest registrerte campingplasser i Oppland, som hadde over 90 campingplasser i 2011. Deretter følger, Nordland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal, alle med nesten 70 campingplasser. SSB registrerer også overnattinger i hyttegrender, og av dette var det flest i Hedmark og Oppland i 2011. Når det gjelder hytteformidlere i 2010, så hadde Hedmark og Buskerud flest formidlede overnattinger. SSBs registreringer dekker bedrifter over en viss størrelse og inkluderer i liten utstrekning gardsturisme. Det viser imidlertid at turistmarkedet har regionale variasjoner både i omfang og i hvilke tilbud som markedsføres.

Tabell 5.23 nedenfor viser tilsvarende tall for kommuneklasser og virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. (Disse geografiske inndelingene er nærmere beskrevet i kapitlene 5.1.2 og 5.1.3.)

Tabell 5.23 Andel jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer. Geografisk fordeling. 2010

	Andel jordbruksbedrifter med tilleggsnæring					Annet
	Antall i alt	Prosent				
		Leiekjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gardsturisme	Utleie av driftsbygning, våningshus	
<i>Landet, 2010</i>	<i>26 610</i>	<i>10 834</i>	<i>10 289</i>	<i>2 448</i>	<i>5 937</i>	<i>14 252</i>
Sone I	9 880	25	17	2	17	32
Sone II	9 122	22	25	7	10	31
Sone III	1 264	21	20	3	12	30
Sone IV	6 344	23	26	7	10	29
Klasse 1	4 278	22	30	9	9	30
Klasse 2	4 992	20	24	6	10	28
Klasse 3	3 784	22	17	5	10	32
Klasse 4	3 846	23	24	8	11	30
Klasse 5	7 001	25	19	3	17	33
Klasse 6	965	24	14	5	10	28
Klasse 7	1 744	29	18	2	26	33

Kilde: SSB. Landbrukstellingen 2010.

Leiekjøring er vanlig i alle virkeområder, og er ellers jevnt fordelt mellom kommuneklassene. Utleie av driftsbygning og våningshus er vanligst i sone I, og i kommuneklasse 7. Utleie av jakt og fiskerett er vanligst i sone II og IV, og i kommuneklassene 1, 2 og 4. Camping, hytteutleie og gardsturisme er mest utbredt i sone III og IV, og i kommuneklasse 1 og 4.

Driftsgranskingene registrerer driftsoverskudd for næringsvirksomhet og deler denne i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæringer og annen næring. Driftsgranskingene inneholder jordbruksbedrifter «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket» uten at de er rekruttert spesielt med tanke på

tilleggsnæringer. For de 835 jordbruksbedriftene som inngikk i denne undersøkelsen i 2010, ga tilleggsnæringer et driftsoverskudd på 51 900 kr i gjennomsnitt per bedrift. Det er mer enn det tredobbelte av skogbrukets bidrag, og nesten 17 prosent av jordbrukets driftsoverskudd. Tabell 5.244 viser at tilleggsnæringer er en betydelig inntektskilde i alle bruksstørrelser i driftsgranskingsmaterialet.

Tabell 5.24 Driftsoverskudd i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæring og annen næring. 2010. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	Jordbruk	Skogbruk	Tilleggsnæring	Annen næring
0-49	277,4	4,0	65,0	3,1
50-99	189,0	9,8	36,9	31,7
100-199	218,1	15,6	42,8	40,9
200-299	283,7	11,3	43,8	42,8
300-499	358,4	13,1	54,3	37,5
> 500	464,4	41,1	80,7	52,1
Alle jordbr.bedrifter	308,1	16,8	51,9	40,5

Kilde: NILF. Driftsgranskingene 2010

Driftsgranskingene ble fra og med regnskapsåret 2005 videreutviklet i forhold til tidligere, og det ble fra da av gjort grundigere undersøkelser av tilleggsnæring. Alle inntekter, kostnader, eiendeler og arbeidsforbruk får nå en kode som sier hvilken aktivitet det drives med.

På 84 prosent av de 835 jordbruksbedriftene, dvs. 703 bruk, er det registrert driftsoverskudd på tilleggsnæring. Dette er en liten økning i andel fra 2009. Mange jordbruksbedrifter har registrert driftsoverskudd på flere tilleggsnæringsaktiviteter. 59 prosent (489 bruk) hadde omsetning over kr 20 000 i tilleggsnæring.

Tabell 5.255 viser gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning og arbeidstimer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. Kolonnene merket n viser hvor mange observasjoner som ligger til grunn for tilhørende gjennomsnitt. Når en splitter opp i driftsgreiner får en et betydelig større antall observasjoner enn om en ser på hele gruppen under ett. Dette er på grunn av at mange jordbruksbedrifter driver med flere ulike typer tilleggsnæring, og hvert bruk kommer dermed med i flere undergrupper.

Driftsoverskudd i tilleggsnæringen er i gjennomsnitt 59 400 kr på disse jordbruksbedriftene, og dette utgjør 6,5 prosent av den totale inntekten i bedriften. I forhold til 2008-tallene er dette en økning på 1 600 kr per jordbruksbedrift. Det var registrert omsetning på noen færre jordbruksbedrifter enn de som har beregnet driftsoverskudd. Dette kommer av at flere jordbruksbedrifter kun har kostnader på tilleggsnæring eller kun balanseverdier og derav avskrivninger, noe som medfører at de får beregnet negativt driftsresultat uten å ha omsetning.

Tabell 5.25 Gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning og arbeidstimer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. 2010

	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeidstimer	
	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Utleie	394	28 900	481	40 500	225	35
Maskinkjøring	417	28 400	491	59 500	403	139
Vareproduksjon	249	13 100	252	63 800	204	234
Utmarksnæring	241	47 900	255	70 500	87	34
Turisme	20	37 200	17	133 900	15	554
Annen tjenesteyting	65	45 200	61	109 400	60	408
Gj.snitt per jordbr.bedr.	703	59 400	689	117 200	632	234

Kilde: NILF. Driftsgranskingene 2010

De jordbruksbedriftene som har registrert arbeidsforbruk i tilleggsnæringen har et gjennomsnitt på 234 timer per bruk. Det er brukerne selv som oppgir arbeidsforbruket og for en del er det vanskelig å skille helt nøyaktig mellom timer i jordbruket og timer på tilleggsnæring. Det er derfor knyttet noe mer usikkerhet til registreringene av arbeidstimer enn til de økonomiske tallene.

Vi ser at det er maskinkjøring og utleie som er de tilleggsnæringsaktivitetene som er mest utbredt, mens det er turisme og annen tjenesteyting som gir høyest gjennomsnittlig driftsoverskudd. Annen tjenesteyting omfatter blant annet Inn på tunet, landbruksverksted, klauvskjæring med mer. Turisme er den mest arbeidskrevende tilleggsnæringen, med gjennomsnittlig 554 timer per jordbruksbedrift.

6 Miljø- og ressursvern

St.meld. nr. 19 (1999–2000) trekker opp retningslinjer for miljøpolitikken i landbruket. Det heter:

«Regjeringen mener miljøutfordringene for landbruket i tida framover vil være knyttet til å oppnå bærekraftig forvaltning av naturressursene, å øke vekten på produksjon, forvaltning og synliggjøring av jordbrukets miljøgoder»

og videre

«Tilpassning til mer kretsløpsbasert produksjon er en sentral strategi i dette arbeidet. Kretsløpsbasert produksjon innebærer at tap av næringsstoffer fra jordbruksproduksjonen skal reduseres, og at tilførsel av miljøskadelige stoffer til produksjonskjeden skal minimeres.»

For å systematisere og styrke miljøarbeidet i landbruket presenterte Landbruks- og Matdepartementet i 2008 en miljøstrategi for perioden 2008–2015. Der heter det blant annet:

Miljøstrategien baserer seg på et levende landbruk som opprettholdes i hele landet for å sikre at de positive miljøeffektene blir ivaretatt

Mål, strategier og tiltak er inndelt i fire hovedkapitler:

- Bevaring av naturens mangfold og friluftsliv
- Bevaring og bruk av kulturminner
- Rent hav og et giftfritt samfunn
- Et stabilt klima og rent luft

Resultatene fra LMDs miljøarbeid dokumenteres i en årlig rapport fra Statistisk sentralbyrå. Budsjettnemndas resultatkontroll for miljø- og ressursvern bygger på denne rapporten og omtale av følgende punkter.

- kulturlandskap
- jordarbeiding/erosjon
- forurensing fra landbruket
- gjødselbruk
- plantevernmidler
- landbruksplast

6.1 Miljøprogram i jordbruket

Langsiktig ressursforvaltning og ivaretagelse av miljøet er viktige hensyn i landbrukspolitikken. Hovedutfordringen er å sikre en bærekraftig ressursforvaltning der miljøhensyn i næringsvirksomheten, vern om areal og ressurser i et langsiktig perspektiv og utvikling av miljøgodene i jordbruket står i fokus.

Den enkelte jordbruksbedrift er pålagt å ha en miljøplan, som er en helhetlig og systematisk gjennomgang og dokumentasjon av miljøtilstanden og miljøarbeidet på gården, fastsatt i Forskrift om miljøplan av 15.01.2003. Miljøplanen vil være et utgangspunkt for å planlegge og gjennomføre tiltak på jordbruksbedriften, der hensikten er å oppnå en mer miljøvennlig jordbruksproduksjon og at positive miljøeffekter kan holdes ved like eller økes. Miljøplan er et system i to trinn der trinn 1 skal inneholde kart over jordbruksarealene og andre areal foretaket disponerer (her skal kulturminner og spesielle arealer av miljømessig betydning kartfestes og beskrives), gjødselplan og sprøytejournal, utfylt sjekklister som SLF har utarbeidet, plan med frist for nødvendige tiltak og dokumentasjon på gjennomførte tiltak. Trinn 2 er knyttet til spesielle miljøformål i jordbruket, og omfatter målsetting for foretakets miljøinnsats, plan for tiltak og dokumentasjon på gjennomføringen.

Ved jordbruksoppkjøret 2003 ble det derfor bestemt at det skulle innføres miljøprogram i jordbruket. Hovedhensikten var å øke miljøarbeidet i jordbruket, og gjøre miljøordningene og miljøinnsatsen mer synlig.

Miljøprogram i jordbruket er delt på tre nivå:

- 1. Nasjonalt miljøprogram** ble innført fra 2004, og skal bidra til økt målretting av midlene som skal sikre mangfoldet i norsk jordbrukslandskap og sikre at særprega landskapstyper (som bla verdifulle biotoper og kulturmiljø) blir ivaretatt. Det skal også medvirke til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer, og ivareta internasjonale plikter. Virkemidlene er areal- og kulturlandskapstilskudd, tilskudd til dyr på beite, tilskudd til bevaringsverdige storferaser og tilskudd til økologisk jordbruk.
- 2. Regionale fylkesvise miljøprogram (RMP)** ble innført fra 2005, og skal bidra til økt forankring av miljøarbeidet i landbruket på lokalt og regionalt nivå. Det er fylkesmannen i samarbeid med næringsorganisasjonene som utarbeider RMP, og det enkelte fylke kan prioritere og utforme miljøordninger og tiltak etter lokale behov og miljøutfordringer. RMP omfatter mange ordninger, og disse er ulikt innrettet fra fylke til fylke. Totalt 405 mill. kroner ble utbetalt gjennom de ulike RMP-ordningene i 2010. I tillegg er det tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel i enkelte fylker (12,9 mill. kr i 2010). I regionale miljøprogram for perioden 2009–2012 er det en økt harmonisering på tvers av fylkene. For å kunne få

tilskudd fra det nasjonale eller det regionale miljøprogrammet må søkeren oppfylle vilkårene for å ta imot produksjonstilskudd i jordbruket. Beitelag er unntatt fra dette kravet.

3. Miljømidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF) omfatter SMIL (spesielle miljøtiltak i jordbruket) og NMSK (nærings- og miljøtiltak i skogbruket som ble innført i 2004. Saksbehandlingen skal bygge på kommunale tiltaksstrategier, men også ta hensyn til prioriteringene i RMP for fylket. Personer, organisasjoner og andre utenom det aktive produksjonsjordbruket kan også søke her. I tillegg finnes det miljørettede tilskudd for bl.a. investeringsstøtte til organisert beitebruk (11 mill. kr i 2011), Utvalgte kulturlandskap (8 mill. kr), Verdensarvområdene (3 mill. kr) og Beitearealer for gås (3,5 mill. kr) med midler avsatt over Landbrukets Utviklingsfond (LUF). Disse ordningene forvaltes av Fylkesmannen i de ulike fylkene og skal ses i sammenheng med andre miljøtiltak og virkemidler i de aktuelle områdene.

Tabell 6.1 viser hvilke omfang de ulike miljøprogrammene har hatt i ulike år. Tilskudd til avrenningstiltak utgjør den største enkeltposten av de regionale miljøprogrammene, med 43 prosent av summen.

Tabell 6.1 Miljøtilskudd i jordbruket. Millioner kroner

	2005 ¹⁾	2007	2009	2010*
Nasjonale miljøprogram	3 372,0	3 630,0	3 839,0	3 957,0
Regionale miljøprogram	331,6	385,3	403,0	405,0
Kommunal miljøordn., SMIL ²⁾	225,0	139,3	137,0	140,0
Totalt landet	3 928,6	4 154,6	4 379,0	4 502,0

* Foreløpige tall

1) 2005-tallene er totalt bevilget for årene 2004 og 2005

2) Kommunale miljøordninger omfatter også NMSK (nærings- og miljøtiltak i skogbruket), men her utgjør miljødelen en liten andel av totalen)

Kilde: Statistisk sentralbyrå (Jordbruk og miljø) og Statens landbruksforvaltning

I mars 2008 kom Statens landbruksforvaltning med en rapport om *Evaluering av regionale miljøprogram*. Rapporten peker på at regionalt miljøprogram har bidratt til gjennomføring av miljøtiltak som neppe ellers ville blitt realisert, og er et godt supplement til andre landbrukspolitiske virkemidler. SLF anbefaler videreføring langs de linjer som nå er etablert. I rapporten framkommer det også at det er rom for forbedringer med sikte på styrket målretting og økt miljøeffekt. Det bør arbeides videre med medvirkning, informasjon og styrking av kunnskapsgrunnet for virkemiddelbruken.

I februar 2011 kom Statens landbruksforvaltning med rapporten *Miljøvirkemidlene i landbruket 2011*. I rapporten beskrives status og utvikling på områder der vi har viktige miljømål for landbruks- og matpolitikken. Jordloven er grunnleggende for å sikre de mest verdifulle jordressursene. Arealtilskuddet og kulturlandskaps-tilskuddet skal bidra til at arealene holdes i hevd. For å motta fullt produksjonstilskudd må jordbruksforetakene ha miljøplan trinn 1. Regionalt Miljøprogram (RMP) og spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) utgjør de viktigste målrettede ordningene for å ivareta vassdrag, kulturlandskap og kulturminner, friluftsliv og biologisk mangfold. I tillegg er det særskilte avsetninger til spesielt utvalgte kulturlandskap og verdensarvområdene. Totalt sett utgjør disse spissede ordningene ca. 12 prosent av miljøvirkemidlene i landbruket.

Resultatdata på miljøområdet er i begrenset grad dokumentert.

6.2 Kulturlandskapet og bruken av arealene

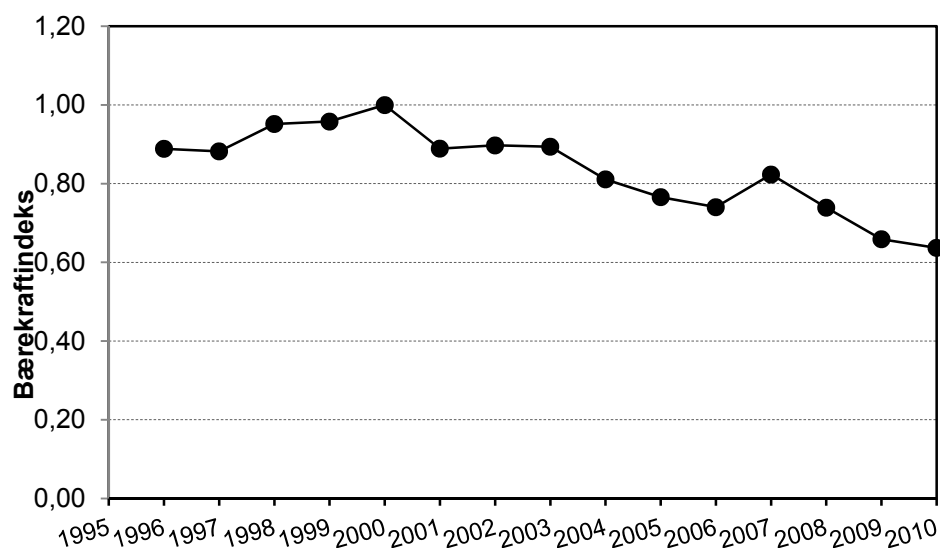
Jordbrukets kulturlandskap preger en stor del av landskapet utenfor befolkningskonsentrasjonene og industriområdene og utgjør en vesentlig del av våre felles omgivelser. Jordbruket er forskjellig i ulike områder og endrer seg over tid. Det gir sammen med variasjon i naturgitte forhold et kulturlandskap med regionale særpreg. I St.meld. nr. 26 (2006–2007) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand, sier regjeringen at den vil:

- *Øke bevisstheten om landskapets betydning i kommunal og regional planlegging og utvikling, i samsvar med forpliktelsene i den europeiske landskapskonvensjonen.*
- *Øke kunnskapen om endringer i landskapet og hva de betyr for miljø, samfunn og enkeltmenneske.*
- *Utvikle bedre metoder og verktøy for sikring og utvikling av landskapsverdier.*
- *Videreutvikle en landbrukspolitikk som bevarer et levende landbruk og et levende jordbrukslandskap i hele landet og sikre verdier knyttet til de historiske jordbruksarealene, dvs. areal som har vært brukt og preget av jordbruksvirksomhet og som har vært ute av drift for kortere eller lengre tid.*
- *Evaluerer og målrette bruken av regionale miljøprogram for å sikre viktige natur- og kulturverdier i landbrukets kulturlandskap.*
- *Legge til rette for å forbedre effekten av kommunenes økonomiske miljøvirkemidler (SMIL-midlene) for å sikre viktige natur- og kulturverdier i landbrukets kulturlandskap.*
- *Starte arbeidet med utvelgelse av spesielt verdifulle kulturlandskap i alle fylker i 2007, samt vurdere om dagens virkemidler for forvaltning og skjøtsel er målrettet nok for disse områdene.*

Det er også etablert et program for overvåking av kulturlandskapet drevet av Norsk institutt for skog og landskap, 3Q-programmet. 3Q er «Tilstandsovervåking og resultatkontroll i jordbrukets kulturlandskap ved hjelp av utvalgskartlegging». Programmet rapporterer nasjonale og regionale indikatorer for utviklingstendenser i jordbrukets kulturlandskap. Fugler og karplanter inngår som indikatorer på biologisk mangfold i 3Q-programmet.

Figur 6.1 viser indeks for bestandsutvikling for hekkende fugl i kulturlandskapet i perioden 1995-2010. Bestandsindeksen for kulturlandskap for 1995–2005 er hovedsakelig fra telleruter i Trøndelag og Østlandsområdet. Etter 2005 baseres indeksen på et mer representativt rutenett for hele landet. Indeksen for kulturlandskap inkluderer 8 fuglearter som i Norge er knyttet til naturtyper vi finner på jordbruksarealer og i kulturlandskapet. Dette er artene vipe, storspove, sanglerke, låvesvale, linerle, stær, buskskvett og gulspurv. Indeksen for kulturlandskap viser bestandsnedgang for de inkluderte arealene i perioden 1996 - 2010. Nedgangen i kulturlandskapet er i samsvar med tilsvarende trend i Europa. Det er på denne bakgrunnen ikke mulig å anslå eksakt hvor stor påvirkning norsk landbruk har på bestandsutviklingen. Men bestandsutviklingen er klart forskjellig fra hva samme datasett viser for skogartene, noe som tyder på at nedgangen er knyttet spesifikt til redusert areal og/eller redusert habitatkvalitet for de inkluderte kulturlandskapsartene. Det er derfor viktig at også landbruket følger med på bestandsutviklingen, siden leveområdene for disse artene er så nært knyttet til jordbrukslandskapet. Dette følger av sektoransvaret for miljø. Også mange rødlistearter²¹ har sine hovedleveområder i kulturlandskapet.

²¹Norsk rødliste for arter 2010 utarbeides av Artsdatabanken, samt miljøforhold og påvirkninger for rødlistearter.

Figur 6.1 Indeks for bestandsutvikling for hekkende fugl i kulturlandskap. 1995–2010. 1995=100

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning / NINA

Beitedyr på utmarksbeite er en sentral faktor for å bevare særpreget i jordbrukets kulturlandskap. Statistisk Sentralbyrå har, basert på tall fra Statens Landbruksforvaltning, samlet en statistikk over beitedyr på utmarksbeite, som vist i tabell 6.2a. I 2009 og 2010 var det en økning i totalt antall beitedyr, etter reduksjon de to foregående år. Foreløpige tall for 2011 tyder på en liten tilbakegang igjen. Det er særlig endring i antall sau og lam som gjør at totaltallene varierer. Antall storfe på utmarksbeite har økt hvert år fra 2007. I perioden fra 1990 til 2011 er antallet dyr på utmarksbeite totalt redusert med 8 prosent. Det er geit som har største prosentvise reduksjon med 36 prosent færre dyr på utmarksbeite i 2011 sammenlignet med 1990.

Tabell 6.2a Beitedyr på utmarksbeite

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester > 1 år
1990	2 419 400	276 700	2 048 400	87 300	7 000
1999	2 315 600	236 500	2 000 700	71 900	6 600
2002	2 370 300	224 500	2 073 200	66 400	6 200
2005	2 404 800	238 700	2 091 800	66 500	7 900
2007	2 202 400	218 700	1 914 800	60 300	8 600
2008	2 190 200	223 400	1 900 200	57 500	9 100
2009	2 235 700	225 600	1 943 700	57 400	9 000
2010	2 255 100	228 000	1 960 200	57 500	9 400
2011*	2 229 600	230 900	1 933 500	56 000	9 200

* Foreløpig tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Andel beitedyr i alt har variert fra 67,3 til 70,1 % i perioden. De foreløpige tallene for 2011 tyder på litt lavere andel enn året før (tabell 6.2b). Det er bare gruppen Storfe som har økt andelen beitedyr fra 1999 til 2011. I 2011 var det 3,9 prosentpoeng større andel storfe som var på utmarksbeite enn i 1999. Andelen sau og lam og geit og kje på beite har hatt en nedgang siden 1999. Andelen hester på beite har vært på omtrent samme nivå hele perioden.

Tabell 6.2b Andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester²⁾
1999	67,3	22,9	86,9	91,9	25,8
2002	68,0	23,4	85,5	89,6	21,1
2005	70,1	25,6	87,2	91,5	27,0
2007	67,7	24,2	85,2	84,4	26,2
2008	67,8	25,1	85,0	82,8	26,5
2009	68,5	25,7	85,1	84,1	25,3
2010	68,8	26,1	85,1	85,4	25,9
2011*	68,5	26,8	84,4	83,7	25,4

* Foreløpig tall

1) Totale dyretall er etter søknad 31.07, tall beitedyr er etter søknad 31.12

2) Tall på hester i alt er både over og under 1 år, tall hester på beite er over 1 år.

Kilde: Statens landbruksforvaltning og statistisk sentralbyrå

Seterdrift har vært en tradisjon i store deler av landet, og aktiv seterdrift er fremdeles vanlig i flere områder. Tabell 6.3 nedenfor viser at det de siste årene har vært en reduksjon i antall bruksenheter med seterdrift, men i forhold til det totale antallet jordbruksbedrifter med melkekyr – og geiter, har andelen økt frem til 2009. Til 2010 var andelen jordbruksbedrifter med seter uendret fra 2009. Andelen med fellesdrift viser også en reduksjon fra 1999 til 2009, og uendret andel til 2010. Fra og med 2005 ble tilskudd til seter og setring fjernet som en nasjonal ordning, og overført til de regionale miljøprogrammene. Overføringen til fylkesvise ordninger medfører at fylkene har ulike tilskuddsordninger, og dette gjør at tallene f.o.m. 2005 er noe usikre med tanke på sammenligning med tidligere år.

Tabell 6.3 Antall og andel jordbruksbedrifter med seter, og andel med fellesdrift

	1995	1999	2003	2009	2010*
Totalt antall jordbruksbedrifter med seter ¹⁾	2 608	2 721	2 293	1 658	1 574
Andel jordbruksbedrifter med seter, % ²⁾	10	12	13	14	14
Antall med seterdrift alene	1 618	1 466	1 254	1 009	980
Andel jordbruksbedrifter med seterdrift alene, % ²⁾	6	6	7	8	8
Antall med 2 eller flere sammen om seterdrift	990	1 255	1 039	649	594
Andel med fellesseter av alle med seter, %	38	46	45	39	38

1) Noen har både enkelt- og fellesseter

2) I forhold til alle jordbruksbedrifter med melkekyr og melkegeiter

* Foreløpige tall

Kilde: Statens landbruksforvaltning tom 2003. Statistisk sentralbyrå etterpå

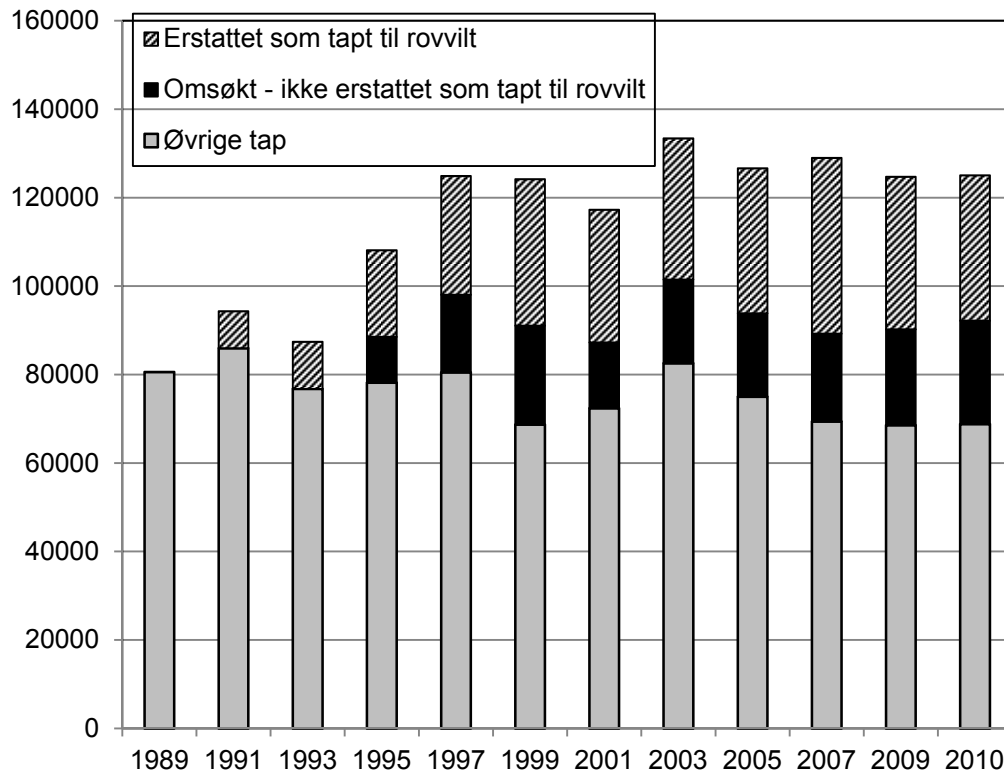
6.3 Rovdyrskader på beitedyr

6.3.1 Tap av sau

Antall sau og lam sluppet på utmarksbeite har blitt redusert fra ca. 2,2 millioner i 1996 til ca. 1,9 millioner i 2010. De siste årene er omkring 125.000 (6,4 %) sau og lam blitt tapt på utmarksbeite årlig. Prosentvis andel av totaltapet som er blitt erstattet som tapt til rovvilt økte fram til ca. 31 % i 2007. Deretter har andelen minket til ca. 26 % i 2010. De siste årene har det vært søkt erstattet ca. 45 % av tapte sau på beite pga. rovvilt. Det er derfor en stor andel av sauene som tapes på beite (øvrige tap pluss omsøkt – ikke erstattet som tapt til rovvilt) som har ukjent tapsårsak (figur 6.2). Dyr i gruppen omsøkt – ikke erstattet som tapt til rovvilt kan erstattes over SLF sin ordning for «tap av sau på utmarksbeite» Dette er en ordning som dekker tap som ikke er forårsaket av fredet rovvilt, og ikke kan forsikres gjennom allment tilgjengelig forsikringsordning. Utbetalt erstatning har i perioden skadeårene 2000 – 2010 variert fra kr 6 280 i 2002 til ca kr 2 958 000 i 2009. For skadeåret 2010 ble det utbetalt ca kr 2 202 000. Antall søknader har variert fra 2 i 2002 til 144 i 2009. I 2010 var det 120 søknader om slik erstatning.

Årsaker til tap av sau på utmarksbeite av andre årsaker enn rovvilt registreres ikke systematisk, men på grunnlag av særskilte tapsundersøkelser kan tapet tilskrives ulike sykdommer, snyltere og ulykker. Flåttbårne sykdommer har en økende tendens både i antall tap og geografisk utbredelse, og følges opp med eget forskningsprosjekt finansiert av Norges Forskningsråd. Det har i en årrekke vært områdevis utfordringer med alveld og det er større oppmerksomhet på fluemark.

Fra 1980 til tidlig på 1990-tallet ble ca. 80 000 dyr årlig rapportert tapt på utmarksbeite etter beitesesongen, i denne perioden var rovvilttapene begrenset (figur 6.2). Etter 1996 ser vi en nedgang i antall dyr som blir rapportert tapt av ukjente årsaker, og fra 2000 er det rapportert i gjennomsnitt 72 500 dyr som tapt til ukjente årsaker (øvrige tap).

Figur 6.2 *Alt tap av sau på beite, herav omsøkt – ikke erstattet som tapt til rovvilt, og erstattet som tapt til rovvilt. Tall for sauebruk som ikke er medlem i Organisert beitebruk er estimert (0,6 % høyere tapsprosent enn sauebruk som er medlem av Organisert beitebruk). Kilde: Landbruks- og matdepartementet, Skog og Landskap, Rovbasen.*

Rovviltforvaltningen ble behandlet i Stortinget gjennom et bredt forlik i 2004, der det blant annet ble fastslått nasjonale bestandsmål for de ulike rovdyrartene. Disse bestandsmålene ble i hovedsak videreført i et nytt rovdyrforlik samtlige partier på Stortinget ble enige om sommeren 2011. Det nasjonale bestandsmålet for gaupe er 65 årlige ynglinger og for jerv 39 årlige ynglinger. For bjørn ble bestandsmålet ved forliket i 2011 endret fra 15 årlige ynglinger til 13 årlige ynglinger. For ulv videreføres målet om 3 helnorske årlige ynglinger innenfor den nærmere avgrensede forvaltningssonen for ulv. Etter forliket i 2011 skal det arbeides for å få på plass en avtale med Sverige om fremtidig bestandsmål for ulv.

Etter rovviltforliket i 2004 ble landet delt i åtte forvaltningsregioner. I hver region har en rovviltnemnd hovedansvaret for forvaltningen av rovviltartene så lenge bestandstallene er oppfylt. Hvis bestandstallet ikke er oppfylt går forvaltningen over til Direktoratet for naturforvaltning. Rovviltnemnden skal gjennomføre vedtatt rovviltpolitikk innenfor sin region, og skal ha nær kontakt med berørte kommuner og organisasjoner.

Det er sauenæringa, i tillegg til reindriftsnæringa, som i størst grad kommer i konflikt med rovdyr og blir utsatt for tap og skade. Tabell 6.4 viser antall sau og lam det ble gitt erstatning for som tapt til rovvilt fra 1995 til 2011. Det er jerv og gaupe som gir opphav til flest rovdyrerstatninger av bufe, og det er fylkesmennene som betaler ut slike erstatninger. Erstatning ble første år utbetalt i 1990. Utbetalingene er også vist i tabellen nedenfor, og gjelder alt bufe.

Tabell 6.4 Antall erstattede sau og lam tatt av ulike rovdyr, og utbetalte erstatninger for rovdyrskader

	1995	1999	2001	2007	2010	2011
Gaupe	7 943	9 300	7 425	9 763	8 727	7 561
Jerv	5 928	12 991	13 624	14 842	9 367	10 466
Bjørn	1 821	3 125	3 060	6 597	4 729	3 871
Ulv	56	622	828	2 380	1 498	1 472
Kongeørn	412	1 076	894	1 344	1 502	1 836
Uspesifisert rovvilt	3 375	5 995	4 293	4 789	7 059	4 986
Totalt antall sau og lam erstattet	19 535	33 109	30 124	39 715	32 882	30 192
Erstatning, 1000 kr	27 069	48 206	43 065	77 496	72 859	67 546

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning

Tabell 6.5 viser den geografiske fordelingen av sau drept av fredet rovvilt i beitesesongen og erstatningene fordelt fylkesvis. Andre dyr enn sau utgjør mindre enn 1 prosent og er ikke med i oversikten.

Totalt gikk 76 prosent av erstatningen i 2010 til Hedmark, trøndelagsfylkene, Nordland og Oppland. Det ble sluppet flest sau og lam på utmarksbeite i fylkene Rogaland, Oppland og Nordland i 2011.

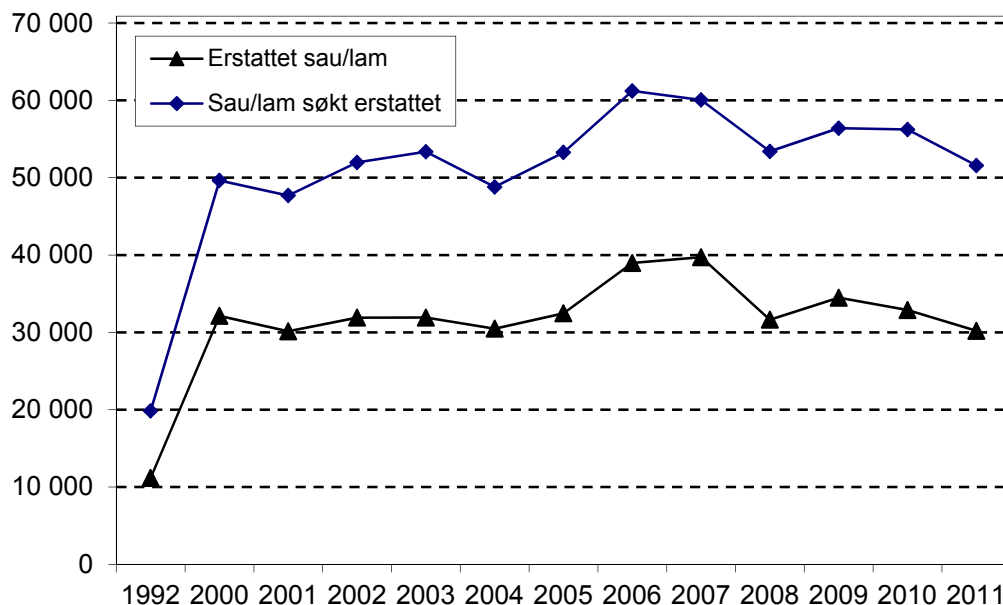
Tabell 6.5 Fylkesvis oversikt over totalt antall dyr på utmarksbeite, erstattede sau og lam, og erstatningsbeløpet

	Tot. ant. sau og lam sluppet på utm.beite.	Erstattet ant. sau og lam		Erstattet i % av totalt ant. sluppet	Erstatning i 1000 kroner	
		2010	2011	2011	2010	2011*
Østfold	5 200	12	33	0,6	15	76
Akershus/Oslo	15 357	289	497	3,2	591	1 223
Hedmark	115 558	6 487	6 930	6,0	15 578	16 623
Oppland	242 851	4 633	5 092	2,1	9 891	10 828
Buskerud	92 431	1 754	1 517	1,6	3 462	2 949
Vestfold	7 498	68	77	1,0	124	132
Østlandet	478 895	13 243	14 146	3,0	29 660	31 831
Telemark	50 848	1 174	1 517	3,0	2 291	3 075
Aust-Agder	23 816	515	343	1,4	1 143	727
Vest-Agder	43 276	627	136	0,3	1 584	327
Agder og Telemark	117 940	2 316	1 996	1,7	5 017	4 129
Rogaland	287 534	78	82	0,0	161	160
Hordaland	195 086	20	4	0,0	32	7
Sogn og Fj.	187 885	309	485	0,3	656	951
Møre og Romsdal	114 964	1 271	850	0,7	2 545	1 616
Vestlandet	497 935	1 600	1 339	0,3	3 233	2 574
Sør-Trøndelag	133 838	4 157	2 998	2,2	9 324	6 664
Nord-Trøndelag	78 335	4 137	3 967	5,1	9 599	9 163
Trøndelag	212 173	8 294	6 965	3,3	18 923	15 827
Nordland	204 550	4 495	3 570	1,7	9 728	8 235
Troms	111 370	2 246	1 258	1,1	4 654	2 602
Finnmark	23 141	610	836	3,6	1 481	2 188
Nord-Norge	339 061	7 351	5 664	1,7	15 863	13 025
Hele landet	1 933 538	32 882	30 192	1,6	72 857	67 546

* Foreløpige tall

Kilde: SLF og Direktoratet for naturforvaltning

Figur 6.3 viser antall sau/lam som det er søkt erstatning for på grunn av rovviltskader og hvor mange sau/lam som er blitt erstattet i 1992, og perioden 2000 – 2011. Antall sau/lam det er søkt erstatning for har ligget mellom 47 700 og 61 200 i perioden 2000 til 2011, hvor året 2006 hadde det største antallet. Det har de siste 10 årene blitt utbetalt erstatning for mellom 59 og 66 prosent av disse dyrene. I 2011 ble det søkt erstattet 51 200 sau og lam og erstattet 30 000.

Figur 6.3 Antall erstattet og søkt erstattet sau/ lam pga. rovviltskader, 1992–2011

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning

6.3.2 Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak

Målsettingen med tilskuddsordningen er å sikre iverksettelse av effektive forebyggende og konfliktdempende tiltak for å begrense de skadene rovvilt kan forårsake på husdyr og tamrein samt ulemper i forhold til lokalsamfunn og i forhold til andre grupper. Regelverket ble iverksatt høsten 2004.

Direktoratet for naturforvaltning tildeler rovviltnemndene årlige midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak (FKT-midler). Nemndene har så ansvaret for prioritering og fordeling av midlene til fylkesmennene i regionen med utgangspunkt i regionale og lokale utfordringer.

Tabell 6.6 viser bruk av midler til tiltak for forebygging og konfliktdemping av rovviltskader. Hedmark og Nord-Trøndelag er de to fylkene med mest bruk av slike midler alle tre årene. Det er brukt mest på forebyggende tiltak for sau. Dette er tiltak som for eksempel tekniske tiltak og beredskapsareal.

Forebyggende fellestiltak har økt fra 7,0 millioner kr i 2008 til 18,5 millioner kr i 2010. Det er blant annet registrert økning i bruk av midler til lokale FoU-tiltak.

Totalforbruket av forebyggende og konfliktdependende midler i prosent av tildelt beløp var 89, 98 og 92 i henholdsvis 2008, 2009 og 2010.

Tabell 6.6 Bruk av forebyggende og konfliktdependende tiltak i forhold til rovviltskader, millioner kr

	2008	2 009	2 010
Forebyggende tiltak sau	35,2	44,6	36,7
Forebyggende tiltak rein	4,5	6,7	5,9
Forebyggende tiltak felles	7,0	12,4	18,5
Konfliktdependende tiltak	2,8	4,5	1,6
Reiser og drift nemda	1,8	1,5	2,0
Sum	51,3	69,7	64,6

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning

I tillegg til beløpene i tabell 6.6 er det avsatt midler til sentrale/nasjonale forvaltningsoppgaver. Dette utgjør 1,6 millioner kr i 2008, 9,6 millioner kr i 2009 og 3,5 millioner kr i 2010. Det er også benyttet 4 millioner kr i 2008 og 1 million kr i 2009 til omstilling.

6.4 Forurensing fra landbruket

I kapittel 6.4 ser vi på ulike former for forurensning fra landbruket. Landbrukssektoren er den viktigste kilden til utslipp av metan og lystgass, og avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke vannkvaliteten i vassdrag og hav.

6.4.1 Klimagasser i landbruket

Landbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan (CH₄) og lystgass (N₂O). I tillegg bidrar også forbruk av mineralsk gjødsel indirekte med CO₂ og N₂O-utslipp. Det meste av metanutslippene kommer fra dyrenes fordøyelse, resten kommer fra gjødselhåndtering. Lystgass dannes ved nedbryting av nitrogenforbindelser i jord og lagret husdyrgjødsel under oksygenfattige forhold. Økt tilførsel av nitrogenforbindelser, for eksempel ved gjødsling, øker dannelse og utslipp av lystgass. Utslipp av CO₂ stammer fra bruk av traktorer, maskiner og oppvarming, men utgjør en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser.

Fra planteproduksjonen kommer det betydelige klimagassutslipp, både direkte og indirekte. Direkte gjennom produksjon av N₂O relatert til fremstillingen av mineralgjødsel, og som resultat av gjødselbruk,

arealbruksendringer og avrenning. Indirekte gjennom utslipp av CH₄ i produksjon av husdyrgjødsel og CO₂-utslipp fra diesel ved bruk av maskiner.

Tabell 6.6 viser status for utslipp av klimagassene metan (CH₄) og lystgass (N₂O) fra landbrukssektoren omregnet til 1000 tonn CO₂-ekvivalenter. Landbrukets utslipp var i 2010 på totalt 4,3 mill. CO₂-ekvivalenter. Jordbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan og lystgass, med henholdsvis 51 og 68 prosent av landets samlede utslipp av disse klimagassene.

Tabell 6.6 viser ikke CO₂ utslipp i jordbruket. Utslipp av CO₂ stammer fra bruk av fossilt drivstoff til traktorer, maskiner og oppvarming, men utgjør en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser.

Tabell 6.7 Klimagasser fra planteproduksjon og husdyrbruk i Norge, omregnet til CO₂-ekvivalenter 1000 tonn

	1990		2000		2009		2010	
	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O
Husdyrtarmgass	1 991		2 011		1 895		1 892	
Husdyrgjødsel	298	620	319	656	315	612	315	609
Kunstgjødsel		665		647		595		604
Jordbruk annet		915		893		843		847
Sum	2 289	2 200	2 330	2 196	2 210	2 050	2 207	2 060

Kilde: SSB

Utslipp av CO₂ og N₂O fra produksjon av handelsgjødsel defineres som utslipp fra industri og inngår ikke i utslippene fra jordbrukssektoren i sektorregnskapet fra SSB. Utslippene til produksjon av handelsgjødsel i Norge utgjør 673 tusen tonn CO₂ og 357 tusen tonn CO₂-ekvivalenter N₂O.

I tillegg til utslippene vist i tabell 6.6 er det også et tap av CO₂ fra dyrket jord. Globalt utgjør dette ca. 20 prosent av de totale menneskeskapte klimagassutslippene. I Norge er dette tapet hovedsakelig knyttet til tap fra dyrket myr og mineraljord. Beregning av tap fra jord er vanskelig og metodene er under stadig bedring. For myrjord har Bioforsk nå estimert det årlige tapet fra dyrket myr til ca. 1,8 tonn CO₂ per dekar, og totalt 1,4 mill. tonn CO₂. Dette er mindre enn tidligere beregninger. Reduksjonen skyldes både at arealet med myrjord er redusert, og reduksjon i tap per dekar på grunn av at myra blir stadig mer omdannet. Bioforsk har i sin siste modell for beregning av CO₂-tap fra mineraljord, i tillegg til tap fra åkerjord, også tatt med binding eller tap i grasmark. Det årlige tapet fra mineraljord er nå beregnet til 0,2 mill. tonn CO₂.

Skog og landskap oppgir at i Norge i bindes årlig 27 mill. tonn CO₂ gjennom årlig tilvekst. Dette tilsvarer over halvparten av Norges utslipp av klimagasser. Men det er viktig å være klar over at også trær og tømmer frigjør CO₂ når det engang råtner eller brenner opp.

6.4.2 Avrenning til vann

Avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke vannkvaliteten i vassdrag og hav.

Norge har gjennom EØS-avtalen tatt inn EUs Rammedirektiv for vann i norsk lov gjennom forskrift for vannforekomster (vannforskriften). Den har som mål at *alle vannforekomster innen 2015 og 2021 skal oppnå eller opprettholde minst god økologisk tilstand.*

I 2010 ble de første forvaltningsplanene etter vannforskriften godkjent. De omfatter ca. 20 prosent av alle vannområdene. Tiltakene for disse områdene skal gjennomføres fram til 2015. For øvrige vannområder skal forvaltningsplanene foreligge i 2015, og gjennomføres fram til 2021.

Karakteriseringen av vannforekomstene i Norge viser at 25 prosent av norske vannforekomster har stor risiko for ikke å oppnå god økologisk status innen 2015 og at 22 prosent har mulig risiko.

Helhetlig forvaltning av vannet der det renner fra fjell til fjord forutsetter samarbeid i vannområdene som ofte går på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Alle sektorer som bruker og påvirker vann må delta med sin kunnskap, målformuleringer og løsninger. Ved prioritering av tiltak ses effekt opp mot kostnad ved at de mest kostnadseffektive tiltakene prioriteres.

NIVA har beregnet utslipp av fosfor (tabell 6.8) og nitrogen (tabell 6.9) til kysten for ulike regioner og utslippskilder. Totalt utgjør jordbrukets andel 5,8 prosent av samlet fosforutslipp. For regionene Glomma, Vest-Viken og Sør-Vest utgjør jordbrukets andel 21 prosent. For Glomma og Vest-Viken er jordbruket største utslippskilde.

Tabell 6.8 Utslipp av fosfor i tonn til vannregionene i 2009. Tonn P

	Jordbruk	Komm.avløp	Industri	Akvakultur	Sum
Glomma	170	117	94	0	381
Vest-Viken	90	66	26	0	182
Sør-Vest	128	165	81	918	1 292
Vest-Landet	81	263	41	2 866	3 251
Møre og Romsdal	61	133	28	1 286	1 508
Trøndelag	153	141	38	1 890	2 222
Nordland	35	136	33	2 016	2 220
Troms	17	72	0	911	1 000
Finnmark	3	37	0	584	624
Sum	738	1 130	341	10 471	12 680

Kilde: NIVA og SSB

Jordbruket andel av totale utslipp av nitrogen er 29 prosent (tabell 6.9). Andelen varierer mye fra region til region. For Glomma er jordbrukets andel 63 prosent. Også for regionene Vest-Viken og Sør-Vest er jordbruket største utslippsskilde.

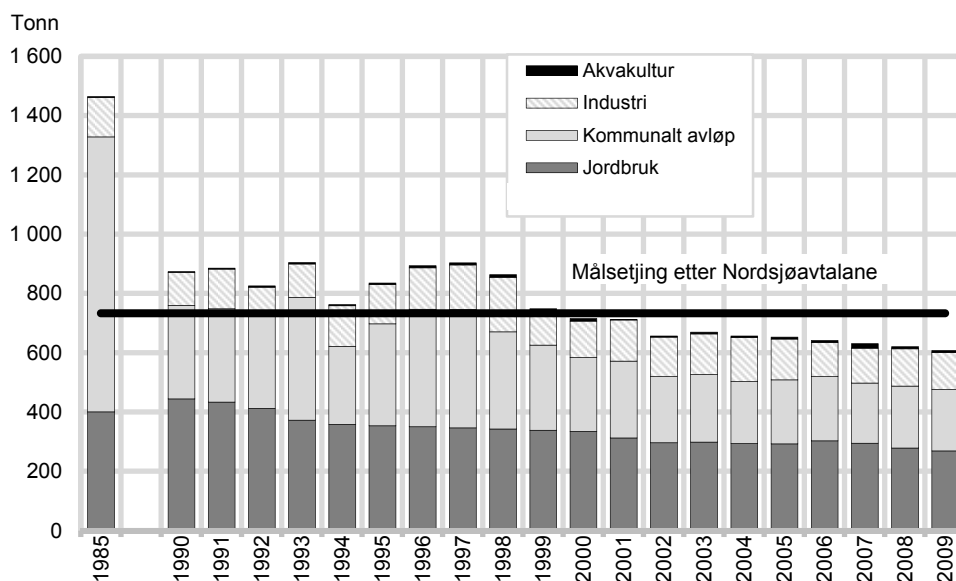
Tabell 6.9 Utslipp av nitrogen i tonn til vannregionene i 2009. Tonn N

	Jordbruk	Komm.avløp	Industri	Akvakultur	Sum
Glomma	8 557	4 554	480	0	13 591
Vest-Viken	3 986	2 645	728	0	7 359
Sør-Vest	4 918	2 677	379	4 395	12 369
Vest-Landet	2 749	2 268	134	13 775	18 926
Møre og Romsdal	2 087	1 085	53	6 160	9 385
Trøndelag	5 327	1 482	255	9 020	16 084
Nordland	551	1 051	558	9 668	11 828
Troms	406	513	0	4 364	5 283
Finnmark	93	303	0	2 810	3 206
Sum	28 674	16 578	2 587	50 192	98 031

Kilde: NIVA og SSB

En viktig del av Norges innsats for å bedre miljøforholdene i norske kystfarvann har vært styrt av Nordsjødeklarasjonen (Nordsjøavtalen) hvor Norge har forpliktet seg til å redusere utslipp av fosfor og nitrogen til Nordsjøen og Skagerak med 50 prosent fra nivået i 1985. For fosfor (figur 6.4) har det vært mindre utslipp enn målsettinga siden år 2000. Tilførselen av fosfor er redusert med 58 % fra 1 465 tonn i 1985 til 608 tonn i 2009. Jordbrukets andel er redusert med 33 % fra 401 tonn i 1985 til 269 tonn i

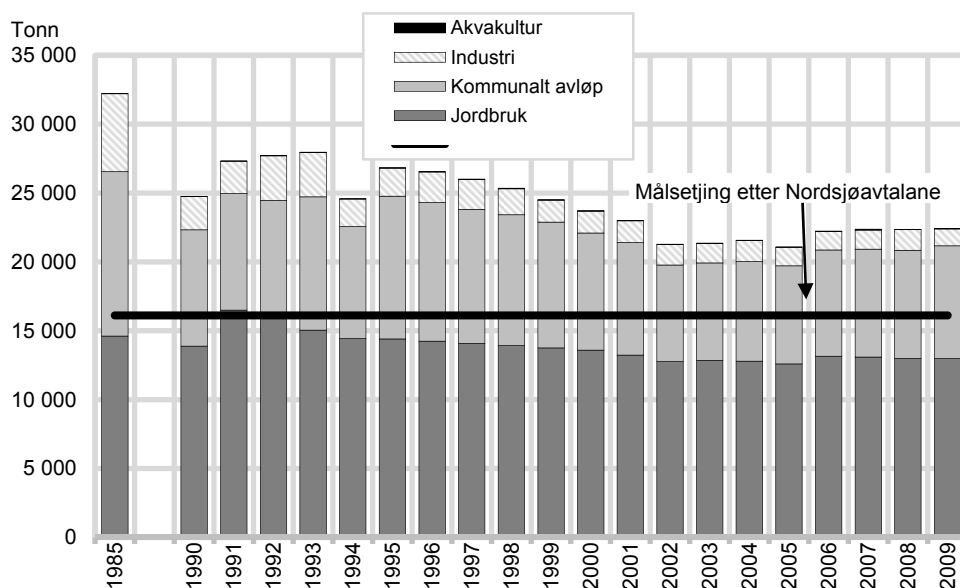
2009. De eldste årgangene er noe usikre og er oppdatert siden forrige utgave av Resultatkontrollen. I 2009 utgjør jordbrukets andel 44 prosent av de menneskeskapte tilførslene av fosfor til dette havområdet.

Figur 6.4 Tilførsel av fosfor (tot-P) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn.

Kilde: NIVA

Selv om målsettingen for Nordsjøavtalen ikke er nådd, viser figur 6.5 at det var en betydelig reduksjon i tilførselen av nitrogen fra 1985 til 2005. For 2006 – 2009 er utslippene noe høyere. I 2009 var samlet utslipp 22 442 tonn. Dette er 30 % mindre enn i 1985. Jordbrukets utslipp er redusert med 11 prosent fra 14 631 til 12 991 tonn. I 2009 kom 58 prosent av totalt nitrogenutslipp i dette havområdet fra jordbruket. Jordbrukets relative andel av totalt nitrogenutslipp har økt fra 45 prosent i 1985.

Figur 6.5 Tilførsel av nitrogen (tot-N) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn.

Kilde: NIVA

De viktigste økonomiske virkemidlene med hensyn til avrenning fra jordbruket er særlig tilskudd gjennom de regionale miljøprogrammene (RMP), tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og sentrale og lokale/regionale krav i forskriftene til produksjonstillegg.

RMP til tiltak mot avrenning har vært særlig konsentrert til fylkene på Østlandet og Trøndelag. Størrelsen har variert litt fra år til år. I 2010 ble det til sammen gitt 166,7 mill. kr i tilskudd. Dette er 15 mill. kr mer enn i 2005, men 4 mill. kr mindre enn i 2009. Samlet tilskudd i seksårsperioden 2005 til 2010 er 979 mill. kr. Arealet som er berørt av tilskuddene har økt fra 1 936 tusen dekar i 2005 til 3 178 tusen dekar i 2010.

I rapporten *Miljøvirkemidlene i landbruket 2011* fra Statens landbruksforvaltning ble det pekt på at det vil være behov for sterkere målretting framover, og at RMP modellen er godt tilpasset en slik utvikling. Det ble pekt på at de mest effektive tiltakene burde prioriteres, og at i noen områder er det behov for mange tiltak og kombinert bruk av virkemidler (økonomiske, juridiske, veiledning med mer).

Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) har særlig vært nyttet til hydrotekniske tiltak (55 %) og fangdammer og våtmarker (26 %). Fylkene rundt Oslofjorden, Rogaland og Nord-Trøndelag har fått mest tilskudd. I 2010 ble det til sammen gitt 25,4 mill. kr. Dette er 8,6 mill. kr mer enn i 2005, men 3,5 mill. kr mindre enn i 2009.

Konklusjonen av evalueringen SMIL-ordningen i 2007 var også her at midlene bør gis en sterkere målretting. Blant annet ble det satt fokus på utbedring av gamle hydrotekniske anlegg, herunder også dimensjonering av disse til en situasjon med økt nedbør og mer intensive nedbørsperioder som et resultat av ventede klimaendringer framover.

I tillegg finnes ulike juridiske virkemidler, og en betydelig innsats ved FoU-tiltak og informasjon/rådgivning innenfor vannområdet.

Resultatene fra Program for jord- og vannovervåking (JOVA) ved Bioforsk har gitt nyttig informasjon for arbeidet med å redusere utslipp til vann. JOVA programmet overvåker 12 nedbørsfelt som representerer viktige jordbruksområder i landet. Ved noen av feltene har det vært gjort registreringer av partikler, plantenæringsstoffer og rester av plantevernmidler helt siden 1992. Ved å registrere utslippene til vassdrag i områder hvor en også har oversikt over all jordbruksaktivitet i nedbørfeltene, har en mulighet for å analysere mulige sammenhenger mellom drift og utslipp. Virkningen av tiltak i jordbruksdrifta for å redusere utslippene vil da også kunne dokumenteres. Eksempel på tiltak er overgang til mindre høstpløying i kornområdene, og redusert gjødsling i områder med mye husdyr. Men resultatene preges også av hvordan værforholdene er det enkelte år. Erosjon fra åpen åker i vinterperioden er en viktig bidragsyter til fosforavrenning til vassdragene, mens det fra områder med mye eng og beitearealer er betydelig mindre erosjon. På den andre siden bidrar stor husdyrtetthet til økt risiko for avrenning av både fosfor og nitrogen pga. økt gjødsling. I flere felt er det registrert overgjødsling, særlig med fosfor.

Det er registrert rester av de fleste plantevernmidler som brukes i dag i vassdragene som er med i JOVA programmet. Plantevernmidler blir transportert og vaskes ut gjennom alle typer jord, men mest på lette jordarter. Det er også registrert plantevernmidler som har vært forbudt i Norge i mange år, som for eksempel DDT. Dette er tungt nedbrytbare stoffer som fremdeles finnes i jorda.

Morsaprojektet og vestre Vansjø

Morsaprojektet ble igangsatt i 1999 med mål om å bedre vannkvaliteten i Morsavassdraget (Vansjø-Hobølvassdraget). Hovedutfordringene er avrenning fra jordbruk og spredte og kommunale avløpssystemer. En rekke tiltak er gjennomført i vassdraget; 75 prosent av åkerarealet ligger i stubb om vinteren, det er bygd over 60 fangdammer og etablert mer enn 200 km nye bufferoner langs vassdraget. Beregninger viser at fosfortilførsler fra jordbruk er redusert fra ca 11,2 tonn i 1999 til ca 6,3 tonn i 2010. Målet i siste handlingsplan (2008) er å redusere med ytterligere to tonn. Det er også gjort store utbedringer i avløpssektoren.

Fra og med 2008 ble en del av budsjetttrammene for de regionale miljøprogrammene i Østfold og Akershus øremerket for Morsaområdet. Samme år ble det igangsatt et 3-årig tiltaksprosjekt i vestre Vansjø, med en egen bevilgning på 3,5 mill. kroner. Formålet med prosjektet er å prøve ut tiltak og driftsmetoder som kan redusere fosfortapet fra jordbruksarealene. Tiltakene som prøves ut er omfattende og kostnadskrevende og det er inngått treårige avtaler med gårdbrukerne. Bioforsk gjennomfører parallelt en

kartlegging for å dokumentere effekten av tiltakene som settes inn og skal avgi rapport om resultatene i 2011.

I vestre Vansjø (nedre del av Morsa) er det gjennomført lignende tiltak som i Morsa for øvrig. Som følge av prosjektet er fosforgjødslingen redusert og i 2009 ble det kun brukt 0,44 kg P pr daa i snitt for alle vekstene. Dette er en reduksjon på 1,76 kg P siden 2004. Målinger viser at fosforinnholdet i Vestre Vansjø har hatt en nedadgående trend de siste ni årene og er i dag helt nede på samme nivå som i 1989. Dagens verdier er også lavere enn nivået før flommen i 2000, som bidro til stor erosjon og frigjøring av fosfor fra jorda. Dette tyder på at målrettede tiltak i Morsa og vestre Vansjø har hatt effekt. Bioforsk kan også vise til at det har vært en tydelig og signifikant nedgang i mengden partikler, fosfor og nitrogen i Hobøl-elva siden 1990-tallet (Kronikk Moss Avis 5.10.2010, M. Bechmann, Bioforsk).

6.4.3 Jordarbeiding, erosjon og intensitet

Sentralt for å redusere avrenning og erosjon fra jordbruksarealene, er å nytte en praksis ved jordarbeiding som minsker risikoen for avrenning/erosjon fra arealene og til vassdrag. Det er åpenåkerarealet som er særlig utsatt for avrenning/erosjon. Andelen åpenåkerareal (inkludert hage) økte fram til 1990-tallet, men har siden gått noe ned, slik det går fram av tabell 6.10 og figur 6.6.

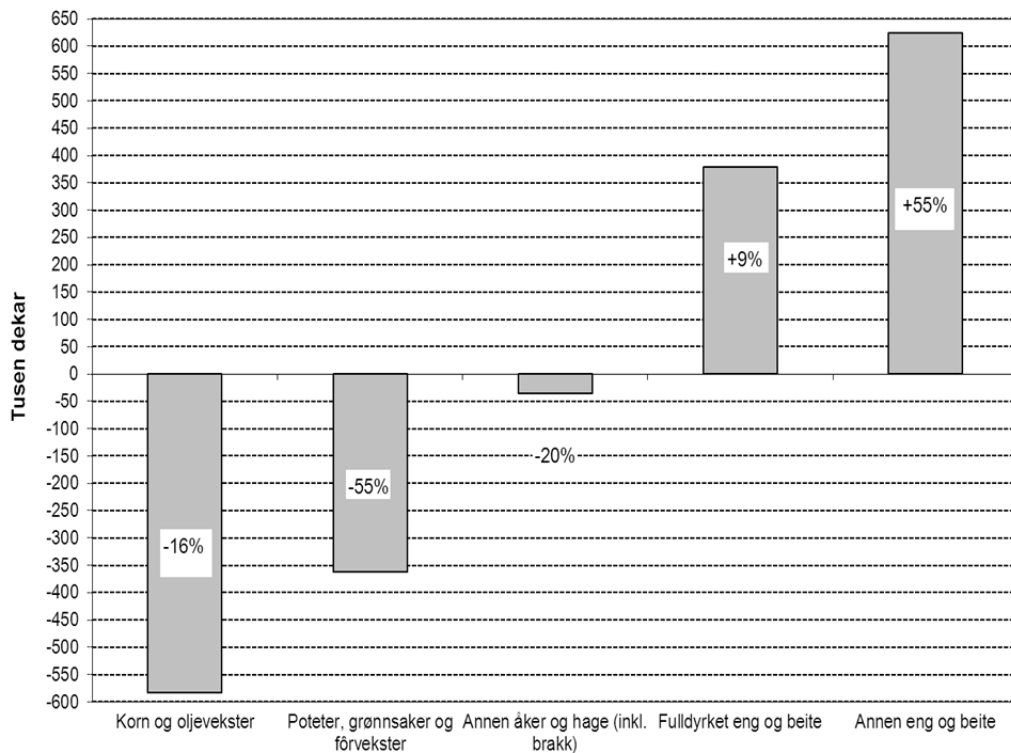
Tabell 6.10 Utviklingen i åpenåker- og kornarealet 1960–11

	1960	1970	1980	1990	2006	2010	2011*
Åpenåkerareal i % av fulldyrket areal	42,0	45,5	49,0	50,5	43,2	42,6	42,3
Kornareal i % av åpenåkerareal		70,5	78,6	81,3	87,0	86,8	87,4

*Foreløpige tall

Kilde: BFJ. Totalkalkylen for jordbruket 2011 og Statistisk Sentralbyrå

Nedgangen i andelen av åpenåkerareal av fulldyrket areal fra 1990 henger sammen med at kornarealet har blitt redusert mer enn det fulldyrkede arealet. Økningen i fulldyrket areal skyldes økt engareal.

Figur 6.6 Endring i arealbruken fra 1990–2011

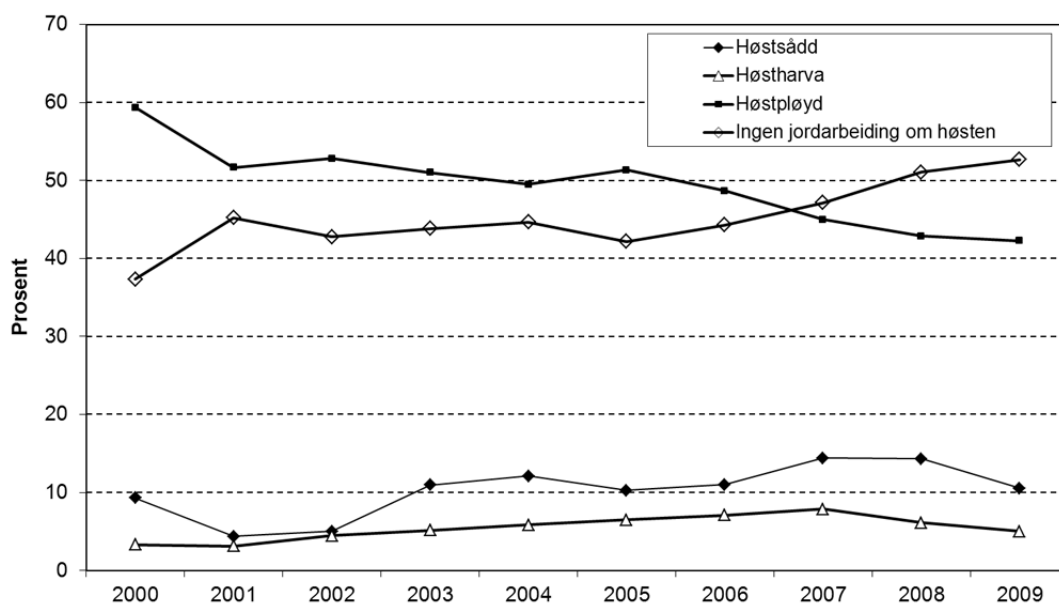
Jordarbeiding som utføres om høsten, for eksempel pløying, eksponerer erosjonsutsatte arealer for avrenning. Et viktig tiltak for å redusere avrenning/erosjon til vassdrag er derfor å få utført mer av jordarbeidingen i åpenåkerarealet, hovedsakelig korn, om våren istedenfor om høsten. Økt andel av jordarbeiding om våren vil imidlertid kunne forskyve såtidspunktet, og dermed ha avlingsmessige konsekvenser. For å kompensere for de økonomiske konsekvensene av en avlingsnedgang og stimulere til redusert jordarbeiding om høsten, er det innført tilskudd til brukere som ikke høstarbeider erosjonsutsatte arealer.

Til og med 2004 var disse tilskuddene en del av den nasjonale ordningen med tilskudd til endret jordarbeiding, men ble fra 2005 ført videre i regionale miljø-program. I 2009 søkte ca. 12 500 jordbruksbedrifter om tilskudd til avrenningstiltak, og Hedmark var det fylket med flest søkere (ca. 2 000 søkere). I alt ble det i 2010 utbetalt 173,5 mill. kr til avrenningstiltak på totalt 1 950 000 dekar jordbruksareal. Tilsvarende tall for 2005 var 156,4 mill. kr i tilskudd på 1 869 000 dekar.

Fra høsten 1991 har det blitt gitt tilskudd til tilsåing med fangvekster og til grasdekte vannveier på åpenåkerareal. Dette gjelder for det meste kornareal, men det gis også noe tilskudd til grønnsaker og potetareal. Ved innføring av Regionale miljøprogram ble det også gitt tilskudd til vegetasjonssoner.

Totalarealet med fangvekster nådde en topp i 2002 med totalt 350 000 dekar tilsådd. I 2010 var slikt areal 49 000 dekar.

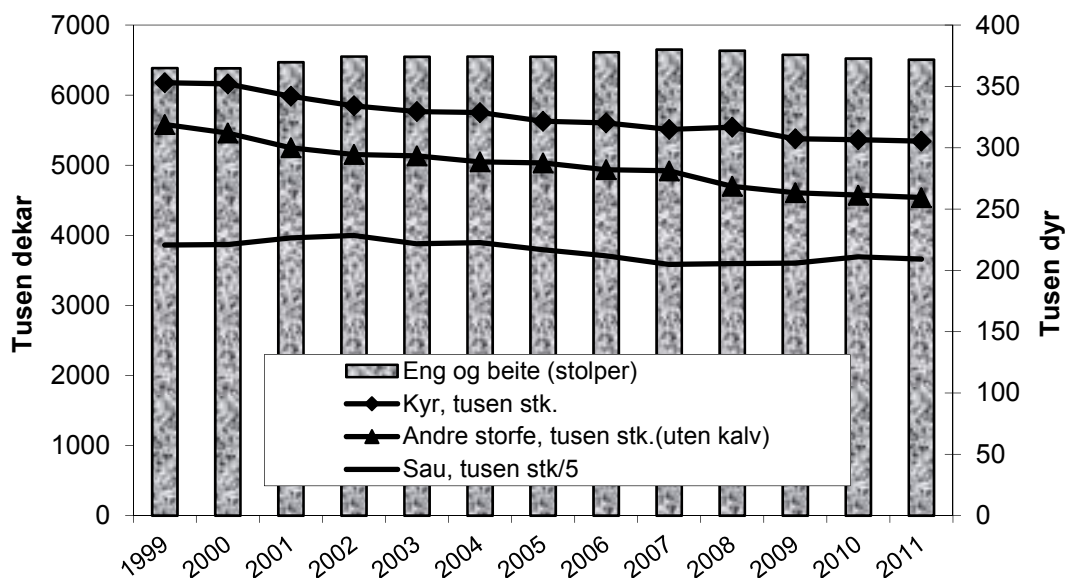
Figur 6.7 viser utviklingen i korn- og oljevekstareal i landet fordelt etter jordarbeidingsmetode. Andelen av kornarealet som pløyes om høsten har blitt betydelig redusert etter år 2000. Vi ser av figur 6.7 at reduksjonen har vært jevn, bortsett fra i 2005 hvor det var en liten økning. I 2000 ble over 59 prosent av kornarealet pløyd om høsten, mens andelen i 2009 var ca. 42 prosent. Tilsvarende har andelen av arealet hvor det ikke foretas noen jordarbeiding om høsten økt. I 2000 gjaldt dette for 37 prosent av kornarealet, mens det i 2009 omfattet nærmere 53 prosent av arealet. Åkerareal i stubb regnes å ha en reduserende, det vil si positiv effekt på arealavrenningen. Dyrking av høstkorn (som blir sådd om høsten) regnes for å være mer positivt med hensyn til arealavrenningen enn høstpløying. Andelen kornareal som blir høstsådd har økt jevnt etter 2001, og utgjorde 14 prosent av kornarealet i 2008, men gikk ned igjen til ca. 11 prosent av arealet i 2009. Andelen av korn- og oljevekstareal som blir høstharva har i hele perioden ligget mellom 3 og 8 prosent av totalt kornareal.

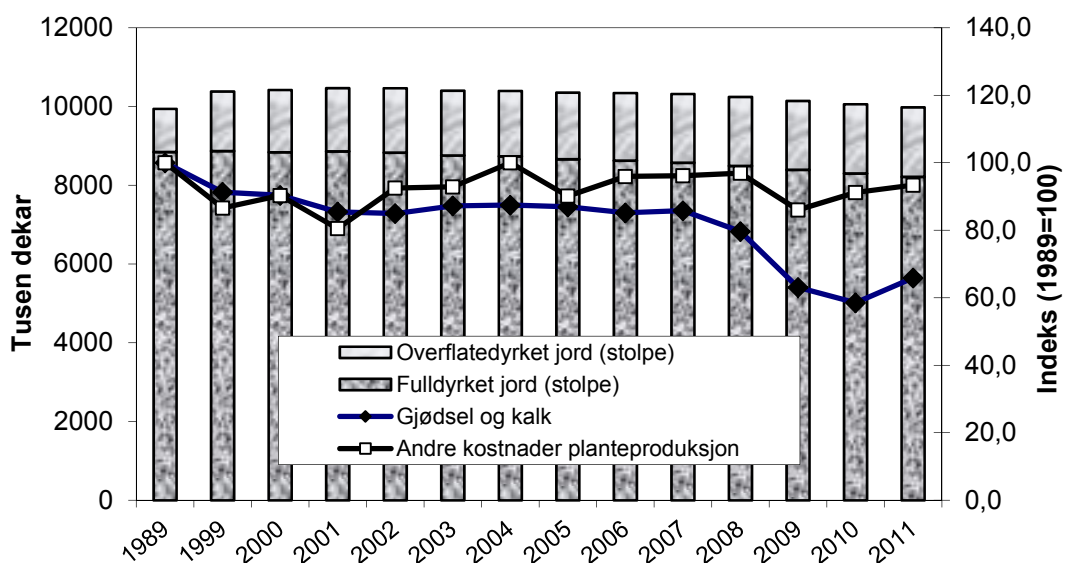
Figur 6.7 Metode for jordarbeiding på korn- og oljevekstareal

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.8 viser utviklingen i antall grovfôrdyr sammen med utviklingen i grovfôrareal og figur 6.9 viser volumendring av innsatsfaktorer sammen med arealutviklingen. Figurene indikerer at det de siste årene er en tendens til ekstensivering av arealbruken.

Figur 6.8 Utviklingen i eng- og beiteareal og grovfôrdyr

Figur 6.9 Utvikling i areal og volumendringer av innsatsfaktorer

6.4.4 Gjødselforbruk

Riktig gjødsling, det vil si samsvar mellom næringstilførsel og næringsopptak, er viktig for å unngå avrenning av næringssalter. Riktigere gjødsling skjer ved forbedrede gjødseltyper, gjødselplanlegging og rett valg av spredetidspunkt. Som ett ledd i obligatorisk miljøplan, som er knyttet til produksjonstilskuddsforskriften, er det krav om gjødselplan.

Tabell 6.11 viser at forbruket av kunstgjødsel per dekar var 28 prosent lavere i 2011 enn i 1985. Dette skyldes redusert fosforgjødsling og at det gjennomgående brukes gjødseltyper med større nitrogeninnhold. Bortfallet av miljøavgift på nitrogen og fosfor fra og med gjødselåret 2000/01 ser ikke ut til å ha ført til økt omsetning. N-forbindelsen i de fleste gjødselslag har en forsurenende virkning på jordsmonnet. Forbruket av kunstgjødsel pr daa jordbruksareal var synkende fra 2007 til og med 2010, men økte med 5 kg pr daa til 2011.

Grovt regnet trengs 1 kg kalk, tilsvarende 2 kg kalksteinsmel, for å nøytralisere virkningen av 1 kg N i fullgjødsel. Tilførselen av kalk, gjennomsnittet av alle kalkslag, var ca. 16 kg/ dekar i 2011, jfr. tabell 6.11. For å opprettholde pH-nivået i vanlig jord trengs imidlertid 50–100 kg kalksteinsmel per dekar. Dette skyldes effekten av den generelle forsuringen. Kalkingsbehovet varierer ellers mye landet over og er foruten selve gjødslingen avhengig av jordart, klima og vekster.

Tabell 6.11 Kunstgjødsel og kalk i millioner kg og kg per dekar jordbruksareal

	1985	1990	1999	2005	2010	2011*
Kunstgjødsel:						
Totalt, mill. kg	590	538	516	511	387	434
Kg/daa jordbruksareal	60,2	53,9	49,4	49,3	38,5	43,5
Kalk:						
Totalt, mill. kg	340	488	275	206	168	156
Kg/daa jordbruksareal	40,8	48,9	26,5	19,9	16,7	15,6

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2012

Mest mulig spredning av gjødsla i vekstsesongen er viktig for en bedre utnyttelse av næringssaltene. Samtidig reduseres risikoen for avrenning. I kornproduksjonen er våronna det dominerende tidspunkt for gjødsling. Delt gjødsling (gjødsling både i våronn og seinere i vekstperioden) er stort sett aktuelt kun ved dyrking av mathvete. Arealet med delt gjødsling i kornproduksjonen er dermed avhengig av omfanget av hvetedyrkingen, hvor delt gjødsling er betinget av økonomien i dyrkingen.

I 2008 startet det et pilotprosjekt med tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Prosjektet gjelder foreløpig enkelte områder i utvalgte fylker.

6.4.5 Plantevernmidler

Forsvarlig handtering og bruk av plantevernmidler har betydning både for den enkelte bruker, brukernes nærmiljø og for å unngå rester i mat og fôr. Forhold vedrørende plantevernmidler er regulert i Lov om matproduksjon og mattrygghet mv. (av 19.12.2003 nr. 124) med tilhørende forskrifter. Mattilsynet er ansvarlig godkjenningmyndighet for plantevernmidler i Norge. Før et middel tillates brukt, underlegges det en grundig faglig vurdering i forhold til helse- og miljørisiko. Det kreves også dokumentert at nye midler er like gode eller bedre enn allerede godkjente preparater eller metoder. Dette kravet til dokumentert behov begrenser antall preparater.

Det kreves autorisasjon for omsetning og yrkesmessig bruk av plantevernmidler. Autorisasjon gis for 10 år etter gjennomgått obligatorisk kurs og bestått prøve. Kravet gjelder for bruk av preparater i jordbruket, og beviset må framlegges ved kjøp. Ifølge Forskrift om plantevernmidler av 26.7.2004 er det Mattilsynet som administrerer denne ordningen. Men kommunen eller fylkesmannen har myndighet til å utstede autorisasjon etter instruks fastsatt av Mattilsynet i Forskrift av 5.10.2005 «Instruks for fylkesmann og kommune ved utstedelse av autorisasjon for håndtering og bruk av plantevernmidler.»

Forskrift om plantevernmidler setter krav om at det ved yrkesmessig bruk skal føres sprøytejournal, og at det kun skal brukes spredeutstyr som er godkjent av en funksjonstest. Funksjonstesten stiller tekniske krav til utstyret, og en slik test er gyldig i 5 år.

Nedenfor er forbruket av plantevernmidler i landbruket angitt i mill. kr sammen med omsatt mengde virksomt stoff av plantevernmidler. Tallene for omsatt mengde gjelder salg fra importør til distributør/forhandler, og gir dermed ikke det faktiske salget av det enkelte preparat fra forhandler hvert år. Noe av dette vil dessuten gå til sektorer utenom jordbruket. Mengden av virksomt stoff er ikke direkte sammenlignbar fra ett år til et annet. Det skyldes at det er stadig utskifting av preparater med ulik konsentrasjon og virkningsgrad. Omsetningsstatistikken de siste årene har vært sterkt preget av endringer i avgiftssystemet. Innføringen av nytt avgiftssystem med avgiftsøkning både i 1999, 2000 og høsten 2004 førte til stor import og hamstring i 1998, 1999 og 2004, med påfølgende lav omsetning årene deretter.

Tabell 6.12 viser forbruk av plantevernmidler i millioner kr, og omsatt mengde av ulike stoffer. Mengden ugrasmidler økte betydelig fra 2009 til 2010, mens forbruket i kroner ble redusert. Omsetningen i 2009 var høy pga at prisen på plantevernmidler økte en god del i 2009. Blant annet ble ugrasmidlet Glyfosat nesten dobbelt så dyrt dette året i forhold til året før, og dette midlet omsettes det mye av. Glyfosat har blitt erstattet av et nytt middel, Glyfonova Pluss, og denne utskiftingen gjør betydelig utslag i statistikken. Den lave mengden i 2009 skyldes hovedsakelig en bevisst reduksjon av lagerbeholdninger hos forhandlere og grossister, dette som en følge av mer usikre økonomiske tider. Året 2010 kan trolig betraktes som et normalår uten

spesielle klimatiske eller andre forhold som har påvirket omsetningen i vesentlig grad. Totalt omsatt mengde i 2011 er høyere enn de to årene før. Dette skyldes blant annet at vekstsesongen 2011 var fuktig, noe som førte til økt bruk av soppmidler, særlig i kornproduksjon. I tillegg er det økt salg av enkelte ugrasmidler, spesielt glyfosat og jernsulfat. Omsetningen i kroner økte også fra 2010 til 2011. Mengdedataene i tabellen er ikke direkte sammenliknbare mellom år, dette pga stadig utskiftning av preparater med ulik konsentrasjon og virkningsgrad.

Tabell 6.12 Forbruk av plantevernmidler i millioner kr, og omsatt mengde av ulike soffer

	1985	1990	1999	2006	2009	2010	2011
Millioner kr ¹⁾	345,2	322,3	342,6	305,8	320,9	265,2	274,5
<i>Omsatt mengde virksomt stoff, 1000 kg²⁾</i>							
Ugrasmidler	1 236,2	965,1	448,7	549,7	416,1	577,7	679,2
Soppmidler	138,4	1 53,0	219,9	103,7	76,0	87,5	106,6
Skadedyrmidler	38,7	19,0	23,8	8,3	7,6	5,7	6,4
Andre midler	116,1	46,4	103,9	60,7	81,2	65,9	72,8
Totalt, 1000 kg²⁾	1 529,3	1 183,5	796,3	719,9	580,9	736,8	865,0

1) Verdi av plantevernmidler brukt i jordbruket omregnet til 2010-kroner

2) Total grossistomsetning

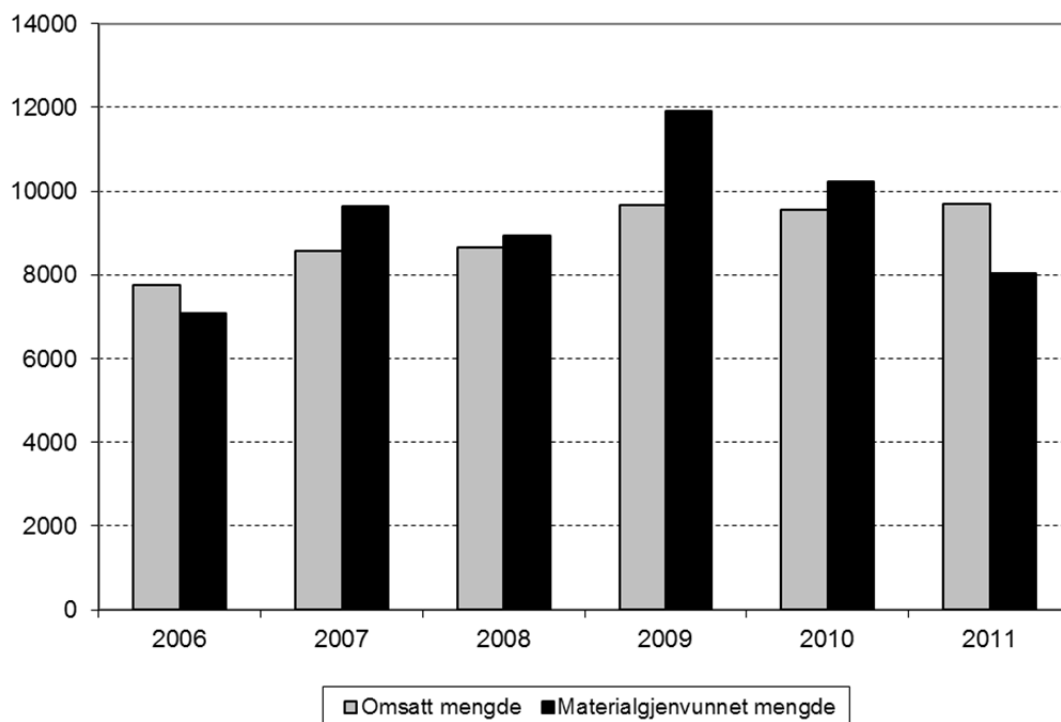
Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2012 og Mattilsynet

6.4.6 Innsamling av landbruksplast

Landbruket er en stor forbruker av ulike plastprodukter, først og fremst i form av emballasje – og da spesielt rundballeplast og storsekker. Fra og med 2003 er alle gårdbrukere pålagt å ha en miljøplan for gården, hvor det blant annet stilles krav om at landbruksplasten skal leveres til godkjent mottak. Systemet med returordning av plast finansieres ved at importører og produsenter av plast betaler et emballasjevederlag, og Grønt Punkt Norge AS står for innkreving av dette vederlaget. Emballasjeretur A/S har oppgaven med å organisere innsamling og gjenvinning av plastemballasje i Norge.

Figur 6.10 viser omsatt og gjenvunnet jordbruksfolie de siste 6 år i følge Grønt Punkt. I 2011 ble det omsatt 9 688 tonn jordbruksfolie, og materialgjenvunnet 8 025 tonn. Grønt Punkt forklarer den forholdsvise store forskjellen mellom omsatt og materialgjenvunnet mengde i 2011 med at det var en lageroppbygging på ca 3 000 tonn. Og den markerte økningen i gjenvunnet folie i 2009 skyldes tømning av lager av landbruksplast som hadde bygd seg opp i løpet av finanskrisa.

Over tid vil mengdene som gjenvinnes nærme seg omsatt mengde. Differansen vil skyldes at plast som ikke egner seg til gjenvinning brukes til produksjon av energi, og at noe plast blir behandlet ulovlig.

Figur 6.10 Omsatt og materialgjenvunnet jordbruksfolie 2006–2011. Tonn

7 Inntekter, økonomiske forhold og levekår

7.1 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper

I tabell 7.1 er utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital ifølge totalkalkylens normaliserte regnskaper angitt. I disse er det forutsatt normalårsavlinger. Samtidig er også de registrerte regnskapstallene tatt med. Det er normaliserte regnskaper som legges til grunn i jordbruksforhandlingene.

Tabell 7.1 Vederlag til arbeid og egenkapital, uten og inkl. jordbruksfradrag ifølge normaliserte og registrerte regnskaper. Kr/årsverk. Løpende kroner, avrundet

	Normalisert regnskap		Registrert regnskap	
	Vederlag til arbeid og egenkapital	Vederlag til arbeid og egenkapital inkl. jordbruksfradrag	Vederlag til arbeid og egenkapital	Vederlag til arbeid og egenkapital inkl. jordbruksfradrag
1999	140 200	140 200	136 400	136 400
2000	148 500	152 900	149 100	153 500
2001	135 600	144 300	134 300	143 000
2002	140 400	150 500	131 300	141 400
2003	144 800	157 100	143 000	155 300
2004	149 400	161 200	146 400	158 200
2005	146 200	158 100	147 100	159 000
2006	148 400	161 000	151 400	164 000
2007	168 600	189 500	161 400	182 300
2008	175 600	198 100	192 300	214 800
2009	205 900	227 900	198 900	220 900
2010	234 600	258 800	230 500	254 700
2011	233 200	258 300	219 400	243 900

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2012

Hovedårsaker til forskjeller mellom normaliserte og registrerte regnskaper er:

- Forskjellige inntekter for planteproduksjoner, da registrerte regnskaper bygger på registrerte avlingstall, mens normalårsavlingstall legges til grunn for normaliserte regnskaper.

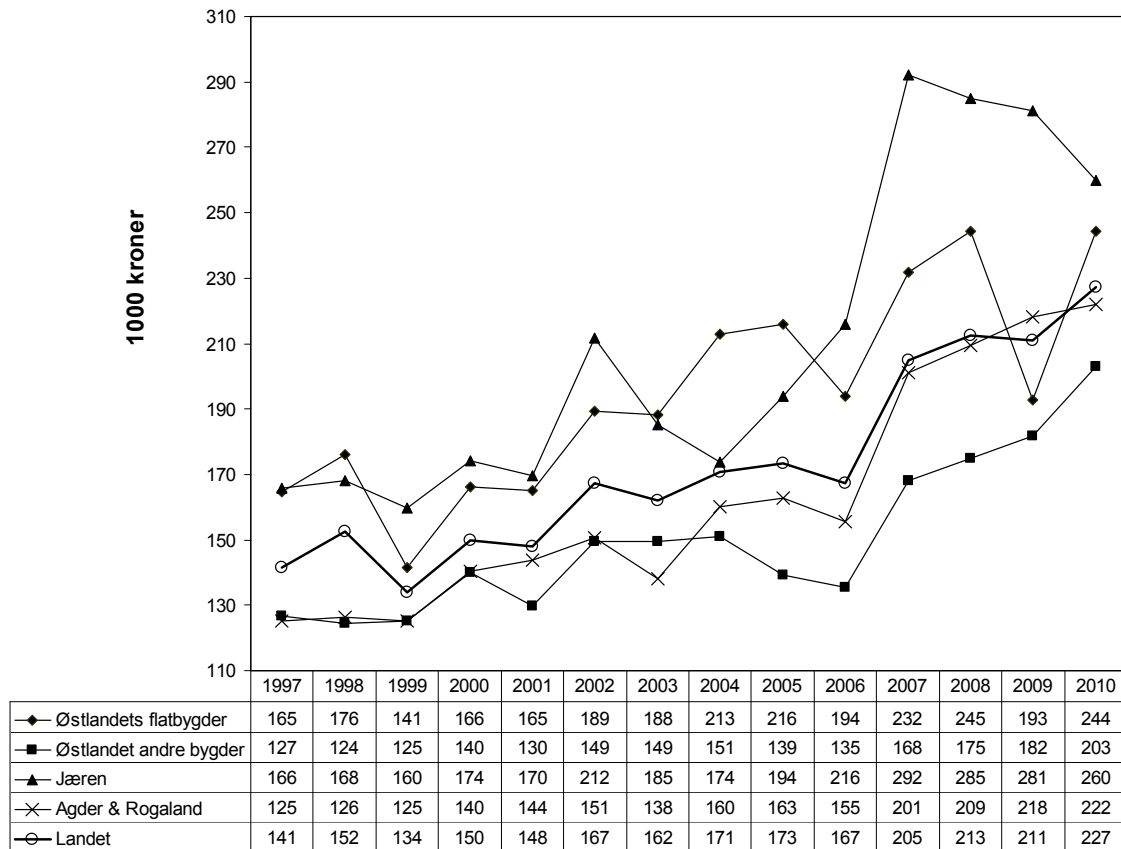
- For grøntsektoren normaliseres dessuten arealer og priser (3 års glidende gjennomsnitt) i normaliserte regnskaper, mens det er de registrerte tallene for de enkelte år som nyttes i registrerte regnskaper.

7.2 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene

Dette kapitlet bygger på Driftsgranskingene som er en regnskapsundersøkelse for 800- 900 jordbruksbedrifter «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket». Driftsgranskingene dekker hele landet og grupperer jordbruksbedriftene etter område, produksjon og størrelsesgrupper.

7.2.1 Inntekt etter område

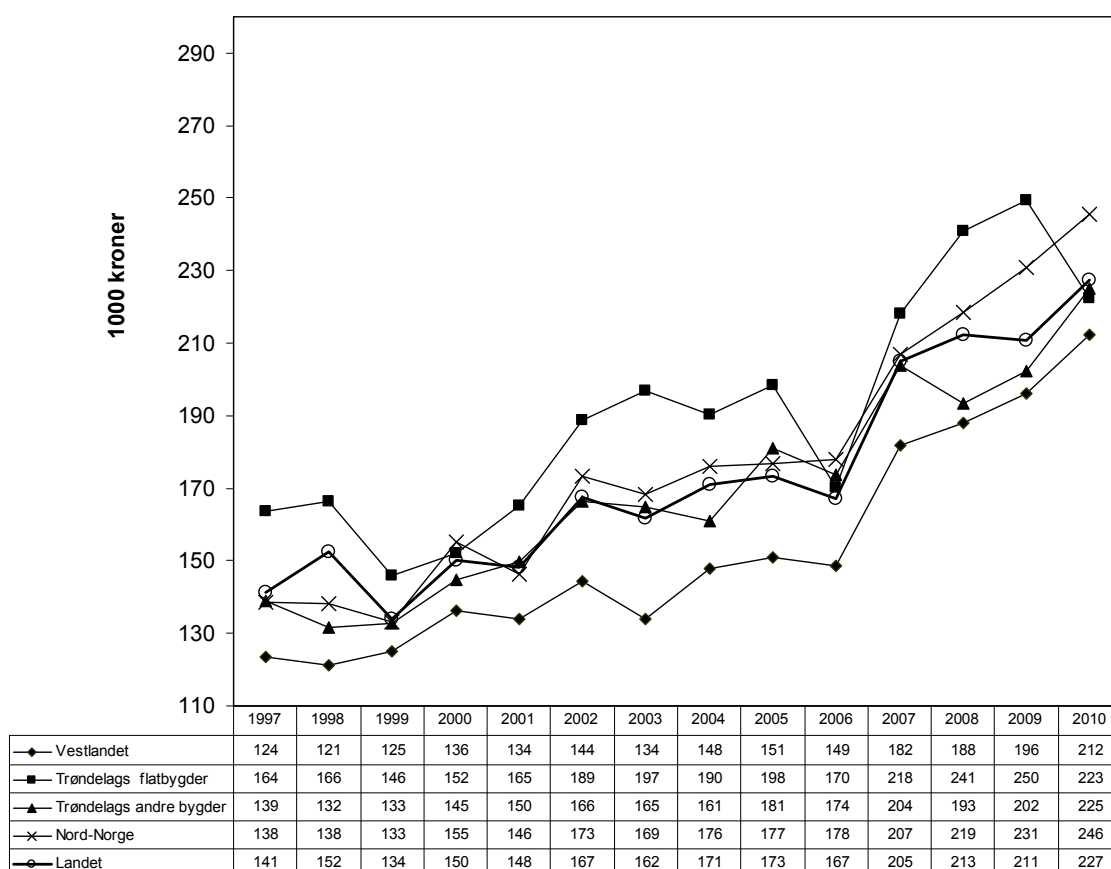
Figur 7.1a viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i de sørlige og østlige delene av landet slik det går fram av Driftsgranskingene. I figuren ligger det også inne en linje for hele landet. Jordbruksbedrifter på Jæren har i mange år hatt resultat som ligger over de andre landsdelene, men i gode kornår har jordbruksbedrifter på Østlandets flatbygder hatt bedre resultat enn jordbruksbedriftene på Jæren. Resultatet for jordbruksbedrifter i Østlandets «andre bygder» ligger ofte lavest i undersøkelsen. Østlandets flatbygder opplevde en sterk inntektsnedgang i 2009, hovedsakelig på grunn av betydelig avlingsnedgang og økte kostnader til handelsgjødsel. I 2010 er de igjen tilbake på 2008-nivået.

Figur 7.1a Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i det østlige og sørlige Norge. Nominelle 1000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

Figur 7.1b viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i det vestlig, midtre og nordlige Norge. I likhet med figur 7.1a har også denne med linje for hele landet. I disse landsdelene dominerer grovfôrbaserte produksjoner, og variasjonene mellom år er ikke så store. De aller fleste år har jordbruksbedrifter i Trøndelags flatbygder et resultat som ligger godt over landsgjennomsnittet, mens jordbruksbedrifter på Vestlandet hvert år har av de svakeste resultatene i undersøkelsen. Trøndelags flatbygder opplevde en sterk reduksjon fra 2009 til 2010, noe som skyldes dårlig kornavling, økt kraftfôrkostnad og økte faste kostnader.

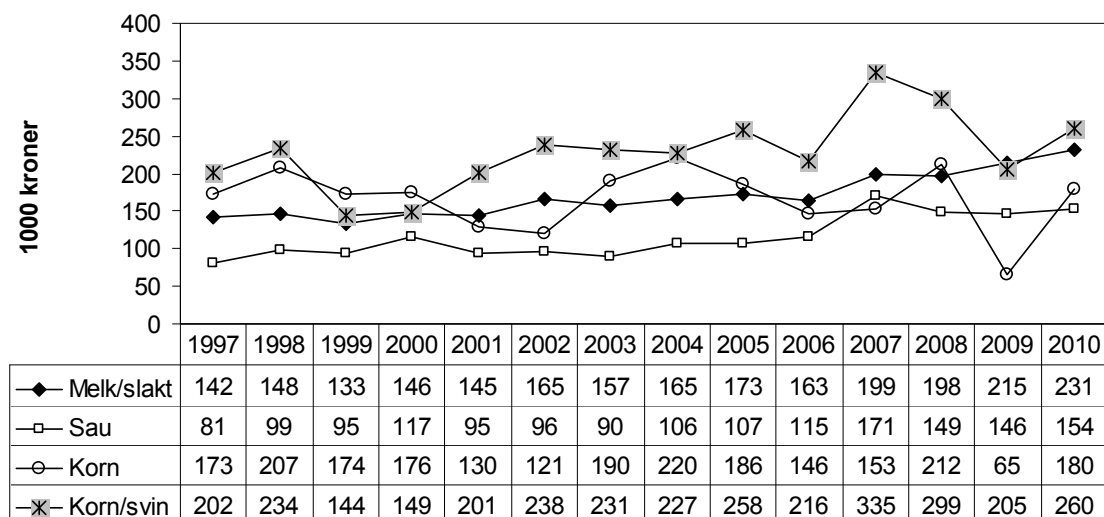

Figur 7.1b Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i Vest-Norge, Midt-Norge og Nord-Norge. Nominelle 1000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

7.2.2 Inntekt etter produksjon

Figur 7.2 viser utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital siste 14 år for en del utvalgte driftsformer i Driftsgranskingene. Driftsformer med korn varierer mye med de meteorologiske forholdene, mens grovfôrbaserte produksjoner har mye mindre variasjoner.

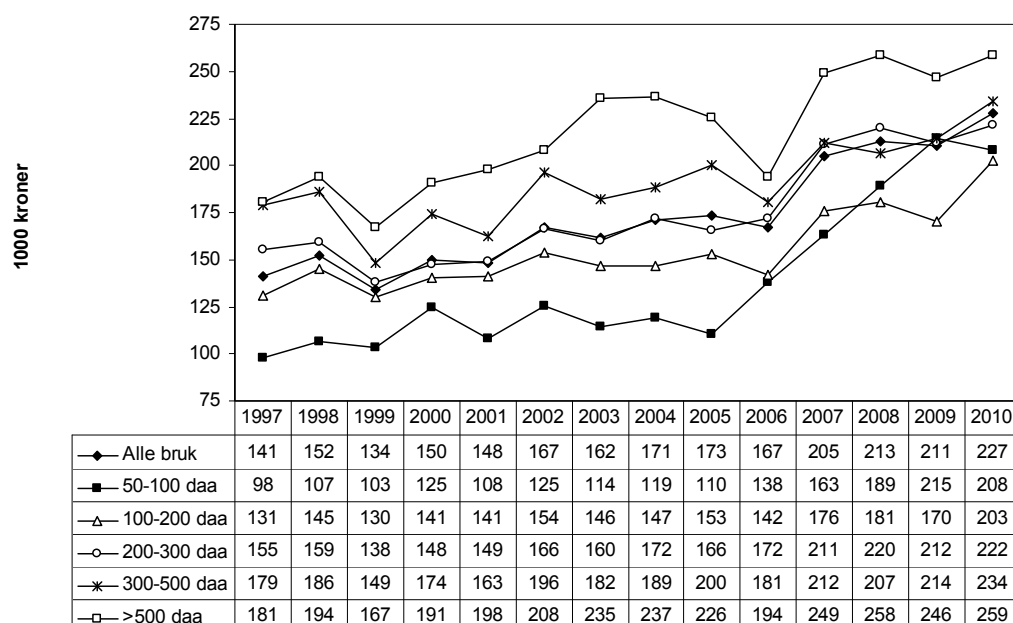
Figur 7.2 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for utvalgte produksjoner. Nominelle 1000- kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

7.2.3 Inntekt etter bruksstørrelse

Figur 7.3 viser endringen fra år til år i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for forskjellige arealgrupper i Driftsgranskingene.

Gruppene over 300 dekar har større årlig variasjon enn de mindre brukene, noe som blant annet skyldes at store bruk i gjennomsnitt har stort kornareal. Årsvariasjonen på inntektskurven for gruppene over 300 dekar har ganske godt samsvar med årsvariasjonen i kornavlingene. De minste brukene har i alle år i perioden 1996 til 2008 oppnådd det lavest vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk. Man kan se at de tre siste årene har den minste gruppen, 50–100 daa, overgått gruppen 100–200 daa i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk.

Figur 7.3 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for arealgrupper. Nominelle 1000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

7.3 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske

Personinntekt, eller pensjonsgivende inntekt, er den del av næringsinntekten som er igjen etter at den innsatte kapitalen har fått dekning. Det er personinntekt som er grunnlag for beregning av pensjon og sykepenger. Skatten som beregnes av personinntekt, vil være høyere enn av en like stor kapitalinntekt. Fra 1992 til og med 2005 ble delingsmodellen benyttet for å beregne pensjonsgivende inntekt. Kapitalavkastningsraten var 16 prosent de to første årene, men ble seinere gradvis redusert. Etter 1997 var det valgfri kapitalavkastningsrate mellom 0 prosent og en maksimal prosent. Denne maksimale prosenten har blitt redusert med årene, og var i 2005 på 7 prosent. I 2006 ble delingsmodellen erstattet med skjermingsmodellen, der hensikten er å skjerme risikofri avkastning av den investerte kapitalen mot å bli beskattet som personinntekt. Modellen innebærer at avkastningen utover et skjermingsfradrag skattlegges som personinntekt.

Tabellene 7.2 til 7.8 viser utvikling i personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske fordelt etter fylke, jordbruksareal i drift, kornareal, antall melkekyr, antall sauer og brukers alder. Tallene gjelder for bruker + eventuell ektefelle/samboer. I kyst-områdene kan noe av personinntekt stamme fra fiske, men selv her har inntekter fra fisk liten betydning.

Den fylkesvise fordelingen av personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske er vist i tabell 7.2. I 2010 var det brukere og ektefelle/samboer i Rogaland, Nordland, Nord-Trøndelag, Troms og Finnmark som hadde den høyeste personinntekten, mens personinntekta var lavest i Telemark og Hordaland. Hele landet sett under ett var det en økning i personinntekta på 12,1 prosent fra 2009 til 2010. Det siste året var det økning i alle fylker. Den største prosentvise økningen hadde Østfold og Troms, med hhv 21,0 og 19,2 prosent økning.

Tabell 7.2 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt på fylker¹⁾. 1000 kr

	1992	1995	1999	2008	2009	2010
Østfold	45,3	66,7	66,4	119,8	100,9	122,1
Akershus	47	61,9	70,6	111,1	105,8	110,0
Hedmark	48,8	62,5	72,6	137,7	128,9	141,8
Oppland	62	75	90,8	146,7	128,9	144,8
Buskerud	34,6	42,8	59,2	96,7	98,0	108,7
Vestfold	39,9	65,1	74,8	122,5	125,9	148,2
Telemark	32,7	35,4	43,1	86,9	72,2	80,3
Aust-Agder	42,4	46,3	58	109,9	105,8	114,4
Vest-Agder	43,8	48,6	58,3	99,6	90,4	103,2
Rogaland	104,2	113,2	121,2	197,1	184,1	201,4
Hordaland	48,2	48,5	57,8	85,8	87,2	100,9
Sogn og Fjordane	65,5	65,8	69,9	113,4	111,6	127,7
Møre og Romsdal	71,6	71	84,3	150,4	141,6	165,8
Sør-Trøndelag	79,6	86,4	94,3	157,7	147,8	163,2
Nord-Trøndelag	88,4	98,4	110,5	192,5	173,2	189,4
Nordland	80,4	84,7	99,1	177,5	175,0	195,2
Troms	78,2	84	85,5	153,7	157,9	188,2
Finnmark	65,4	74,1	88,6	177,8	166,9	184,2
Hele landet	62,2	70,7	81,4	140,1	131,3	147,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.3 viser personinntekt for ulike størrelsesgrupper. I hovedsak øker personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske frem til år 2008. Fra 2008 til 2009 var det en nedgang i alle størrelsesgrupper. Personinntekta gikk da ned med 46 400 kr, noe som utgjorde 14 prosent. Fra 2009 til 2010 økte personinntekta fra jordbruk, skogbruk og fiske for alle grupper igjen, og var da større enn 2008-nivået.

Tabell 7.3 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2008	2009	2010
0–99 ¹⁾	28,7	28,1	28,1	60,1	54,7	57,6
100–199	98,1	103,5	96,7	101,0	99,5	107,7
200–299	128,4	139,2	144,1	184,2	173,6	194,0
300–499	122,4	148,3	164,9	248,1	228,6	259,9
> 500	130,1	173,2	208,5	332,1	285,7	339,2
Alle	62,2	70,7	81,4	140,1	131,3	147,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.4 viser personinntekt for bruker pluss ektefelle/samboer fra annen næring og lønnsarbeid for de ulike arealgruppene. Hovedtendensen er at de med minst areal har større personinntekt fra annen næring og lønnsarbeid enn brukene med større areal, og at bidraget fra annen næring og lønnsinntekt er fallende med økende areal. Den aller største arealgruppen er i mange år et unntak her, etter som de har høyere personinntekt fra annen næring og lønnsinntekt enn arealgruppen 300–499 dekar. Fra 2009 til 2010 var det den minste arealgruppa som økte personinntekta fra annen næring og lønnsarbeid mest i kroner (21 200 kroner), mens gruppa 200–299 hadde størst prosentvise økning (4,9 %).

Tabell 7.4 Personinntekt fra annen næring og lønnsarbeid for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2008	2009	2010
0–99 ¹⁾	171,6	191,9	260,6	460,1	480,9	502,1
100–199	116,3	134,2	200,8	431,3	451,7	469,9
200–299	107,9	121,2	172,9	377,4	393,6	413,0
300–499	114,1	133,6	178,0	354,5	373,3	389,1
> 500	110,6	142,4	180,0	361,7	383,8	392,4
Alle	147,2	163,4	220,6	414,1	433,4	451,6

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.5 viser personinntekt fra primærnæringene etter størrelsen på kornarealet. I alle år er det en klar sammenheng mellom økende kornareal og økende personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske. De to minste arealgruppene i 2010 er imidlertid et unntak fra denne regelen. Både i denne tabellen og i tabell 7.6 og 7.7 med husdyrproduksjon kan det være flere produksjoner på jordbruksbedriften.

Tabell 7.5 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter kornareal¹⁾. 1000 kr

Kornareal, dekar	1992	1995	1999	2008	2009	2010
1-99 ¹⁾	38,0	47,2	57,0	90,6	89,7	103,2
100-199	54,4	69,8	70,3	95,5	96,2	99,5
200-299	75,6	97,7	109,5	148,4	135,6	144,6
300-499	100,3	130,9	144,7	220,4	190,3	207,5
> 500	118,5	170,3	192,5	309,9	250,3	304,8

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5-99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.6 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2008	2009	2010
1-10	95,1	96,1	110,3	138,6	149,4	171,6
10-19	150,1	157,0	166,7	226,1	237,1	280,1
20-39	183,0	187,9	211,6	316,1	318,3	370,6
> 40	149,1	169,5	236,9	386,2	350,8	429,8

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5-99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

For melkeprodusenter er det positivsammenheng mellom antall melkekyr og personinntekt i næring (tabell 7.6) i alle år, bortsett fra den aller største størrelsesgruppen i 1992 og 1995. Sum personinntekt for bruker og ektefelle/samboer har økt for alle størrelsesgrupper hvert år, med unntak for gruppa over 40 kyr fra 2008 til 2009. Fra 2008 til 2009 ble personinntekten til den største gruppa redusert med 35 400 kr. De med 20 - 39 kyr opplevde størst økning fra 2009 til 2010, på 52 300 kr.

For brukere med sau (tabell 7.7) var det en økning i personinntekt fra 2009 til 2010 i alle størrelsesgrupper. Gruppen med 100-199 sauer opplevde størst inntektsøkning det siste året, på 17 800 kr (10,9 %). I alle år er det gruppen med færrest sau som har hatt den laveste inntekten, og inntekten øker med økende sauetall.

Tabell 7.7 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter antall sauer ¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2008	2009	2010
1– 49	47,1	48,5	53,3	85,1	87,9	96,4
50– 99	61,9	62,0	69,6	107,3	105,1	115,8
100–199	80,2	92,6	97,7	162,8	163,8	181,6
> 200	159,5	154,5	153,9	240,5	255,4	271,9

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.8 viser personinntekt for bruker og ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder. Alle årene er det gruppen der brukeren er i alderen 50 til 59 år som har den høyeste personinntekten fra drifta. Vi ser at i alle årene så øker personinntekten med økende alder opp til 59 år, men reduseres igjen etter det.

Tabell 7.8 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter brukers alder¹⁾. 1000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2008	2009	2010
< 39	54,6	66,0	71,2	125,1	111,5	126,4
40–49	71,6	78,3	87,8	151,5	139,9	159,9
50–59	75,5	83,6	93,3	153,8	144,1	163,5
60–65	67,5	73,4	91,5	140,1	143,0	152,3
66–69	36,2	38,8	49,6	90,6	88,5	98,1
> 70	15,8	16,7	17,2	41,3	48,6	55,3

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

7.4 Alminnelig inntekt

Alminnelig inntekt er et videre begrep enn personinntekt i kapittel 7.3. Alminnelig inntekt omfatter alle skattepliktige inntekter, der de viktigste er lønn, pensjoner, overskudd fra næringsvirksomhet, renteinntekter og andre kapitalinntekter. Inntektsmålet alminnelig inntekt ble innført i forbindelse med skattereformen og finnes fra og med inntektsåret 1992. Fra summen av inntekter trekkes alle fradrag, blant annet minstefradrag (kun i lønnsinntekt), fagforeningskontingent, premie til egen pensjonsforsikring, renteutgifter og jordbruksfradrag.

Tabellene 7.9 til 7.13 viser utviklingen i alminnelig inntekt fordelt etter jordbruksareal, brukers alder, kornareal, antall melkekyr og antall sauer. Tabellene 7.9 og 7.10 inneholder to tabeller, en med tall kun for bruker og en med tall for bruker med eventuell ektefelle/samboer. F.o.m. 2005 er samboere uten felles

barn også med i tallene på lik linje med ektefeller/samboer med felles barn. Tabellene 7.11 til 7.13 (som viser alminnelig inntekt inndelt etter kornareal, antall melkekyr og antall sauer) viser totaltall for bruker og eventuell ektefelle/samboer.

Før 1999 ble *bruker* bestemt i utvalgstillinga som den det var angitt fødselsnummer på. Der det var angitt to fødselsnummer, ble den eldste valgt. I 1999 var det egne felt for referansebruker og medbruker, dvs. at det ble ikke foretatt valg. Fra og med 2000 er totalpopulasjonen utgangspunkt for fordelingen etter kjønn og personlig/upersonlig bruker. I all hovedsak er det da søker av produksjonstilskudd som er bruker. Fra og med 2002 er det også der ført opp kun én person - innehaver av enkeltpersonforetak. Før 2002 var det søker og eventuell ektefelle/medeier.

Det var 73 prosent av brukerne som hadde ektefelle/samboer i 1995, og fra og med 2008 har andelen vært 77 prosent. Det blir derfor inntektene for ektefellene/samboerne til denne andelen som regnes med i statistikken sammen med inntektene til det totale antall brukere. Det er ikke tatt hensyn til hvorfra ektefellene henter sin inntekt. Fylkesvis fordeling av alminnelig inntekt vises på

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Legg merke til at det kan være flere produksjoner på samme jordbruksbedrift i grupperingene i tabellene. Tabellene 7.9a og b viser at til og med 1999, så øker alminnelig inntekt med økende areal, men fra og med 2008 har denne trenden blitt endret. De tre siste årene har alminnelig inntekt vært synkende med økende areal opp til 300 dekar, for deretter å øke med økende areal. Brukene i den største arealgruppa har hele tiden hatt størst alminnelig inntekt.

Tabell 7.9a Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2008	2009	2010
0– 99	136,7	155,0	195,2	277,4	272,7	292,4
100–199	166,1	176,8	208,8	255,5	255,2	282,1
200–299	190,1	205,4	222,0	248,3	241,3	277,7
300–499	209,0	249,3	259,4	270,9	253,8	300,1
> 500	274,9	348,1	473,2	352,6	308,0	372,3
Alle	154,2	174,3	214,5	268,5	261,0	293,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Tabell 7.9b Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2008	2009	2010
0–99	195,8	222,4	291,9	442,2	443,6	473,1
100–199	240,8	259,2	314,0	419,9	425,0	462,2
200–299	281,8	303,5	337,7	419,2	415,6	464,3
300–499	303,1	357,9	396,4	453,7	439,8	502,8
> 500	385,8	488,7	628,6	573,0	519,7	604,4
Alle	222,6	252,6	321,0	440,3	437,0	481,5

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.10 viser alminnelig inntekt etter brukers alder. For både bruker og bruker med ektefelle/samboer er hovedtendensen at de over 70 år har lavest alminnelig inntekt. En generell trend i begge tabellene er at alminnelig inntekt øker opp til brukeren er 59 år, for deretter å reduseres med økende alder. Dette gjelder ikke 2010, for da var alminnelig inntekt både for bruker og bruker pluss evt ektefelle/samboer synkende etter fylte 49 år. For alle aldersgrupper har den alminnelige inntekten økt fra 2009 til 2010.

Tabell 7.10a Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter brukers alder¹⁾. 1000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2008	2009	2010
< 39	144,1	164,9	190,6	227,0	224,6	260,7
40–49	171,6	195,1	235,6	286,9	280,4	317,5
50–59	164,6	187,8	234,1	291,7	281,9	311,4
60–65	153,6	159,8	203,9	257,6	250,8	278,2
66–69	130,7	130,9	164,7	236,6	219,1	254,2
> 70	101,2	112,7	147,0	218,8	201,6	218,8

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Tabell 7.10b Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder¹⁾. 1000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2008	2009	2010
< 39	195,4	220,0	272,2	364,3	367,8	416,0
40–49	263,7	294,8	359,5	472,7	472,5	521,7
50–59	243,1	284,5	357,8	484,9	478,2	520,5
60–65	216,7	229,8	306,9	424,9	419,7	461,4
66–69	176,1	181,3	246,8	381,9	366,9	414,1
> 70	127,3	145,4	189,5	310,4	296,7	328,4

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.11 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer i forhold til kornareal. Også her ser vi at trenden er økt alminnelig inntekt med økt areal. Alle størrelsesgrupper hadde nedgang i alminnelig inntekt fra 2008 til 2009, men økning fra 2009 til 2010. Arealgruppa over 500 dekar hadde størst økningen på 103 500 kr (17 %).

Tabell 7.11 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter kornareal¹⁾. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2008	2009	2010
1-99	219,3	255,1	338,1	476,2	473,0	516,3
100-199	239,5	297,5	379,6	509,1	497,3	548,2
200-299	282,5	337,5	453,9	556,8	518,0	564,9
300-499	312,4	402,4	485,6	600,4	547,2	618,1
> 500	407,4	574,9	561,4	687,0	604,1	707,6

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5-99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.12 viser hvordan alminnelig inntekt varierer med antall melkekyr. I hele perioden øker alminnelig inntekt for bruker og ektefelle/samboer med antall kyr. Fra 2008 til 2009 gikk den alminnelige inntekten ned for alle størrelsesgrupper. Til 2010 økte alminnelig inntekt igjen, og opp til høyere nivå enn 2008. Den største økningen var for gruppen med > 40 melkekyr, med 114 600 kr (25 %).

Tabell 7.12 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2008	2009	2010
1-9	218,7	228,8	279,2	321,2	311,8	349,1
10-19	271,3	275,6	307,4	348,5	347,9	402,4
20-39	330,4	350,3	366,2	406,6	396,4	465,1
> 40	380,7	399,3	424,0	500,1	454,8	569,4

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5-99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.13 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer på bruk med sau, gruppert etter besetningsstørrelse. Frem til og med 1999 var det brukene med over 200 sauer som hadde høyest alminnelig inntekt. På sauebrukene ser vi ikke en så klar tendens til at økende besetningsstørrelse gir økende alminnelig inntekt, i og med at alminnelig inntekt har variert en del mellom størrelsesgruppene det enkelte år. De siste tre årene har alminnelig inntekt vært synkende med økende antall sau opp til 200 dyr, og så økende for de over 200 dyr. Det var på bruk med over 200 sauer at alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer var størst de to siste årene. Alle gruppene hadde en økning i inntekten etter 2008.

Tabell 7.13 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall sauer per 1. juni¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2008	2009	2010
1– 49	200,9	217,1	283,7	406,8	414,2	449,0
50– 99	224,2	231,9	291,1	398,5	407,5	442,0
100–199	212,7	231,6	288,9	394,5	399,5	438,7
> 200	237,5	241,2	342,5	396,5	478,3	504,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

I tabell 7.14 har vi delt den alminnelig inntekten i intervaller. Tabellen viser hvor stor andel av henholdsvis bruker og bruker pluss eventuell ektefelle/samboer som ut fra skatteligningen 2010 havnet i de ulike intervallene. Brukere som har alminnelig inntekt mellom 100 000 og 400 000 kr utgjør 62,3 prosent. For bruker og ektefelle/samboer samlet er alminnelig inntekt høyere, og 39,0 prosent havner i samme gruppe.

I 2010 hadde til sammen 31,9 prosent av brukerne alminnelig inntekt over 300 000 kr mot 31,4 prosent i 2009.

Tabell 7.14 Andel brukere og brukere pluss evt. ektefelle/samboer fordelt etter alminnelig inntekt. prosent, 2010

Alminnelig inntekt i 1000 kroner	Uten eller negativ	1– 100	100– 200	200– 300	300– 400	400– 500	500– 750	Over 750
Kun bruker	6,4	16,6	23,9	23,0	15,3	7,2	6,4	3,1
Bruker og evt. ektefelle/samboer	2,5	5,4	9,3	13,3	15,4	14,9	25,1	14,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue. Levekår

7.5 Levekår

7.5.1 Levekår og økonomi

St.meld. nr. 19 (1999–2000) ser inntektsmuligheter og levekår i sammenheng, og formulerer det slik: Regjeringen vil «tilby næringen inntektsmuligheter og sosiale vilkår som sikrer rekruttering til næringen og som gjør det mulig for utøverne i jordbruket å ta del i inntekts- og velferdsutviklingen i samfunnet på lik linje med andre grupper.»

St.meld. nr. 19 (1999–2000) har som uttalt mål å «*over tid styrke driftsenheter med ressursgrunnlag til å være et hovedyrke.*» Tabell 7.15 nedenfor viser den relative betydningen av inntekt fra jordbruket. Grunnet er selvangivelsesdata og post 2.7.7 i selvangivelsen: Næringsinntekter ifølge næringsoppgave i jordbruk, gartneri mv. Den sammenlignes med bruttoinntekten for bruker og ektefelle/samboer. Bruttoinntekt er lønnsinntekter, næringsinntekter, pensjoner og kapitalinntekter. Tabell 7.15 til tabell 7.19 inkluderer også jordbruksbedrifter under 5 dekar.

Av bruk med selvangivelsesdata var 23,8 prosent uten positiv næringsinntekt fra jordbruket i selvangivelsen i 2010. Totalt for landet henter 22,3 prosent av alle brukere over halvparten av bruttoinntekta fra næringsinntekt i jordbruket. I 1999 var tilsvarende andel 35 prosent. Andelen brukere med minst halvparten av inntekten fra landbruket var størst i Nordland, Nord-Trøndelag, Troms og Rogaland hvor over 30 prosent av brukerne får over halvparten av bruttoinntekta fra jordbruket.

Tabell 7.15 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt²². Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel fylkesvis 2010, og landstall 2009, 2002 og 1999

	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	< 10	10-49	50-89	> 90	> 50
Østfold	2 382	25,6	26,6	30,6	13,9	3,4	17,3
Akershus/Oslo	2 327	29,5	28,7	31,2	9,1	1,4	10,5
Hedmark	3 561	28,1	20,3	31,5	15,8	4,3	20,1
Oppland	4 725	23,9	17,9	33,8	18,7	5,7	24,4
Buskerud	2 267	28,2	26,7	31,5	11,4	2,2	13,6
Vestfold	1 553	22,3	27,9	33,0	13,8	3,0	16,8
Telemark	1 553	34,9	29,0	25,4	8,4	2,3	10,7
Aust-Agder	689	29,9	22,5	31,5	13,2	2,9	16,1
Vest-Agder	1 116	30,8	22,9	30,2	12,9	3,1	16,0
Rogaland	4 334	16,4	17,9	35,8	22,5	7,5	30,0
Hordaland	3 131	29,1	26,3	30,0	11,2	3,4	14,6
Sogn og Fjordane	3 117	20,6	20,2	39,9	14,9	4,4	19,3
Møre og Romsdal	2 811	22,8	17,5	33,7	19,6	6,3	25,9
Sør-Trøndelag	2 995	23,3	17,1	33,1	20,8	5,7	26,5
Nord-Trøndelag	3 263	17,6	16,8	33,7	24,7	7,2	31,9
Nordland	2 355	17,7	13,8	34,1	25,3	9,0	34,3
Troms	1 095	17,4	14,1	38,2	20,8	9,5	30,3
Finnmark	341	23,2	14,4	34,0	17,6	10,9	28,5
<i>Hele landet, 2010</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>20,8</i>	<i>33,1</i>	<i>17,2</i>	<i>5,1</i>	<i>22,3</i>
<i>Hele landet, 2009</i>	<i>44 487</i>	<i>25,6</i>	<i>19,6</i>	<i>33,5</i>	<i>16,3</i>	<i>5,0</i>	<i>21,3</i>
<i>Hele landet, 2002</i>	<i>60 010</i>	<i>20,4</i>	<i>20,0</i>	<i>32,8</i>	<i>21,0</i>	<i>5,9</i>	<i>26,9</i>
<i>Hele landet, 1999</i>	<i>69 910</i>	<i>26,4</i>	<i>14,2</i>	<i>24,3</i>	<i>20,9</i>	<i>14,1</i>	<i>35,0</i>

¹ Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2010

Tabell 7.16 viser tilsvarende fordeling ut i fra jordbruksareal i drift. I størrelsesgruppen fra 5 til 49 dekar er 48,6 prosent av brukerne uten næringsinntekt, og bare 4,9 prosent av brukerne henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket. Andelen brukere som henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket, øker med økende bruksstørrelse og er 48,3 prosent for brukene med over 500 dekar. Det er relativt flest brukere i arealgruppa > 500 dekar som henter mer enn 90 prosent av bruttoinntekta fra jordbruket. For alle bruk har denne andelen gått ned fra 14,0 til 5,1 prosent fra 1999 til 2010.

Tabell 7.16 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹. Tall for brukere og ektefelle/samboer. prosentandel for ulike arealgrupper. 2010

Arealgruppe, dekar	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	< 10	10-49	50-89	> 90	> 50
< 5	1 063	28,7	16,9	29,2	19,1	6,1	25,2
5-49	3 969	48,6	28,5	18,0	3,6	1,3	4,9
50-99	7 917	41,8	30,5	21,2	4,8	1,6	6,4
100-199	13 118	23,5	24,8	35,8	11,9	3,9	15,8
200-299	8 139	12,7	15,1	40,7	24,1	7,4	31,5
300-499	6 433	7,8	10,4	40,4	32,4	9,0	41,4
> 500	2 976	6,5	6,8	38,4	38,9	9,4	48,3
<i>Alle</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>20,8</i>	<i>33,1</i>	<i>17,2</i>	<i>5,1</i>	<i>22,3</i>

¹ Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2010

Tabell 7.17 viser en tilsvarende fordeling etter alder på brukere. Det er relativt sett flest brukere under 30 år og over 70 år som ikke har positiv næringsinntekt. Med unntak av de over 70 år, hvor bare 2,9 prosent henter mer enn 50 prosent av inntekten fra jordbruket, er det ikke store forskjeller mellom aldersgruppene. Vedlikehold og avskrivninger vil påvirke næringsinntekten. Det er derfor ikke urimelig at de yngste i etableringsfasen og de eldste der en del trappet ned drifta, vil ha flere brukere uten positiv næringsinntekt.

Tabell 7.17 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹. Tall for brukere og ektefelle/ samboer. prosentandel for ulike aldersgrupper. 2010

Aldersgruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	0–10	10–49	50–90	> 90	> 50
< 30	1 448	34,5	14,1	27,4	15,5	8,5	24,0
30–39	6 506	26,2	19,5	31,7	16,8	5,7	22,5
40–49	12 677	23,0	20,7	32,8	17,8	5,8	23,6
50–59	13 011	21,8	21,4	33,1	18,6	5,1	23,7
60–69	8 572	22,6	21,8	34,8	16,9	3,8	20,7
> 70	1 401	33,3	24,1	39,6	2,9	-	2,9
<i>Alle</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>20,8</i>	<i>33,1</i>	<i>17,2</i>	<i>5,1</i>	<i>22,3</i>

¹ Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2010

St.meld. nr. 19 (1999–2000) gikk inn for å «bruke skatt i inntektspolitikken i jordbruket, innføre fradrag i positiv næringsinntekt i jordbruket som kompensasjon for reduserte målpriser.» Fra og med skatteåret 2000 ble det innført et jordbruksfradrag i alminnelig inntekt for skatteyttere med positiv næringsinntekt fra jordbruket. Dette fradraget i positiv næringsinntekt ble fastlagt til 36 000 kr per jordbruksbedrift 2001, med halv virkning i 2000; 18 000 kr. Fra og med skatteåret 2002 ble jordbruksfradraget økt med et inntektsavhengig tillegg ut over bunn-fradraget, og maksimalt mulig jordbruksfradrag har også blitt økt flere ganger. Etter 2008 har bunnfradraget vært 54 200 kr, maksimalt fradraget 142 000 kr, og for å oppnå fullt fradrag måtte jordbruksinntekten være minst 328 575 kr. Fradraget gjelder for beregning av alminnelig inntekt og har ingen virkning på personinntekten. Tabell 7.18 viser omfanget av brukere som vil kunne benytte fradraget. Grunnlaget for fradraget vil i tillegg til det som føres i næringsoppgaven, også inkludere sykepengene fra jordbruket. Det blir et tillegg til næringsinntekten i tabellen, men forskjellen blir liten.

Tabell 7.18 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for brukere og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og fylke, 2010

	Antall Brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1 – 54 200	54 201– 199 999	200 000 – 328 574	328 575 og mer
Østfold	2 382	25,6	18,5	28,2	8,5	19,2
Akershus/Oslo	2 327	29,5	21,4	25,3	8,4	15,3
Hedmark	3 561	28,1	16,3	23,7	11,7	20,3
Oppland	4 725	23,9	15,3	25,6	14,9	20,3
Buskerud	2 267	28,2	19,6	28,2	10,6	13,4
Vestfold	1 553	22,3	21,4	25,0	9,3	22,0
Telemark	1 553	34,9	24,7	24,0	7,5	8,9
Aust-Agder	689	29,9	20,6	27,0	8,0	14,5
Vest-Agder	1 116	30,8	20,0	23,8	11,4	14,0
Rogaland	4 334	16,4	13,4	25,0	12,4	32,8
Hordaland	3 131	29,1	23,0	25,6	10,5	11,8
Sogn og Fjordane	3 117	20,6	17,9	30,1	15,7	15,8
Møre og Romsdal	2 811	22,8	14,6	23,1	13,9	25,5
Sør-Trøndelag	2 995	23,3	14,5	22,6	14,8	24,8
Nord-Trøndelag	3 263	17,6	14,1	23,1	13,9	31,4
Nordland	2 355	17,7	14,0	23,5	15,3	29,4
Troms	1 095	17,4	13,2	26,6	16,2	26,7
Finmark	341	23,2	14,7	24,9	12,3	24,9
<i>Hele landet, 2010</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>17,1</i>	<i>25,2</i>	<i>12,4</i>	<i>21,5</i>
<i>Antall</i>		10 366	7 454	11 001	5 425	9 369

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2010

Av tabell 7.18 går det fram at 21,5 prosent av jordbruksbedriftene hadde inntekt på mer enn 328 575 kr fra jordbruket i næringsoppgaven i 2010, og dermed ville ligge an til å utnytte jordbruksfradraget maksimalt etter reglene for 2010. Lavest andel som ville kunne benytte maksimalt fradrag var i Telemark og Hordaland, mens høyest andel var i Rogaland, Nord-Trøndelag og Nordland.

Tabell 7.19 viser tilsvarende etter størrelsesgrupper. Vi ser at andelen som vil kunne utnytte maksimalt fradraget (dvs. at de har inntekt på minimum 328 575 kr) øker med økende bruksstørrelse over 50 dekar.

Tabell 7.19 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for brukere og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og arealgruppe. 2010

Arealgruppe, dekar	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1–54 200	54 201–199 999	200 000–328 574	328 575 og over
< 5	1 063	28,7	14,7	18,6	10,0	28,0
5–49	3 969	48,6	27,7	15,6	4,0	4,1
50–99	7 917	41,8	28,6	20,8	4,9	3,9
100–199	13 118	23,5	20,4	31,8	12,9	11,4
200–299	8 139	12,7	9,5	29,5	18,2	30,1
300–499	6 433	7,8	6,1	23,4	18,1	44,6
> 500	2 976	6,5	3,0	15,7	14,8	60,1
<i>Alle</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>17,1</i>	<i>25,2</i>	<i>12,4</i>	<i>21,5</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2010

7.5.2 Helse og arbeidsmiljø

Landbrukets HMS-tjeneste (tidligere Landbrukshelsen) er en stiftelse som eies av Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. I 2010 hadde de 6 208 foretak som medlemmer, og 8 641 personmedlemmer. Dette er 527 flere foretak og 683 flere personmedlemmer enn i 2009. Antall foretak som er medlemmer utgjør 13,4 % av alle som søkte om produksjonstilskudd. Det er best dekning i Nord-Norge med 24,7 %, og dårligst på Østlandet med 9,4 %. Men det var størst økning fra 2009 på Østlandet og lavest i Nord-Norge. Medlemstallet må vurderes ut i fra nedgangen i antall landbruksforetak, og at det ikke er krav om bedriftshelsetjeneste i landbruket.

Landbrukets HMS-tjeneste foretar hvert år en helseregistrering blant sine medlemmer, og i 2010 var det 2 113 innsendte skjema. Dette er 388 færre enn året før og utgjør ca. 24 prosent av medlemmene. Blant deltakerne i helseundersøkelsen i 2010 var 2 079 gårdbrukere og 44 avløserer. 74 prosent av gårdbrukerne og 87 prosent av avløserne vurderer egen helse som god eller svært god. Men samtidig oppga 44,8 prosent av gårdbrukerne at de hadde belastningsplager, og 76 prosent av disse igjen oppga at belastningsplagen hadde sammenheng med deres arbeid i landbruket.

Hørselsundersøkelse av 1 917 gårdbrukere viste at 23,7 prosent hadde nedsatt hørsel på grunn av støyskade i grad II eller III.

8,9 prosent av gårdbrukerne, som hadde svart på spørsmål om forekomsten av skader og ulykker, hadde oppgitt at de hadde vært utsatt for

skade. 52,4 prosent av disse skadene var meldt til NAV. Størst skadefrekvens var det hos de som drev med melk og gris.

Langtidsfraværet (over 8 uker) har økt jevnt fra 0 prosent i 1996 til 15 prosent i 2006, men er redusert til ca. 14 prosent i 2007 og 2008 og ca. 13 prosent i 2009 og 2010.

Bøndene opplever sin egen arbeidssituasjon som positiv. 98,4 prosent oppgir at de har et variert og interessant arbeid. Det gjøres også i stadig større grad tiltak for å bedre arbeidsmiljøet.

På den andre siden ligger flere negative faktorer. 60,6 prosent savner ferie og fritid, mens 44,7 prosent melder om ensomhet i yrket. 66 prosent synes at papirer og formaliteter dreper arbeidslysten, samtidig som 78,8 prosent mener at skriftlig dokumentasjon er nødvendig for å forbedre og kvalitetssikre drifta.

Tabell 7.20 viser resultatene om hvordan bøndene opplever hverdagen sin de seks siste årene. I 2007 er tallene hentet fra figurer og ikke like presise som årene før og etter.

Tabell 7.20 Utsagn om egen arbeidssituasjon. Helt eller delvis enig i følgende utsagn. Prosent

Påstand	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Jeg har et variert og interessant arbeid	98,5	97,9	98	98,5	98,6	98,4
Å være min egen herre betyr mye for meg	94,8	93,7	94	94,1	93,0	93,7
Arbeidet gir meg liten eller ingen utfordring/utvikling	17,8	17,4	15	16,0	12,8	15,6
Skriftlig dokumentasjon er nødvendig for forbedring og kvalitetssikring	79,6	81,3	79	76,4	78,1	78,8
Papir og formaliteter dreper arbeidslysten	68,2	66,0	66	65,4	64,5	66,0
Jeg savner ferie og fritid	63,6	60,8	62	62,7	57,9	60,6
Jeg har god tilgang til avløsning for ferie og fritid	71,0	69,4	66	62,4	68,8	68,2
Dagens rammebetingelser gjør videre drift her umulig	32,6	28,4	31	28,5	26,7	31,7
Jeg ser positivt på muligheter for videre drift og utvikling av denne gården	79,2	81,3	82	84,4	85,3	85,8
Arbeidet som bonde gjør meg ensom	50,2	47,9	47	43,4	44,2	44,7
Det betyr mer at <u>noen</u> , og ikke <u>hvem</u> , overtar	66,6	70,2	70	68,2	70,0	69,9
Jeg er i tvil om noen av barna/i familien vil overta	48,9	49,6	49	43,7	47,2	50,0

Kilde: Landbrukets HMS-tjeneste

Arbeidstilsynet har registrert 4 dødsulykker i jordbruk og skogbruk i 2011. Dette er halvparten av det som var registrert i 2010. Jord- og skogbruk har vært en svært ulykkesbelastede næringen, med i gjennomsnitt 9 dødsulykker per år i perioden 2001 – 2010.

Tallet på rapporterte skader er ifølge Arbeidstilsynet derimot lavt i forhold til andre næringer. Men varierende innrapporteringsrutiner er en usikkerhetsfaktor her. Arbeidstilsynet opplyser også om et betydelig etterslep på halvannet år fra når skaden oppstår til den er registrert hos

arbeidstilsynet. For 2009 er det rapportert om 281 skader i jordbruk og skogbruk. Dette er 56 færre enn året før og utgjør 4 skader per 1 000 sysselsatt. Gjennomsnittlig skadeomfang for alle næringer var 7 per 1 000 sysselsatt. Tilsvarende tall for 2000 var 6,1 for jordbruk og skogbruk, mot 14,1 totalt. Utviklingen med redusert skadeforekomst har dermed vært den samme i jordbruket som i andre næringer.

7.5.3 Velferd og avløsning

Undersøkelsen fra Landbrukshelsen viste at svært mange savnet ferie og fritid. Avløsertilskudd skal sikre husdyr-, plante- og honningprodusenter avløsning ved sykdom, svangerskap, fødsel med videre²³. Husdyrprodusenter kan gis tilskudd hele året, mens plante- og honningprodusenter kan få tilskudd for perioden 15. april til 1. oktober etter nærmere regler. Det kan også gis tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Formålet er å hjelpe husdyrbrukere til ferie, ordnet fritid og avlastning i onnetider ved å bidra til finansiering av leid arbeid.

Landbruksvikarordningen skal avløse bøndene ved sykdom og krisesituasjoner. Til og med 2007 var dette en kommunal ordning, men fra og med 2008 ble ansvaret overført til avløserlagene. Året 2008 ble et overgangsår med en gradvis overgang fra kommunal landbruksvikarordning til virksomhet i avløserlagene. Hensikten med denne omleggingen var å gi bedre tilgang på landbruksvikarer. I 2007 hadde ca. 150 kommuner landbruksvikar, mens fra 2008 kan alle kommuner ha tilgang på slik hjelp. I 2011 var det 26 kommuner som var uten landbruksvikar, men de fleste av disse har ingen eller svært få foretak med husdyrproduksjon. Det er derfor mindre behov for landbruksvikar i disse kommunene. Statens landbruksforvaltning har fordelt 240 årsverk til landbruksvikarstillinger på fylkene, og videre har fylkene fordelt disse videre på de ulike avløserlagene. I 2011 betalte SLF ut 270 200 kr i tilskudd per årsverk, og det var totalt ca. 230 årsverk. Tabell 7.21 viser utbredelse og omfang av landbruksvikarordningen.

²³ Forskrift om tilskott til avløsning av 23.11.1998, endret ved forskrift av 15.11.1999

Tabell 7.21 Landbruksvikarordningen, omfang og finansiering

	1999	2008 ¹⁾	2009	2010	2011*
Antall med i ordningen:					
Kommuner	284	298	398	400	404
Jordbruksbedrifter	5 655	1 331	2 494	2 663	2 778
Finansiering mill. kroner:					
Stat	18	40	60	60	55
Kommuner	36	0	0	0	0
Brukere:	41				
Betaling for sykdomsavløsning	17	38		47	44
Betaling for annen avløsning	8	14		18	22
Finansiering i alt	97	65	112	115	120

1) Dette var et overgangså, og tallene omfatter kun virksomhet i avløserlag.

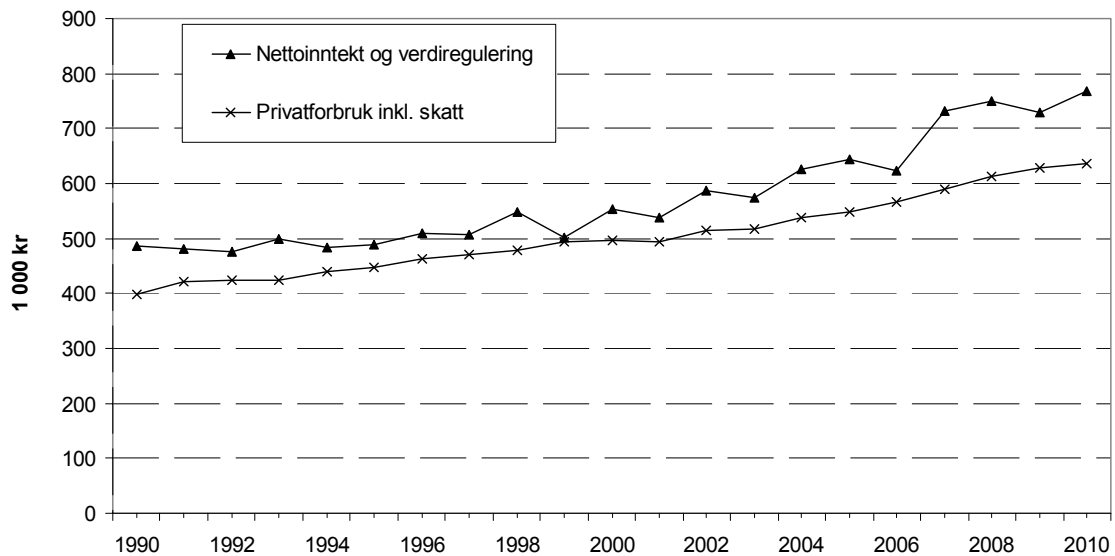
* Foreløpige tall. SLF mangler opplysninger fra 3 fylker, men her er 2010-tall satt inn.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og SLF

Tabellen viser at antall kommuner med landbruksvikarordning har økt betydelig etter at ny ordning ble innført i 2008. Antall jordbruksbedrifter som brukte landbruksvikaren er også økt fra 2008 til 2011. Statens bidrag til finansieringen er betydelig økt etter at ny ordning ble innført, mens kommunene ikke lenger er involvert i landbruksvikarordningen.

7.6 Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk

Figur 7.4 nedenfor viser endring i jordbruksfamiliens samlede inntekt og privatforbruk etter år 1990. Tallene er hentet fra Driftsgranskingene og er representative bare for hushold «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket». Driftsgranskingene har ikke tall for hele husholdet, men for «familien», det vil si bruker og eventuell partner og deres barn under 17 år.

Figur 7.4 Utvikling i nettoinntekt og privatforbruk i gjennomsnitt for brukerfamilien. 2010-kroner. 1000 kr

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

«Nettoinntekt og verdiregulering» er nettoinntekt og skattefrie inntekter, dvs. driftsoverskudd fra jordbruk, skogbruk og eventuelle andre næringer, lønnsinntekter, aksjeutbytte, sykepenger, pensjoner, renter og en innsatt verdi for familiens arbeid på nyanlegg. Fra dette trekkes gjeldsrenter og kårytelser. Skattefrie inntekter kan være barnetrygd og andre skattefrie trygdeytelser, mottatt arv eller gave, pengegevinster, visse former for forsikringsutbetalinger og noen erstatninger.

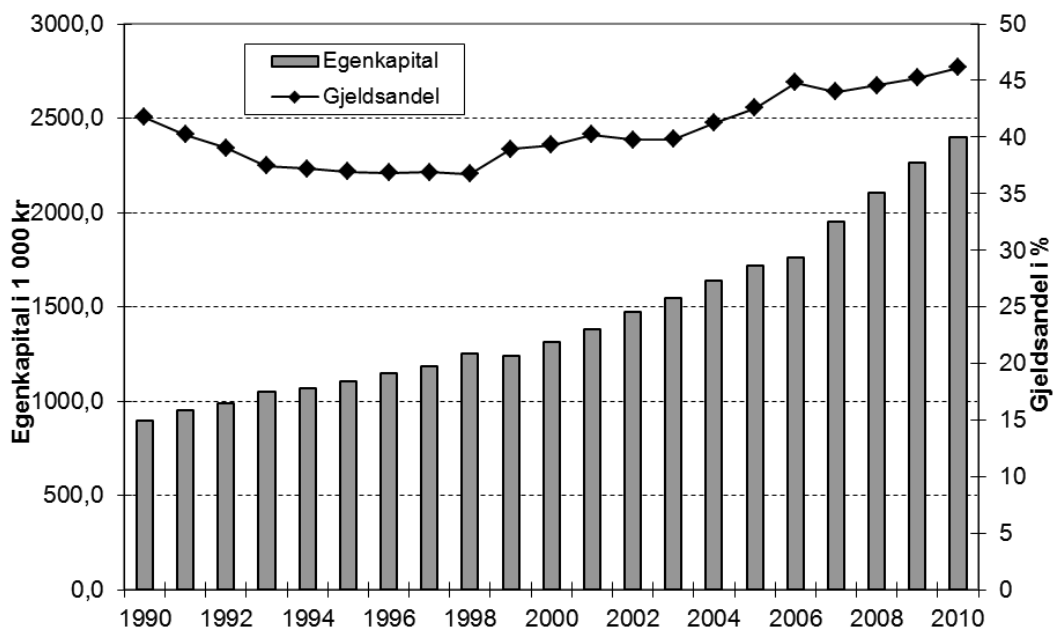
«Privatforbruket inklusiv skatt» er vanlig forbruk, avskrivninger på private eiendeler (inkludert bolig) og skatt betalt i året (forskuddsskatt, forskuddstrekk og restskatt minus tilbakebetalt skatt).

Figur 7.5 viser utvikling i gjeldsandel og egenkapital i jordbruket etter 1990. Gjeldsandel er familiens totale gjeld, dvs både langsiktig og kortsiktig gjeld, sett i forhold til totalkapitalen. Totalkapitalen består av alle eiendeler, dvs både bankinnskudd, verdipapirer og krav, i tillegg til eiendeler i både landbruk, evt andre næringer og privat.

«Egenkapitalen» viser differansen mellom bokført verdi av familiens samlede eiendeler og familiens totale gjeld. Over 82 prosent av gjelda er langsiktig.

Utviklingen etter 1990, viser at egenkapitalen på driftsgranskingsbrukene har økt, også i verdifaste kroner. Gjelda har økt noe mer enn totalkapitalen, noe som gjør at gjeldsandelen har økt i perioden. Privatforbruket er hele tiden lavere enn inntektene. Høye inntekter i gode avlingsår vil ofte bli brukt til å styrke egenkapitalen. Utskifting av bruk i driftsgranskingene vil bidra til variasjon i slike serier. (Utskiftingene er på ca. 10 % per år.) Lånt kapital og rentekostnader er også behandlet i kapittel 8.4 og utviklingen i en del

innsatsfaktorer inklusive rentekostnader på lånt kapital og i produksjonsinntektene er vist i figur 8.4 i kapittel 8.7.

Figur 7.5 Utvikling i gjeldsgrad og egenkapital i 1000 kr. 2010-kroner.

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

7.7 Lønnsutvikling etter næring

Tabell 7.22 viser prosentvis lønnsvekst fra året før og lønnsnivå for 2010 og 2011 for enkelte inntektsgrupper. Det er også vist lønnsøkning i de to siste femårsperiodene. Tallene er hentet fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene.

Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard, etter som Statistisk sentralbyrå har tatt i bruk en ny versjon av norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene.

Tabell 7.22 Beregnet lønnsvekst i prosent for noen store forhandlingsområder de siste 10 år, og deres årslønn i kr i 2010 og 2011

	1993– 1994	2000– 2001	2009– 2010 ⁸⁾	2010– 2011	Gj.sn. 2001– 2006	Gj.sn. per år 01–06	Gj.sn. 2006– 2011	Gj.sn. per år 06–11	Årslønn 2010	Årslønn 2011
Industriarbeidere ¹⁾	2,9	4,9	3,6	4,4	20,6	3,8	25,3	4,6	378 600	391 800
Sum industrien ²⁾	3,1	5,1	4,1	4,6	23,7	4,3	26,8	4,9	466 700	485 300
Offentl. forvaltning ^{3,6)}	2,2	4,5	3,7	4,2			26,5	4,8	417 700	438 800
Statsansatte ³⁾	2,2	4,2	4,5 ⁹⁾	4,2	23,8	4,4	27,5	5,0	450 300	470 800
Kommuneansatte ^{3,7)}	2,4	3,5	3,7	4,3	23,4	4,3	26,5	4,8	398 500	415 700
Varehandel ⁴⁾	3,3	4,8	2,9 ¹⁰⁾	3,6			21,3	3,9	392 000	432 600 ¹¹⁾
Forretn.- & sp.banker ⁵⁾	-	4,7	5,9	4,9	31,3	5,6	28,1	5,1	555 600	582 900
<i>Alle grupper³⁾</i>	<i>2,7</i>	<i>4,8</i>	<i>3,5</i>	<i>4,2</i>					<i>434 900</i>	<i>453 000</i>
<i>Alle grupper¹⁾</i>									<i>451 400</i>	<i>470 800</i>

1) Heltids og deltidsansatte industriarbeidere i NHO-bedrifter, per årsverk

2) Omfatter arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter per årsverk

3) Heltids- og deltidsansatte per årsverk. Deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

4) Omfatter varehandelsbedrifter som er medlemmer i Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon

5) Omfatter heltidsansatte innen forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet. Bortsett fra 2009 trakk høye bonusutbetalinger opp lønnsveksten i årene 2005–2011.

6) Omfatter det kommunale- og det statlige tariffområdet

7) Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS

8) Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard, så vi har her et brudd i tidsserien

9) Inkluderer virkningen av ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten med et bidrag på 0,6 prosentpoeng og 0,3 prosentpoeng som skyldes endret beregningsmetode.

10) Lønnsveksten beregnes fom 2010 av SSB på grunnlag av lønnsstatistikk og kvartalsvis lønnsindeks.

11) Kun heltidsansatte

Kilde: Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene og SSB

8 Bruken av innsatsfaktorer i jordbruket – kostnadsutviklingen

I St.meld. nr. 19 (1999–2000) blir det pekt på at «*Rasjonelle løsninger og kostnadsreduksjoner vil derfor fortsatt være en viktig forutsetning for en bedre inntektsutvikling i landbruket.*» Gjennom landbrukspolitikken skal det legges til rette for at det potensiale landbruket har for en økt produktivitet og effektiv ressursbruk blir utnyttet.

Nedenfor er det gitt en oversikt over utviklingen i bruken av innsatsfaktorer i jordbruket. I tillegg er priser på jordleie og renter på lånt kapital tatt med. Innsatsfaktorene er inndelt i kategoriene varige og ikke-varige.

8.1 Ikke - varige innsatsfaktorer

8.1.1 Verdier og indekser

I tabellene 8.1 og 8.2 er kostnader til de to tunge postene kraftfôr og handelsgjødsel/kalk spesifisert. I tillegg vises de totale kostnadene for ikke-varige produksjonsmidler.

Tabell 8.1 Bruken av noen ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, målt i løpende mill. kroner

	1985	1989	1999	2010	2011*
Kraftfôr	4 464	5 614	4 539	5 889	6 014
Handelsgjødsel og kalk	1 170	1 232	1 142	1 143	1 416
Sum ikke-varige produksjonsmidler ¹⁾	10 509	12 830	11 769	16 678	17 280

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene handelsgjødsel og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2012

Kraftfôrkostnadene økte betydelig mellom 1985 og 1989, for deretter å avta til 1999. Etter 1999 har kraftfôrkostnaden igjen økt, og i 2010 ligger den over 1989-nivået. Kostnadene til handelsgjødsel og kalk hadde beskjeden økning fra 1999 til 2010, men økte mer til 2011. Summen av kostnader til ikke-varige

produksjonsmidler økte med 47 prosent fra 1999 til 2011. I tabell 8.2 er utviklingen uttrykt i form av volum- og prisindekser.

Tabell 8.2 Bruken av ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, landet. Volum- og prisutvikling. 1985 = 100

	1985	1989	1999	2010	2011*
Kraftfôr					
Volumindeks	100	108,0	120,1	127,1	128,4
Prisindeks	100	116,7	84,7	103,8	104,9
Handelsgjødsel og kalk					
Volumindeks	100	95,7	87,3	56,0	63,0
Prisindeks	100	110,1	111,8	174,5	188,0
Sum ikke-varige produksjonsmidler					
Volumindeks	100	103,9	100,7	99,0	99,5
Prisindeks	100	117,7	113,2	163,6	168,8

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene handelsgjødsel og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2012

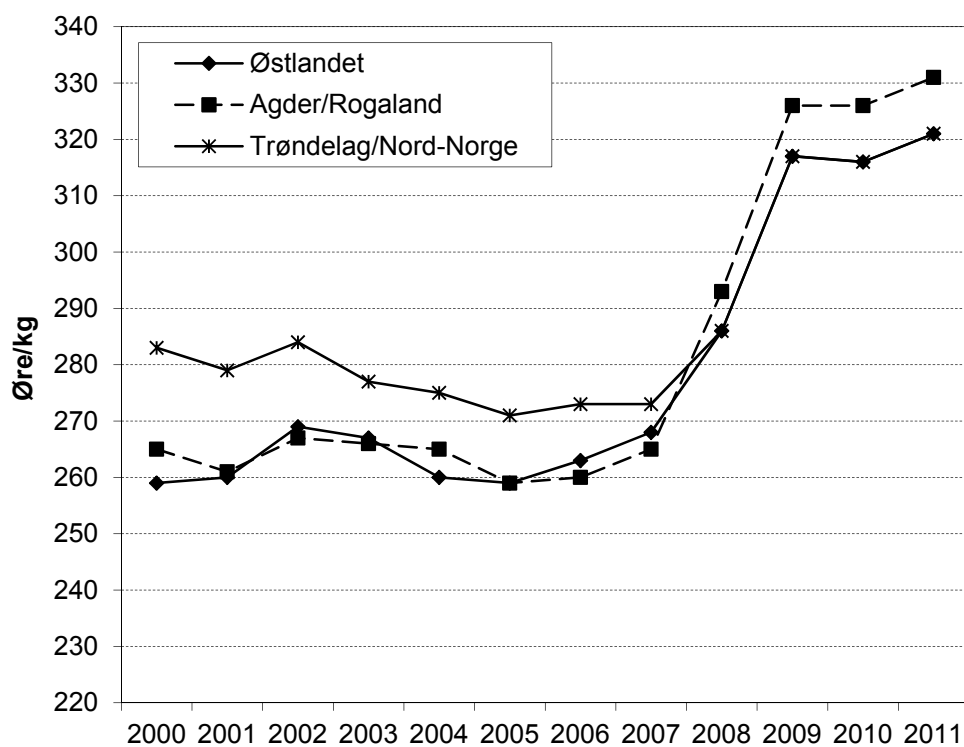
Ifølge tabell 8.2 hadde volumindeksen for kraftfôr en økning fra 1999 til 2011, mens handelsgjødsel og kalk har blitt redusert hele perioden. Det siste året er det imidlertid økning i volumindeksen for denne kostnadsposten. Sum ikke-varige produksjonsmidler er lite endret i volumindeks etter 1999. Prisindeksen for kraftfôr har økt med 24 prosent fra 1999 til 2011, mens prisindeksen for handelsgjødsel og kalk økte med 68 prosent i samme periode. For ikke-varige produksjonsmidler har prisindeksen økt med 49 prosent etter 1999.

8.1.2 Kraftfôrpriser

Figurene 8.1–8.3 viser utviklingen i de regionale kraftfôrprisene fra 2000 til 2011 for hhv. kraftfôr til storfe, svin- og fjørfe. De fire regionene har hatt en ulik prisutvikling de enkelte år. Fra og med 2000 ble Felleskjøpet Østlandet og Vestlandet slått sammen, slik at grafen kalt «Østlandet» da representerer begge landsdelene. Fra 2008 er FK Trondheim slått sammen med FKØV. Derfor er det fra 2008 kun to regioner med ulik kraftfôrpris, Agder/Rogaland og resten av landet.

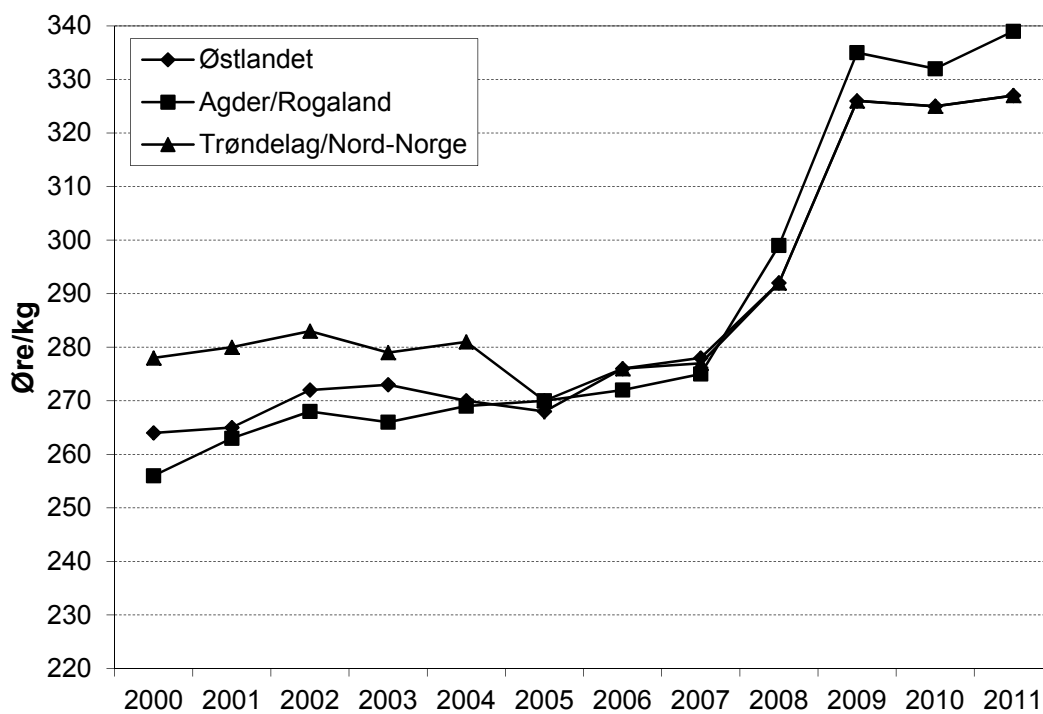
Figur 8.1 viser at prisene på kraftfôr til drøvtyggere i 2011 ligger 5 øre/kg høyere enn i 2010. Prisene er høyere i Agder/Rogaland enn i resten av landet. For svinefôr viser figur 8.2 omtrent den samme situasjonen som for drøvtyggerfôr. Prisene er 7 og 2 øre/kg høyere enn i 2010 for henholdsvis Agder/Rogaland og resten av landet, og Agder/Rogaland ligger høyest. Derimot er fjørfefôret billigere i Agder/Rogaland. Noe av dette skyldes at en større andel

av fjørfefôret i Agder/Rogaland er fôr til verpehøner, og dette er billigere enn fôr til slaktekylling.

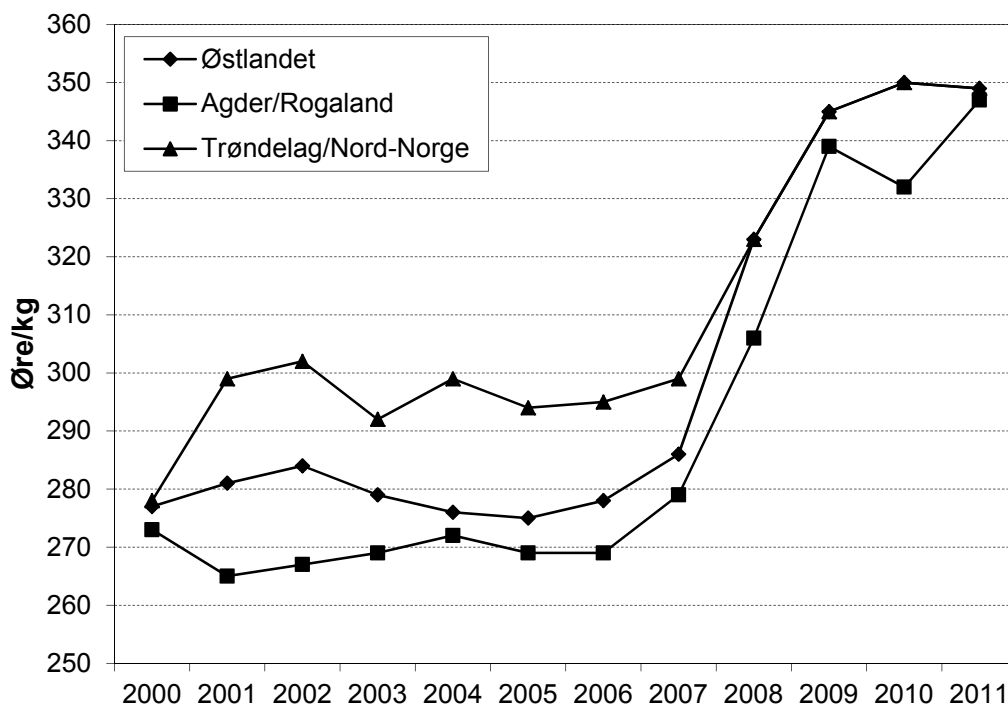
Figur 8.1 Utvikling i priser på drøvtyggerfôr i alt for ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 8.2 Utvikling i priser på svinefôr for ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 8.3 Utviklingen i priser for fjorfôr i ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Prisforskjellene mellom regionene i 2011 varierer. For drøvtyggerfôr og svinefôr er det henholdsvis 10 og 12 øre/kg i prisforskjell mellom billigste (resten av landet) og dyreste region (Agder/Rogaland). For fjørfefôr er det 2 øre/kg i forskjell mellom dyreste (resten av landet) og billigste region (Rogaland/Agder).

8.2 Varige innsatsfaktorer

Kapitalslitet viser de årlige beregnede kostnadene (avskrivninger) til varige driftsmidler. Investeringer er de årlige utleggene som gjøres for å anskaffe eller utbedre varige driftsmidler. Fra og med Resultatkontrollen 2005 tar vi i denne sammenheng også med oversikt over kostnadene til leasing i jordbruket. Dette er leie av maskiner gjennom finansieringsselskaper, noe som er blitt veldig vanlig.

I faste priser var bygningsinvesteringene høyere i 1989 enn i de øvrige årene som omfattes av tabell 8.3. De årlige investeringene i maskiner og redskaper hadde det høyeste nivået i 1985 når vi ser på faste 2010-kroner.

Investeringsavgiften var på 7 prosent fra og med 1990. Men fra og med 1.1.1999 ble den tatt bort for driftsmidler hovedsakelig brukt i egen jord- og skogbruksvirksomhet, og fra 1.4.2002 falt den bort for alle virksomheter. Investeringsavgiften på kapitalvarer ble beregnet til 334 mill. kr i 1998 og 18 mill. kr i 1999 i Totalkalkylen for jordbruket for 2001.

Tabell 8.3 Totale investeringer i bygninger og maskiner/redskaper, traktorinvesteringer og leasingkostnad. Løpende og faste priser, mill. kroner

	1985	1989	1999	2010	2011*
Bygninger:					
Løpende priser	1 356	2 125	1 617	3 922	3 793
Faste 2010-priser	3 673	4 157	2 347	3 922	3 659
Maskiner/redskaper:					
Løpende priser	2 653	2 067	2 800	3 110	3 365
Faste 2010-priser	5 620	3 246	3 427	3 110	3 346
Herav traktorer (4 hjulstrek):					
Antall traktorer	7 910	2 672	2 987	3 039	3 951
Løpende priser	1 052	495	904	1 648	1 966
Faste 2010-priser	1 791	648	1 004	1 648	1 938
Leasing av maskiner¹:					
Løpende priser		14	90	971	1 098
Faste 2010-priser		22	110	971	1 092

* Foreløpige tall

¹Normalisert regnskap

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2012

For å vise utviklingen av kostnadene ved det faste produksjonsutstyret i jordbruket er det i tabell 8.4 satt opp tall for kapital slit på bygninger og maskiner/redskaper. Totalt kapital slit er også tatt med, og i tillegg til kapital slit på bygninger, maskiner og redskaper omfatter den også biler, grøfter og hydrotekniske anlegg.

Tabell 8.4 Kapital slit, løpende priser. Mill. kroner

	1985	1989	1999	2010	2011*
Bygninger	1 270	1 682	1 821	2 335	2 404
Maskiner og redskaper	2 286	2 811	2 919	3 000	3 053
Sum kapital slit	3 886	4 899	5 150	5 746	5 870

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2012

Volum- og prisindeksene for kapital slit i tabell 8.5 presenterer utviklingen sett fra en annen synsvinkel: Volumindeksen for kapital slit på bygninger var høyere i 1989 enn i 1985, mens volumindeksene for maskiner og redskaper og sum kapital slit ble redusert i samme periode. Tabellen viser en liten økning i volumindeksen for både bygninger, maskiner og redskaper og total kapital slit fra 2010 til 2011.

Prisindeksen er felles for alt kapitalslit, den har hatt en kraftig øking etter 1989 og fram til 2011.

Tabell 8.5 Kapitalslit. Volum- og prisutvikling. 1985 = 100

	1985	1989	1999	2010	2011*
Prisindeks	100	130,0	165,5	208,3	210,9
Volumindeks:					
Bygninger	100	101,9	86,7	88,3	89,8
Maskiner og redskaper	100	94,6	77,2	63,0	63,3
Sum kapitalslit	100	96,9	80,1	71,0	71,6

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2012

Endringer i kapitalslitet vil følge endringer i investeringene og prisutviklingen. Et etterslep vil imidlertid være til stede, og det vil skje en utjevning av svingningene i kapitalslit i forhold til utviklingen i investeringer.

8.3 Priser på jordleie

Hvert år presenterer Statens Landbruksforvaltning tall på jordleiepriser inndelt etter geografi (Østlandet, Telemark/Agder, Rogaland, Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge), jordbruksvekst (gras, korn, grønnsaker, potet og beite) og jordkvalitet (god og dårlig). Tallene i 2011 baserer seg på svar fra 226 kommuner (deriblant de største jordbrukskommunene), og SLF spør kun om laveste og høyeste pris på leie, og ikke noe om hvor mye areal som leies til hvilken pris. I tabell 8.6 og 8.7 presenterer laveste og høyeste jordleiepris i tillegg til at gjennomsnittlig leiepris står i parentes. Gratisleie er også registrert, så det vil påvirke gjennomsnittsprisene (i hovedsak gras- og beitearealer).

Tabell 8.6 Jordleiepriser på god jord 2011. Kroner per dekar. Laveste-høyeste (gjennomsnitt)

	Gras	Korn	Grønnsaker	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	50 - 475 (275)	100 - 500 (337)	350-1 800 (925)	300 - 850 (592)	0 -300 (93)
Telemark/Agder	50 - 350 (172)	100 - 300 (221)	100 - 800 (414)	100 - 800 (363)	0 -60 (30)
Rogaland	178 - 500 (347)	475 - 650 (513)	900 -1 000 (971)	450-1 000 (666)	40 -300 (121)
Vestlandet	0 - 350 (130)	60 - 200 (91)	450 - 450 (450)	150 - 400 (267)	0 -150 (29)
Trøndelag	30 - 500 (174)	138 - 800 (288)	150 -1 500 (757)	200 - 800 (556)	3 -100 (55)
Nord-Norge	0 - 200 (77)	-	90 -200 (162)	15 - 200 (142)	0 -100 (27)
Landet	0 - 500 (199)	60 - 800 (305)	90 -1800 (664)	15 - 100 (456)	0 -300 (62)

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

Tabell 8.6 viser at Rogaland er den landsdelen som har høyest jordleiepriser på god jord i 2011, og at Østlandet følger deretter. Dette gjelder alle leiepriser, uansett jordbruksvekst. Nord-Norge har lavest jordleie til gras, grønnsaker, poteter og beite, mens Vestlandet har billigst leie av kornareal. For landet som helhet er leie av god jord til grønnsaksproduksjon dyrest, mens leie av kulturbeite er billigst.

Tabell 8.7 viser prisene for leie av jord med dårlig kvalitet. Rogaland har høyest leiepris på jord til grasdyrking og korn, mens Østlandet har høyeste pris når det gjelder grønnsaker og Trøndelag når det gjelder jord til poteter og beite. For landet som helhet utgjør leieprisene på dårlig jord mellom 40 og 54 prosent av prisen på god jord, bortsett fra beite som ligger på 15 prosent av god jord. En del dårlig jord leies også ut gratis, eller mot gjenytelser/naturalia. Det er verdt å merke seg at Rogaland har høy pris også på dårlig jord til kornproduksjon, noe som kan tyde på stor etterspørsel i dette området.

Tabell 8.7 Jordleiepriser på dårlig jord 2011. Kroner per dekar. Laveste–høyeste (gjennomsnitt)

	Gras	Korn	Grønnsaker	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	0 -275 (138)	0 -300 (185)	400-1 000 (561)	50 -600 (353)	0 -50 (20)
Telemark/Agder	0 -100 (64)	0-175 (109)	0 -300 (214)	0 -300 (193)	0 -1 (0)
Rogaland	70 -400 (147)	400 -400 (400)	-	100 -100 (100)	10 -20 (15)
Vestlandet	0 -250 (55)	50 -50 (50)	150 -150 (150)	150 -150 (150)	0 -20 (2)
Trøndelag	0 -300 (85)	50 -200 (131)	50 -600 (363)	200 -500 (400)	0 -50 (23)
Nord-Norge	0 -50 (25)	-	10 -100 (40)	0 -100 (33)	0 -35 (6)
Landet	0 -400 (91)	0 -400 (165)	0 -1 000 (308)	0 -600 (205)	0 -50 (9)

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

Ser vi på utviklingen fra 2010, så har prisen på jord til grasproduksjon hatt liten endring i de fleste landsdeler. Unntaket er at god jord i Telemark/Agder har økt i pris (24 kr pr dekar), mens det har vært en nedgang på Vestlandet (32 kroner). Leieprisene på jord til korn har vært relativt stabile, med unntak av Trøndelag hvor god jord har gått opp (34 kr per dekar), og Vestlandet hvor det har gått markant ned (59 kr per dekar). Leieprisen på jord til grønnsaksproduksjon har økt mye fra 2010, spesielt på Østlandet (185 kr per dekar). Prisene i Telemark/Agder, Rogaland og Vestlandet økte noe mindre, mens Trøndelag og Nord-Norge opplevde en prisnedgang siste år. Leie av potetjord har holdt seg ganske stabilt i pris, bortsett fra Vestlandet hvor prisen har blitt redusert med 158 kroner pr dekar. Prisen på leie av beite er tilnærmet uforandret fra året før.

Tabell 8.8 viser utviklingen i indeks for jordleiepris for landet som helhet fra 2000 til 2011, hvor leieprisen i år 2000 er satt lik 100. Denne indeksen er basert på leieprisen på god jord, og gratis leie av jord inngår ikke

i beregningen. Tabellen viser at frem til 2004 var alle leiepriser lavere enn 2000-nivå, men at de etterpå har økt igjen. Etter 2006 har prisen på leie av jord til grasdyrking og kulturbeite blitt redusert, mens alle andre leiepriser har økt. Vi ser at jord til alle produksjoner hadde prisøkning fra 2010 til 2011.

Tabell 8.8 Indeks jordleie på god jord, 2000–2011

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2011
Grasdyrking	100	81	86	95	92	92	93
Korndyrking	100	96	95	105	105	112	116
Grønnsakdyrking	100	85	91	103	99	103	116
Potetdyrking	100	91	87	106	117	112	114
Kulturbeite	100	92	87	104	92	79	81

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

8.4 Renter

For å vise utviklingen av samla rentekostnader for lånt kapital i jordbruket, er gjennomsnittlig rentesats og rentekostnadene i nominelle beløp tatt med.

Tabell 8.9 Nominell rentekostnader for lånt kapital. Løpende kroner

	1985	1989	1999	2010	2011*
Gjennomsnittlig rentesats, %	10,56	11,57	6,44	3,95	4,15
Lånt kapital i jordbruket. Mill. kr	15 992	22 481	24 513	44 866	46 810
Nominell rentekostnad for næringsgjeld. Mill. kr	1 689	2 600	1 578	1 772	1 943

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2012

Av tabell 8.9 går det fram at rentekostnader på lånt kapital i jordbruket gikk opp fra 1985 til 1989 og ned fra 1989 til 1999. Nedgangen var særlig kraftig i perioden 1990–1995 noe som i stor grad skyldes nedgang i rentefoten. Fra 1999 til 2010 gikk rentesatsen ned, men økt lånevolum førte til økte rentekostnader. Rentesatsen økte fra 2010 til 2011, og sammen med fortsatt økt lånevolum gav dette økte rentekostnader det siste året. Lånekapitalen i næringsgjeld har økt jevnt etter 1999, og fra 2010 til 2011 økte den med 1 944 mill. kr.

Tabell 8.10 viser at i faste 2010-kroner, deflatert med konsumprisindeksen, var nedgangen i næringsgjeld fra 1989 til 1999 på 5,2 mrd. kr. Fra 1999 til 2010 økte den med 14,0 mrd. kr, og det siste året var økningen 1,4 mrd. kr.

Tabell 8.10 Lånt kapital i jordbruket, deflatert med konsumprisindeksen til faste 2010-kroner. Mill. kroner

	1985	1989	1999	2010	2011*
Lånt kapital i jordbruket	33 314	36 014	30 862	44 866	46 236

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2012

8.5 Tap på utlån i landbruket

I tabell 8.11 presenteres tap på utlån til landbruket fra Landkreditt og Innovasjon Norge. Det er konstaterte tap, og ikke avsetninger til påregnelig tap, som er med i tabellen.

Tabell 8.11 Konstaterte tap på utlån fra Landkreditt og Innovasjon Norge

	1985	1990	1999	2002	2009	2010	2011
<i>Innovasjon Norge</i>							
Utlån, mill. kr	7 445	8 151	4 371	4 241	3 822	3 956	4 114
Tap på utlån, mill. kr	1,4	15,4	6,9	3,1	1,1	1,6	2,8
Tap på utlån, % av utestående	0,02	0,19	0,16	0,07	0,03	0,04	0,07
<i>Landkreditt</i>							
Utlån, mill. kr	2 760	4 538	5 677	5 974	8 136	8 502	8 679
Tap på utlån, mill. kr	0	0	0,2	0,2	0,0	0,0	21,0
Tap på utlån, % av utestående			0,00	0,00	0,00	0,00	0,22
<i>Tap på utlån, % av utestående</i>	0,01	0,12	0,07	0,03	0,01	0,01	0,18

Kilde: Landkreditt og Landbruksbanken/SND/Innovasjon Norge

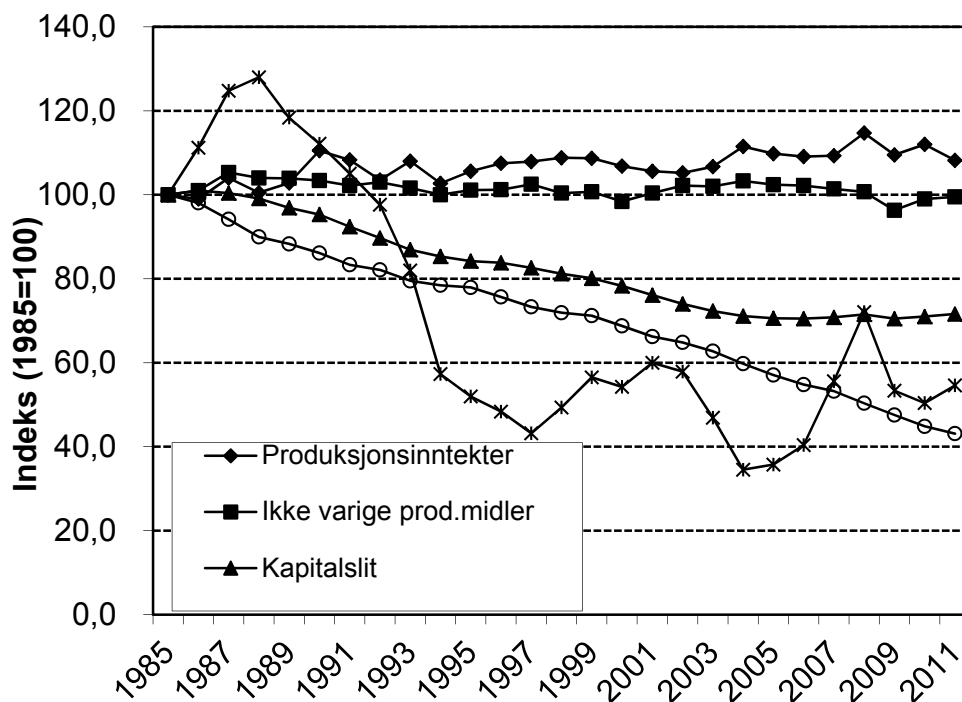
Innovasjon Norge sine tall gjelder rentebærende lån. Disse lånene er i all hovedsak gitt innenfor 90 prosent av landbrukstakst. Innovasjon Norge har i tillegg investeringslån (BU-lån) til landbruket, men disse er ikke med i tabellen over. BU-lån var i 2011 på totalt 990 mill. kr, og tap på disse er heller ikke med i tabell 8.11. Men dette er bare en del av det totale tapsbildet, siden tapene først blir konstatert når saken endelig er avsluttet, og pantesikkerheten realisert. Tapene er da som oftest avsatt, og også bokført, flere år tidligere.

Landkreditt Bank AS startet sin virksomhet 2. september 2002. De er en forretningsbank eid 100 prosent av kredittforeningen (og morselskapet) Landkreditt, og yter alle typer banktjenester til alle slags kunder. For 2011 er utlån til landbruk kr 8 679 mill. Og tap på utlån kr 21 mill (0,24 %).

En må være oppmerksom på at det er de bankene som stiller de strengeste krav til sikkerhet som er representert her. Det er vanskelig å få spesifiserte data for utlån til landbruket hos andre banker.

8.6 Innsatsfaktorer sett i relasjon til produksjon

I figur 8.4 er volumindeksene for fem ulike kostnads- og inntektsposter i totalkalkylen presentert samlet. Indeksen for rentekostnader på lånt kapital er fremkommet ved først å deflatere nominelle rentekostnadene til 1985-kroner, og deretter regne om disse verdiene til indekstall.

Figur 8.4 Produksjon og innsatsfaktorer i jordbruket. Volumutvikling. Indeks

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2012

Arbeidsforbruket synker fortsatt, som det har gjort gjennom hele perioden fra 1985, mens kapitalslitet har flatet ut og økt litt de siste årene. Ikke-varige produksjonsmidler har vært tilnærmet stabilt. Kurvene viser at samlet produksjon er ganske stabilt i perioden etter 1985. Figur 8.4 antyder en økende produktivitet i jordbruket, med et nokså stabilt produksjonsvolum og et avtagende kostnadsvolum over flere år.

8.7 Kostnadsutviklingen i omsetningsleddene

Ved jordbruksoppgjøret i 1993 ble BFJ av avtalepartene bedt om å utarbeide et materiale om kostnadsutviklingen i omsetningsleddene, jfr. St.prp. 82 (1992-93). Et kapittel med dette materialet har siden vært tatt inn i utredning nr. 1.

Materialet er kun basert på oppgaver fra samvirkeorganisasjonene. Problemstillingen er avgrenset til endringen i kostnadene, ikke til nivå. Materialet som er lagt til grunn gir ikke mulighet for å få et mål for produktivitets-/effektivitetsutviklingen. Det gir heller ikke innsikt i kostnadsendringer som resultat av produktutvikling og høyere foredlingsgrad. Ved å sammenholde og sammenstille ulikt tallmateriale, søkes det likevel å belyse ulike sider ved kostnadsutviklingen.

8.7.1 Organisasjonenes totale kostnader

Omsetningsorganisasjonenes totale kostnader er et resultat av priser på og mengder av innsatsfaktorer som er brukt i produksjonen. Mengdene av innsatsfaktorene, bestemmes av den totale virksomheten og av produktiviteten. Organisasjonenes totale virksomhet består av mottak og behandling av råvarer samt omfanget av den videreførelse og industriidelen, produktutvikling, markedsføring og distribusjon. Videreførelse har en stor og økende betydning for den totale verdiskapning i organisasjonene, og kan dels tas som et tegn på at stadig mer av bearbeidningen overføres fra husholdningene til industrien. Økende total kostnader er også et uttrykk for økt verdiskapning.

Omsetningsorganisasjonenes totale kostnader er satt opp i tabell 8.12. Meierienes kostnader er til og med 2001 hentet fra årsmeldingen til TINE Norske Meierier, og er beregnet som driftsinntekter fratrukket utbetaling til produsent. Kostnadene er basert på det tidligere «grupperegnskapet» som omfattet all virksomhet innenfor 10 meieriselskaper og TINE Norske Meierier. TINE ble omorganisert til konsern i 2002 og fikk dermed andre krav til rapportering. Kostnadene fra og med 2002 er derfor basert på TINES konsernregnskap og er ikke sammenlignbart med tidligere år. Konsernregnskapet omfatter alle TINES virksomheter og eierandeler i andre selskaper som ikke var inkludert i det tidligere grupperegnskapet. Kostnaden er beregnet som ”sum driftskostnader” fra konsernregnskapet fratrukket ”kjøp av råvarer fra produsent”.

Gilde Norsk Kjøtt BA og Prior Norge BA fusjonerte i 2006 og Nortura BA ble registrert som selskap 15. november. Fusjonen fikk regnskapsmessig virkning fra 01.01.06. De totale kostnadene ble imidlertid i 2006 fremdeles fordelt på hvert av de tidligere selskapene. Fra og med 2007 oppgis det imidlertid kostnadstall som inkluderer både kjøtt- og eggsektoren samlet. Dette medfører brudd i dataseriene. En ny dataserie er derfor opprettet fra og med 2006. Her er de totale kostnadene beregnet som ”sum driftskostnader” fra konsernregnskapet i Nortura fratrukket råvareutbetalingen til alle produksjoner. Denne beregnes ved hjelp av utbetalingspris til produsenter og kvantum mottatt for de respektive produksjonene.

Tabell 8.12 Totale kostnader i meieri-, slakteri- og eggsmvirket. Mill. kr

	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Meieri ¹	4520	4710	5568	9155	9752	9763	11474	11851	11505	12041
Slakteri og egg ²					9490	9878	10164	10511	10392	11122
Slakteri ³	1789	2183	3040	3747	(3872)					
Egg	364	450	775	1221	(1310)					
Sum	6673	7343	9383	14123	19242	19641	21638	22362	21897	23164

- 1) Gjelder TINE konsern fra og med 2002. Ikke sammenliknbart med tidligere år pga. omlegging av regnskapet. Økning i 2008 skyldes oppkjøp av osteselskaper i Sverige og Storbritannia
- 2) Fra og med 2007 oppgir Nortura utvikling i volum og kostnader som gjelder for hele virksomheten, dvs. både kjøtt- og eggsektoren.
- 3) På grunn av organisasjonsmessige endringer i Nortura, samt endrede rapporteringsrutiner og standardiseringer, er ikke salgs- og markedsføringskostnadene for årene 2004 til 2006 direkte sammenlignbare med tidligere år. Tallene for 2006 er sammenlignbart med tidligere Gilde Norsk Kjøtt.

Fra 1990 til 2001 (sammenlignbare år) økte de totale kostnadene innen meierisamvirket med 30,8 prosent. For meierisamvirket var det en større økning i 1997 som dels skyldes endringer i verdsetting av lagerbeholdninger i forbindelse med overgang til ny markedsordning for melk. Fra 2002 til 2007 (sammenlignbare år) var økningen på 33,6 prosent mens økningen fra 2007 til 2008 var på nær 18 prosent. Mesteparten av den sterke økningen i totalkostnadene i 2008 skyldes oppkjøp av osteselskaper i Sverige på slutten av 2007 og i Storbritannia i 2008 og har således ikke noe med kostnadsøkningen i meieridriften i Norge å gjøre. For perioden 2008 til 2011 var det en økning på 4,9 prosent. For kjøttsmvirket økte totalkostnadene med 90,4 prosent fra 1990 til 2003 (sammenlignbare år). Fra 2004 til 2006 (sammenlignbare år) var økningen på 1 prosent. Fra 1990 til 2006 økte totalkostnadene innen eggsmvirket med 259,9 prosent. Fra 2006 til 2011 (sammenlignbare år) økte de totale kostnadene i kjøtt- og eggsmvirket med 17,2 prosent.

8.7.2 Total aktivitet

Tall for den totale virksomheten i organisasjonene er i tabell 8.13 gitt som tall for tilførte og bearbejdede produkter i tonn/liter.

For melk er det meierileveransen samt totalsalget for hovedgrupper av produkter, dvs. konsummelk og ost som er gjengitt. For smør er det total produksjon. Konsummelk inkluderer blant annet yoghurt. Tallene for ost og smørprodukter er inklusiv eksport. For kjøtt gjelder tallene leveranser av slakt samt nedskåret og videre bearbejdet vare. For eggsmvirket gjelder det total tilførsel av egg, samt tilført og bearbejdet fjørfekjøtt.

Tallene for videreforedling i tabell 8.13 gir ikke noe godt uttrykk for omfanget av videreforedlingen. Tallene gjenspeiler for eksempel ikke antall produktvarianter med ulik bearbejdingsgrad. Eksempel på spekteret innen meieriene er salg av hele oster direkte til butikk og porsjonspakninger av ost til

for eksempel cateringmarkedet. Antall produktvarianter med ulike pakningstyper med derav økende kostnader, har de siste årene vært økende. Antall artikkelnummer, dvs. antallet produktvarianter rettet mot ulike markeder, var ifølge TINE over 500 i 2010. Nortura hadde om lag 1 300 varekoder i 2010, etter å ha redusert antallet med 40 %.

Tabell 8.13 Samvirkets tilførsler og videreforedling av melk, kjøtt og egg. 1000 tonn *

	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Meieri										
Tilførsel kumelk	1837	1712	1545	1454	1437	1479	1464	1437	1436	1405
Tilførsel melk totalt ¹					1458	1498	1483	1457	1456	1424
Salg konsummelk ²	725,8	687,7	582,6	521,4	513,7	510,4	514	524	521	513
Salg ost ³	84,5	82,7	77,4	72,9	71,3	68,5	70,5	70,2	70,7	67,7
Produksjon smør ⁴	22,4	17,7	15,5	14,6	15,4	15,4	16,8	17,2	17,6	
Kjøtt og egg										
Tilførsel egg ⁵	36,0	35,1	30,4	36,8	35,8	35,7	37,9	39,5	39,2	39,6
Tilførsel kylling	12,6	16,1	30,4	38,3	41,5	47,9	55,3	51,5	55,3	54,5
Tilførsel fjørfe totalt ⁶				45,8	49,1	51,4	63,1	60,5	62,8	62,2
Tilførsel kjøtt totalt	147,7	156,1	163,8	163,7	164,3	162,6	167,5	165,1	160,4	157,2
Slakt 2- og 4-bente										
Slaktetilførsler ⁷	147,7	156,1	163,8	163,7	164,3	214,0	230,6	225,6	223,2	219,4
Skjærevolum ⁸	81,4	99,8	115,3	120,7	125,0	129,1	128,5	117,1	112,7	113,7
Foredlingsvolum ⁹	67,1	90,4	95,3	96,0	97,6	126,3	132,5	127,8	130,0	126,9

*) Mill. liter for meierileveranse og konsummelk. Meierileveranse gjelder kumelk til TINE/NML

1) Inkluderer geitemelk

2) Omfatter flytende produkter; melk alle typer, fløte, rømme og yoghurt.

3) Ekskl. Kesam og Cottage Cheese fra 1997

4) Produksjon av smør inkl. smør til smørblandet margarin og lettmargin.

5) Inkludert egg fra Norgården fra og med 2005

6) Inkluderer kylling, høns, and og kalkun.

7) Fra og med 2007 så omfatter slaktetilførselen også fjørfekjøtt, dvs. alle 2- og 4-beinte.

8) Gris uten hode og forlabb fra 1.1.2002. Omfatter også fjørfe fra og med 2007.

9) Foredlingsvolum inneholder vann, krydder etc. og kan derfor ikke sammenliknes med volum innen slaktning og skjæring. Omfatter også fjørfe fra og med 2007.

Kilde: TINE/NML, Nortura (Norsk Kjøtt, PRIOR)

Det har vært en nedgang i melkeproduksjonen som en tilpasning til forbruksutviklingen, men nedgangen har flatet ut. Meierileveransen i 2010 var 21,8 prosent lavere enn i 1990. Total meierileveranse er gått litt mindre ned grunnet at meierier utenom TINE (samvirket) er kommet til. Kumelkleveransen til Tine gikk ned med 2 prosent fra 2008 til 2010.

Kjøttssamvirkets slaktetilførsler økte fra 1990 fram til 1999 med 16,6 prosent. Fra og med 2000 har tilførslene variert, men på et lavere nivå enn i toppåret. Den kraftige nedgangen fra 2001 til 2002 skyldes at gris nå avregnes uten hode labb. Fra og med 2007 omfatter volumene for slaktetilførsel,

nedskjæring og foredlingsvolum både 2- og 4-bente. Volumet av nedskjæring av 2-bente er imidlertid relativt begrenset da dette stort sett inngår i slakt.

Produksjonen av kylling har økt med forbruksøkningen for dette dyreslaget. Økningen i perioden fra 1990 til 2006 var på 229,4 prosent. For første gang på mange år kom det en nedgang i kyllingproduksjonen fra 2008 til 2009. 2010 viser igjen en oppgang på 6,2 prosent.

Prior kjøpte i mars 2005 alle aksjene i Norgården. Dette gjenspeiles i en kraftig økning i tilførsel av egg fra Prior fra og med 2005. Tilførselen av egg er redusert med 0,6 prosent fra 1990 og til 2006. I perioden 1990 til og med 2004 (sammenlignbare år) var det en reduksjon i tilførsel på 14,6 prosent. På grunn av oppkjøpet av Norgården økte tilførselen med 17,6 prosent fra 2004 og til 2005. Salget av egg er stabilt. Det er en tendens til økt forbruk av eggprodukter, men import av disse øker også. Andelen for Norturas salg av foredlet fjørfekjøtt i dagligvare- og storkjøkkenmarkedet økte fra snau 26 prosent i 1994 til rundt 67 prosent i 2007.

For egg- og kjøttssamvirket (Nortura) så finner vi at tilførselen av egg har økt med 1,0 prosent, tilførselen av fjørfekjøtt (2-bente) har gått ned med 1,4 prosent og tilførselen av kjøtt (4-bente) har gått ned med 2,0 prosent i fra 2010 til 2011.

8.7.3 Antall ansatte

Tall for antall ansatte i meieri-, slakteri- og eggsamvirket er angitt i tabell 8.14. Dette gir ikke et direkte uttrykk for arbeidsforbruket innen organisasjonene (ikke årsverk), men gir likevel et bilde på utviklingen. Etter fusjonen mellom Gilde og Prior til Nortura i 2006, er antallet oppgitt i årsverk.

Tabell 8.14 Antall ansatte i meieri-, slakteri- og eggsamvirket

	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Meieri	6000	5636	5041	5353	5320	5540	5734	5675	5496	5505
Slakteri og egg ¹					6552	6464	6507	6100	5810	5518
Slakteri ²	5415	5518	6133	5494	(5285)					
Egg ²	939	950	1400	1197	(1275)					
Sum	12354	12104	12574	12044	11880	12004	12241	11775	11286	11023

1) Antall årsverk (ikke antall ansatte).

2) Tallene for slakteri (Gilde) og egg (Prior) i 2006 er fra inngangen av året. Dette pga at selskapene nå er fusjonert til ett selskap, Nortura.

Kilde: Landbrukssamvirkets felleskontor: Aktuelle tall i landbruket. Fra og med 2005 hentet fra de respektive selskapers Årsmeldinger

Antall ansatte i organisasjonene varierer en del mellom år. I meieriene har det vært en viss nedgang i perioden under ett, men det skjedde en økning i 2002 etter lave tall for 2000 og 2001. I eggsamvirket var det en økning inntil 2002 og deretter en tilbakegang i 2004 og 2005, før det igjen var en økning i 2006.

Økningen i antall ansatte i denne sektoren knyttes spesielt til økningen innen fjørfekjøtt og videreføring av denne.

Siden 2008 har antallet ansatte både i meierisamvirket og kjøttssamvirket blitt redusert med unntak for 2011 i meieriene. Reduksjonen i kjøtt- og eggssamvirket var størst med minus 11 prosent i antall årsverk, mens reduksjonen i antall ansatte i meierisamvirket var på minus 4 prosent.

8.7.4 Anleggsstruktur

I tabell 8.15 er det angitt tall for antall anlegg. Dette gir et bilde av strukturutviklingen. Når vi sammenholder antall anlegg med produksjonsutviklingen så ser vi det har vært en økning i størrelse pr. anlegg. Parallelt med reduksjonen i antall anlegg har det også skjedd en rasjonalisering og spesialisering innenfor og mellom anlegg.

Tabell 8.15 Antall anlegg i meieri-, slakteri- og eggssamvirket

	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Meieri ¹	128	95	62	52	52	50	50	49	47	46
Meieranlegg					47	45	45	44	41	40
Meieriterminaler ²					5	5	5	5	6	6
Kjøtt										
Slakting			28	20	20	20	18	18	15	14
Skjæring	34		34	21	21	21	20	17	17	17
Foredling ³			22	15	15	13	15	16	13	14
Egg og fjørfe¹										
Eggpakkerier	18	13	8	5	5	5	5	5	5	5
Fjorfeslakterier	7	6	5	3	3	3	3	3	3	3

1) Ved årsskiftene.

2) Fra og med 2010 er det lagt til to sentrallagre.

3) Ikke fullt sammenliknbare tall mellom 2000 og 2003.

Kilde: TINE/NML, Norsk Kjøtt, PRIOR, Nortura

8.7.5 Enhetskostnader

I figur 8.5 er utviklingen i omsetningsorganisasjonenes totale kostnader pr. kg tilførte mengder av melk, kjøtt og egg sammenholdt med utviklingen for konsumprisindeksen. I tabell 8.16 nedenfor er kostnadene gjengitt i kroner pr. liter og pr. kilo tilførte mengder av melk, kjøtt og egg. Disse tallene danner grunnlaget for figur 8.5

For melk er data ikke sammenliknbare før og etter 2002 på grunn av omlegging av regnskapet i TINE. Fra og med 2002 er beregningen for melk gjort ved å dele totalkostnaden fra TINEs konsernregnskap (Tabell 8.12) på meierileveransen (Tabell 8.13). Økningen for TINE i 2008 skyldes oppkjøp av osteselskaper utenlands, se også omtale i tab. 8.13.

Tabell 8.16 Totale kostnader i kr. per l/kg tilførte mengder av melk, kjøtt og egg

	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Melk totalt ¹	2,46	2,71	3,56	6,24	6,69	6,52	7,74	8,13	7,90	8,46
Kjøtt/fjørfe/egg					21,28	22,83	23,93	24,75	24,96	25,80
Kjøtt ²	12,11	13,98	18,56	22,88	23,51					
Egg ²	4,82	4,80	5,95	7,85	7,75					
Fjørfe kjøtt ²	11,39	12,50	15,90	21,55	21,05					

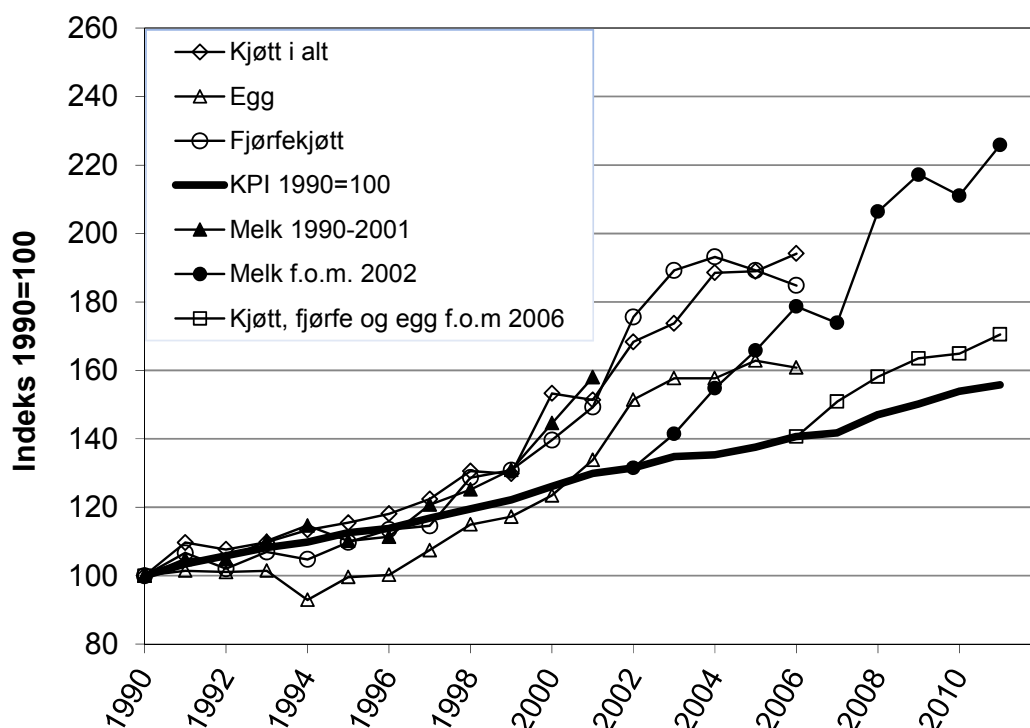
1) Ikke sammenliknbare tall for melk før og etter 2002 pga. omlegging av regnskapet i Tine. Kun kumelk tom. 2005. Ku- og geitmelk fra 2006

2) Slutt på tilgjengelige data etter fusjonen mellom kjøtt- og eggsmvirket i 2006.

Kilde: TINE, Nortura (Norsk Kjøtt, PRIOR)

Kilde: TINE, Nortura (Norsk Kjøtt, PRIOR)

Figur 8.5 viser at omsetningsorganisasjonenes totale kostnader pr. enhet først i perioden fulgte utviklingen av konsumprisindeksen relativt jevnt, men at enhetskostnadene de senere årene har økt mer enn konsumprisindeksen. Etter alt å dømme skyldes dette økte kostnader på grunn av økt videreforedling og produktutvikling. Mhp. økningen for melk i 2008 vises det til omtale under tab. 8.13. For fjørfe kjøtt hadde enhetskostnadene en topp i 2004 og er siden redusert. Fra og med 2007 er det slutt på tilgjengelige data for kjøtt, egg og fjørfe kjøtt separat. Ny dataserie er opprettet hvor totale kostnader for Nortura er fordelt på samlede tilførte mengder av henholdsvis kjøtt, egg og fjørfe. Fra og med 2007 er beregningen for kjøtt, fjørfe og egg gjort ved å dele totalkostnaden fra Norturas konsernregnskap (Tabell 8.12) på leveransen (Tabell 8.13).

Figur 8.5 Utviklingen i omsetningsorganisasjonenes totale kostnader pr. kg eller liter tilførsler sammenholdt med utviklingen i konsumprisindeksen (KPI). Indeks 1990=100. Fra og med 2002 er det pga. omlegging av regnskapet innført ny serie for melk hvor indeksen er satt lik KPI-indeksen i 2002. Fra og med 2006 er det på grunn av fusjonen mellom kjøtt og egg samvirket innført ny serie for kjøtt, fjørfe og egg.

8.7.6 Kjøtt samvirkets normerte slaktekostnad

Kjøtt samvirkets normerte slaktekostnad (slaktemarginen) benyttes i grunnlaget for kjøtt samvirkets veiledende noteringspris (avregningspris) til produsent. Kostnaden bygger på analyser av slaktekostnaden samt årlige oppdateringer ut fra erfaringstall, kostnadsutvikling og effektivitetsforbedringer. Siden kostnaden er avgrenset til en identisk prosess over tid, er dette sannsynligvis det nærmeste en kommer et krav til materiale som kan uttrykke produktivitetsutviklingen. De normerte slaktekostnadene pr. dyreslag samt enhetskalkylen, et veid gjennomsnitt for alle dyreslag, er gjengitt i tabell 8.17.

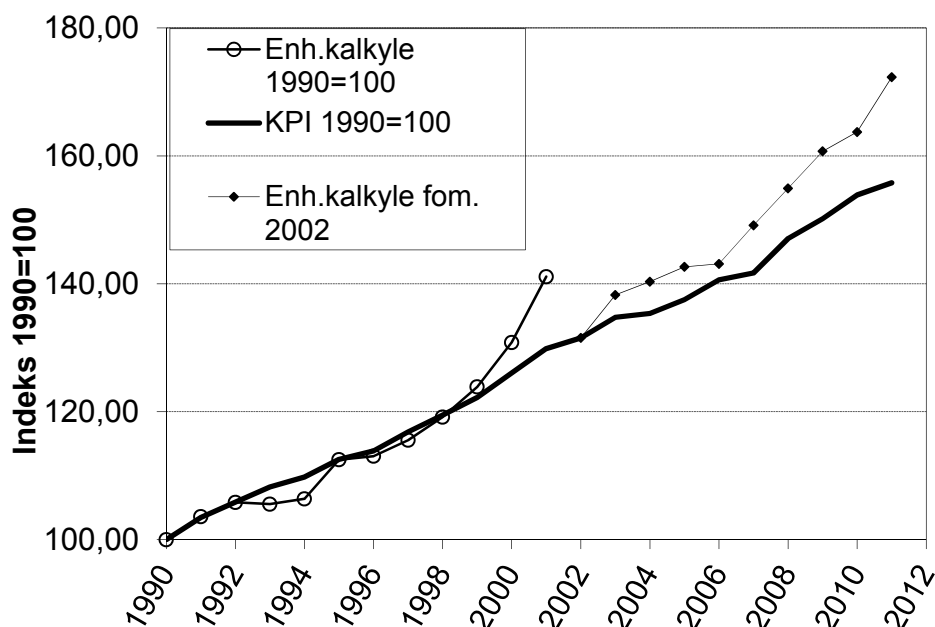
Tallene for gris og enhetskalkylen (alle dyreslag slått sammen) er ikke direkte sammenliknbare før og etter 2002 på grunn av at gris fra da av avregnes uten hode og labb mot tidligere med hode og labb. Volummessig utgjorde dette en reduksjon på 7 prosent, som slår tilsvarende ut på kostnaden.

Tabell 8.17 Normerte slaktekostnader per dyreslag samt enhetskalkyle 1990–2011.
Kr/kg

	1990	1995	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Storfe	3,74	4,12	4,83	5,74	5,86	6,05	6,31	6,74	7,00	7,12	7,49
Slaktegris ¹	2,84	3,11	3,62	5,23	5,34	5,09	5,30	5,38	5,58	5,69	6,00
Lam	5,71	6,31	8,03	9,59	9,82	10,17	10,59	11,33	11,80	12,03	12,68
Enh.kalkyle ¹	3,60	4,05	4,71	6,06	6,16	6,18	6,44	6,69	6,94	7,07	7,44

1) Ikke sammenlignbar før og etter 2002 pga. endret avregning for gris

I figur 8.6 er utviklingen i enhetskalkylen på indeksform sammenholdt med tilsvarende for KPI.

Figur 8.6 Normert slaktekostnad (enhetskalkyle) sammenholdt med KPI i perioden 1990 - 2005. KPI=100 i 1990. Enhetskalkylen er ikke sammenliknbar fra 2001 til 2002 pga. endret avregning for gris. Ny serie fra 2002 er derfor satt lik KPI-indeksen i 2002

9 Priser

I dette kapitlet tar en for seg prisutviklingen for viktige jordbruksprodukter og matvarer. En har også sammenlignet med andre forbruksvarer og tjenester, i tillegg foretatt en prissammenligning med noen andre europeiske land.

Utvikling i konsumprisindeksen for matvarer er vist i tabell 9.1. Figurene 9.1 til 9.10 viser utviklingen i produsent-, engros- og forbrukerpriser i perioden 1996–2011 for noen av de viktigste jordbruksproduktene. For egg har en også lagt inn avtalepris/målpris. Figurene viser utviklingen i enhetspriser for de forskjellige produktene.

Forbrukerprisene er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine registreringer på konsumprisindeksen, mens engrosprisene er hentet fra flere kilder. Når det gjelder konsumprisindeksen til Statistisk Sentralbyrå, så endret de metode fra og med august 2005. Indeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer blir fra dette tidspunkt basert på strekkodedata fra over 14 000 varer, noe som skal gi en forbedret delindeks. Dette innebærer at prisindeksene for rundt 250 representantvarer ikke lenger blir videreført. For å få sammenlignbare prisindekser før og etter omleggingen har en enten kjedet direkte på gamle representantvarer eller på indeksen for en hel gruppe. Som eksempel på det første kan vi nevne smør, mens svinekjøtt er eksempel på det siste. For grønnsaker er engrosprisene beregnet på grunnlag av Statens Landbruksforvaltning sine registreringer gjennom året. For disse produktene finnes bare engrospriser for salg fra førstehåndsgrossist til distribusjongs-grossist, ikke for salg til detaljist. For melk og melkeprodukter, kjøtt og egg har en hentet engrosprisene fra 1980 og senere fra NILFs løpende prisundersøkelser.

Produsentprisene er hentet fra totalalkylen for jordbruket. For planteproduktene er dette avlingsårspriser. Dette forklarer en del av avviket i forhold til de registrerte forbrukerprisene. For hagebruksprodukter og poteter kan både produsent- og forbrukerprisene variere mye fra år til år etter størrelsen på produksjon og etterspørsel. Engros- og produsentprisene er eksklusive merverdiavgift, mens forbrukerprisene er inklusive merverdiavgift. I den forbindelse bør det nevnes at merverdiavgiftssatsen på matvarer ble satt ned fra 24 til 12 prosent fra 1.7.2001, videre redusert til 11 prosent fra 01.01.2005, men økt til 13 prosent fra 1.1.2006, og til 14 prosent fra 01.01.2007.

Det tidligere pris- og markedsreguleringssystemet for jordbruksvarer var tilpasset et kvantitativt importvern. Gjennomføringen av WTO-avtalen med overgang til tollvern, medførte endringer i pris- og markedsreguleringssystemene. Jordbruksavtalens priser fikk funksjon av å være målpriser. Samtidig skulle de gi tilstrekkelig fleksibilitet til riktig prisfastsetting

avhengig av markedssituasjonen. Fra 1.7.1995 ble det etablert et system med målpriser for melk- og melkeprodukter, kjøtt, egg, frukt, grønnsaker og poteter, og korn fra 1.7.2001. Målprisene er de priser jordbruket reelt skal kunne oppnå som gjennomsnitt for året, ut fra balanserte markedsforshold og fastsatt importvern. Prisfastsettelsen gjennom målprissystemet er et hovedvirkemiddel for å regulere jordbruksvaremarkedene. Målprisene er knyttet til representantvarer, i hovedsak de samme som tidligere fikk fastsatt avtalepriser. Dersom prisene på representantvarene overstiger målprisen med mer enn 10 prosent to uker på rad (12 % for grøntsektoren), iverksettes tiltak for å bringe prisene ned til målprisnivå. Det kan også iverksettes tiltak dersom det ser ut til at gjennomsnittsprisen for avtaleåret overstiger målprisen. For korn er det en øvre prisgrense på inntil 10 prosent over målpris.

Målprisene er lagt på engrosnivå og er eksklusive merverdiavgift. Mål-/avtaleprisen gjelder for avtaleåret. Siden 1994 har avtaleåret vært fra 1/7 til 30/6 året etter. Engrosprisene i figurene er gjennomsnittspriser for kalenderåret. For at målprisene skal kunne sammenlignes med engrosprisene har en beregnet gjennomsnittlig målpris/avtalepris for kalenderåret.

Tallene som ligger til grunn for figurene, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

9.1 Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket

Tabell 9.1 viser konsumprisindeksen for matvarer. Tabellen viser at mens matvareprisene økte med 16,6 prosent fra 1999 til 2011, økte konsumprisindeksen med 27,5 prosent i perioden.

Tabell 9.1 Konsumprisindeksen for matvarer og totalt. 1998 = 100

	1999	2001	2003	2009	2010	2011
Kjøtt	102,7	101,8	102,8	111,6	109,1	104,1
Fisk	106,8	113,5	114,6	128,9	128,9	133,7
Melk, ost og egg	101,3	98,3	101,0	133,3	136,5	137,8
Oljer og fett	103,2	103,2	110,7	150,7	152,9	158,1
Brød og kornprodukter	102,5	100,4	102,7	124,6	127,1	128,7
Frukt	103,7	108,7	103,6	112,7	109,9	110,6
Grønnsaker, inkl. poteter	104,4	104,3	112,3	127,3	127,5	124,3
Sukker, sjokolade, andre sukkervarer	104,4	107,1	109,6	120,1	117,9	112,4
Andre matvarer	103,7	102,4	98,5	115,4	116,5	117,1
Kaffe, te og kakao	92,8	87,2	77,8	87,9	92,4	108,3
Mineralvann, leskedrikker og juice	104,2	107,9	112,9	142,1	146,3	154,1
Matvarer i alt	103,2	103,0	104,8	121,9	121,8	120,3
Årlig prosentvis endring		-1,9	+3,5	+4,6	-0,08	-1,23
Konsumpris, indeks total	102,3	108,7	112,8	125,7	128,8	130,4
Årlig prosentvis endring		+3,0	+2,5	+2,6	+2,5	+1,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fra 1999 til 2011 er det olje/fett og mineralvann/leskedrikker/juice som har steget mest med hhv. 54,9 og 49,9 prosentpoeng. I alle år frem til 2010 hadde gruppen kaffe, te og kakao en lavere pris enn 1999-prisen, men disse varene fikk en betydelig prisøkning til 2011. Denne varegruppen hadde den største prisøkningen fra 2010 til 2011, på 15,9 prosentpoeng, og deretter fulgte gruppen mineralvann/leskedrikker/juice med 5,3 prosentpoeng. Det var kjøtt og gruppen sukker, sjokolade og sukkervarer som har hatt mest prisnedgang fra 2010 til 2011, med henholdsvis 5,0 og 5,5 prosentpoeng.

Tabell 9.2 viser sammensetningen av forbruket i husholdningene i prosent basert på løpende priser. De største postene utgjøres av bolig, lys og brensel foran transport. Matvarenes andel i 2009 utgjorde 11,8 prosent, en liten økning fra 2008.

Tabell 9.2 Utgift per husholdning og år etter vare- og tjenestegruppe. prosent

	1999	2001	2003	2007	2008	2009
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	11,7	11,4	11,5	11,3	11,6	11,8
Alkoholdrikker og tobakk	3,1	2,9	2,9	2,7	2,6	2,6
Klær og skotøy	5,9	5,9	5,3	5,4	5,3	5,3
Bolig, lys og brensel	24,8	25,1	26,7	29,2	30,5	31,2
Møbler og husholdningsartikler	6,2	6,6	7,0	6,3	6,2	5,9
Helsepleie	3,1	2,9	2,8	2,8	2,6	2,5
Transport	19,0	19,5	17,3	18,2	17,3	16,3
Post- og teletjenester	2,5	2,2	2,5	2,1	1,9	1,9
Kultur og fritid	12,3	12,5	12,6	12,0	12,1	12,5
Utdanning	1,1	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
Restaurant- og hotelltjenester	4,1	4,0	3,9	3,6	3,4	3,4
Andre varer og tjenester	6,2	6,6	7,2	6,1	6,2	6,3
I alt	100,0	99,9	100,0	100,0	100,1	100,0
Tallet på husholdninger	1 193	3 368	3 279	3 170	3 257	3 420
Personer per husholdning	2,13	2,21	2,18	2,21	2,21	2,19

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Forbruksundersøkelsen 2009

Tabell 9.3 nedenfor viser prisnivået i 2010 for diverse matvarer, drikkevarer og tobakk i noen utvalgte europeiske land, målt i indekser. En fullstendig matvareundersøkelse blir gjennomført tredjehvert år, siste gang i 2009. Tallene i årets Resultatkontroll er derfor fremskrevne 2009-tall, ved hjelp av konsumprisindeksen. Vi ser at prisnivået i Norge på matvarer er nesten 63 prosent høyere enn hva som er gjennomsnittet i EU-27. Norge har et høyere prisnivå enn Sverige, Finland, Island, Tyskland og Polen på alle varer i tabellen. Norge har også et høyere prisnivå enn Danmark for alle grupper, bortsett fra varegruppen alkoholfrie drikkevarer.

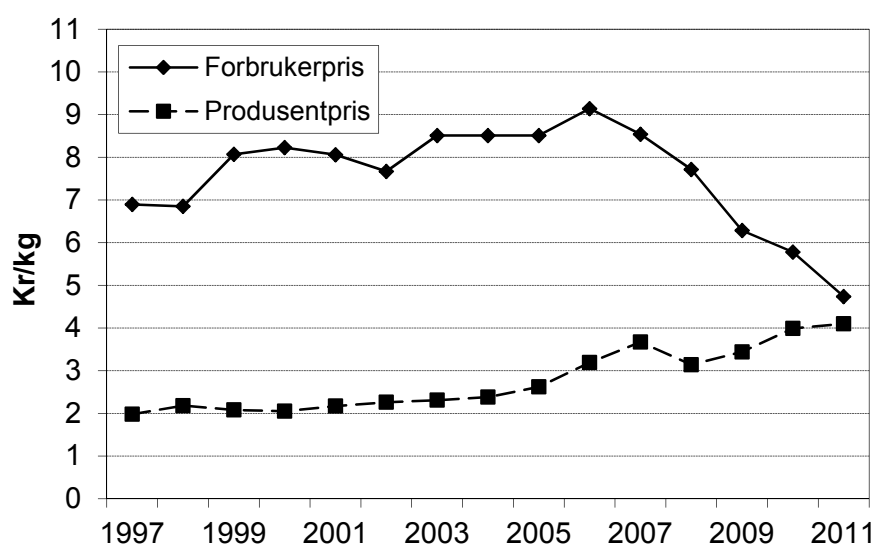
Tabell 9.3 Prisnivåindekser for matvarer, drikkevarer og tobakk i utvalgte land. 2010. EU27 = 100

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Island	Tyskland	Polen
Matvarer	162,8	115,0	130,9	111,3	113,4	111,4	68,8
Brød og kornprodukter	159,3	127,0	142,7	119,6	143,8	109,2	63,7
Kjøtt	171,1	119,1	127,5	113,9	104,2	125,9	59,9
Fisk	130,0	107,9	119,6	101,3	93,9	109,7	75,6
Melk, ost og egg	186,4	100,5	115,0	103,0	98,5	91,0	68,6
Matoljer og – fett	167,7	113,3	136,4	99,7	96,2	103,1	88,0
Frukt, grønnsaker og potet	161,0	130,7	127,8	120,4	122,5	128,4	79,3
Andre matvarer	165,7	106,2	159,8	109,1	133,1	103,0	77,6
Alkoholrie drikkevarer	185,7	122,5	192,8	127,1	114,7	104,3	81,6
Alkoholholdige drikkevarer	250,8	149,9	130,3	170,2	191,8	88,0	94,8
Tobakk	235,5	137,1	123,1	105,9	127,7	111,6	58,4

Kilde: Eurostat

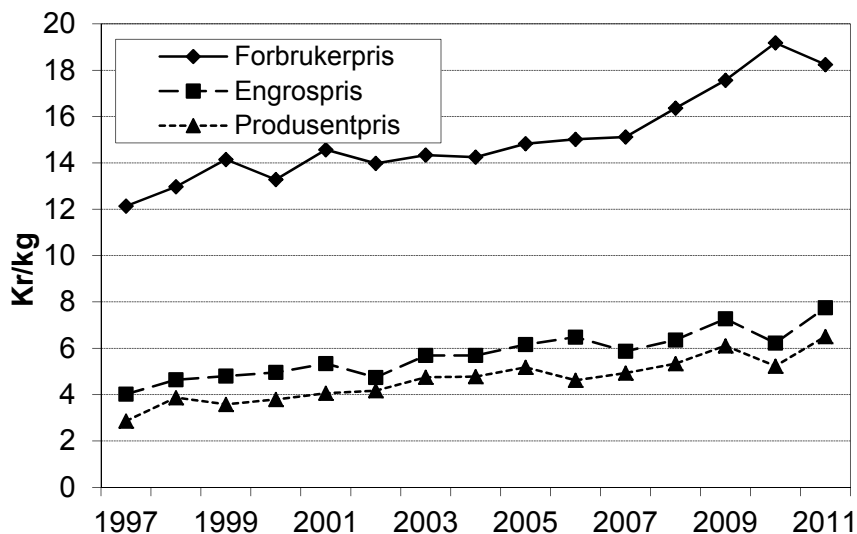
9.2 Poteter og grønnsaker

Forbrukerprisene på kalenderårsnivå blir faseforskjøvet i forhold til produsent- og engrosprisene på avlingsårsnivå, noe som resulterer i at priskurvene vil avvike noe fra hverandre. Engrosprisene, som gjelder prisene fra førstehåndsgrossist til distribusjonsgrossist, samsvarer imidlertid ganske godt med produsentprisene. Figur 9.1 viser at forbrukerprisen på poteter har falt relativt mye siden 2006. Den var som høyest 9,14 kr/kg i 2006, men har deretter sunket hvert år til 4,74 kr/kg i 2011. I samme tidsrom gikk produsentprisen opp fra 3,19 kr/kg til 4,10 kr/kg.

Figur 9.1 Utvikling i forbruker- og produsentpriser for poteter. Kr/kg

Prisutviklingen på gulrot er vist i figur 9.2. Forbrukerprisene for gulrot har vist en stigende trend siden 2002, men falt litt tilbake i 2011, til 18,25 kr/kg. For å beregne forbrukerpris på gulrot har vi fra og med 2005 benyttet konsumprisindeksen for «rotgrønnsaker». Produsentprisen for gulrot falt fra 2005 til 2006, men har deretter økt hvert år til 6,51 kr/kg i 2011. Engrosprisen på gulrot har samme utvikling som produsentprisen, og økte i 2011 med 24,5 prosent.

Figur 9.2 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for gulrot. Kr/kg

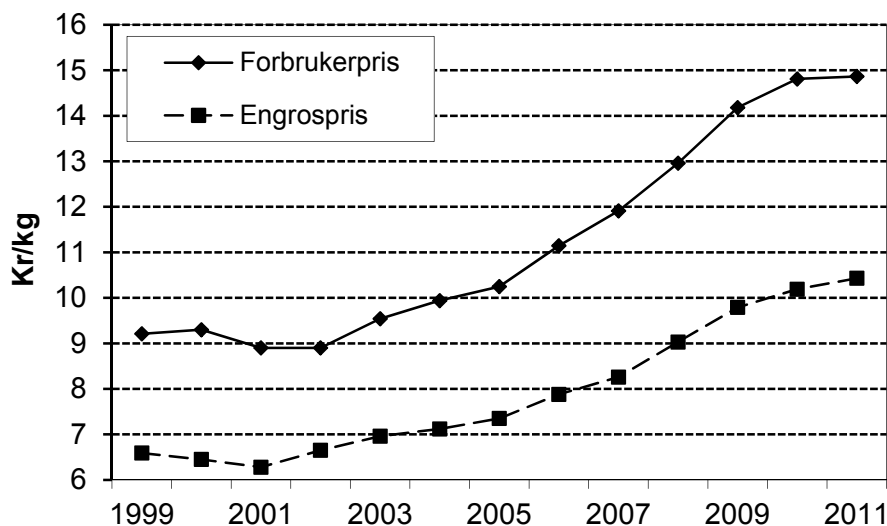
9.3 Melk og melkeprodukter

Prisutviklingen mellom 1997 og 2011 må sees på bakgrunn av flere endringer i merverdiavgiftssatsen for matvarer. Størst endring fant sted fra 1.7.2001 da satsen ble redusert fra 24 prosent til 12 prosent. Den ble redusert med ytterligere ett prosentpoeng til 11 prosent fra 1.1.2005. Deretter har den blitt økt i to omganger, til 13 prosent fra 1.1.2006 og sist fra 1.1.2007 til 14 prosent.

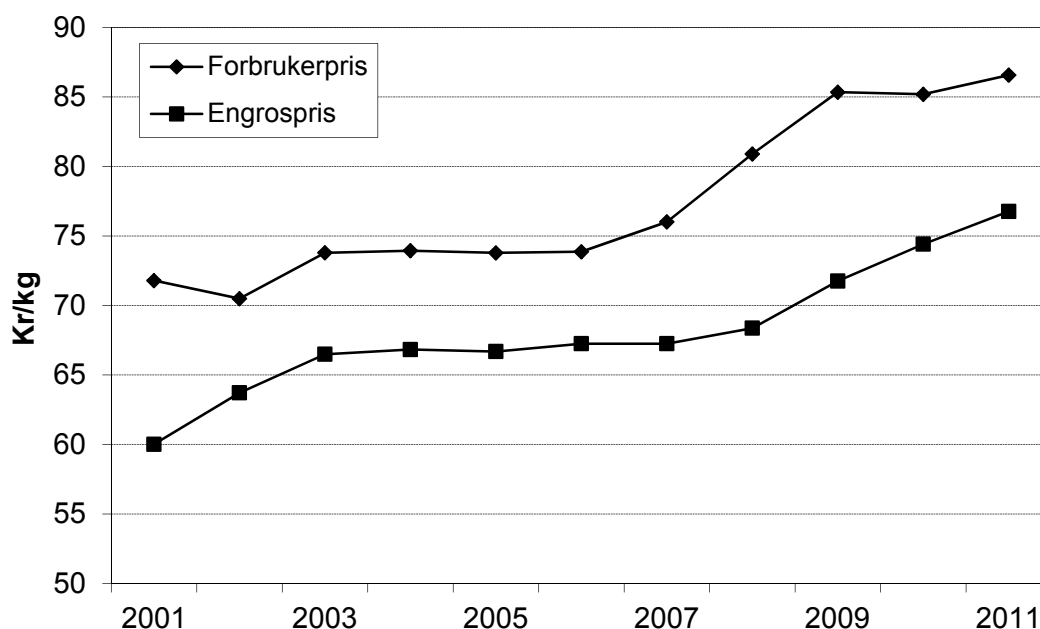
Satsendringer i prisutjevningsordningen for melk vil over tid påvirke stigningen til kurvene i figurene for melkeproduktene. Ost har fått økt tilskudd mens drikkemelk har fått økt avgift. Mens engrosprisene på lettmelk økte med 32 prosent fra 2006 til 2011, var økningen 14 prosent for Norge i samme tidsrom.

Figur 9.3 til 9.6 viser utviklingen i forbruker – og engrospriser for lettmelk, Norge, Gudbrandsdalsost og smør i perioden 1997 til 2011. Forbrukerprisen på lettmelk økte med 0,4 prosent, mens prisen på fløte falt 0,1 prosent. Prisen på ost og smør økte med henholdsvis 1,6 og 2,3 prosent. Forbrukerprisen på lettmelk er fra og med 2005 beregnet ved hjelp av

konsumprisindeksen for «melk», mens indeksen for «ost» er benyttet for Norvegia og Gudbrandsdalsost. Referansevaren for smør er ½ kilo meierismør, og forbrukerprisen de tre siste årene er beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «smør». Når det gjelder engrosprisene, så var det størst økning for Norvegia og Gudbrandsdalsost med hhv. 3,2 og 3,1 prosent. Lettmelk og fløte steg med 2,4 prosent og smør med 2,2 prosent.

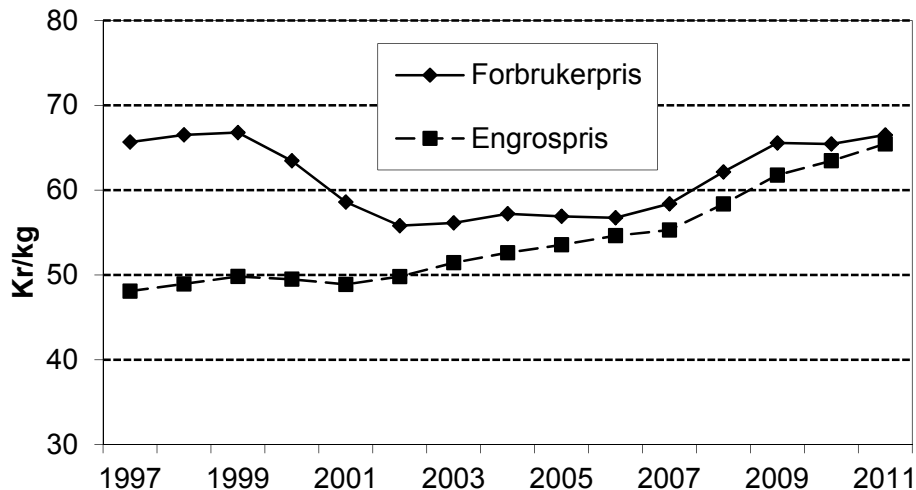

Figur 9.3 Utvikling i forbruker- og engrospriser for lettmelk. Kr/l

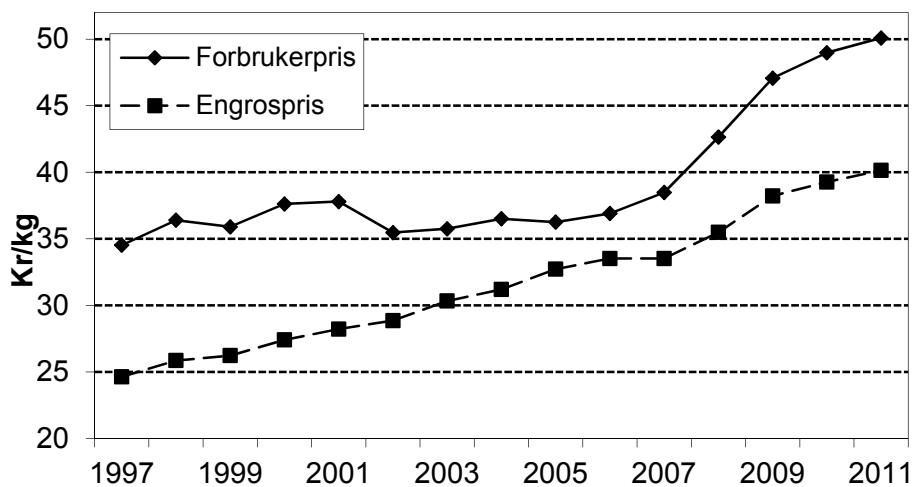

Figur 9.4 Utvikling i forbruker- og engrospris for Norvegia. Kr/kg

Figurene viser at engros- og forbrukerprisene for den enkelte vare har hatt svært lik utvikling, men i 2007 økte forbrukerprisene noe mer blant annet på grunn av økt merverdiavgift. Tidligere har en sett forbrukerprisen på melk og ost bli redusert som følge av redusert merverdiavgift i 2001. Senere har de økt litt igjen dels på grunn av økt merverdiavgift og økning i engrosprisene.

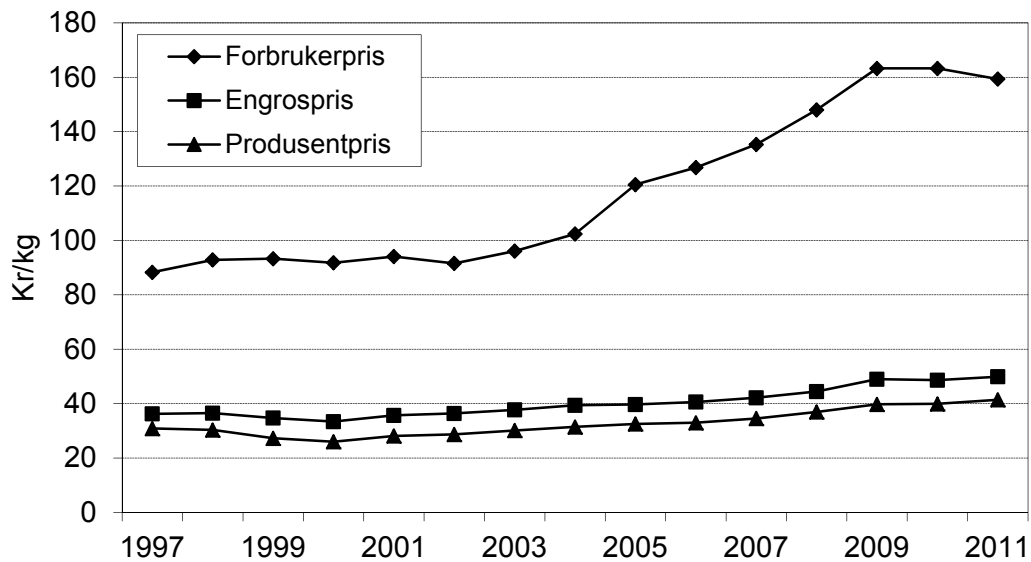
Figur 9.5 Utvikling i forbruker- og engrospris for Gudbrandsdalsost. Kr/ kg

Figur 9.6 Utvikling i forbruker- og engrospris for smør. Kr/ kg

9.4 Storfekjøtt

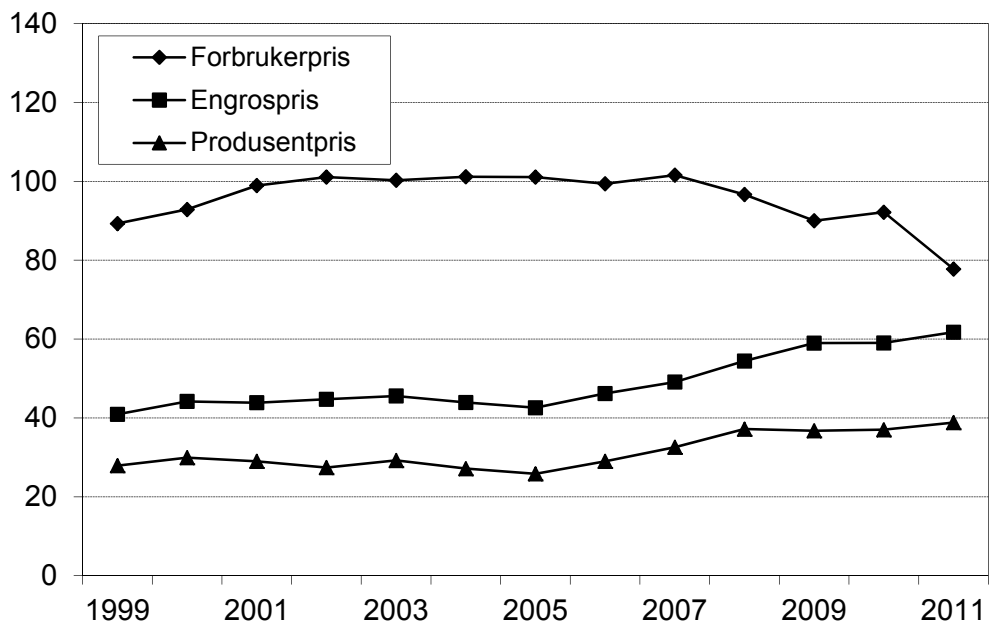
Figur 9.7 viser prisutviklingen for storfekjøtt. Her var referansevaren tidligere gjennomsnittlig pris på mellommørbrad, høyrygg og bibringe av okse. Fra 2005 benyttes konsumprisindeksen for storfe. Forbrukerprisene falt 2,4 prosent fra 2010 til 2011, mens engrosprisene steg 2,6 prosent. Produsentprisene økte 3,8 prosent. For varegruppen kjøttdeig, kjøttkaker og karbonadekaker falt forbrukerprisene 12,5 prosent fra 2010 til 2011.

Figur 9.7 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for storfekjøtt. Kr/ kg

9.5 Sau- og lammekjøtt

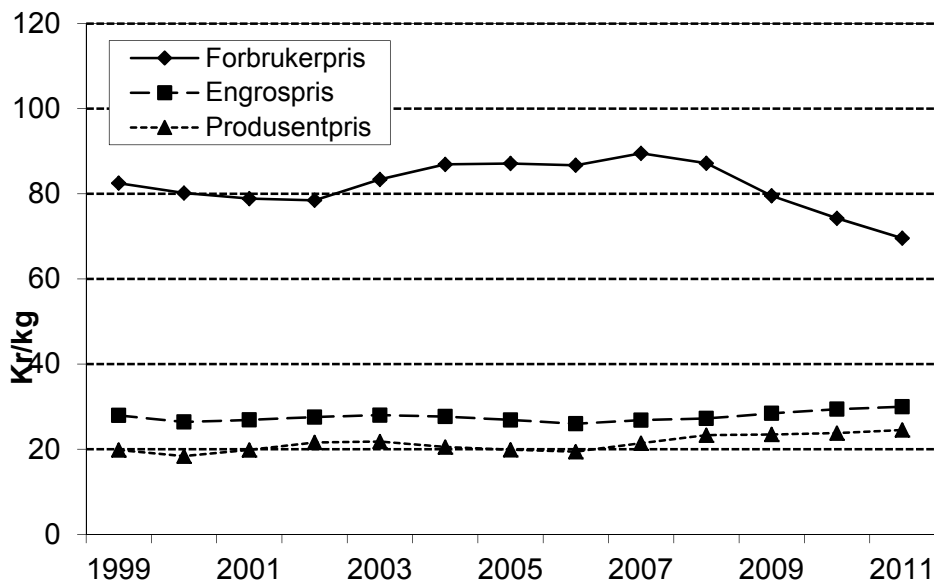
I figur 9.8 ser vi prisutviklingen for sau- og lammekjøtt. Fra 2010 til 2011 falt forbrukerprisene 15,6 prosent, samtidig som engros- og produsentprisene økte med henholdsvis 4,6 prosent og 4,9 prosent. Siden 2007 har forbrukerprisene falt, mens både engros- og produsentpriser har økt.

Figur 9.8 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for sau- og lammekjøtt. Kr/kg

9.6 Svinekjøtt

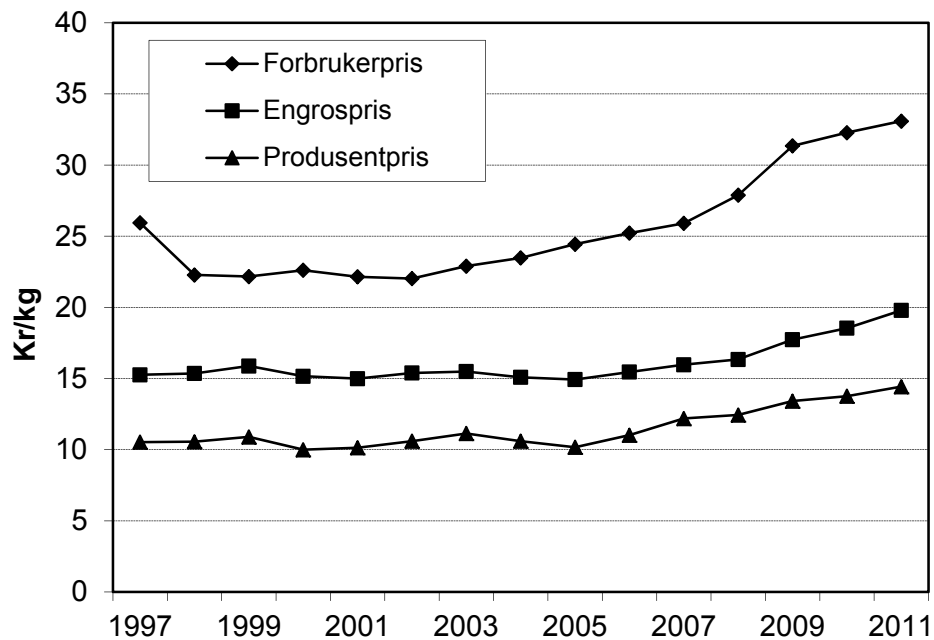
Prisutviklingen for svinekjøtt er vist i figur 9.9. Fra 2010 til 2011 falt forbrukerprisen med 6,3 prosent. Engrosprisene steg derimot 1,9 prosent. Produsentprisene steg 3,1 prosent. Referansevaren er her gjennomsnittlig pris på skinkestek, koteletter og sideflesk, og forbrukerprisen fra og med 2005 er beregnet vha. konsumprisindeksen for «svin». Ny og gammel indeksserie ble kjedet på indeksen for ferskt kjøtt og flesk.

Figur 9.9 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for svinekjøtt. Kr/kg

9.7 Egg

Figur 9.10 viser utviklingen i de ulike prisene på egg. Forbrukerprisen økte med 2,5 prosent fra 2010 til 2011. Samtidig økte engrosprisen med 4,6 prosent mens produsentprisen gikk opp med 2,5 prosent.

Figur 9.10 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for egg. Kr/kg

10 Likestilling

Likestilling vil naturlig gå inn i flere emner. Vi viser til kapitlene 5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket og 5.6 Eiendomsoverdragelse og rekruttering. I kapitlene 7.4 om alminnelig inntekt og 7.5 om levekår og økonomi tas inntekt til henholdsvis bruker og ektefelle/ samboer pluss bruker opp, uten et direkte kjønnsperspektiv. I dette kapitlet går en nærmere inn på brukere, eiere, arbeidsinnsats og inntekt i forhold til kjønn.

10.1 Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn

Tabell 10.1 viser utviklingen i antall brukere, både for menn og kvinner. Andelen kvinnelige brukere har stort sett vært økende fra 1989 til 2011, selv om kvinneandelen har vært lavere i enkelte år.

Tabell 10.1 Personlige brukere på jordbruksbedrifter, fordelt etter kjønn

	1989	1999	2003	2005	2010	2011*
Menn	89 267	60 914	48 980	43 751	37 471	36 667
%	90,5	87,1	87,0	86,7	85,6	85,6
Kvinner	9 343	9 045	7 328	6 725	6 295	6 164
%	9,5	12,9	13,0	13,3	14,4	14,4
<i>I alt</i>	<i>98 610</i>	<i>69 959</i>	<i>56 308</i>	<i>50 476</i>	<i>43 766</i>	<i>42 831</i>

* Foreløpige tall.

For fylkesvis fordeling se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene i 1989, 1999 og 2010, den beregna totalpopulasjonen i 2003, 2005 og 2011.

Tabell 10.2 viser at kvinneandelen av personlige brukere økte for alle fylker fra 1989 til 1999. Fra 1999 til 2010 økte kvinneandelen i alle fylker bortsett fra Hedmark og Telemark. Det siste året er det noen flere fylker som har nedgang i andelen kvinnelige brukere.

Tabell 10.2 Andelen personlige brukere som er kvinner, i hvert fylke. prosent

	1989	1999	2005	2010	2011*
Østfold	8,6	11,9	12,0	13,5	13,5
Akershus og Oslo	10,2	11,7	12,1	14,3	14,5
Hedmark	12,3	14,1	13,3	13,9	14,3
Oppland	8,9	12,3	12,3	12,5	12,6
Buskerud	11,0	13,7	14,1	14,7	14,9
Vestfold	7,3	10,5	10,6	10,9	11,4
Telemark	12,9	16,4	14,2	15,0	14,5
Aust-Agder	9,3	14,2	13,2	14,3	13,3
Vest-Agder	9,4	12,2	13,4	15,6	15,8
Rogaland	5,5	11,0	13,0	14,5	14,1
Hordaland	8,3	13,3	14,4	15,2	15,2
Sogn og Fjordane	9,9	14,5	14,6	15,1	15,4
Møre og Romsdal	8,6	13,6	15,2	15,6	15,3
Sør-Trøndelag	8,3	9,8	11,2	13,0	13,3
Nord-Trøndelag	7,6	9,8	11,8	13,4	13,3
Nordland	10,7	15,7	15,4	16,6	16,6
Troms	13,1	17,9	16,8	19,4	19,0
Finnmark	18,7	21,1	20,0	23,5	23,4
<i>Landet</i>	<i>9,5</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>14,4</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1989, 1999 og 2010, den beregna totalpopulasjonen i 2005 og 2011.

Tabell 10.3 viser at kvinner generelt driver mindre jordbruksbedrifter enn menn. For alle år er hovedregelen at kvinneandelen er synkende med økende jordbruksareal. Fra 1999 til 2011 har kvinneandelen økt for alle størrelsesgrupper unntatt de med over 800 dekar.

Tabell 10.3 Andelen personlige brukere som er kvinner, etter arealgrupper. prosent

Arealgruppe, dekar	1989	1999	2005	2010	2011*
< 100 ¹⁾	11,4	16,2	16,7	18,1	18,0
100–199	6,3	11,8	13,9	15,1	15,1
200–299	6,3	9,3	11,2	12,8	12,9
300–499	5,5	8,1	9,3	10,4	10,8
500–799	6,5	6,0	7,7	9,2	9,0
≥ 800	6,7	6,3	3,8	4,6	4,3
<i>Alle brukere</i>	<i>8,5</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>14,4</i>

* Foreløpige tall

1) Til og med 1999 gjeldet tallene størrelsesgruppen 5–100 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstillingene 1989, 1999 og 2010, og den beregna totalpopulasjonen i 2005 og 2011.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 10.4 nedenfor viser prosentvis aldersfordeling på kvinner og menn som er aktive bønder. Kvinner som driver jordbruksbedrifter, er gjennomgående litt yngre enn menn. Det gjelder både for store og små enheter og i de fleste fylker. Gjennomsnittsalderen for menn er 2,7 år høyere enn for kvinner i 2011.

Tabell 10.4 Aldersfordeling for brukere 2011*

Aldersgruppe	≤ 39	40–49	50–59	60–65	66–69	≥ 70	Gj.snittsalder, år
Menn	6 273	10 460	11 335	5 370	1 993	1 236	50,6
Kvinner	1 564	2 043	1 394	643	286	234	47,9

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjonen 2011

10.2 Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser

Eier av en landbrukseiendom kan bruke eiendommen selv eller leie den ut til en annen som driver eiendommen. På den annen side kan én og samme bruker drive flere landbrukseiendommer, både egne og andres, sammen som én jordbruksbedrift. Det er langt flere landbrukseiendommer enn jordbruksbedrifter og brukere.

Tabell 10.5 nedenfor viser gardsoverdragelser i 2010. Den gjelder alle typer overdragelser, både av odelseiendommer og andre. Av de som overdro eiendom i denne perioden var 61,2 prosent av eierne menn og 35,7 prosent kvinner. Av de som overtok var 59,5 prosent menn og 37,5 prosent kvinner. Av de tidligere eierne var 3,1 prosent upersonlige, og 3,0 prosent av de som overtok var upersonlige.

Blant de gamle eierne var kvinneandelen lavest i Rogaland med 28,9 prosent. Den høyeste kvinneandelen var i Nordland, med 42,9 prosent. Blant nye eiere var andelen kvinner høyest i Troms med 42,2 prosent, mens Østfold og Vestfold hadde den laveste andelen med 33,5 prosent.

Sammenlignet med 2009 er det en økning på 1,1 prosentpoeng blant kvinnelige selgere av landbrukseiendommer. Andelen nye kvinnelige eiere har økt med 0,2 prosentpoeng fra i 2009. Når det gjelder upersonlige eiere var 3,4 prosent av selgerne og 3,1 prosent av kjøperne upersonlige i 2009.

Tabell 10.5 Eiendomsoverdragelser i 2010. Andelen eiere som er menn, kvinner og upersonlige før og etter overdragelsen. Prosent

	Forrige eier			Ny eier		
	Mann	Kvinne	Upersonlig	Mann	Kvinne	Upersonlig
Østfold	66,1	29,7	4,2	59,7	33,5	6,8
Akershus og Oslo	60,5	35,5	4,0	54,9	39,5	5,6
Hedmark	62,1	35,0	2,8	61,5	36,1	2,4
Oppland	63,1	33,6	3,3	63,2	34,4	2,4
Buskerud	60,5	36,9	2,6	62,9	33,6	3,5
Vestfold	58,8	38,9	2,3	61,1	33,5	5,4
Telemark	60,8	36,3	2,9	57,6	40,7	1,7
Aust-Agder	61,9	35,2	3,0	61,0	34,7	4,2
Vest-Agder	61,7	33,9	4,4	58,8	37,4	3,8
Rogaland	67,2	28,9	3,9	60,7	34,3	5,0
Hordaland	61,6	35,8	2,6	57,4	40,9	1,7
Sogn og Fjordane	65,4	32,4	2,1	57,6	41,0	1,3
Møre og Romsdal	60,7	37,1	2,3	59,2	38,0	2,8
Sør-Trøndelag	67,6	29,6	2,8	61,4	36,0	2,6
Nord-Trøndelag	60,4	35,4	4,2	61,6	36,1	2,3
Nordland	53,0	42,9	4,1	57,8	39,9	2,3
Troms	56,9	41,6	1,5	55,8	42,2	2,1
Finmark	60,0	35,4	4,6	56,6	41,7	1,7
<i>Landet</i>	<i>61,2</i>	<i>35,7</i>	<i>3,1</i>	<i>59,5</i>	<i>37,5</i>	<i>3,0</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Landbrukseiendommer 2010. Tinglyste omsetninger, alle omsetninger

Tabell 10.6 viser aldersfordeling for nye eiere på landbrukseiendommer i 2010. For menn var det vanligst å overta gård mellom 30–49 år, og 47,7 prosent av de nye mannlige eierne var i denne aldersgruppa. For nye kvinnelige eiere var det en relativt jevn fordeling mellom alle aldersgrupper, med unntak av den yngste gruppen, hvor det var bare 6,7 prosent av de nye eierne. Det var færre kvinner enn menn som var under 50 år ved overtakelse, og hele 23,7 prosent av kvinnene var over 70 år når de overtok eiendommen i 2010. Dette gav en gjennomsnittsalder for kvinnelige nye eiere på 56,0 år, noe som er over 8 år mer enn for mennene. Det er i mange sammenhenger påpekt at gardsoverdragelser til kvinner ofte gjelder enker som eier garden i en overgangsperiode.

Tabell 10.6 viser at gjennomsnittsalderen for mannlige eiere var 3,6 år mindre enn for kvinner som eide jordbruksbedrifter i 2010. For menn er gjennomsnittsalderen for *brukerne* (jfr. tab 10.4) 5,6 år lavere enn for alle mannlige *eiere*. Kvinnelige brukere (jfr. tab 10.4) er i gjennomsnitt 11,9 år yngre enn alle kvinnelige eiere. Det synes derfor som kvinner i mindre grad overtar jordbruksbedrifter for selv å drive jordbruk over tid. De eldre kvinnene som overtar gard, dominerer derved ikke statistikken over brukere i særlig grad.

Tabell 10.6 Aldersfordeling for nye eiere i 2010 og for alle eiere i 2010. Prosentandeler

		Aldersgruppe						Gjennom- snittsalder, år
		< 30	30–39	40–49	50–59	60–69	> 70	
Nye eiere	Menn	10,8	22,9	24,8	19,5	13,5	8,5	47,6
	Kvinner	6,7	14,5	17,9	18,2	19,0	23,7	56,0
Alle eiere	Menn	2,0	9,5	20,9	26,8	24,4	16,5	56,2
	Kvinner	2,1	8,7	17,5	20,7	23,1	27,9	59,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2009, alle omsetninger 2009.

Tabell 10.7 viser omsetning av landbrukseiendom etter type omsetning, sett i sammenheng med kjønn og alder på kjøper i 2010. Vi ser at 59,5 prosent av de som kjøpte landbrukseiendom i 2010 var menn og 37,5 prosent var kvinner, og at gjennomsnittsalderen var nesten 51 år.

Tabellen viser at det er kun ved overdragelse i form av uskifte-/skifteoppgjør at det er større andel kvinner enn menn som overtar landbrukseiendommer. Kun 40,5 prosent av de som overtar eiendom gjennom uskifte-/skifteoppgjør er menn, mens 58,6 prosent er kvinner. Det er også ved denne overdragelsesformen kjøperen er eldst – i gjennomsnitt 60,3 år gammel. Ved overdragelse i form av gave er alderen på kjøper lavest, 40,8 år i gjennomsnitt. Størst andel upersonlige kjøpere finner vi når eiendommene overdras i form av tvangsauksjon eller annet.

Tabell 10.7 Type omsetning av landbrukseiendom, type og alder på kjøper. 2010

Omsetningstype	Antall omsetninger	Andel kjøper som er			Gjennom- snittsalder, år
		mann	kvinne	upers.	
Fritt salg	2 610	71,8	22,8	5,3	44,1
Gave	1 882	69,3	30,2	0,5	40,8
Uskifte- /skifteoppgjør	2 911	40,5	58,6	0,9	60,3
Tvangsauksjon	66	78,8	15,2	6,1	44,3
Annet	1 039	62,9	29,9	7,1	48,6
Totalt	8 508	59,5	37,5	3,0	50,9

10.3 Driftsformer

10.3.1 Inndeling

Som følge av at Norge er tilsluttet EØS-avtalen, er vi forpliktet til å følge EUs bestemmelser for strukturstatistikk i jordbruket. Fra og med 2003 har Norge rapportert strukturstatistikk til Eurostat i henhold til driftsforminndelingen vist nedenfor. Standard dekningsbidrag er det sentrale størrelsesmålet i inndelingen. Inndelingen av jordbruksbedrifter etter driftsform er nærmere beskrevet i Statistisk Sentralbyrå-rapport 2003/23. Ifølge rapporten skal det ved vanlig publisering bruke følgende inndeling:

Driftsform

Korn og oljevekster
Øvrige jordbruksvekster
Hagebruksvekster
Storfe mjølkeproduksjon
Storfe kjøttproduksjon
Storfe mjølk- og kjøttproduksjon i kombinasjon
Sau
Øvrige grovfôretende dyr
Svin og fjørfe
Blandet planteproduksjon
Blandet husdyrproduksjon
Plante- og husdyrproduksjon i kombinasjon
Ikke klassifisert

En grundigere inndeling eksisterer, men vi har valgt å bruke denne hovedinndelingen i det følgende. For å tilhøre en spesiell driftsform må mer enn 2/3 av det totale dekningsbidraget komme fra vedkommende produksjon. For å tilhøre en av de blandede/kombinerte driftsformene må vedkommende produksjon utgjøre mer enn 1/3 og mindre enn eller lik 2/3 av totalt standard dekningsbidrag.

10.3.2 Driftsform og produksjon

Tabell 10.8 viser ulike driftsformer fordelt etter kjønn og andelen kvinner i de ulike produksjoner. Kvinneandelen er høyest blant bønder med driftsform «øvrig grovfôretende dyr», med en andel på 19,8 prosent. Andelen for sau er over 18 prosent. Andelen er lavest blant produsenter som driver med storfe, både melk/kjøtt og kun melk. Samdriftene gir høy andel upersonlige brukere i melkeproduksjon.

Tabell 10.8 Jordbruksbedrifter fordelt etter driftsform og brukertype. Antall og andel. 2009

	Antall				Kvinner, prosent	Prosent		
	Totalt	Menn	Kvinner	Uper- sonlig		Menn	Kvinner	Uper- sonlig
Korn og oljevekster	8 150	7 067	949	134	11,6	18,4	15,0	4,4
Øvrige jordbr.vekster	6 414	5 446	814	154	12,7	14,2	12,9	5,1
Hagebruksvekster	1 682	1 204	222	256	13,2	3,1	3,5	8,4
Storfe, melk	10 589	7 752	976	1 861	9,2	20,2	15,4	61,3
Storfe, kjøtt	3 932	3 304	529	99	13,5	8,6	8,4	3,3
Storfe, melk og kjøtt	520	406	47	67	9,0	1,1	0,7	2,2
Sau	8 543	6 815	1 550	178	18,1	17,8	24,5	5,9
Øvrig grovføretende dyr	2 342	1 785	464	93	19,8	4,7	7,3	3,1
Svin og fjørfe	1 664	1 369	231	64	13,9	3,6	3,6	2,1
Blandet planteprod.	506	427	67	12	13,2	1,1	1,1	0,4
Blandet husdyrprod.	739	616	82	41	11,1	1,6	1,3	1,4
Komb. plante og husdyr	2 607	2 127	403	77	15,5	5,6	6,4	2,5
<i>Sum</i>	47 688	38 318	6 334	3 036	<i>13,3</i>	100,0	100,0	100,0

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon 2009

Tabell 10.8 viser også produksjonene fordelt mellom menn og kvinner som grupper. Over 20 prosent av de mannlige brukerne driver melkeproduksjon, mens det er 15 prosent av kvinnene. Over 24 prosent av kvinnene har sau, mot nesten 18 prosent av mennene. Ca. 8 prosent av både menn og kvinner har driftsform storfe, kjøtt. Korn i kombinasjon med husdyr har 5 prosent av mennene og 6 prosent av kvinnene. Over 18 prosent av mennene og 15 prosent av kvinnene har ren kornproduksjon.

10.4 Arbeidsforbruk og utdanning

Tabell 10.9 nedenfor viser utviklingen i arbeidsforbruk. Arbeidsforbruket i jordbruket går ned både for kvinner og menn, men reduksjonen er sterkere for kvinner. Kvinner utførte i 2009–2010 24 prosent av arbeidet, mens andelen kvinnelige brukere i 2010 var 14,4 prosent. Kvinner utfører arbeid både som brukere, ektefelle eller samboer til brukerne, familiemedlemmer og som annen hjelp.

Tabell 10.9 Timeverk i jordbruket. Andel utført av kvinner

År	Totalt mill. timeverk	Prosentandel utført av kvinner			
		I alt	Brukere og ektefelle/samboer	Familiehjelp	Annen hjelp
1979/80	246	27	28	24	21
1989/90	185	26	26	28	23
1996/97	161	25	25	26	23
1998/99	151	25	24	26	26
2000/01	140	24	24	27	27
2002/03	132	24	24	27	26
2004/05	120	24	24	27	24
2006/07	112	25	24	26	25
2009/10	95	24	23	26	25

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikken.

Tabell 10.10 viser lengste utdanning for nye eiere av landbrukseiendommer, og utdanningsnivået er også sammenlignet med fordelingen i den totale befolkningen. For en del personer er høyeste utdanning ikke oppgitt eller ikke fullført, og disse personene inngår i tallene for grunnskole. Høy utdanning blant nye eiere er vanligere blant kvinner enn blant menn, og det er størst andel kvinner med lang utdanning blant de yngste. Blant kvinnene i den yngste aldersgruppen har 49,1 prosent utdanning på universitets- og høyskolenivå, en nedgang fra 51,7 prosent året før. Hos unge menn har 23,0 prosent i den yngste aldersgruppen høyere utdanning, noe som er tilnærmet uendret fra året før. Ser vi på den eldste aldersgruppa som overtar gård, så har 19,5 prosent av mennene høyere utdanning, mot kun 14,3 prosent av kvinnene.

Sammenligner vi utdanningen til nye mannlige eiere med tilsvarende for hele befolkningen, så ser vi at en større andel av de som overtar landbrukseiendommer har fullført videregående skole. Blant menn generelt er det flere som avslutter utdanningen etter grunnskole, mens andelen som går universitet og høyskole er ganske lik. Blant kvinner er det litt mer vanlig med universitets-/høgskoleutdanning blant de som overtar landbrukseiendommer enn blant kvinner generelt, men her er ikke forskjellene særlig store.

Tabell 10.10 Nye eieres utdanning etter aldersgrupper, og tall for hele befolkningen.

Aldersgruppe	Prosentandel menn med minst:			Prosentandel kvinner med minst:		
	Grunnskole	Videre- gående	Universitet og høyskole	Grunnskole	Videre- gående	Universitet og høyskole
< 39 år	16,5	60,5	23,0	16,7	34,2	49,1
40–59 år	19,4	55,4	25,2	17,1	44,6	38,3
> 60 år	34,5	46,0	19,5	46,7	39,0	14,3
<i>Totalt nye eiere</i>	<i>21,8</i>	<i>55,1</i>	<i>23,2</i>	<i>29,7</i>	<i>40,0</i>	<i>30,3</i>
<i>Hele befolkningen</i>	<i>33,5</i>	<i>42,5</i>	<i>24,0</i>	<i>33,6</i>	<i>38,0</i>	<i>28,4</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret desember 2010, Utdanningsstatistikken.

Tabell 10.11 tar for seg nye eiere som har landbruksutdanning som høyeste utdanning. Vi ser at når landbruksutdanning er høyeste utdanning er menn i overtall i alle aldersgrupper. Andelen av unge kvinner med høyt utdanningsnivå som overtar gard er høyere enn tilsvarende for menn (jfr. tabell 10.10), men unge kvinner velger sjeldnere landbruksutdanning som høyeste utdanning. Kvinner legger mer vekt på en utdanning utenfor landbruket. Det samme gjelder også de unge kvinner som er brukere.

Tabell 10.11 Nye eiere med landbruksutdanning som høyeste utdanning

Aldersgruppe	Menn	Kvinner
< 39 år	12,0	7,0
40–59 år	9,8	2,9
> 60 år	8,0	0,6
<i>Totalt</i>	<i>10,1</i>	<i>2,8</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret, desember 2010

10.5 Personinntekt fra jordbruket og andre næringer

Kapittel 7.3 behandler personinntekt, og i hovedsak blir jordbrukets bidrag presentert. Tabell 10.12 nedenfor viser gjennomsnittlig personinntekt for næringsdrivende med tilknytning til jordbruk, skogbruk og fiske. (Tallene inkluderer lønnsinntekt i tillegg til næringsinntekt fra jord/skog/fiske og annen næring. Pensjoner, kår og livrente er holdt utenfor). Det er satt opp gjennomsnittsverdier fra primærnæringene og fra lønnsinntekt og annen næring. Det siste kan også være næring med tilknytning til gården.

Etter skattereformen i 1992 blir kapitalinntekter trukket ut av personinntekt med varierende kapitalavkastningsrate (se kapittel 7.3).

Tabell 10.12 viser at mannlige brukere pluss ektefelle/samboer har høyere personinntekt enn kvinnelige brukere pluss ektefeller/samboere. Denne forskjellen gjelder særlig for personinntekt fra primærnæring og annen næring, mens kvinnelige brukere pluss ektefelle/samboer har høyere lønnsinntekt enn mannlige brukere pluss ektefelle/samboer. Personinntekten til kvinnelige brukere pluss ektefelle/samboer har de siste 10 årene økt fra 89 til 96 prosent av personinntekten for mannlige brukere.

Tabell 10.12 Gjennomsnittlig personinntekt¹⁾ for bruker og evt. ektefelle/ samboer med tilknytning til landbruket, landet²⁾. 1000 kroner

	1992	1995	1999	2007	2009	2010
Bruker og ektefelle:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	62,2	70,7	81,4	135,6	131,3	147,2
Annen næring	15,1	17,7	23,8	48,3	50,9	53,6
Lønnsinntekt	132,1	145,7	196,8	334,0	382,6	398,1
Personinntekt i alt	209,4	234,1	302,0	517,8	564,8	598,8
Mannlige brukere + ektefelle/samboer:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	64,8	73,5	86,1	142,7	137,8	155,1
Annen næring	15,4	17,9	24,1	49,7	52,1	55,1
Lønnsinntekt	131,0	144,6	196,0	330,5	377,7	392,0
Personinntekt i alt	211,2	236,0	306,2	522,9	567,6	602,2
Kvinnelige brukere + ektefelle/samboere:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	37,5	46,8	50,0	91,5	91,8	99,5
Annen næring	12,4	16,4	21,5	39,5	43,3	44,5
Lønnsinntekt	142,7	154,6	202,2	355,5	412,2	434,8
Personinntekt i alt	192,6	217,8	273,7	486,5	547,3	578,8

1) Inntekt før og etter skattereformen av 1992 er ikke uten videre sammenlignbar

2) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

For fylkesvis fordeling av personinntekt for bruker, se tabell 7.2.

Tabell 10.13 gir den prosentvise fordelingen av tallene i tabell 10.12. Det går fram at kvinnelige brukere pluss ektefelle/samboer i 2010 hentet i overkant av 75 prosent av personinntekta fra lønnsinntekter, mens hos mannlige brukere utgjør andelen lønnsinntekt om lag 65 prosent. Kvinnelig brukere pluss ektefeller/samboere fikk i 2010 nesten 8 prosent av sum personinntekt fra annen næring. For både mannlige og kvinnelige brukere utgjør primærnæringen mindre andel av personinntekten i 2010 enn i 1999. Lønnsinntekt har motsatt utvikling med større andel i 2010 enn i 1999. Fra 2009 til 2010 økte primærnæringene sin andel av personinntekta, mens både annen næring og

lønnsinntekt utgjorde en mindre andel i 2010 enn de gjorde i 2009. Dette gjelder for alle de tre gruppene i tabellen.

Tabell 10.13 Gjennomsnittlig personinntekt¹⁾ for bruker og evt. ektefelle/ samboer med tilknytning til landbruket, prosentvis fordeling, landet²⁾

	1992	1995	1999	2007	2009	2010
Bruker og ektefelle:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	29,7	30,2	27,0	26,2	23,3	24,6
Annen næring	7,2	7,6	7,9	9,3	9,0	8,9
Lønnsinntekt	63,1	62,2	65,2	64,5	67,7	66,5
Mannlige brukere + ektefelle/samboer:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	30,7	31,1	28,1	27,3	24,3	25,8
Annen næring	7,3	7,6	7,9	9,5	9,2	9,1
Lønnsinntekt	62,0	61,3	64,0	63,2	66,5	65,1
Kvinnelige bruker + ektefelle/samboere:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	19,5	21,5	18,3	18,8	16,8	17,2
Annen næring	6,4	7,5	7,9	8,1	7,9	7,7
Lønnsinntekt	74,1	71,0	73,9	73,1	75,3	75,1

1) Inntekt før og etter skattereformen av 1992 er ikke uten videre sammenlignbar

2) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 10.14 nedenfor er tilsvarende tabellene 7.15–7.17, og viser mann og kvinne etter hvilken andel næringsinntekta utgjør av bruttoinntekta. Det er en høyere andel av kvinner enn menn som er uten positiv næringsinntekt, 30 prosent kvinner mot 23 prosent menn. Relativt er det også langt færre kvinner enn menn som henter halvparten eller mer av bruttoinntekta fra næringsinntekta.

Tabell 10.14 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel etter kjønn. 2010

Referanseperson	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt					> 50 %
		Uten	1–9 %	10–49 %	50–89 %	> 90 %	
Mann	37 410	22,7	20,5	33,0	18,4	5,4	23,8
Kvinne	6 205	30,4	22,9	34,2	9,4	3,1	12,5
<i>Alle</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>20,8</i>	<i>33,1</i>	<i>17,2</i>	<i>5,1</i>	<i>22,3</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2010.

Tabell 10.15 nedenfor er tilsvarende tabell 7.18 og 7.19, men viser andelen menn og kvinner i de ulike inntektsgruppene i forhold til jordbruksfradraget. Tabellen viser at det er en større andel av kvinnene enn av mennene som havner i de laveste inntektsgruppene. Og det er en langt større andel av mennene som har inntekt over 200 000 enn tilsvarende andel kvinner. Det er de med inntekt over 328 575 kr som i 2010 kunne utnyttet et maksimalt inntektsfradrag fullt ut.

Tabell 10.15 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og kjønn. 2010

	Antall Brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1-54 200	54 20- 199 999	200 000- 328 574	> 328 575
Mann	37 410	22,7	16,7	24,8	12,8	23,0
Kvinne	6 205	30,4	19,4	27,5	10,1	12,5
<i>Alle</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>17,1</i>	<i>25,2</i>	<i>12,4</i>	<i>21,5</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2010

11 Internasjonale rammevilkår

I St.meld. nr. 19 (1999–2000) sies det at «... Internasjonale forhold har økende betydning for landbruk og handel med matvare». Videre sies det at «... For jordbruksvarer medfører landbruksavtalen i WTO fra 1995 at vi for første gang fikk internasjonale forpliktelser og rettigheter på et bredt spekter av områder som omfatter tollbasert importvern, internstøtte, eksportsubsidier». Dette kapitlet viser OECD's (organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling) beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Videre gjengis Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene.

11.1 OECDs støtteberegninger for jordbruket

OECD, organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling, foretar beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Beregningene, også kalt PSE-beregningene, måler hvor mye næringsstøtten, - overføringene, utgjør av produksjonsverdien

Nærmere om beregningene

De beregnede totaloverføringer til jordbrukssektoren som helhet, som benevnes *Total Support Estimate (TSE)*, utgjøres av summen av overføringene til produsentene, benevnt *Producer Support Estimate (PSE)*, samt budsjettutgiftene til tjenesteproduserende institusjoner som er rettet mot jordbrukssektoren (forskning og utvikling, utdanning, tilsyn, veterinærtjenester osv.), benevnt *General Services Support Estimate (GSSE)*. «Annet», som eksempelvis forbrukersubsidier, inngår også.

Videre beregnes finansieringen av overføringene, av henholdsvis konsumentene av landbruksvarene, benevnt *Consumer Support Estimate (CSE)*, og skattebetalerne.

I tillegg til de relativt lett målbare størrelsene som støtte via importbegrensninger og tilskudd bevilget over budsjettene, er beregningene lagt opp til å gi et totalmål for støtte hvor også mer indirekte støtteformer tas med. I prinsippet skal for eksempel skatte- og avgiftslettelser tas med. Slike (indirekte) støtteformer kan bety relativt mye i enkelte land, selv om de kan være vanskeligere målbare. For Norge tas virkningen av skattefradraget i positiv næringsinntekt fra jordbruket med mens verdien av avgiftsfritak på diesel er et eksempel på avgiftslettelser som inkluderes i beregningene. Avgifter på kunstgjødsel (opphevet fra 2000) og plantevernmidler trekkes imidlertid ikke ifra. Bakgrunnen for det er at dette er avgifter rettet mot bruken, – ikke brukeren, av slike midler. Avgifter på innsatsfaktorer knyttet til

importbestemmelser trekkes heller ikke ifra. Avgifter (toll) på importerte fôrstoffer til kraftfôr trekkes derfor ikke ifra.

Hva beregningene måler

TSE/PSE er definert som verdien av alle overføringer fra skattebetalerne og konsumentene som følger av politiske tiltak for landbruket, i forhold til en situasjon hvor landbruket kun var underlagt generelle politiske rammevilkår.

TSE/PSE oppgis gjerne i prosent av den totale produksjonsverdien i jordbruket.

PSE gir altså et mål for støtte ved dagens situasjon på verdensmarkedet og forteller ikke noe om støttenivået for hvert produkt eller totalt ved en situasjon med endrede politiske rammevilkår internasjonalt for jordbrukssektoren.

Hva beregningene omfatter

De produktene som det gjøres særskilte beregninger for er hvete, fôrkorn, ris, soyabønner, andre oljevekster, sukker, melk, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt, ull og egg. Det gjøres et beregningsmessig tillegg for verdien av ikke PSE-beregnete produkter, hovedsakelig produkter innen grøntsektoren, dvs. poteter, frukt, bær og grønnsaker.

Oppbygging av beregningene

Skjematisk er beregningene av PSE og TSE oppbygd slik:

- Skjermingsstøtte (fratrasket fôravgifter og omsetningsavgift)
- + budsjettstøtte
- = PSE (Producer Support Estimate)
- + GSSE (General Services Support Estimate)
- + «annet» (f.eks. forbrukersubsidier)
- = TSE (Total Support Estimate)

Skjermingsstøtte

Skjermingsstøtten er definert som forskjellen mellom innenlandsk produsentpris og referanseprisen multiplisert med produsert mengde. Produsentpris er fratrukket eventuelle pristilskudd. Referanseprisen skal gi uttrykk for aktuell importpris og være konsistent til referanseprisen som er nyttet for andre land. Skjermingsstøtten er fratrukket omsetningsavgifter og fôravgifter. Skjermingsstøtten beregnes for hvert aktuelt produkt og summeres opp til en total skjermingsstøtte.

I beregningene for Norge benyttes EU-priser for hvete, bygg og havre, utbetalingsprisen for melk på New Zealand og EUs eksportpriser for storfe, svin, sau og fjørfeprodukter. Når det gjelder prisen på melk er denne felles for alle land. Referanseprisene er oppgitt i utenlandske valutaer men omregnet til norske kroner i beregningen.

For hvert beregningsår nyttes referansepriser tilhørende beregningsåret. Referanseprisene varierer over tid og endringer i (fallende/økt) referansepris vil gi endringer i (økt/fallende) skjermingsstøtte, og dermed PSE/TSE, ved uendret virkemiddelbruk innenlands. Tilsvarende gjelder for valuta-kurssvingninger. Økt produksjon gitt uendrede priser vil gi økt skjermingsstøtte (økt PSE/TSE) og motsatt.

Den totale PSE/TSE, slik den framkommer i OECD beregningene, vil dermed kunne variere fra år til år, også ved uendret virkemiddelbruk. Slike forhold kan forklare en del av de årlige endringene i PSE/TSE.

Fratrekk for avgifter

Fôravgifter og trukket omsetningsavgift på husdyrprodukter trekkes i fra skjermingsstøtten ved beregning av PSE. Fôravgiftene som trekkes ifra er avgifter på innenlandsk produsert korn til fôr. Avgiftene for norskprodusert korn, dvs. forskjellen mellom norsk og verdensmarkedets pris, kan betraktes som en overføring fra husdyrproduksjon til kornproduksjonen. Denne delen er «belastet» kornproduksjonen i form av skjermingsstøtte tidligere i beregningen. Avgiften trekkes altså fra for å unngå en dobbelføring. Tidligere ble også avgiftene/tollen på importerte fôrstoffer og andre innenlandske fôrstoffer, hovedsakelig basert på fiskeråstoffer, trukket ifra.

Budsjettstøtte

Budsjettstøtten, dvs. ulike typer tilskudd som stort sett bevilges over kapittel 1150 i Landbruks- og matdepartementets budsjett til gjennomføring av jordbruksavtalene, inntektsføres under PSE-delen.

Det er kun tilskudd som anses å omfatte jordbruket som blir inntektsført. For Landbrukets Utviklingsfond (LUF) er det for eksempel kun bevilgninger til tradisjonelt landbruk som inntektsføres, bevilgninger til skogformål og bygdeutvikling holdes utenom. Visse inntektsførte tilskudd vil dermed ikke samsvare med tilsvarende tilskuddsposter i budsjettproposisjonen.

GSSE, generelle tjenester rettet mot jordbruket

General Services Support Estimate (GSSE) omfatter bevilgninger som ikke vurderes å ha inntektseffekt på produsentnivå, dvs. PSE-delen av beregningene, men som er en del av den mer generelle tjenesteproduksjonen rettet mot landbruksnæringen og som derfor inngår i beregningen av totaloverføringene til landbrukssektoren (TSE). Elementer som omfattes av denne delen er forskning og utvikling, utdanning (landbruksskoler), diverse tilsyns- og kontrollvirksomheter, jordskifteverk og jordkartlegging. Midler til markedsregulering og beredskapslagre inngår også.

Annen støtte

Eventuell rentestøtte og forbrukersubsidier tillegges beregningene. Rentestøtten, som beregnes som differansen mellom den gjennomsnittlige rentesatsen (rentebeløpet) jordbrukerne betaler på den lånte kapital og markedsrenten, tillegges PSE-delen av beregningene. Rentestøtten består for tiden hovedsakelig av det rentefrie investeringslånet gjennom LUF.

Eventuelle forbrukersubsidier legges til ved beregning av jordbrukets totalstøtte, TSE. Etter 1.7.1993 har det ikke vært gitt forbrukersubsidier på landbruksprodukter. Momskompensasjonen på en del matvarer, som ble innført fra samme tidspunkt, men opphevet f.o.m. 1.7.1996, har ikke vært inkludert i beregningene.

OECDs beregning for Norge

I tabell 11.1 er hovedtallene for OECDs beregninger for Norge gjengitt per 2009.

Tabell 11.1 OECDs beregninger for overføringer til jordbruket i Norge. Mill. kroner

	1986–88	2007	2008	2009
Total produksjonsverdi	27 256	31 815	34 210	35 207
PSE				
–skjermingsstøtte	9 495	6 736	8 693	11 076
–budsjettstøtte ¹	9 902	11 351	11 924	12 269
Sum	19 396	18 088	20 617	23 345
<i>PSE i prosent</i>	71	57	60	66
+ GSSE	848	1 925	2 001	2 262
+ «annet»	1 522	451	456	463
= Sum TSE	21 766	20 463	23 074	26 069

1) Budsjettstøtten i OECDs beregninger avviker noe fra tilskuddsoversikten i tabell 8.1. Dette skyldes bl.a. at prisnedskrivningstilskuddet til korn inngår i skjermingsstøttedelen og ikke i budsjettstøtten i OECDs beregning. Videre benyttes det noe ulikt kildemateriale

Utviklingen i ulike OECD medlemsland

I tabell 10.2 er utviklingen i PSE målt i prosent vist for en del av OECDs medlemsland. PSE-prosentene uttrykker støtten i prosent av produksjonsverdien i det enkelte land.

Tabell 11.2 Utviklingen i prosent PSE for noen land

Land	1986–88	2007–09	2007	2008	2009*
Australia	10	4	5	4	3
Canada	36	17	19	13	20
EU ¹⁾	39	23	24	22	24
Island	77	53	58	53	48
Japan	64	47	46	48	48
Mexico	28	12	13	12	13
New Zealand	10	1	1	1	0
Norge	70	61	57	60	66
Sveits	76	58	54	57	63
Tyrkia	20	34	30	36	37
USA	22	9	10	8	10
OECD	37	22	22	21	22

1) Foreløpige tall

2) EU₁₂ til og med 1994, EU₁₅ etter 1995, EU₂₅ etter 2004

Kilde: OECD

11.2 Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene

GATT/WTO-avtalen, eller mer presist Uruguayrundens (UR) landbruksavtale fra 1994, innebar forpliktelser på tre hovedområder: (1) markedsadgang, (2) eksportstøtte og (3) intern støtte. Forpliktelsene skulle gjennomføres i løpet av perioden 1995–2000. De enkelte medlemsland notifiserer hvert år overfor WTO hvordan de oppfyller forpliktelsene på de ulike områdene²⁴.

I dette dokumentet vil en kort redegjøre for de viktigste elementene i forbindelse med Norges oppfølging av den gjeldende GATT/WTO-avtalen.

Markedsadgang

Spørsmålet om markedsadgang er grovt sett knyttet til toll og kvoter.

Tollvernet

En viktig del av landbruksavtalen besto i at det kvantitative importvernet skulle erstattes med et tollbasert importvern. Det måtte derfor etableres et sett av tollsatser på landbruksområdet (tariffisering), noe Norge presenterte i de såkalte bindings- eller landlistene. Tollsatsen ble utregnet som differansen mellom verdensmarkedspris og administrerte, interne pris i basisperioden 1986–88 og varierer (for Norge) fra 0 til over 500 prosent.

I avtalen forpliktet landene seg til å redusere disse tollsatsene med minimum 15 prosent, men der et *aritmetisk gjennomsnitt* av alle tollposisjonene skulle gi en reduksjon på 36 prosent. Selv om gjennomføringsperioden var 1995–2000, valgte Norge å redusere sine tollsatser med en gang, dvs. i 1995.

²⁴ Disse notifikasjonene blir også lagt ut på WTOs internettsider

Tollreduksjonen var 15 prosent for de fleste «viktige» produkter, mens den var langt høyere for «ubetydelige» produkter og/eller på produkter som i utgangspunktet har svakt tollvern. Tabell 11.3 viser hovedelementene av tollreduksjonen.

Tabell 11.3 Tollreduksjoner iht. Norges bindingsliste – URs landbruksavtale

Prosentvis reduksjon	Produktgrupper (utvalg)
15	Kjøtt, melk og meierivarer, poteter, epler, pærer, konservergrønnsaker, en del RÅK-varer
20	Egg, grønnsaker, moreller, jordbær
25	Havre
30	Korn ellers, mel
36	Frø
70–100	En rekke produkter som har lav toll i utgangspunktet/ingen/liten norsk produksjon

Kvoter

GATT/WTO-avtalen innebar videre at det enkelte land forpliktet seg til å sørge for at eksisterende importmuligheter ble opprettholdt. Der en hadde liten eller ingen import måtte det i tillegg opprettes minimums importkvoter på minst 5 prosent ved slutten av avtaleperioden (2000), målt i forhold til konsumet i basisperioden («*minimum access*»-kvoter med om lag 1/3 av ordinær tollsats). Norge har bl.a. minsteimportkvoter for smør, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt og egg.

Det er likevel ikke noe krav om fysisk å importere disse minsteimportkvotene, bare at det skal legges til rette for slik import. Norske myndigheter har innført en auksjonsordning der potensielle importører byr på minsteimportkvotene. Det er Statens landbruksforvaltning som administrerer auksjonene.

Tabell 11.4 Minsteadgangskvoter (WTO) og tildelt auksjonert kvantum (tonn)

	1995	1999	2001	2003	2005	2007	2009
Storfe kjøtt, fryst:							
- kvote	181	903	1084	1084	1084	1084	1084
- tildelt (som % av kvote)	83 (8)	244 (23)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)
Svine kjøtt, fryst:							
- kvote	230	1151	1381	1381	1381	1381	1381
- tildelt (som % av kvote)	34 (2)	1150 (83)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)
Sau/lam:							
- kvote	34	172	206	206	206	206	206
- tildelt (som % av kvote)	0	166 (81)	206 (100)	206 (100)	206 (100)	206 (100)	206 (100)
Kjøtt av høns							
- kvote	116	200	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	6 (3)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)
Kjøtt av kalkun							
- kvote	116	200	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	0 (0)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	153 (69)	86 (39)
Kjøtt av ender							
- kvote	116	200	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	37 (17)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	179 (81)
Smør							
- kvote	366	533	575	575	575	575	575
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	181 (31)	575 (100)	575 (100)	575 (100)	167 (29)	518 (90)
Høns egg							
- kvote	626	1161	1295	1295	1295	1295	1295
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	77 (6)	1295 (100)	1295 (100)	1295 (100)	1295 (100)	648 (50)
Hvitkål							
- kvote		112	134	134	134	134	134
- tildelt (som % av kvote)		11 (8)	10 (7)	0 (0)	134 (100)	134 (100)	134 (100)
Rødkål							
- kvote		112	134	134	134	134	134
- tildelt (som % av kvote)		11 (8)	10 (7)	0 (0)	82 (61)	134 (100)	134 (100)

Kilde: www.slf.dep.no

Fra tabellen ovenfor ser vi at om lag hele kvoten er auksjonert ut for kjøttvarer og egg og stort sett også smør i 2001–2007, mens kvoten for hvit- og rødkål ikke er fylt opp alle år. Kvoter som er tildelt gjennom auksjon blir ikke nødvendigvis faktisk importert. Tallene for faktisk import i perioden vil dermed kunne ligge under auksjonert kvantum.

Nedenfor er det gjengitt kvotepriser, delvis i intervall, på de kvotene som kjøpes for å importere til Norge.

Tabell 11.5 Kvotepreiser for 2001–2009. Kroner per kg

Kr/kg	2001	2002	2003	2005	2007	2009
Storfe kjøtt, fryst	0,62–1,25	1,13–1,16	6,20–6,22	23,01	50,74	31,63
Svine kjøtt, fryst	0,15–0,30	0,01–0,10	0,01	0,02	1,02	0,01
Sau/lam, fryst	5,35	0,61–0,66	2,00–2,05	0,59	26,52	10,00
Kjøtt av høns	0,07–0,10	0,01	0,01	0,41	1,10	0,01
Kjøtt av kalkun	0,02–0,03	0,01	0,01	0,03	0,02	0,01
Kjøtt av ender	0,42–0,45	0,01	0,01–0,02	1,34	0,13	0,01
Smør	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Hønseseegg	0,02–0,04	0,01–0,02	0,01–0,02	0,01	0,01	0,01
Hvitkål	0,01	0,01	-	0,01	0,01	0,01
Rødkål	0,01	0,01	-	0,01	0,01	0,01
Kalkunrullade	0,10–1,00	0,02–0,03	0,55–0,70	0,56	0,01	0,12

Kilde: www.slf.dep.no

Eksportstøtte

Dersom et produkt blir eksportert til lavere pris enn den innenlandske engrosprisen, er dette å regne som eksportstøtte ifølge GATT/WTO-avtalen.

GATT/WTO-avtalen krever at subsidiert eksport skal reduseres med 21 prosent i volum, og at eksportsubsidiene skal reduseres med 36 prosent i verdi i løpet av 6 år fra 1995.

Tabell 11.6 Mengde av faktisk subsidiert eksport (1000 kg)

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	Forpliktelse
Storfe kjøtt	638	1 119	441	103	108	45	1 497
Svine kjøtt	508	1 418	763	420	244	3 597	3 791
Sau/lam	122	30	208	654	648	583	681
Fjørfe kjøtt	59	-	-	-	-	-	22
Egg	1 448	1 165	1 433	1 105	776	980	1 578
Smør	4 382	3 678	1 244	810	985	607	5 873
Ost	18 894	16 154	15 990	14 819	16 141	16 095	16 208
Mysepulver	92	-	-	-	-	-	24
Frukt og grønt	-	-	-	-	-	-	664
Honning	-	-	-	-	-	-	14

Kilde: Norges notifikasjon til WTO

Tabell 11.7 Verdi av faktisk subsidiert eksport (mill. kroner)

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	Forpliktelse
Storfe kjøtt	18	33	13	4	5	2	35
Svine kjøtt	8	26	13	10	7	68	87
Sau/lam	2	1	5	12	11	16	18
Fjørfe kjøtt	2	-	-	-	9	-	1
Egg	19	17	17	11	7	17	17
Smør	51	52	16	11	13	7	53
Ost	400	237	199	183	246	235	246
Mysepulver	3	-	-	-	-	-	-
Frukt og grønt	-	-	-	-	-	-	1
Honning	-	-	-	-	-	-	-
Bearb. landbr. varer	25	27	27	31	31	26	36
Sum	528	393	290	261	329	370	494

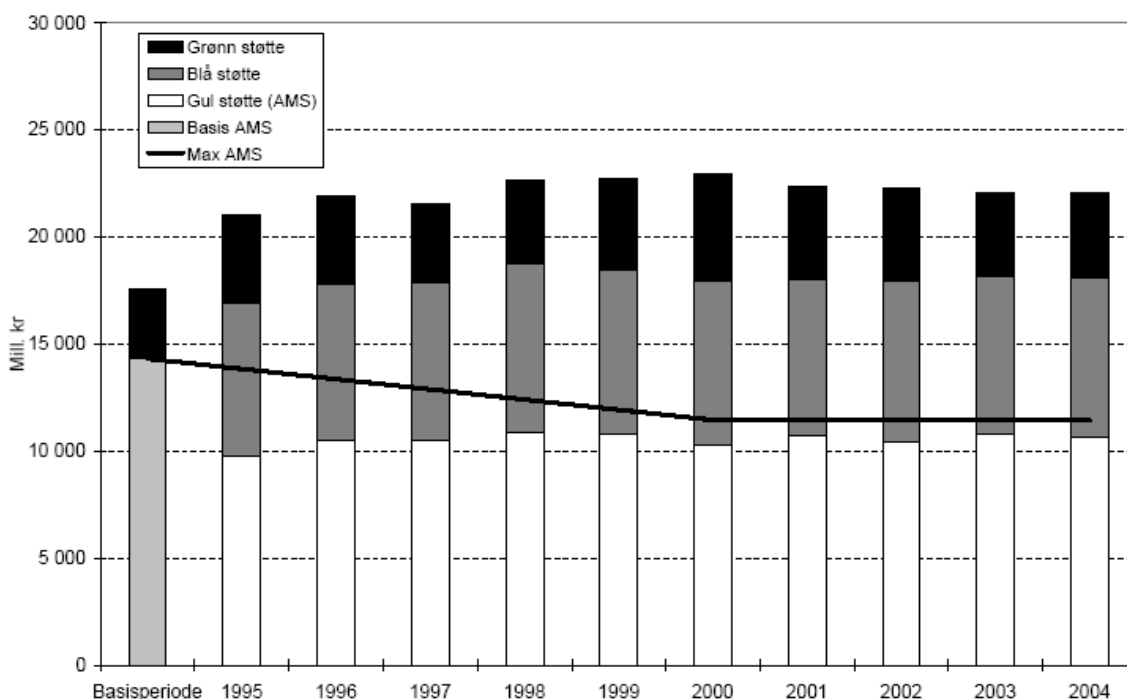
Kilde: Norges notifikasjon til WTO

Tabell 11.6 og tabell 11.7 viser Norges subsidierte eksport med hensyn på hhv. mengde og verdi. Norge har benyttet seg av muligheten for å overføre «ubenyttet eksportstøtte» fra et år til senere år. 2000-forpliktelsen gjelder imidlertid absolutt, og en ser at denne gir reelle begrensninger (for eksempel ost), sett i forhold til den subsidierte eksporten gjennom hele perioden. Opplysningene her er hentet fra Norges notifikasjoner til WTO, der 2004 er siste året det foreløpig er notifisert for.

Internstøtte

Uruguay-runden forpliktet medlemslandene til å redusere den nasjonale, eller interne støtten til landbruket, beregnet ved hjelp av AMS, med 20 prosent i løpet av 6-års perioden (1995–2000). AMS, Aggregate Measurement of Support, er summen av den direkte støtten over statsbudsjettet og en beregnet markedsprisstøtte («skjermingsstøtte»).

«Skjermingsstøtten» i AMS beregnes som differansen mellom innenlandske målpriser (dvs. ikke markedsprisene) og en fast verdensmarkedspris, beregnet som gjennomsnittet av tre-årsperioden 1986–88. Dette avviker således en del fra metoden skjermingsstøtten beregnes på i OECDs PSE-beregninger, der en nytter løpende markedspriser, både norske og internasjonale.

Figur 11.1 Utvikling i nasjonal støtte til norsk jordbruk, sammenholdt med reduksjonsforpliktelsene iht. GATT/WTO-avtalen (Kilde: Norges notifikasjoner til WTO)

Ved beregningen av budsjettstøtten i AMS, holdes to deler av støtten utenfor; «grønn» og «blå» støtte. Den «grønne» støtten er klassifisert som «lovlig» og er unntatt reduksjonsforpliktelser. Den «blå» støtten inngikk i beregningen av den opprinnelige «Basis AMS», dvs. det som skulle være utgangspunktet for reduksjonsforpliktelsene, men kunne i gjennomføringsperioden tas ut av AMS.

Det som for Norges del gjenstår som «gul støtte», dvs. reduksjonspliktig AMS, er således den tidligere omtalte «skjermingsstøtten», samt annen direkte produksjonsrelatert støtte, i hovedsak grunntilskudd og frakttilskudd. «Skjermingsstøtten» utgjør det alt vesentligste av norsk AMS. Den «grønne» støtten skal være produksjonsnøytral og er unntatt fra reduksjonsforpliktelser. Norge har for 2004 notifisert i underkant av 4 mrd. kr som «grønn» støtte overfor WTO. Blant disse er avløserordningen, utbetalinger fra Landbrukets Utviklingsfond og andre bygdeutviklingstiltak og støtte til prisnedskrivning av norsk korn viktigst.

Hovedkriteriet for «blå» støtte er at det er knyttet produksjonsbegrensninger til støtten. For 2004 har Norge notifisert «blå» støtte på 7,4 mrd. kr. Norge har notifisert AK-tillegget, driftstillegget i melkeproduksjonen, produksjonstillegget i husdyrproduksjonen og distriktstillegg for melk og kjøtt som «blå» støtte.

Figuren over viser Norges oppfølging av reduksjonsforpliktelsene mhp. nasjonal støtte. «Basis AMS» ble beregnet på grunnlag av gjennomsnittet av årene 1986–1988. En skilte ikke her mellom «gul» og «blå» støtte. Tallene er basert på de norske notifikasjonene, der 2004 er det siste året en har notifikasjoner for.

Som en ser av figuren over, har en fram til nå oppfylt kravet til reduksjonsforpliktelser, dvs. en ligger under maksimalt tillatt støttenivå. Samtidig ser en at AMS legger viktige føringer for utformingen av virkemidlene i norsk jordbruk. Det har alt blitt gjennomført både «tekniske» og reelle tilpasninger for å sørge for at notifisert AMS ligger under tillatt støttenivå på 11,4 mrd. kr.

Ser en nærmere på tallene, er det en klar tendens at det er markedsprisstøtten («skjermingsstøtten») som har økt, mens den direkte prisstøtten er redusert. Det er først og fremst innenfor husdyrproduksjonene at en har hatt økning, dels som følge av økte målpriser, dels som følge av økt produksjon.